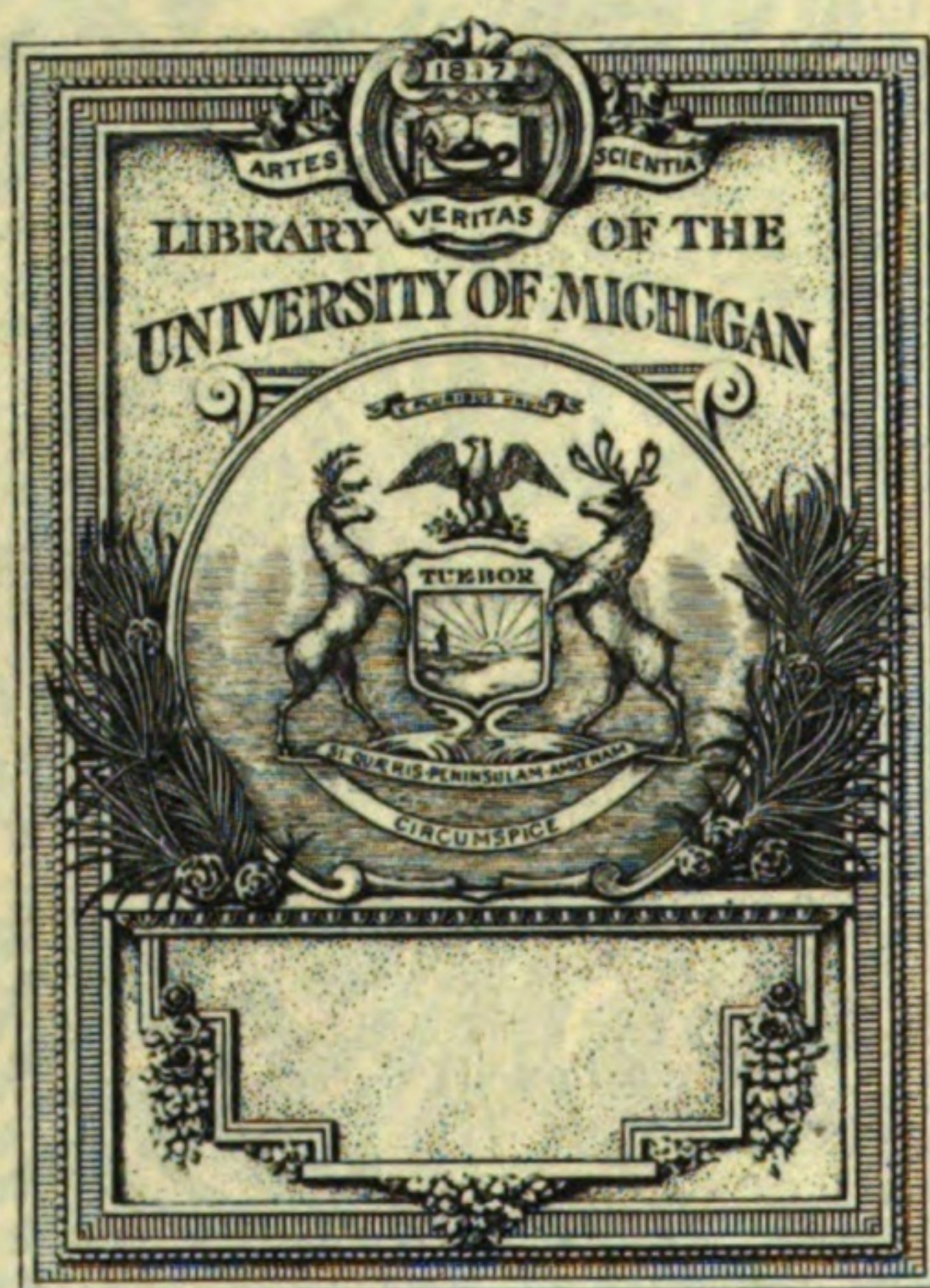

B 1,179,655

805
N994
v.5

STUDIER
I
MODERN SPRÅKVETENSKAP

UTGIVNA AV

NYFILOLOGISKA SÄLLSKAPET

I

STOCKHOLM

V

UPPSALA 1914
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Redigerandet av föreliggande volym har ombesörjts av Sällskapets styrelse jämte professor E. STAAFF.

Såsom bidrag till bestridande av tryckningskostnaderna för denna volym har Sällskapet åter fått sig tilldelat ett sökt statsunderstöd, denna gång å 1,000 kr. Därjämte har Sällskapet från the Committee of the English Society och med särskild hänsyn till publicerandet av lektor Malmstedts i volymen intagna uppsats om Swinburne fått mottaga den välkomna gåvan av 200 kr.

Det porträtt av professor CARL WAHLUND, som pryder denna volym, har bekostats av enskild person.

Cont.
Litterat. handb.
2-7-4.
59612

Innehåll.

	Sid.
Föredrag 1908—1913	V
Carl Wahlund. <i>P. A. Geijer</i>	VII
Two instances of French influence on English place-names. <i>R. E. Zachrisson</i>	1
Shakespeares uttal. <i>R. E. Zachrisson</i>	25
Om Swinburnes liv och diktning. <i>A. Malmstedt</i>	45
Lingvistiska kåserier. <i>P. A. Geijer</i>	87
Le développement phonétique de <i>-abilis</i> et <i>-ibilis</i> en français. <i>E. Staaff</i>	115
Buregi-Byringe. <i>R. Ekblom</i>	131
A few miscellaneous notes on English pronouns. <i>Josef Reinius</i>	137
Bidrag till attraktionsläran. <i>Ruben G:son Berg</i>	147
Strödda anteckningar om uttrycket »myror i huvudet» och några närstående bilder. <i>Åke W:son Munthe</i>	159
Une version anglo-normande inédite du Miracle de S. Théophile. <i>Hilding Kjellman</i>	183
Aperçu bibliographique des ouvrages de philologie romane et germanique publiés par des Suédois de 1908 à 1912. <i>Hilding Kjellman et Harald Lindkvist</i>	229

Föredrag, som hållits vid Sällskapets sammanträden v. t. 1908—h. t. 1913.

Den 11 april 1908:

Rektor C. Svedelius: Om ords betydelseförändringar.

Den 24 oktober 1908:

Läroverksrådet B. J:son Bergqvist: Världsspråkstanken, dess utveckling och nuvarande ståndpunkt.

Den 13 mars 1909:

Lektor O. Östberg: Uttryckssätt i västgötamålet lånade ur Bibeln eller annan religiös litteratur.

Den 23 oktober 1909:

Lektor A. Stenhagen: Franska räkneord i sekundär betydelse.

Den 19 februari 1910:

Mr. E. P. Allen: On the origin of English surnames.

Den 9 april 1910:

Adjunkt W. Uhrström: Om slangspråket bland Stockholms skolungdom.

Dr. S. Söderman: Edgar Allan Poe såsom dödens diktare.

Den 1 oktober 1910:

Lektor E. Meyer: Betrügen, lügen, borgen und stehlen.

Dr. Pollack: Das phonographische Archiv der Akademie der Wissenschaften in Wien.

Den 11 mars 1911:

Rektor J. Kjederqvist: Om klangvitsar.

Den 25 november 1911:

Lektor A. Malmstedt: Om Swinburnes liv och diktning.

Mr. D. Erskine Kidd: Pictures from Punch.

Den 23 mars 1912:

Lektor Ivar Larsson: Tysk språkremsning sedan 1870-talet.

M. Vimart: Le caractère breton.

Den 20 april 1912:

Dr. D. Jones: The pronunciation of English, past, present, and future.

Den 19 oktober 1912:

Lektor R. Ekblom: Rus- och Vareg- i ortnamn kring sjön Ilmen. Ett bidrag till frågan om Ryska rikets grundläggning av skandinaver.

Den 15 mars 1913:

Lektor H. Sperber: Ueber den Einfluss sexueller Momente auf Entstehung und Entwicklung der Sprache.

Den 18 oktober 1913:

Professor P. A. Geijer: Carl Wahlund.

* •

Detta sista sammanträde, som hölls i Uppsala, var Sällskapets 50:de, och det då hållna föredraget det 71:sta i ordningen. Sällskapets 1:sta sammanträde hölls den 9 maj 1896, då Fil. Lic. C. Svedelius föredrog »Försök till det sammanhängande språkets analys».

Carl Wahlund.

CARL WAHLUND

MINNESTAL

PÅ

NYFILOLOGISKA SÄLLSKAPETS SAMMANKOMST

I UPPSALA DEN 18 OKT. 1913

AV

P. A. GEIJER

På sammankomsten den 19 okt. 1912 beslöt vårt sällskap att utgiva en ny volym »Studier». Carl Wahlund var då närvarande, deltog i beslutet, invaldes i redaktionskommitén och lovade bidrag. Vi väntade oss alltså att, liksom de fyra föregående, även denna volym skulle inledas med en uppsats av honom. Men det gick inte så, ty kort därefter antog det sjukdomsfrö, som han länge burit inom sig, en så svår karaktär, att han blev oförmögen att skriva och måste för alltid nedlägga pennan. Denna volym kan alltså icke inledas med den av Wahlund förberedda uppsatsen. Dess plats får nu fyllas med några minnesblad, som vi med tacksamma känslor ägna vår gamle vän, han som gav första impulsen till vårt sällskap och sedan trofast och verksamt omfattade det med kärleksfullt intresse. — Nog torde var och en av oss redan ha färdig sin individuellt färgade minnesbild, sådan den framgått ur egna intryck från en längre eller kortare, mer eller mindre förtrolig bekantskap med honom. Men vi böra också gemensamt erinra oss huvuddragen av hans levnad i dess visserligen enkla, men vackert stilfulla förlopp; och alldeles särskilt göra oss reda för, vad han därunder med anspråklös ihärdighet uträttat för den av honom valda livsuppgiften, de romanska studiernas främjande i vårt land.

Carl Wahlund föddes i Kristinehamn den 7 januari 1846 och hade där sitt egentliga hem ända till 1877, då båda hans

föräldrar kort efter varandra borttrycktes av döden. Hans fader, brukspatron Gustaf Wahlund, var en dugande affärsman och ledande ande i den mycket ansedda firman C. J. Andersson et Co, som försåg bergslagen med dess spannmålsbehov, köpte dess tackjärn och levererade detta till de då ännu florerande bruken i västra Värmland och på Dal. Därigenom fick firman talrika förbindelser med de främsta männen på de resp. orterna, och som den var redbar och pålitlig, hade dessa förbindelser alltid en god och vänskaplig karaktär. Tillsammans med Carls näst älste broder, Gustaf, gjorde jag sommaren 1868 en s. k. fotvandring i västra Värmland, och öfverallt på de större herrgårdarna blevo vi synnerligen vänligt emottagna, tydligen med hänsyn till våra relationer med C. J. Andersson et Co. Under årens lopp samlade firman en ansenlig, men av ingen missunnad förmögenhet, ty den användes väl och var vunnen genom redbar klokhet. Brukspatron Wahlund blev sålunda en rik man och förde ett enkelt och flärdlöst, men mycket gästfritt hus i egen gård vid Stora Torget i Kristinehamn. Han var stadens främste man och svek aldrig de förbindelsar, som detta ålade honom. I Kristinehamn hade han samlat sin förmögenhet, och han visade i handling, att, då så behövdes, han var färdig att riskera mycket för detta samhälles bästa. Om honom kan man säga, att riktlinjen i hansandel var att ge en vacker användning åt en redbart vunnen förmögenhet.

Sådan var Carls fader. Hans moder, fru Sofie, f. Wester, utstrålade vänlighet och intog alla, höga som låga, genom sitt varmt hjärtliga väsen. Det band af moderskärlek och sonlig tillgivenhet, som förenade henne med Carl, hennes yngsta barn, var mer än vanligt intimt och starkt. Om man vill försöka att utreda vad Carl med avseende på karaktärsbegåvningen tagit i arv från far eller mor, så träffar man kanske det rätta, om man säger, att från sin fader hade han fått sin stora arbetskraft och sin förmåga att segt fullfölja den en gång valda riktningen, från modernet kom hans varma vänliga sinnelag.

I detta goda föräldrahem uppväxte Carl, den yngste av fyra syskon. Men hans båda äldre bröder, Jakob och Gustaf, hade knappast hunnit till fullt mogen ålder, då de skördades av döden, den förre 31, den senare 32 år gammal.¹ Föräldrarna överlevde dessa smärtsamma förluster endast några få år, under hvilka Carl kan sägas ha varit den enda, som hörde hemmet till, ty systemen var redan gift och hade familj, bosatt på annat håll.

Under barnåren och äfven sedan var Carl så vek och känslfull, att fadern yttrade farhågor, att han ej skulle reda sig, då han kom ut i livet och måste lita på sig själv.

Redan vid åtta års ålder sändes Carl till skolan i Örebro, där han dock fick ett andra hem, och ett mycket gott sådant, hos rektor Gumælius, som var gift med hans moster. Skolgången där omfattade tio år, under vilka han utvecklades till yngling, men det varmt känslofulla sinnelaget levde kvar, och likt ett par andra kamrater fick han ett starkt och länge verkande intryck från den konfirmationsundervisning, som meddelades dem av dåvarande lektor, sedermera biskop Charleville. Den 8 juni 1864 avlade han med heder sin mogenhetsexamen, och hösten samma år kom han till Uppsala, där han inskrevs i Värmlands nation och under de första terminerna bodde tillsammans med sina äldre bröder, som läste på och avlade juridiska examina. Själv ägnade han sig åt studier för den filosofiska graden och valde till huvudämnen estetik samt ny-europeisk lingvistik, inom vilket de romanska språken då voro dominerande.

Kamratkretsen från Örebro utbytte han snart mot ett koteri med honom jämnåriga värmlänningar, bland vilka hans släkting Clæs Wahlund blev hans närmaste vän. Detta var ett gott val, ty Clæs W. var väl begåvad, intellektuellt intresserad och hade samma studier som Carl. Likt Carls båda bröder

¹Jakob W. dog 1871, Gustaf W. 1873.

fick även Clæs ett kort levnadslopp. Sommaren 1874 föll han offer för en häftig lunginflammation. Carl befann sig då, liksom jag, i Paris, och jag erinrar mig livligt huru djupt han blev gripen av den smärtsamma underrättelsen. Under loppet av endast tre år förlorade han sålunda båda sina bröder och sin närmaste frände och vän. Inom sin egen släkt hade han sedan ingen manlig kamrat, till vilken han kände sig dragen. För denna isolering sökte och fann han ett slags ersättning i en ständigt vidgad krets av bekanta och vänner.

Av hans äldre kamrater var jag nog den, som bäst ägde hans förtroende. Vårt vänskapsförhållande var visserligen närmast beroende på ömsesidig personlig sympati, men det underhölls och stärktes därav, att vi råkades året om, att jag var nära bekant med hans anhöriga och att vi hade gemensamt studieområde, inom hvilket jag hunnit längre än han och sålunda var i tillfälle att lämna honom stöd och ledning, innan han hunnit vinna full självständighet i detta hänseende. Under decenniernas lopp genomgick vår vänskap helt naturligt olika faser, men den grumlades aldrig, och då döden skilde oss åt, erfor jag klart och starkt, vad det betyder att nödgas sakna en god och pålitlig vän, med vilken man delat vackra intressen, och som man nästan ständigt haft på nära håll under mer än femtio år.

I början av år 1870 anträdde han sin första utländska resa med huvudsakligt syfte att vinna praktisk färdighet i franska språket, men även för att se sig om i romanska länder. Resan omfattade ungefär ett halvt år, varav han tillbragte största delen i Paris men även någon tid i Orléans hos samma borgerliga familj Merlin, där före honom flera svenskar, bland dem Pelle Ödman och jag, blivit vänligt omhuldade och där vi efter bästa förmåga evertuerade oss i franska språket. I sällskap med adjunkten, sedermera professor Lidfors företog han även en utflykt till södra Frankrike, norra Spanien och någon del af Italien. Hans ungdomligt mottagliga sinne tilltalades livligt

av den franska nationens goda egenskaper, dess fina kultur och angenäma väsen. Därmed lades grunden till en aldrig slocknande tillgivenhet för detta folk, som han omfattade med ett så beundransfullt intresse, att det i någras ögon gjorde intrång på hans fosterlandskärlek.

Återkommen till Uppsala valdes han höstterminen samma år, jämförelsevis ung, till senior inom nationen, vilket må anföras som bevis på, huru aktad och avhållen han var av sina landsmän.

Han fortsatte nu ivrigt sina studier för graden, men träffades snart av en mycket svår provning. Det började nämligen skymma för han högra öga, och det konstaterades, att detta berodde på en växt i dess inre, som medförde fara för livet, om den ej i tid avlägsnades. En operation blev alltså nödvändig, och hösten 1871 utfördes den skickligt av adjunkten Björkén, som borttog hela ögongloben. Han blev därigenom räddad från den hotande faran och fann sig snart tillrätta med att vara enögd. Med tillhjälp av ett emaljöga förblev hans utseende oförändrat; på det andra ögat svek aldrig synförmågan, ehuru han under sina manuskriptstudier ofta måste taga den hårt i anspråk.

De studerande Värmlänningarnas nationella högtid, Lucia-dagen, firade han 1873 med att avlägga en vacker fil. kand. examen. För doktoratet återstod nu gradualavhandlingen, och han begav sig följande år till Paris i akt och mening att finna ämne till en sådan. Efter något famlande beslöt han sig för att kopiera och, försett med lämplig kommentar, utgiva *Le miracle de S. Crisothomes*, som ingår i det stora sammelverket från 1300-talet *Les Miracles de Notre-Dame*. Valet var lyckligt, ty under arbetet med denna publikation vande han sig vid och fick intresse för att dechiffrera fornfranska manuskript, varigenom det blev en god förberedelse till hans stora gärning, ett exakt återgivande av alla *Enfances Vivien*-manuskripten, systematiskt ordnade. Kommentaren krävde rik användning av ett välför-

sett biblioteks hjälpmedel av olika slag och gav honom första impulsen till hans vidsträckta litteraturkännedom.

Tillsammans med min hustru och en kvinnlig anförvant uppehöll jag mig då i Paris. Carl och jag träffades dagligen, båda arbetade vi i La Bibliothèque Nationale och följde samma föreläsningsskurser, även de av Gaston Paris ledda övningarna i L'Ecole pratique des Hautes études, för vilka Joinville's Histoire de Saint Louis bildade underlag.

Då La Sorbonne stängdes och den starka värmen kom, stannade Carl ännu någon tid kvar i Paris. Vi andra ansågo oss kunna bäst använda de hetaste veckorna med att företaga en rundresa i västra Frankrike och därigenom lära känna andra delar av landet än dess stora huvudstad. På vår färd hunno vi västerut ända till det regndigra Brest, där vi en eftermiddag profiterade av ett tillfälligt uppehållsväder för att orientera oss i staden. Efter en längre promenad ville vi vila oss en stund i ett café, och jag gick ensam in på det närmaste för att rekognoscera. Jag återkom snart och förklarade, att stället gjorde gott intryck och alldeles särskilt därför att där satt Carl Wahlund. Mina fruntimmer trodde, att jag skämtade, men följde med in och funno då att jag talat sanning. Deras förvåning över detta lyckliga sammanträffande blev stor, min var något mindre, ty jag hade underhållit känningen med Carl och anade, att han skulle uppsöka oss, då han tröttnat på ensamheten i Paris. Följande dagen gjorde vi en gemensam utflykt till den europeiska kontinentens ändpunkt Cap Finisterre, och vi hade sedan sällskap med Carl genom hela norra Bretagne och en stor del av Normandie. Vår gemensamma i alla hänseenden angenäma färd avslutades med en stämningsfull middag för vår gode reskamrat i den lilla staden Vernon, som för Carl och mig hade det särskilt stora intresset, att Gaston Paris på goda grunder ansåg, att den av honom nyligen så mönstergillt utgivna älsta S. Alexis-texten förskrev sig därifrån.

Efter en kortare vistelse i Paris återvände vi hem, men

Carl stannade kvar till årets slut för att i den bästa miljön verkställa förarbetena till sin gradualavhandling. Vårterminen 1875 tillbragte han i Uppsala med att slutredigera och trycka denna avhandling. Den blev färdig i tid, visade sig vara ett gott arbete, blev alltså väl bedömd och ledde fram till docentur. Promotionsdagen hade han den glädjen att se sig omgiven av sina närmaste anförvanter.

* * *

Carl Wahlund var sålunda numera akademisk lärare i det ämne, som livligast intresserade honom, nämligen det franska språket, vars studium nyligen fått ett starkt uppsving därigenom, att man börjat på detsamma tillämpa den historiska språkforskningens metod. Vid universiteten inom alla länder, även i Frankrike, hade man dittills lagt största vikten på att lära grundligt känna detta språk och dess litteratur, sådana de tedde sig under den klassiska perioden och sedan vidare intill våra dagar. Tidsgränsen bakåt konstituerades av Pierre Corneille och hans närmaste föregångare, ehuru man väl även ägnade en intresserad uppmärksamhet åt renäsanssens stormän, Montaigne, Rabelais och några andra. För medeltidens franska och dess litteratur hade det vetenskapliga intresset knappast vaknat. Det grammatiska studiet var dogmatiskt, d. v. s. att man så fullständigt som möjligt gjorde sig reda för vad som fick anses vara god och korrekt franska. Genom Diez' banbrytande arbeten hade man dock nu fått ögonen öppnade för den komparativa och historiska metodens stora betydelse för en grundlig språkkännedom. I Frankrike var Gaston Paris den förste, som skarpt tillämpade denna metod på det franska språket, och hans redan nämnda Saint Alexis-edition kan sägas utgöra en programskrift för den riktningen. Båda hade vi rönt ett starkt intryck av hans medryckande undervisning, och det blev nu vår livliga önskan att giva en sådan mera vetenskaplig karaktär åt det franska språkstudiet vid vårt eget universitet.

Hösten 1875 inflyttade min hustru och jag i egen gård, Sankt Larsgatan 6, där Carl genast hyrde ett visserligen litet, men rätt trevligt frontispicerum. Vi bodde sålunda under samma tak, vilket fick stor betydelse för vår gemensamma uppgift. När som helst kunde vi råkas för att språka och rådgöra om frågor, som rörde våra studier, och vi profiterade flitigt av detta för oss båda gynsamma förhållande. Det var fornfranskan och dess litteratur, som då livligast togo vårt intresse i anspråk, ehuru vi väl icke kunde sägas försumma vår skyldighet att även undervisa i modern franska.

Det var vid denna tidpunkt, som seminarieinstitutionen kom till stånd vid våra universitet. Ledningen av det romanska seminariet¹ anförtröddes oss, och som dess uppgift var att förbereda till den nyligen stadgade licentiatexamen, för vilken studierna borde gå i fullt vetenskaplig riktning, var det självklart, att vi där sökte tillämpa den historiska metoden. Arbetet där koncentrerades sålunda på det franska språket i dess äldre skeden. Det var ungefär likgiltigt, vilken av oss nominellt var dess föreståndare, ty båda deltog vi verksamt i arbetet och dess ledning. Carl hade redan då lagt första grunden till sitt snart nog inom seminariets studieområde ovanligt fullständiga bibliotek, som han med stor beredvillighet ställde till gemensamt förfogande.

Som deltagare i seminariets övningar kommo snart tvänne med framstående vetenskaplig läggning begåvade fil. kandidater. Den ene var numera professor Johan Vising, som hade god fart i sina studier, blev docent och kort därefter tillträdde ett lektorat i Vänersborg. Den andre var Hugo von Feilitzen, som då han inskrevs i seminariet var nyligen återkommen från en långvarig utländsk studieresa, varunder han dels samlat talrika avskrifter av fornfranska manuskript, dels gjort sig fullt förtrogen med studiesättet vid de bästa tyska universiteten,

¹ Under dess första arbetsår, 1878—79, var Wahlund dess föreståndare; i min egenskap av t. f. professor var jag dess inspektor.

där detaljforskningen i den historiska fonetiken bedrevs med iver och hastigt gjort stora framsteg. Han kom sålunda med nyvunnen erfarenhet från utlandet, och genom hans deltagande i seminariearbetet bragtes detta att fullt motsvara kraven på modärn vetenskaplighet. Under seminarieövningarna blevo diskussionerna ofta mycket livliga, och detta var särskilt fallet, h.t. 1881, då både Vising och Feilitzen deltog i dem. Nog fick man då en klar förnimmelse därav, att seminariet är en god institution och väl ägnad att ge den rätta formen åt licentiatstudierna. Romanisterna voro då talrika, bildade en grupp för sig, där god kamratton rådde, och alla voro de livligt intresserade för seminarsammankomsterna, som ofta avslutades med ett samkväm.

Feilitzen var ovanligt livlig, finkänslig och impulsiv. Mellan honom och Carl uppstod snart ett varmt vänskapsförhållande, och det blev för Carl en bitter prövning att se denne yngre vän allt starkare hemsökas av en svår sjukdom, som bröt hans arbetskraft och slutade med döden.¹ Liksom i testamente mottog Carl uppgiften att ensam fullborda den redan nämnda *Enfances Vivien*-editionen, till vilken Feilitzen lämnat första uppslaget och även en del material. Sällan har en kvarlevande vän med lika pietetsfull ihärdighet fyllt ett värv, som han hoppats få dela med en bortgången.

Universitetets stora jubelfest medförde för Carl och mig ett verkligt glädjeämne. Bland de utländska gästerna befann sig en i våra ögon sådan storman som Gaston Paris. Han var visserligen min speciella gäst, Charles Graux var Carls, men vi bodde ju under samma tak och representerade gemensamt. Johan Storm och Henry Sweet besökte oss ofta, och Larsgatan 6 blev sålunda under de dagarna en centralpunkt för just dem bland universitets gäster, som intresserade oss mest. Det låg lärdom i luften, och Carl och jag inandades den med fulla drag.

¹ 19 Jan. 1887. En av mig författad dödsruna finnes införd i *Ny Svensk Tidskrift*, 1887.

Jag erinrar mig särskilt en lång debatt om Lückings då nyli-
gen utkomna arbete, »Die ältesten, französischen Mundarten». Gaston Paris, liksom vi andra, var i högtidsstämning, och det blev för Carl och mig ett minne för livet att under några dagar nästan ha rått om tidens främste romanist. För oss båda blev det sedermera lika angenämt som fördelaktigt att äga honom till gästvän i Paris.

Men i övrigt blev för Carl 1877 det stora sorgeåret. Hans fader avled under sommarens lopp, och fram på hösten blev han hemkallad, emedan hans moder träffats av en sjukdom, som lät förutse slutet. En son kan icke med mera brinnande hängivenhet deltaga i vården av sin döende moder, än han det gjorde. Själv fick jag därav ett starkt intryck genom hans brev, vari han, säker om deltagande, förtroendefullt och med den för honom naturliga noggrannheten skildrade vad han då erfor och kände i sitt barndomshem, som stod inför upplösningen. Dessa brev tjänade liksom till avledare för en högt uppdriven känslöstämning. Minnet av hans moder var för hans hjärta det käraste han hade och så förblev det till livets slut. Genom att pietetsfullt montera sitt sovrum med tyg, noggrant vävt i samma mönster som i modrens, hade han en ständig påminnelse om, huru det såg ut i det rum, där han stod vid hennes dödsbädd och för sista gången mötte en kärleksfull blick ur hennes slocknande ögon. — På äldre dagar rörde han ej mycket av vad som rörde sig inom honom. Det var med Carl som med så många andra, på vilka man kan tillämpa Viktor Rydbergs ord med modifierad lydelse: Min känslvärld är min, jag vill rå om den ensam. För icke längesedan fick jag dock tillfälle iakttaga, att den känslösträng, som hade sitt fäste i minnet av modren, ännu kunde försättas i stark vibration.

Barndomshemmet var nu borta, och det återstod för Carl att taga arv efter sina föräldrar. Bouppteckningen uppvisade ett mycket högt belopp, men, som redan är antytt, hade hans

fader i sin hemstads intresse med öppen blick för risken iklätt sig stora förbindelser, som snart nog medförde kännbara förluster. Därtill kom vad som på annat sätt förlorades under de då rådande hårda affärsåren. Återstoden var dock tillräcklig, för att Carl med fog kunde anses som en förmögen ungkarl, särskilt inom den med rikedomens håvor endast lindrigt utrustade akademiska krets, som han tillhörde. — Man visste om honom, att han var god och varmhjärtad, och då nu därtill kom ryktet om hans stora arv, blev han genast belägrad av ofta mycket oblyga hjälpsökande. Jag erinrar mig bland annat, att en för honom alldeles obekant person i en mycket påträngande ton nästan fordrade att genast erhålla ett så kallat lån å 10,000 kronor, ty om han ej finge detta belopp, återstod för honom endast att skiljas vid livet. Carls känsliga sinne led mycket av att ständigt nödgas mottaga och läsa skrivelser i liknande tonart, och till en början sträckte han sig nog rätt långt i tillmötesgående även mot okända. Men den oundvikliga följden uteblev icke, Carl tvingades fram till konsten att säga nej. Detta var en för hans egentliga natur främmande förmåga, och kanske just därför, att den var förvärvad, använde han den någon enstaka gång vid tillfällena, då detta nej kom ganska oväntat. Han var dock länge hjälpsam i stor skala, och hjälpsam förblev han, men inom strängt uppdragna, dock ej alldeles orubbliga demarkationslinjer.

Det lilla frontispicerummet var numera den enda plats, där Carl kunde erfara någon känsla av hemtrevnad. Men biblioteket tillväxte hastigt, och snart fanns där ej längre plats för en enda nyförvärvad bok. För sin egen person behövde han också vidgat utrymme, ty han hade nu hunnit fram till medelåldern, var sedan flera år tillbaka akademisk lärare och hörde ej till dem, som behövde spara. Man kunde nästan finna underligt, att en person i hans ställning så länge låtit sig nöja med ett enkelt studentrum. Också gjorde han det ej längre utan började uppgöra planer för huru han skulle inrätta det åt

sig för framtiden. Han hade ju råd att bo i egen gård, där han kunde ordna allt så, som han funne trevligast för sig själv och med god utvecklingsmöjlighet för ett enskilt bibliotek med stora dimensioner. Småningom antogo dessa planer allt fastare, noga genomtänkta former, och år 1881 flyttade han till den av honom inköpta gården, Sankt Johannisgatan 12, som var bebyggd med ett mindre tvåvåningshus och hade vacker trädgård. Flyttningen blev icke lång, men genom den inträdde Carl i ett alldeles nytt skede. Den evolution, som han nu genomgick, erinrar om fjärlens, då den lämnar sin puppas trånga hylsa.

I publikationen »Svenska Hem i ord och bilder», 1913, första häftet, finnes införd en av N. E. Taube omsorgsfullt utförd, rikt illustrerad beskrivning på Wahlundsgården sådan vi alla minnas den. Det var en fint och smakfullt inredd bostad, rik på konstprodukter av olika slag. Genom studier och genom iakttagelser, som han gjort under sina talrika utländska resor, hade han lärt sig att uppskatta och bedöma det konstnärliga i alla dess yttringar. Vid inredningen av sitt nya hem tillgodogjorde han sig nu all denna erfarenhet utan hänsyn till kostnaderna. Han omskapade den gamla förfallna våningen till en av de elegantaste och på värdefulla alster av konst och konstindustri rikaste ungarbostäderna i vårt land. Genast från början kunde man tydligen iakttaga, att han aldrig ämnade göra den till ett familjehem.

För egen räkning tog han endast i besittning övre våningen och vindsrummen. Av bottenvåningen upplät han så mycket hon behövde åt fröken Gustafva Nisbeth, som i någon mån kunde betraktas som värdinna i hans hem. Fröken Nisbeth var aktad och avhållen av alla, som kände henne, och nära lierad med flera familjer inom Carls egen umgängeskrets. Hon hade haft en lång arbetsdag som föreståndarinna för den av

henne grundlagda flickskolan, som bar hennes namn. Genom Carls frikostighet fick hon nu för sina återstående dagar en henne passande bostad och i förening därmed en uppgift, som lät henne känna, att trots sina ålderdomskrämpor kunde hon ännu bidra till andras trevnad. Carl kom till henne i ett nästan sonligt förhållande.¹

I samband med flyttningen till egen gård hade nog Carl icke endast bestämt karaktären av sin framtida bostad utan även riktlinjen för sin framtida gärning. Vad som i detta senare hänseende avgjorde hans val, var begäret att fritt och oberoende få syssla med arbetsuppgifter, som särskilt intresserade honom, och att, om dessa uppgifter så krävde, ha tillfälle till långa vistelser i utlandet. Att vara docent passade honom sålunda allra bäst, varför han beslöt att fortsätta på den akademiska banan, ehuru han förutsåg, att utsikterna till befordran på den vägen voro ringa. Även om sådana skulle yppa sig, visste han med sig, att han ej kunde förmå sig att deltaga i konkurrensen om en professur. Han var för hänsynsfull för att någonsin vilja gå i vägen för andra, och han skulle aldrig velat utsätta sig för någonting i hans tycke så motbjudande som att vara part i ett akademiskt befordringsärende. Hans goda ekonomi medgav ju också, att han utan kännbar uppoffring kunde bespara sig ett sådant obehag.

Han var sålunda fullkomligt medveten därom, att inom akademistaten skulle han för alltid stanna vid sin docentur. Men som docent var han lönlös, och man kunde ej rimligtvis göra svårare intrång på hans frihet. På underlaget av en förmögenhet, varav inkomsten mer än fullt motsvarade en professorslön, använde han sin egenskap av akademisk lärare till operationsbas för sin vackra uppgift att i allt vad på honom berodde jämna vägen för dem, som i Uppsala valde de romaniska språken till huvudämne i den filosofiska graden. Vi min-

¹ Hon dog natten till den 28 jan. (Carlsdagen) 1891 i Carls bostad.

nas alla huru hängivet och framgångsrikt han verkade i den riktningen.

Det var icke endast med möblemang och konstsaker i fint urval, som han nu omgav sig, utan även med sitt för varje år allt fullständigare romanska bibliotek. I hemmets miljö kunde han i ostörd ro ägna sig åt sina arbetsuppgifter, och det gjorde han också med sällsynt iver och seg ihärdighet. Men ett visserligen vackert, i allo välförsett, men ändock ensligt hem och ett tid och intresse än så absorberande arbete räckta ej till, för att en man, som är begåvad med ett livligt och känslofullt sinne, skall känna sig äga allt vad han behöver för sin fulla trevnad. Carl hörde till dem, hos vilka vänskapskänslorna äro de dominerande. Den kamratkrets, där han under studentåren känt och spritt trevnad, var nu skingrad, men för denna förlust fick han snart rik ersättning i umgänget med en grupp ungefär jämnåriga ämbetsbröder inom akademistaten. Av dem hade några slutit sig tillsammans i en intim umgängeskrets, den s. k. Kulan. I sitt första skede var den ett litet middagskottteri, som under kaffestunden på Taddis blev en samlingspunkt även för andra kamrater; bland dem sådana med eget hem. Småningom vidgades kretsen, men den hade fortfarande sin hållpunkt i ungkarlarnes middagskottteri, som numera samlades på Gästis. Det sammanhållande bandet var kamratkänslan, att de sympatiserade med varandra och hade trevligt, då de råkades. Arbetet uppskattade de högt, och flera bland dem hunno långt i vetenskapens tjänst och i statens. Men det var icke endast arbetsglädje som utmärkte dem, det var även den vänskapliga umgängesglädjen. De betraktade sig som en stor krets av goda vänner, och av olika anledningar samlades de stundom i särskilt festliga samkväm, som icke sällan illustrerades av något uppsluppet litteraturalster, varmed deras kvickhuvuden höjde stämningen. En samling sådana finnes tryckt i den s. k. Kulparnassen, till vilken även Carl lämnat bidrag.

Inom den kretsen kände sig Carl i sitt rätta element, och

han samlade den ofta hemma hos sig och utövade då ett fint genomtänkt värdskap. En vacker yttring av den vänskapliga stämning, som sammanhöll dem, var det, då flera av dem den 10 Maj 1882 tågade ut och hemförde en björktelning, som de med stor högtidlighet planterade i Carls trädgård helt nära den då nyligen där uppförda långsträckta paviljongen, som de döpte till Vänskapshallen. Att Kulans Majbjörk var planterad med omsorg, kan man finna därav, att den slog rot, frodades och utvecklade sig till det ståtliga, numera lindrigt lavbelupna träd, som nästan kan betraktas som Kulans minnesvård.

Sin arbetsglädje hade Carl på de romanska språkens studiefält, och det var då naturligt, att han skulle med vänskap omfatta och även bidra att sammanhålla dem, som arbetade inom samma område som han. Men så länge Kulans kotteri var fullt livaktigt, hade han dock där sin bästa trevnad, och han kände sig särskilt livligt fäst vid några vänner inom den kretsen.

* * *

Sina första utländska resor företog Carl i och för sin allmänna utbildning till vetenskaplig romanist; i sådant syfte tillbragte han t. ex. hela läsåret 1876—77 vid universitetet i Paris. Men sedan han från mitten af 1880-talet gjort till sin uppgift att ensam utföra arbetet med den redan nämnda *Enfances Vivien*-editionen, fick han anledning att speciellt för den göra långa besök i de städer i Frankrike, England och Italien, där handskrifter innehållande den texten funnos att tillgå. Under sina vistelser i Paris gjorde han då nära bekantskap med därvarande svenska artister. Umgänget med dem skänkte honom mycken glädje och höjde hans intresse för bildande konst. Från den tiden daterar sig hans vackra samling av moderna svenska konstverk, av vilka flera voro gåvor av konstnärerna. Av dessa tavlor och skulpturer finnas de förnämsta angivna i det redan citerade verket »Svenska Hem». Inom denna konstnärsgrupp

och bland dess mest framstående representanter fick han flera vänner för livet. Huru högt han skattade denna nya insats i sina vänskapsförbindelser framgår av hans hälsning till Carl Larsson på dennes 60-årsdag. Carl befann sig då i sista skedet av sin sjukdom, och endast med svag stämma kunde han diktera den för en vän, som fattade den i pennan. Den är helt visst det allra sista, som han producerat med någon tanke på offentlighet. Dels av den anledningen, dels därför att dess stil och stämning vackert karakterisera Carl, vill jag nu återge den i dess kortfattade lydelse: »Tack för vår bekantskap, gjord jämt trettio år sen i Frankrike under studieglada dagar; tack för Din lilla bild af Suzanne La Gréziote från ett kvart sekel tillbaka, tack för all visad vänskap, som är mig en källa till ständig glädje. Upsala, april 1913. Carl Wahlund». — Då denna hälsning den 28 maj framlämnades till adressaten, låg dess författare i sin grav sedan en månad tillbaka. — Ett vackert uttryck av den vänskap, varmed konstnärerna å sin sida omfattade Carl, utgör följande varmt kända avslutning av ett brev till honom från Ernst Josephson: »Varje gång i världen vi träffas skall det vara som vän mot vän, som hjärta mot hjärta».¹

* *

Carl satte värde på att finna alla dörrar öppna, och man öppnade gärna sina dörrar för honom, ty hans fina väsen och hänsynsfulla uppträdande intogo alla till hans förmån. I umgänget med sina vänner visade han alltid ett livligt deltagande i deras intressen med undanskjutande av sina egna. Alla sällskap och föreningar, där han ville vinna inträde, och de voro många,² mottogo honom gärna i sin krets, och med både gamla

¹ Karl Wählin, »Ernst Josephson, en minnesteckning», Stockholm 1912, II. s. 200. Av denna minnesteckning framgår på mer än ett ställe, huru nära förbunden Wahlund var med sina konstnärsvänner.

² Enligt uppgift skulle han under loppet av sin levnad ha tillhört inalles 225 olika sällskap och föreningar, men naturligtvis ej samtidigt i dem alla.

och unga inledde han snart intim bekantskap. I S. H. T. avancerade han fort till denna för det akademiska kamratlivet betydelsefulla ordens högsta värdigheter, i O. D. blev han »farbror», på Jultomtarnas och andra liknande sällskaps sammankomster saknades han aldrig.

Han förvärvade sålunda bekanta i ovanligt stort antal, och för honom var skillnaden ringa mellan bekanta och vänner. Också kände han sig något träffad av den milda udden i följande passus i en versifierad hälsning från en bland hans äldre kamrater: »Vänner har du tio tusen, alla ä' dig lika kära». Men sådan var hans natur, det var för honom ett behov att känna sig värderad och avhållen i vid omfattning. Han brast dock aldrig i trofast uppmärksamhet mot alla sina vänner, även om man kunde tycka, att han med särskilt intresse omfattade de nyförvärvade. I allt sitt görande förfor han med noga genomtänkt omsorg, så även i vården av sina vänskapsförbindelser.

Hit hörde även det sätt, varpå han utövade värdskap. I vårt land torde de vara lätt räknade, som kunde täfla med Carl i en efter bjudningens karaktär avpassad elegans. Man måste antaga, att förberedelserna upptogo flera dagar, så i alla detaljer noga uttänkta voro alla anordningar. För att genast från början väcka den önskade stämningen varierades och illustrerades matsedlarna med tagen hänsyn till gästerna för dagen. I bordets dekorering, i valet av vin och rätter rörde sig alltid värdens bemödanden att giva en individuell karaktär åt sin bjudning. Denna utsökta finess skulle ha fått en bismak av pretiositet, om värdens hjärtliga vänlighet och hans tillfredsställelse över, att man senterade något särskilt drag av fin uppmärksamhet, icke lätit en känna, att med allt detta avsåg han endast att stegra känslan av trevnad. På vägen till en sådan bjudning undrade man just, vilka nya anordningar han den gången vidtagit. Alla voro de mer än vanligt angenäma tilldragelser, som man gärna återkallade i minnet.

Som Carl var stilfullt gästfri och hade ett vackert och väl-

försett hem, låg det nära, att det för honom skulle bli en lockande uppgift att öva värdskap, och det ett fint och kostbart sådant, mot resande främlingar, romanister eller andra, mest fransmän, med vilka han i något hänseende hade en anknytningspunkt. Av de många mera bemärkta utlänningar, som varit Carls gäster, erinrar jag mig nu de franska envoyéerna i Stockholm, René Millet och Charles Rouvier, samt Pio Rajna och Paul Meyer, stormän båda, var på sitt område av romansk litteraturhistorisk forskning.

Improviserade samkväm hos honom förekommo även. I Stockh. Dagblad av 25 sistl. april har en deltagare varmt och livligt skildrat en sådan episod, då Carl från en fest på Flustret förde med sig hem en grupp yngre vänner, som fingo ett djupt och varaktigt intryck av den förekommande hjärtlighet, varmed värden mottog och undfägnade dem i sitt smakfullt prydliga hem.

I detta sammanhang bör man dock fasthålla i minnet, att Carl på intet vis tillhörde goddagspiltarnas kategori, ty hans vardagslag utmärktes av en nästan spartansk enkelhet i mat och dryck. Därigenom räckte hans kassa bättre till för stora utgifter, då det gällde att mottaga gäster.

I utlandet hade Carl icke endast vänner, som han mottagit i sitt hem, ty han gjorde under sina resor personlig bekantskap med flertalet av sina fackkolleger, med biblioteksmän och bokvänner. Han intog alla genom sitt försynta uppträdande och befastade gärna förbindelsen med dem genom någon akt av vänlig uppmärksamhet. Så t. ex. gjorde han sig särskilt förbunden Léopold Delisle, chefen för La Bibliothèque Nationale i Paris, genom att till detta bibliotek skänka de av honom upptäckta och förvärvade exemplaren av Guillaume Rabot's »Oratio de gente et lingua francica» samt av Edmond Cordier's »Recherches historiques sur les obstacles qu'on eut à surmonter pour épurer la langue française».¹ Dessa båda mycket sällsynta

¹ Jfr Carls artikel i »Recueil de mémoires philologiques présenté à M. Gaston Paris le 9 Août 1889».

arbeten saknades då ännu i nämnda bibliotek, och med denna gåva fyllde sålunda en svensk man en lucka i dess rika samling av arbeten i fransk språkhistoria. Att Carl kunde uppleta dessa böcker och insåg det intresse, de ägde, vittnar om hans stora boksynthet; han var »curieux de livres rares» i denna terms bästa betydelse. På den stilenliga bindningen av sällsynta gamla böcker lade han mycken vikt. I hans efterlämnade bibliotek finnas talrika sådana och även andra bokband, som efter hans detaljerade anvisningar utförts av vårt lands främsta, konstnärliga utövare av bokbindaryrket.

Carls utländska vistelser voro båda talrika och långvariga, sammanlagda omfatta de en tidrymd av vid pass fem år. Uppmärksam iakttagare, som han var, förstår man lätt, att han under dem tillägnade sig mycket av den internationella kulturen. Detta förhållande, jämte hans redobogenhet att anträda utländska resor, gjorde honom synnerligen användbar, då det gällde att representara vårt universitet vid akademiska högtidligheter i utlandet. För sådana uppdrag tog man honom även i anspråk. År 1889 fungerade han som studentkårens representant i Paris vid invigningen av Nya Sorbonne, och i sammanhang därmed hade han glädjen att få personligen till Gaston Paris på dennes 50-årsdag, 9 aug., framlämna de svenska romanisternas festskrift ävensom kommendörsdekorationen av Nordstjärneorden. Universitetets representant var han i Montpellier 1890, i Caen 1894 och i Lille 1895. Ett uppdrag av i någon mån liknande art hade han 1905 som styrelsemedlem i en fransk språkkongress i Liège. Av alla dessa hedrande uppdrag och av hans litterära anseende och förbindelser kom det som en naturlig följd, att han alltemellanåt dekorerades. Officier de l'Instruction publique blev han 1891, riddare av Hederslegionen 1896 och år 1903 fick han Nordstjärneorden. Titulärprofessor blef han redan 1892.

* *

Från de senaste decennierna kan jag ej erinra mig några särskilt minnesvärda tilldragelser i hans levnad. — Ett vackert minne ha dock vi, som då voro med, och helt visst hade han det så även han, från de båda tillfällen, då vi på hans femtioårsdag och tio år senare på han sextioårsdag i högtidsstämning samlades omkring honom för att i vänskaplig glädje bringa honom vår hyllning. Vi erinra oss ännu, huru överraskad han blev och huru tacksamt rörd han kände sig, då han vid det första tillfället mottog den stora festskrift, till vilken hans lärda vänner i stort antal från både in- och utlandet lämnat bidrag. Vid det senare överlämnade vi den honom tillägnade skildringen av vårt sällskaps första decennium, som nästan alldeles utfyllde tiden mellan dessa båda märkesdagar. Det var ett djupt intryck vi då fingo av det tal, vari han framförde sitt tack för gåvan och för andra bevis på vår tillgivna vänskap. Vackert och anspråkslöst värdigt lade han fram i det talet, vad han tänkte och tyckte om sin egen personlighet och om sin levnads innehåll och gärning. Mot hans vana blev talet långt den gången, men han talade från hjärtat, och det var mycket, som han då ville ha sagt oss en gång för alla.

Åren följde på varandra i sådant förlopp, som han själv önskade det. Att syssla med sina arbetsuppgifter var hans käraste nöje. Overksam var han aldrig; icke ens på sjukbädden. Då han efter en operation måste tillbringa några veckor på sjukhuset, tog han till avledare för sin verksamhetslust uppgiften att med iakttagande av originalets versmått till svenska översätta »Le conte de la Rose».¹ — Rekreerande hvila stod honom alltid till buds inom någon av de många grupper, som

¹ Denna »Lai» gav sålunda två gånger ämne till artighetsbetygelse. Med den fornfranska texten, tryckt i 52 exemplar, uppvaktades professor och fru Adolf Tobler av Gaston Paris på deras silverbröllopsdag, den 24 nov. 1893. I sin tur uppvaktades Gaston Paris på sin sextioårsdag, den 9 aug. 1899, av Carl Wahlund med dennes översättning av dikten i konstnärligt fin edition, illustrerad av Carl Larsson. — Originaltexten utgavs ånyo av Gaston Paris i Romania, 1894.

utgjorde hans umgängeskrets. Längre hade han en mer än vanligt fridfull och harmonisk tillvaro, vilket han också tacksamt erkände.

»Bortom bullret» var den benämning, han gav åt sin bostad. Däri låg det mening, ty i den höll han sig ofta undan flera dagar i följd, och dit drog han sig tillbaka från det mera rörliga livet, som i honom snarare hade en åskådare än en verksam deltagare. Stundom yttrade han dock saknad efter krävande praktiska uppgifter.

* * *

Ingen hinner fram till sitt sextiättonde år utan att åldras. Visserligen bevarade Carl sin ungdomliga livlighet ända mot slutet av sin levnad, och, kanske omedvetet, följde han segt den franska erfarenhetsregeln: »Il faut vivre, comme si l'on allait vivre toujours». Men man kunde ej undgå att märka, att årens tyngd gjorde sig gällande även hos honom. Den medfödda, i vissa hänseenden barnsliga originalitet, som gav färg och intresse åt hans väsen, tog småningom väl fasta former, och han blev allt mera bunden inom sin vanesfär.

Därtill kom den känsla av isolering, som oundvikligen väcktes av dödsfall i ständigt raskare följd inom hans närmaste vänkrets. Sådant låter en känna, att man åldras. Allvarstankarna trängde sig på honom och funno oavlåtlig näring från den allt tydligare förnimmelser, att han inom sig bar på ett sjukdomsfrö, som obevekligt tärde på hans livstråd. Det var ett sarkom, som man genom operationer och röntgenbehandling visserligen under flera år kunde hejda i dess framfart, men aldrig fullständigt undanröja.

Men han bar på sin oro i tysthet, och i umgänget med honom kunde man knappast märka, att hans förr så starka hälsa var allvarsamt undergrävd. Rak och spänstig höll han sig fortfarande och föreföll att äga en för hans ålder mindre vanlig vi-

gör. Under det sista halvåret av hans levnad antog dock hans onda en allt mera pinsam karaktär, ehuru han länge nog kunde i förtroliga samkväm med en viss framgång söka distraktion ifrån plågorna. Då han deltog i vår Oktobersammankomst, hade han ännu kvar sitt goda, fryntliga väsen; den 20 december var han med om att fira Heidenstam efter dennes reception i Svenska Akademien. I en större krets uppträdde han för sista gången, då han på sin födelsedag, den 7 januari, infann sig till det festliga samkväm, varmed universitetets biblioteksmän ville fira sin gamle vän och nu särskilt med anledning av hans genom gåvobrev stadfästade donation av hans romanska bibliotek. Han var då ännu tämligen oförändrad och visade sig glad och tacksam för att än en gång se sig omgiven av vänner från Carolina Rediviva. Under gåvobrevet hade han med egen hand tecknat sitt namn, men det var sista gången, och det skedde med möda, ty hans högra arm var redan då svårt förlamad och nekade snart alldeles sin tjänst. Kort därefter blevo plågorna ännu intensivare och släppte aldrig sitt tag, krafterna sjönko hastigt, och under de sista veckorna kunde han icke utan stödjande hjälp stappla fram mellan sängen och vilsoffan. Nära nog ända till slutet förblevo dock själskrafterna någorlunda väl bibehållna.

* * *

Den religiositet, som gav den karakteriserande färgtonen åt Carls tidigare ungdomsår, låg alltid kvar på botten av hans väsen. Han släppte aldrig vanan att i en aftonbön rikta tankarna mot höjden, och en tid hade han stundom religiösa samtal med en prästman bland sina umgängesvänner. Han gick det oundvikliga till mötes med öppen blick och en from resignation. Denna har fått ett vackert uttryck i följande anteckning, som låg i hans portfölj skriven med hans fasta, vårdade handstil och sålunda var fattad i pennan före sista skedet av hans sjukdom: »Gud hjälpe mig, Du min Frälsare, var min själ nådig! — Jag

är ingalunda färdig för det kommande egentliga lifvet, men med detta timliga lif är jag färdig. Den för själen ej längre behöfliga kroppen, som tas ifrån mig, får väl ett rum uti Värmlands Nations graf; vid de jordiska kvarlevornas begrafning, inga blommor eller kransar. — Gud hjälpe mig, Du min Frälsare, var min själ nådig!»

Döden träffade honom således icke oförberedd, och för ingen kom hans bortgång oväntad. Dödsbudet från den 23 april spreds hastigt och överallt väckte det livligt deltagande icke blott hos hans talrika vänner utan även hos dem, som i andra hand lärt sig att tänka vackert om Carl Wahlund. Nästan alla större svenska tidningar¹ och även flera provinsblad öppnade sina spalter för varmt kända dödsrunor, i vilka någon tillgiven vän sympatiskt frammanat bilden av den bortgångne. Men icke blott i svenska utan även i utländska tidningar meddelades i vänliga ordalag underrättelsen om hans bortgång; jag erinrar särskilt om hans vän Lucien Maury's fint tecknade »In memoriam», som finnes införd i »Revue Bleue» för den 14 juni, 1913.

Begravningsakten ägde den 29 april rum i Uppsala Domkyrka under stor anslutning; även från andra orter hade vänner till den så livligt saknade infunnit sig. Den förrättades vackert och värdigt av Carls gamle vän och landsman, f. d. domprosten Berggren. Därefter tågade processjonen till kyrkogården, där kistan nedsänktes i Värmlands nations grav. Hans jordiska kvarlevor vila sålunda på den plats, han själv önskade, och i stenen på gravkullen står hans namn ristat helt nära barn- och ungdomsvännen Clæs Wahlunds. — Frid över hans minne! Då vi nu uttala denna saknadsfulla önskan, sker det med större tillförsikt än vanligt, ty de äro få, som trognare än Carl Wahlund hava följt aposteln's maning: »Om möjligt är, så mycket som till eder står, så haven frid med alla människor».

¹ I bil. B. meddelas en förteckning på dessa dödsrunor.

I denna korta biografiska skiss har jag mer än en gång framhållit Carl Wahlunds betydelse som romansk vetenskapsman och som Upsalaromanisternas trogne gynnare och vän. Jag vill nu försöka att i ett sammanhang och mera utförligt skildra honom och hans gärning från båda dessa synpunkter.

Som vetenskapsman var det för honom utmärkande draget att aldrig förtrötts av ett än så tålmodsprövande detaljarbete. Den vackraste frukten av denna egenskap är hans på franska språket publicerade edition av alla *Enfances Vivien*-manuskripten, såväl de åtta *chanson de geste*-texterna som även de båda på prosa. Så som han fattade och utförde denna uppgift, innebar den ett verkligt kraftprov i aldrig svikande uppmärksamhet och i seg uthållighet att minutiöst noggrant slutföra ett arbete, som visade sig kräva vida mera tid, möda och kostnad, än han först hade tänkt sig. Under nära tio år var hans tid mer eller mindre strängt upptagen med att samla och kollationera kopior av dessa handskrifter. *Chanson de geste*-texterna visade sig representera fyra stundom ganska skiljaktiga versioner, för vilka han i volymen meddelade den viktigaste, i ett fall unika texten in extenso på särskild spalt med de övrigas varianter under linjen. Dessa fyra spalter trycktes jämnsides och med sådan typografisk anordning, att man fick en bekväm överblick av gemensamma verser, ävensom av respektive luckor och utvidgningar. — Detta var ingalunda något mekaniskt arbete, ty dess exakta utförande fordrade säker erfarenhet i paleografi och vidsträckt kännedom av fornfranskans ordförråd för att kunna rätt upplösa de i manuskripten stundom förekommande, långa bokstafskomplexerna, vilket stundom erbjuder större svårigheter, än man skulle vänta.

Sedan han efter lång möda fått färdigt ett eget manuskript, återstod att befordra det till trycket. Detta krävde ett nära nog lika ansträngande arbete, ty man kan lätt förstå, att även mycket skickliga sättare skulle begå talrika misstag, fullkomligt obekanta, som de voro, med fornfranska texter och ovana vid

användningen av de många förkortningstyper, som Carl låtit gjuta för att kunna exakt återge texterna i deras ursprungliga gestalt. Han måste därför med alltid spänd uppmärksamhet, ark för ark, granska och rätta det ena korrekturavdraget efter det andra och i större antal än väl någonsin förekommit i ett svenskt tryckeri. På valet av format, typer och papper nedlades även omsorg. — Då dessa texter äntligen förelågo i fullt avslutat tryck, kunde han betrakta alla sina koncept m. m. som värdelös makulatur. Det gjorde han också, och det var kolossala luntor, som han brände och förstörde. — Af tryckningskostnaden, som motsvarade en liten förmögenhet, fick han endast en ringa del tillbaka genom försäljning i bokhandeln, ty han utdelade frikostigt gratisexemplar av sitt arbete, för vilket han ej heller kunde vänta sig någon vidsträckt läsekrets.

Det var ursprungligen hans avsikt att förse denna i sitt slag enastående textedition med en inledning, vari han själv gäve närmare upplysningar om de särskilda texterna och meddelade de resultat, som man kunde vinna ur dem. Inledningen kom, men han hade anförtrott dess författande åt en yngre vän och i någon mån hans lärjunge, numera rektor Alfred Nordfelt, som genom en föregående uppsats¹ redan lämnat prov på sin kompetens. Nordfelt utarbetade den på ett i allo berömvärt sätt och till Wahlunds fulla belåtenhet samt fick använda den som sin gradualavhandling, varefter den införlivades med den Wahlundska editionen. Jämte de i slutet av volymen meddelade namn- och assonansregistren utgör där sålunda det korta, alltför anspråkslösa företalet det enda, som är författat av Wahlund själv. De lika noggrant återgivna prosatexterna äga sitt intresse även de, ehuru de hittills blivit mindre uppmärksammade.

Epitetet »Standard work» tillkommer med full rätt denna Vivien-edition, som också genast fick ett beundransfullt erkännande av Gaston Paris i Romania 1895. Så praktisk är upp-

¹ »Classification des manuscrits des Enfances Vivien», införd i »Recueil de mémoires philologiques présenté à M. Gaston Paris le 9 août 1889».

ställningen och så pålitligt är utförandet, att den oberoende av tiden bibehåller sitt värde, så länge det finnes personer, som önska ett direkt intryck av, huru en sagotext föredrogs och behandlades under medeltiden, då sådana voro ett »commune bonum» utan kända författare och följaktligen kunde ogenerat varieras och omdanas alltefter den tillfällige föredragandens minneskraft och bemödande att knipa sin publik. Det är därför mycket sannolikt, att den ursprungliga redaktionen i oförvanskat skick endast existerat i det jonglörexemplar, som tjänade till ledning åt den trouvère, som på någon »foire» för första gången i sjungande ton föredrog sagan om Viviens ungdoms-äventyr.

Då den tyske romanisten Hugo Zorn, år 1908, utgav ett försök att ur de sinsemellan divergerande versionerna leta fram originalet, lyckades han ej övertyga någon, att det resultat han vunnit vore definitivt. Redan Nordfelt hade framhållit, huru svårt, ja nära nog omöjligt det är att gå i land med denna uppgift. Den innebär också dess bättre ett experiment av endast lindrigt intresse, ty de, som äro någorlunda förtrogna med fornfranskan och dess litteratur, läsa nog helst denna pigga hjältesaga, sådan den i otuktade medeltidsredaktioner ter sig i Carl Wahlunds edition.

Vi veta alla, vilken god tjänst han gjort oss med detta arbete, ty dels under hans egen, dels under min och senast under professor Staaffs ledning ha dessa texter valts till underlag för seminarieövningar och visat sig synnerligen användbara, då det gällt att göra omedelbar bekantskap med fornfranskan i dess dialektala skiftningar, av vilka flera finnas representerade i skilda handskrifter av dikten. — Som bekant, tilldelades honom för detta arbete år 1895 hela årsräntan av Oskar II:s jubelfest-donation.

Alldeles i slutet av år 1901 utkom fullständigt Wahlunds andra stora arbete, den på tyska redigerade editionen av den äldsta fornfranska prosaversionen av »Navigatio Brendani». Den

är försedd med en vidlyftig och mycket innehållsrik inledning, varigenom läsaren sättes i tillfälle att göra sig fullt förtrogen med legenden om det irländska helgonet Brendans underbara oceanfärd; en legend av mer än vanligt intresse, ty den är en mycket karakteristisk produkt av medeltidens lössläppta fantasi och teologiska spetsfundighet. Det centrala i editionen utgöres av den nämnda fornfranska texten, som daterar sig från slutet av 1200-talet och är skriven på ren pikardisk dialekt utan påverkan från det då redan gryende litterära högspråket. Av denna anledning har Wahlund lämnat en med synnerlig omsorg utarbetad förteckning över alla i denna text förekommande ordformer och glosor. Från såväl kulturhistorisk synpunkt som även rent språklig är sålunda detta Wahlunds arbete synnerligen värdefullt och instruktivt. I sin anmälan har också professor Vising¹ framhållit den »elegantia doctrinæ», som karakteriserar dess utförande. — Till »Festgabe für Wendelin Förster» hade han kort förut bidragit med en edition av en fornprovençalsk, kortfattad version av denna legend och dess latinska original i parallelltryck. Den är inledd med bibliografiska notiser om båda dessa hittills utgivna texter.

Om hans gradualavhandling har jag redan haft anledning att erinra, och jag framhöll då, att den var ett lovande förstlingsarbete, vari han tidigt rörde sin speciella begåvning för sådana arbetsuppgifter, som han så skickligt slutförde i sina båda nu nämnda viktigaste arbeten.

Av lexikografiskt intresse är hans uppsats »Cent mots nouveaux» i vol. I av vårt sällskaps »Studier». Efter en kort, men både spirituell och lärd inledning meddelar han i den, systematiskt ordnade, hundra franska ord, alla nydanade med tillhjälp av suffixen *-isme* eller *-iste*.

Carl Wahlunds övriga, rätt talrika publikationer² äro av annan art och äga ej samma vetenskapliga intresse. Man kan upp-

¹ Zeitschr. f. franz. Sprache u. Litteratur, XXV, II. 46—49.

² I bilagan A. meddelas en förteckning på alla hans utgivna skrifter.

dela dem på trenne grupper: de litteraturhistoriska, de bibliografiska och tillfällighetsskrifter. I dem, som böra hänföras till den förstnämnda gruppen, meddelar han dels vad man kallar litterära kuriosa, dels tar han till uppgift att åter draga fram i ljuset halft bortglömda personligheter, såsom Anne Malet de Graville och S. Pierre de Luxembourg, och detta gör han både grundligt och utförligt med tillhjälp av en mängd från alla tänkbara håll sammanförda notiser om dem och deras miljö.

Bland hans bibliografiska arbeten intages främsta rummet av hans 1889 utgivna, praktiskt uppställda och mycket upplysande katalog över den fornfranska litteraturen i hans boksamling. Vidare den över hans provençalska böcker, samt slutligen hans något egendomliga, men långt ifrån ointressanta »Bibliographie der französischen Strassburger Eide vom Jahre 842». Han har i den med början från och med 1500-talet, sekel för sekel, meddelat all litteratur, som han kunnat anträffa, och samlingen är förvånande rik, angående detta det franska språkets äldsta minnesmärke. Den publicerades i häften, ett för varje sekel, som han med vänlig artighet tillägnade någon av sina romanska kolleger, då denne på en märkesdag var föremål för särskild uppmärksamhet. Med det första häftet uppvaktade han sålunda 1905 Adolf Mussafia på hans 70-årsdag; med det andra, 1600-talet, deltog han 1910 i att fira M. Maurice Wilmotte's 25-årsjubileum som akademisk lärare. På sin 70-årsdag 1911 glädde och hedrade han mig med gåvan av det tredje häftet, 1700-talet, i utsökt fint band i samma gråa färgton som det stora flertalet böcker i mitt eget bibliotek. Det fjärde häftet »Trois siècles (1576-1875) de littérature relative aux serments de Strasbourg», sålunda komplement till de föregående, utgör hans bidrag till den festskrift, som M. Emile Picot mottog från vänner och lärjungar, då han denna sommar (1913) trädde tillbaka från sin professur vid École des Langues orientales i Paris.

Denna bibliografi och dess användning karakterisera honom i dubbelt hänseende. Det innebar för honom en verklig lockelse

att, utan hänsyn till möda eller kostnad, ur obemärkta, undan-
gömda skrifter leta fram material för en uppgift, som visser-
ligen icke saknade sitt intresse, men ändock var av sådan art,
att knappast någon annan komme på den tanken att välja den.
Som vi nyss hörde, användes den att ge ett vackert och vär-
defullt uttryck åt vänliga och tillgivna känslor.

Efter ungefär samma plan som för denna förberedde han
länge en stort anlagd, men aldrig avslutad allmän bibliografi
till den fornfranska litteraturen. I universitetsbiblioteket förvaras
i talrika kartonger de på hundratals ficher gjorda excerpterna
ur de många skrifter och journaler, som han med vanlig ihär-
dighet genomletat i detta syfte.

Av hans tillfällighetsskrifter äro de flesta översättningar
från fornfranska texter på vers eller prosa.

* *

Genom flera av sina skrifter har Carl Wahlund gjort sig
väl förtjänt av tacksamt erkännande från alla länders romanister.
Men för Upsalaromanisterna har han en än större betydelse där-
igenom, att han alltifrån sin docentutnämning ända till sin död
fasthöll som sin levnads viktigaste uppgift att på alla sätt, som
stodo honom till buds, stödja och hjälpa dem, som här vid
Universitetet ägna sig åt studiet av de romanska språken. Från
den synpunkten kan man säga, att han betraktade oss som sin
familj; jag var hans äldre broder, de övriga voro hans söner.
En grupp av dem kallade sig ju rent av »Wahlunds söner».

I vårt romanska seminarium ledde han övningarna under
inalles tolv terminer, och han förberedde sig till dem med yt-
terlig omsorg. — Sitt bibliotek riktade han år för år med så-
dan litteratur, som vi behövde. För att även, då han var borta,
göra det säkert tillgängligt och betrygga dess förkovran överlät
han till Universitetet genom gåvobrev av 7 nov. 1892 sin liv-
försäkring å 30,000 kronor jämte därå årligen utfallande vinst-

*

utdelningar, och han fick då tillåtelse att inrymma det i särskilt rum, Wahlundska rummet, i Carolina Rediviva. En bland hans allra sista åtgärder var att genom det redan nämnda gåvobrevet skänka Universitetet hela sitt romanska bibliotek. På det sättet har han för all framtid betryggat en välförsedd romansk avdelning inom universitets-biblioteket. — Han var även rik på initiativ i liknande riktning. Om jag ej missminner mig, var han en av de första, som väckte frågan om återupprättande av den nu s. k. universitetslektorsinstitutionen, och vi veta alla, vilken god insats den utgör i vår akademiska lärarestat. — Det var hos honom vi samlades hösten 1882, då numera prof. Lundell initierade oss i allmän fonetik, vilket utgjorde en nödvändig förberedelse till en riktig uppfattning av de franska språkljudens historiska utvecklingsgång, varmed vi då under Wahlunds ledning sysslade i seminariet. — På hans bekostnad gav M. Ferd. Schulthess våren 1884 en ganska talrikt följd övningskurs i modern fransk litteratur. — Då han under de sex läsåren 1885—91 uppbar docentstipendium å 1,500 kronor, gjorde han därav resestipendier åt unga romanister, som dokumenterat sig väl inom seminariet, för att sätta dem i tillfälle att efter avlagd licentiatexamen i Paris förbereda sin gradualavhandling. År 1888 utdelade han två stipendier å 1,000 kronor, och icke mindre än sju unga licentiater härifrån fingo sålunda medel till en av dem helt visst mycket efterlängtd studievistelse i Paris. — På hans tillskyndan beslöt gruppen »Wahlunds söner», som förut varit en sluten krets, att utvidga sig till ett nyfilologiskt sällskap i Stockholm med uppgift att underhålla och stärka vetenskapliga intressen hos dess medlemmar och väl även att hos dem värma kamratkänslan. Den konstituerande sammankomsten hölls på Operakällaren i Stockholm den 28 mars 1896, och att vi nu sitta här i förtrolig krets beror sålunda på fortsatt verkan av hans vackra initiativ för sjutton år sedan. — Ända in i döden levde intresset verksamt kvar för de romanska studierna, ty till deras fromma skall Universitetet använda Wahlunds-gården, varav det

blev ägare genom testamentarisk bestämmelse. Den är nu såld till Kalmar nation, och årsräntan av det genom denna försäljning vunna kapitalet, 40,000 kronor, står alltså till deras förfogande, som här ha till uppgift att främja studiet av hans älskingsämne, romansk filologi.

Då vi hans romanistvänner nu erinra oss allt detta, bli vi nog allesammans varma om hjärtat, och den värmen är en utstrålning från hans, ty professor Appel träffade rätt, då han under ett besök här i ett skåltal karakteriserade Carl Wahlund som romanisternas hjärta. Några månader senare hade jag den glädjen att med anledning av min 70-årsdag se mig omgiven av goda vänner från romanisternas krets, bland dem Carl Wahlund, och jag fick då en kärkommen anledning att söka ge ett uttryck åt mina känslor för honom. Jag erinrade då om detta yttrande, och jag framhöll, att hela hans gärning var genomandad av den stämning, som Augustinus så känslofullt tecknat på ädelt romarespråk: »Ubi amator non laboratur, aut si laboratur, labor amator».

*Bil. A.***Tryckta skrifter.**

1875. — *Miracle de nostre dame, de Saint Jehan Crisothomes et de Anthure, sa mère: franskt skådespel från 14:e årh. ... för första gången utgifvet. (Grad.-afh.)*
1887. — *Bibliographie de l'ancienne littérature française. Schemata des IXe et Xe siècles. — Anon. utan titel. Planen och början till kronol. dialektkartor för den gammalfr. litteraturen.*
1889. — *La philologie française au temps jadis. Deux discours sur la nation et la langue françaises... réimprimés [chacun avec une »Notice«].*
 I. *Oratio de gente et lingua francica. Recitata a... Guil. Rabotto... Witebergæ 1572. [Réprod. photolithogr.]*
 II. *Recherches historiques sur les obstacles qu'on eut à surmonter pour épurer la langue française. [Par Edm. Cordier] Paris 1806.*
 (I *Recueil de mém. philol. prés. à M. Gaston Paris... 1889.*)
- » — *Ouvrages de philol. romane et textes d'ancien français faisant partie de la bibliothèque de M. Carl Wahlund à Upsal. Liste dressée d'après le Manuel... de M. Gaston Paris. Avec 4 append. et 2 tables alphabétiques.*
1890. — *Om riddaren med ämbaret. Fornfransk dikt öfversatt till svensk prosa. [Ljustryck.]*
1891. — *Due canzoni popolari napolitane dal secolo XVI. Ristampate... ed accompagnate d'un saggio di traduzione svedese in versi rimati. [Fotolitogr.]*
1892. — *Livres provençaux rassemblés pendant quelques années d'études et offerts à la bibliothèque de l'université d'Upsala.*
- » — *Fägnérin vid Kulfesten... Från fornfranskan av C. W. [Överskrift:] Till kvinnans lov. [I slutet:] Öfversättningsfragment af en fornfransk dikt från... 1100-talet, L'évangile des femmes (Sv. Kulparnassen N. 5.)*

1895. — Les enfances Vivien. Chanson de geste. Publiée pour la première fois... par C. Wahlund et H. von Feilitzen.
» — Über Anne Malet de Graville, eine vernachlässigte Renaissance-Dichterin. (I Abhandlungen Adolf Tobler dargebracht.)
1897. — La belle dame sans mercy. En fransk dikt författad [av Alain Chartier, 1426] och omsatt uti rondeau'er [av Anne de Graville, 1525?]. (Bd. V. af Skrifter utg. af K. Hum. Vet. Samf. i Ups.)
1898. — Cent mots nouveaux ne figurant pas dans les dictionnaires de langue et d'argot français. Modernismes en -isme et en -iste. (Bd. I. av Studier i modern språkvetenskap, utg. av Nyfilolog. sällskapet i Sthlm.)
1899. — Sagan om Rosen efter den av Prof. Gaston Paris i Paris den 24 november 1893 till Prof. Adolf Tobler's i Berlin silfverbröllop utgifna fornfranska dikten Le Conte de la Rose i originalets versmått öfversatt. Illustrerad af Carl Larsson.
1901. — Die altfranzösische Prosaübersetzung von Brendans Meerfahrt, nach der Pariser Hdschr. Nat.-Bibl. fr. 1553 von neuem mit Einleitung, lat. und altfrz. Parallel-Texten, Anmerkungen und Glossar herausgegeben (Bd. IV. af Skrifter utg. av K. Hum. Vet. Samf. Ups.)
» — Eine altprovenzalische Prosaübersetzung von Brendans Meerfahrt zum ersten Male herausgegeben. (I Festgabe für Wendelin Foerster.)
» — Les quinze Oroisons sainte Brigide. De hel. Birgitta tillskrifna femton bönerna efter ett unikt franskt manuskript i National-Biblioteket i Paris utgifna. (I uppsatser i romansk filologi tillägnade prof. P. A. Geijer... 1901.)
» — Kronologiskt ordnade geografiska schemata över nordfranska medeltidslitteraturen, försöksvis uppställda. Ludvig den Heliges epok. Urval, efter landskap och i tidsföljd, av typiska fornfranska litteraturverk från omkring 1225 till omkr. år 1275; kartor och listor. (Bd II. af Studier i modern språkvetenskap; i Bd. IV. en supplementkarta.)
1903. — Nachwort zur Brendanausgabe. (I Zeitschr. f. roman. Philol. Bd 27.)
1905. — Bibliographie der französischen Strassburger Eide vom

- Jahre 842. I. 16 Jahrhundert. (I Bausteine zur roman. Philologie. Festgabe für Ad. Mussafia . . . 1905.)
1905. — Un acte inédit d'un opéra de Voltaire, publié d'après deux anciennes copies manuscrites de la Bibliothèque de Stockholm, avec des facsimilés. (Bd. III. af Studier i modern språkvetenskap.)
1907. — Brev etc. under ett halft sekel förärade en nu sextioåring. Tryckt i 49 exemplar.
1908. — Hel. Peter av Luxemburg (1369—1387). Honom ägnade biografier, honom tillskrifven uppbyggelsebok. (Bd. IV. af Studier i modern språkvetenskap.)
1910. — Bibliographie der französischen Strassburger Eide vom Jahre 842. II: 17 Jahrhundert. (I Mélanges d'histoire littéraire et de philologie offerts à M. Maurice Wilmotte, à l'occasion de son vingt-cinquième anniversaire d'enseignement. Bruxelles 1910.)
1911. — Bibliographie der französischen Strassburger Eide vom Jahre 842. III: 18 Jahrhundert. (Herrn prof. P. A. Geijer zur Feier seines siebzigsten Geburtstages zugeeignet.)
- » — Trois siècles (1576—1875) de littérature relative au plus ancien monument de la langue française. Les Serments de Strasbourg de l'an 842. (I Mélanges offerts à M. Emile Picot.)

Till Uppsala universitets matrikel, 1906, har Wahlund själv meddelat sin meritförteckning och uppgift om dittills av honom utgivna arbeten.

I skriften »Brev etc. under ett halft sekel förärade en nu sextioåring» har Wahlund lämnat upplysningar om sin släkt samt förteckning på alla de svenskar, från vilka han under sin levnad erhållit brev eller meddelanden i annan form. Dessa korrespondenter äro fördelade på olika grupper: släktingar, skolkamrater, nationskamrater, universitetskolleger, svenska romanister, författare, konstnärer etc. Den alfabetiska förteckningen upptager namnen på omkring 1000 personer. Denna skrift är tryckt som manuskript i 49 exemplar, fint illustrerad och på titelbladet läses citatet: »J'ai plus de souvenirs que si j'avais mille ans». Baudelaire.

I talrika eleganta bokkapslar finnes hans utländska korrespondans förvarad i manuskriptavdelningen, Carolina Rediviva.

Där finnes också i Wahlundska rummet deponerat det stora album, vari han samlat allt tryck, som från någon synpunkt kan lämna upplysningar om honom från hans tidigaste barndom och sedan vidare. Detta album utgör en imperial-folio i solitt läderband med beslag av drivet järn. På titelbladet läses: *Littérature personnelle. — Carl Wahlund imprimé. — De ta vie, o mortel, tu rendras compte un jour Là-haut; et nul, hélas, ne peut pour toi la vivre. — Vers forgés par Carl Wahlund.*

Till en mycket detaljerad Wahlunds-biografi föreligger sålunda ett ovanligt rikt material.

Bil. B.

Dödsrunor i tidningar och tidskrifter.

Upsala 24 april 1913. Carl Wahlund. Osignerat.

» 29 » » Professor Wahlunds jordfästning. Osignerat.

Upsala Nya Tidn. 24 april 1913. Carl Wahlund. Osignerat.

Dagens Nyheter 24 april 1913. Prof. Carl Wahlund död. Osignerat.

Dagens Nyheter 25 april 1913. Bortom bullret. Y.

» 30 » » Prof. Carl Wahlunds grifsfärd. Osignerat.

Stockh. Dagbl. 24 april 1913. Carl Wahlund. Osignerat.

» » 25 » » Bortom Bullret. Valdemar Swahn.

» » 30 » » Professor Wahlunds jordfästning. Osignerat.

Svenska Dagbl. 25 april 1913. Carl Wahlund. In memoriam. A. Nordfelt.

Svenska » 29 » » Wahlundiana. Den inbitne.

» » 2 juni 1913. Ce bon Wahlund. W. Söderhjelm.

La Revue Bleue 14 juin 1913. Carl Wahlund. Lucien Maury.

Romania, 1913 p. 309. Kort nekrolog. Paul Meyer.

Revue internationale de l'enseignement, 1913. Minnesteckningen refererad i Svenska Dagbl. 17 okt. 1913. Georges Parmentier.

TWO INSTANCES
OF
FRENCH INFLUENCE
ON
ENGLISH PLACE-NAMES

BY
R. E. ZACHRISSON
PH. D.

Abbreviations of works consulted in ascertaining the early forms of the place-names.¹

A. S. Chr. = Two of the Saxon Chronicles parallel, ed. C. Plummer and J. Earle. Oxford 1892.

Birch = W. de Gray Birch, Cartularium Saxonicum. London 1885—93.

— The figures refer to the number of the charters.

C. R. = Calendar of the Close Rolls. Rolls Series, 1892 ff.

Ch. R. = Charter Rolls, vol. I 1226—57, vol. II 1257—1300. Rolls Series, 1903, 1906.

D. B. = Domesday Book (1086), ed. A. Farley, 1783 (vols. I, II), H. Ellis, 1816 (vols. III, IV).

F. A. = Feudal Aids (1284—1431). Rolls Series, 1899 ff.

Fr. Ch. = Calendar of documents preserved in France (918—1206). Rolls Series, 1899.

Gl. Recs. = Calendar of records of the corporation of Gloucester (1155—1627), ed. W. H. Stevenson, 1893.

H. R. = Hundred Rolls or Rotuli Hundredorum (middle and end of 13th cent.). Record Commission, 1812—18.

I. C. C. = Inquisitio Comitatus Cantabrigie (MS c. 1180), ed. N. E. S. A. Hamilton, 1878.

I. P. M. = Calendar of Inquisitions post mortem.

Index = Index to the Charters and Rolls in the British Museum, ed. H. Ellis and F. Bickley, 1900.

Kemble = J. M. Kemble, Codex diplomaticus, 1839—48. — The figures refer to the number of the charters.

Le. Recs. = Records of the borough of Leicester, ed. M. Bateson, 1891.

Monks Horton Ch. = Charters of Monks Horton priory, ed. J. R. Scott.

No. Recs. = Records of the borough of Nottingham (1155—1625), ed. W. H. Stevenson, 1882—89.

¹ The literary works I have consulted are generally given in full, *when quoted for the first time*. For some of the abbreviations cf. my book *Anglo-Norman Influence* (Lunds Universitets Årsskrift 1909), where the most important records are described.

P. R. = Calendar of the Patent Rolls. Rolls Series 1891 ff.

Pi. R. = Pipe Rolls.

R. B. = The Red Book of the Exchequer, ed. H. Hall, 1896 Chronicles and Memorials 99.

Ramsey Ch. = Cartularium monasterii de Rameseia, ed. W. H. Hart and P. A. Lyons 1884-94. Chronicles and Memorials 79.

St. Fride Ch. = Chartulary of the monastery of St. Frideswide (1004-1537), ed. S. R. Wigram, 1895-96.

T. N. = Testa de Nevill (early part of 13th cent.). Record Commission, 1807.

It was my original intention to incorporate in the second part of my book Anglo-Norman Influence on English place-names, 1909, the instances of French influence which are discussed here. In the meantime my attention has been drawn to another field of English philology, and now it seems as if the duties of my profession would prevent me from publishing the second part of my book for some long time, although I have at my disposal vast material collected during my leisure hours. Under such circumstances I have decided to publish these two instances of French influence on English place-names separately, although one of them at least (= Omission and addition of *r*) ought most decidedly to have found a place in the projected second part of my earlier work. Instances where *t* and *d* have been lost may, however, reflect a special kind of French influence. Whereas all the cases I have previously dealt with, *can* be and *are best* accounted for as due to French pronunciation, the *loss* of *t* and *d* *can* be of a merely orthographical nature. If so, place-names of this kind were originally assimilated to the French ones in writing, whereas the others owe their French peculiarities to oral use: *they are to be considered as English loan-words in the French language*.¹

¹ This important fact should be insisted upon, as some scholars seem to be of the opinion that the alterations in English place-names brought about by the French, were principally due to differences between the English and the French orthography. But this assumption does not account for the victory of so many French forms. The English place-names were not only *written* differently, they were also *pronounced* differently by the French, and these foreign forms were adopted and favoured by the English, because they were considered the most correct and the most fashionable ones.

I.

Loss of *t*, *d*.

A. In medial position.

1. In tribal names.

a. The French forms have prevailed.

1. Tingewick (Bu.) < O.E. **Tidingawic*, i. e. 'the farm or village of the Tidings'. Cf. O.E. *Tida*, SEARLE, *Onomasticon Anglosaxonicum* 1897.
2. Taynton (Gl.) < O.E. **Tætingatun*, i. e. 'the farm or homestead of the Tætings'. Cf. O.E. *Tæta*, SEARLE.
3. Doynton (Gl.) < such alternate O.E. forms as **Duddingatun* and **Dyddingatun*, i. e. 'the farm of the Du(y)ddings'. Cf. O.E. *Dudda*, SEARLE. *Dydding-* is obviously a mutated form of *Dudding-*. Similar double forms appear in Diddinghurst (Hu.), which is called *Dodyngton* in F.A.,¹ and Tidington (Ox.) < earlier *Titendone*, *Totindon*, reflecting such O.E. forms as **Tyttingatun* by the side of **Tuttingatun*.²
4. Tindon or Tittington (Ke.) < O.E. **Tyttingatun*, i. e. 'the farm of the Tytings'. In my opinion *Tytting* is a mutated form of *Tutting*. Cf. below under Toynton. This tribal name seems also to be contained in Swedish Tyttinge (cf. HELLQUIST, *Om de svenska ortnamnen på -inge, -unge ock -unga*, Göteborgs Högskolas Årsskrift 1905, p. 161), and in Tiddington (Ox.) < earlier *Titendone*, *Totinden*.³
5. Toynton (Li.), the name of four places in Lincolnshire. The interchange of *e* and *o* in the early forms is remarkable. Although all four places are called Toynton in modern gazetteers, it appears on closer investigation that they can be traced back to two different original forms. Morden's map (c. 1700) in Camden's *Britannia* (sec. ed. 1722) has two places called *Toynton* in Bolingbroke Hundred

¹ The interchange between *o* and *i* has not been satisfactorily explained by SKEAT, *Place-Names of Huntingdonshire* p. 349.

² Thus the form *Totindon* need not be an error for *Tetinden*, as assumed by ALEXANDER, *Place-Names of Oxfordshire*, p. 207.

³ ALEXANDER p. 207 derives the first element from O.E. *Tytta*, which in his opinion has given origin to a diminutive form *Tytel*, *Tyttla*. If *Tytta* exists at all as an independent name, it seems more probable it is a shortened form of *Tytel*, *Tyttla*, which are best explained as due to O.E. *Tutta* + *il*. Thus ECKHARDT, *Englische Studien* 32, p. 337.

and two with the name of *Tayntens* in Horncastle Hundred. The same distinction is made in Cox' *Magna Britannia* (1720). The *Nomina Villarum* (1316) gives *Toynton* in Bolingbroke, and *Tinton* in Horncastle Hundred. *Tynton* H.R., and *Tingtun* T.N., are both situated in Horncastle Hundred. We seem, therefore, justified in assuming that all the *ei*-, *e*-, and *i*-forms are due to an O.E. **Tyttingatun* (= *Tedinton* D.B.), the *oi*-forms to an unmutated O.E. **Tuttingatun* (= *Todintun*, *Totintune* D.B.).

6. Bainton (Np.) < O.E. **Ba(æ)dingatun*, i. e. 'the farm of the Badings'. Cf. O.E. *Bada* and *Bæda*, SEARLE.
7. Snainton (No.) < O.E. **Snotingatun*, where the first element is identical with *Snoting*-, in *Snotingaham* A.S. Chr. = Nottingham. *Snoting* is probably due to an O.E. personal name *Snot*, which is found in D.B., and also seems to occur on coins in the compound *Snothere* (see SEARLE). The O.H.G. place-names *Snozindorf* adduced by FÖRSTEMANN obviously contains this name. *Snot*, *Snotta* may also be pct-names (with *t* for *d*, cf. below p. 10 n. 2) from *Snod*, *Snodda*, which are well evidenced in O.E. charters. For examples see WYLD & HIRST, *Place Names of Lancashire* 1911, p. 237.
8. Bainton (Ox.) < O.E. **Ba(æ)dingatun*, i. e. 'the form of the Ba(æ)-dings'.¹

D.B. *Tedingwiche*¹, *Tatintun*², *Tetintun*², *Didintona*³, *Titentone*⁴, *Tedinton*⁵, *Todintun*⁵, *Totintune*⁵, *Notintone*⁷, *Baditone*⁸.

12th cent. — Fr.Ch. *Tydentuna*⁴, *Tyntun*⁴. Index. *Totin*⁵. Monks Horton Ch. *Tydentunam*⁴ (1163), *Tidendon*⁴ (1144), *Titendon*⁴ (1140), *Tidenton*⁴, *Teyntonam*⁴. R.B. *Tedingtone*⁴. St. Fride. Chart. *Badynton*⁸ (1200).

13th cent. — C.R. *Snointon*⁷ (1217, 1220), *Sneynton*⁷ (1229), *Badington*⁸ (1272—79). Ch.R. *Teynton*² vol. II, *Snodigton*⁷ (1204), *Snodinton*⁷ (1213), *Snotinton*⁷ (1213). F.A. *Badynton*⁸ (1284). Gl. Recs. *Teytun*² (1210). H.R. *Tingewic*¹, *Tingevick*¹, *Tynton*⁵, *Sneynton*⁷, *Baddinton*⁸. Index. *Totinton*⁵, *Thoyntona*⁵, *Tingtun*⁵ (1217). T.N. *Teintona*², *Tington*⁵, *Snenton*⁷, *Badintune*⁸.

14th cent. — C.R. *Snointon*⁷ (1217, 1220), *Sneynton*⁷ (1229). F.A. *Teynton*², *Doynton*², *Tinton*⁴ (1346), *Tointon*⁵ (1316), *Tenton*⁵ (1316), *Tointon*⁵ (1303—46), *Sneynton*⁷ (1316), *Beynton*⁸ (1316). Index. *Toynton*⁵ (1302), *Nethertynton*⁵ (1355), *Toynton*⁵ (1387). No. Recs. *Sneynton*⁷ (1396). P.R. *Toynton*⁵ (1399—1401).

¹ When discussing Bainton (Ox.), ALEXANDER p. 45 points to *Boicote* < *Bodicot* as an instance where medial *d* has been lost. Under *Bodicote* (Ox.) he does not note any forms without dental. See p. 58. In the Oxfordshire portion of D.B. we find, *Bodicote* and *Boicote*. The identity of these two places is, however, very problematic, as the *Nomina Villarum* (1316) gives *Boycote* and *Bodicote* as two different places. I certainly cannot subscribe to Alexander's suggestion that *d* seems normally to disappear between two vowels.

15th cent. — F.A. *Tointon*⁵ (1428), *Badyngton*⁶ (1428). Index. *Overtoynton*⁵ & *Nethertoynton*⁵ (1429). No. Recs. *Snoynton*⁷, *Sneynton*⁷. P.R. *Nethertynton*⁵ (1461—67), *Toynnton*⁵ (1467—77). St. Fride Ch. *Baynton*⁸ (1480).

16th cent. — Index. *Baddington*⁸ & *Baynton*⁸.

b. The French forms have not prevailed.

1. Snodland (Ke.) < O.E. **Snoddingaland*, i. e. 'the land of the Snoddings'. Cf. O.E. *Snodda*, *Snoding*, SEARLE.
2. Thedingworth (Li.) < O.E. **þeodringaweorþ*, i. e. 'the homestead of the Theodings'. The first element contains a tribal name formed from compounds with *þeod*, such as *þeodwulf*, *þeodric* etc. Cf. SEARLE. O.E. **þeodingas* corresponds to Swedish Tydinge < earlier *Thydginge*, see HELLQVIST p. 156.
3. Trotton (Ss.) presumably < O.E. **Tratingatun*, where *Trating* may be due to an unrecorded O.E. **Trata*.
4. Frodingham (Yo.) < O.E. **Frodingaham* (cf. O.E. *Frod*, *Froda*, SEARLE), i. e. 'the home or dwelling of the Frodings'.¹ As the place is situated in Yorkshire, where Scandinavian elements in place-names are extremely frequent (see LINDKVIST, Middle-English Place-Names of Scandinavian origin 1912 p. XLIV), it is not excluded that the first element contains Scand. *Fróði*, which occurs in Swedish Frödinge < earlier *Frödhunga* (HELLQVIST, p. 28). On the other hand, Hellqvist is hardly right in doubting the existence of O.E. **Frodingas* < the personal name *Froda*. If *Froding* contains Scand. *Fróði*, it does not belong here, but should be placed with instances where (ð) has been dropped owing to French influence. See ZACHRISSON, Anglo-Norman Influence p. 88 ff.

D.B. *Snoiland*¹, *Taiworde*², *Tedingsworde*², *Tediworde*², *Traitone*².

12th cent. — Fr. Ch. *Frothingham*⁴ (*h* is a mere hiatus filler, cf. Anglo-Norman Influence p. 100 f.n. 1). Index. *Theingurda*² (1140), *Taingurda*². Le. Recs. *Thindiworthe*² (1199).

13th cent. — H.R. *Theingworth*², *Theyngwrth*², *Tratinton*². Index. *Theingwrth*², *Ieynwrth*², *Tradynтона*². T.N. *Snodiland*¹, *Thedingworth*².

14th cent. — Ch.R. *Frodyngham*⁴ vol. III. F.A. *Snodeland*¹ (1316, 46). No. Recs. *Thedyngeworth*² (1379). P.R. *Thedingworthe*² (1313—17), *Theddingworth*² (45—48).

15th cent. — F.A. *Thedingworth*² (1428), *Thedingworth*² (1428), *Trattone*² (1433). P.R. *Snodeland*¹ (1461—67).

¹ For the various senses of *-ham* as the second element in a place-name, see WYLD's instructive articles in Place-Names of Lancashire, pp. 341 ff.

2. In Other Instances.

1. Lydiate (La.) < O.E. *hlydgeat*, 'turnstile'. A Frenchman could easily imagine that *d* occurred in intervocalic position by mistaking (j) for *i*. See Anglo-Norman Influence p. 60. The only form exhibiting loss is *Leiate* D.B., where *e* for *i* is another typical French feature. Other early forms are *Lydiate* 1190, *Lydyate* 1292, *Lidyate* 1315 (see WYLD & HIRST p. 184).
2. Witham (Es.) < O.E. *Witanham* A. S. Chr. i. e. 'Witta's enclosure'. The following forms exhibit loss of *t*: *Wyham* C.R. 1272—79, Ch. R.I, H.R. etc. In D.B. and several later records *t* is kept: *Witham* D.B., *Wytham* F.A. 1428, P.R. 1461—67, 67—77.

Before explaining the loss of *t* and *d* in the examples above, I will make a few introductory remarks, with the double aim of substantiating my etymologies and elucidating some obscure forms.

It is remarkable that in some of the forms *t* has been changed into *d*. Cf. *Todintun* D.B. < *Totintune* ib. (= a 5), *Tidendon* Monks Horton Ch. < *Titendon* ib. (= a 4), *Snodigton* Ch.R. < *Snotinton* ib. (= a 7), to which may be added *Widintun* D.B. = Wittington (Wo.) < O.E. *Huitington* a. 816, Birch 367, *Hwitintun*, Kemble 670. Convertedly, we sometimes find intervocalic *t* for etymological *d* in the early records. Here belong the following instances: *Getinge* D.B. = Geddinges (Ke.) < O.E. *Gedding* Kemble 177, *Geddincg* a 799 Index; *Matingeleia* I.C.C. = Madingley (Cb.), *Madingelee* D.B., *Maddingelea* Inquisitio Eliensis (12th cent.) < O.E. *Mada*,¹ Searle; *Bradwell* & *Bratewell* Fr.Ch. = Bradwell (Bu.) < O.E. *brād*; *Wading* & *Watintone* = Waddington (Li.), *Wedington* 1364 Index < O.E. *Wada* Searle. This interchange between *t* and *d* in early records can, from a French point of view, be interpreted as due to orthographical confusion. Soon after the Conquest Anglo-Norman *d* = (ð) was lost in the pronunciation, though still kept in the orthography. This (ð) was due to earlier *t*, *d*. A scribe who wished to spell etymologically correctly, but was in doubt

¹ *Mada* is noticed by SEARLE only once in *Madan leah*, Kemble 588. It seems, however, to have given origin to the diminutive form *Madoc* (cf. *Madoces leah* Kemble 441). **Mad-* is of frequent occurrence in German names, and a tribal name formed from it is contained in Swedish *Maäng* < earlier *Madhunge*, *Madhinge*, see HELLQVIST p. 95.

as to whether the original form contained a *t* or a *d*, might easily incorrectly substitute one for the other. Consequently the examples I have adduced of interchange between *t* and *d* in English place-names, can be considered as parallel to such O.Fr. instances as *Totteneium* 1061, cf. Dictionnaire Topographique, *Todeneio* D.B. (see HILDEBRAND, Zeitschrift für roman. Phil. VIII, p. 343) = Tosny (Eure); *Scudet*, *Scutet* < *Scutum*? D.B., HILDEBRAND p. 347; *Vitard* & *Widard* (< Germ. *Wido*), HILDEBRAND p. 348; *Matelger* ib. (< *Madalger* Förstemann), HILDEBRAND p. 353. All the above instances can also be explained by the assumption that the usual interchange between final *d* and *t* has been thoughtlessly transferred to medial position. Cf. also below p. 18.

From an English point of view, intervocalic *d* for *t* in place-names can be accounted for in more than one way. Confusion of two similar O.E. personal names may sometimes have caused orthographical uncertainty. I will illustrate this by a few examples: Teddington in Worcestershire is called in Anglo-Saxon Charters *Teottingtun*, Birch 236, and *Tidingctun*, Kemble 617. D.B. has *Teotintune*, but the Subsidy Rolls of 1275 *Tedinton*. Here it seems impossible to decide whether O.E. *Tida*, or *Tetta* was originally contained in the first element. Similarly the first component of Tittington (Ke.), called *Titenton* and *Tidenton* in Monks Horton Ch., *Tedingtone* in R.B., and *Tydentuna* in Fr.Ch. may be due to O.E. *Tytta*, or *Tida*, SEARLE. To judge by the early forms *Jetingham* (13th c.) I.P.M., and *Edingham* (1301), *Yedingham* (1297) Index = Yeddingham (Yo.) may contain O.E. *Eada* or *Eata*, SEARLE. — On the other hand we must not forget that intervocalic *t* could pass into *d*, owing to English sound-change. As early as in M.E. we find traces of such a development: *edhalde*, *geade* Lambeth M.S. 12th cent. (Diss. COHN p. 26) *captivide* All. Poems 14th cent. (BEHRENS p. 171), *awdacide*, *Somercedeschyre* 14th cent. (NEUMANN, Paston Letters p. 75). In modern English dialects the transition is very usual, particularly when a liquid consonant follows. For instances cf. WRIGHT E.D.Gr. § 283, KRUISINGA p. 89, FRANZMEYER p. 43, KJEDERKVIST (Trans. of the Phil. Soc. 1903—06) p. 98. The following place-names, where all the earliest forms exhibit *t*, may serve as examples to illustrate the dialectal transition of *t* > *d*, when placed between two vowels:

Oddington (Ox.), *Otendone* D.B., *Otindon* T.N., *Otindone* 1340 C.R. < O.E. *Ota*, *Otta*, SEARLE;¹ Chiddingley (Ss.), *Cetelingēi* D.B., *Chetynglighe* 1588 Index < O.E. *Ceatta*, SEARLE; Tedington (Gl.), *Tatinton* D.B., Ch.R. vol. I < O.E. *Tæta*, SEARLE; Boddington (Gl.), *Boting-*, *Batintune* D.B., *Botindon* 1276 Index, *Bodynton* 1303 F.A. < O.E. *Bota*; Tottington (Nf.), *Totintuna* D.B., *Totyngton*, *Todyngton* F.A. < O.E. *Totta* SEARLE.²

In a considerable number of instances O.E. short *i* (< *i*, *ī*) appears in the early records as *e*: *Tedingwiche* D.B. < **Tidingawic* (= a 1); *Tedington* R.B. < *Tydentuna* Fr.Ch. (= a 4); *Tedinton* D.B. < **Tyttingatun* (= a 5). This *e* is to be looked upon as due to French sound-substitution, O.E. *i* and French *ē* being very much alike. Cf. STOLZE p. 17.

O.E. *-ing* is subjected to several alterations in D.B. Sometimes *g* is dropped, as in *Tetintun* (a 2), *Titentone* (a 4) etc. This is probably another case of sound-substitution. The unfamiliar English sound-combination *-ing* was replaced by French *-in*. Cf. HILDEBRAND p. 349, LUHMANN (Morsbach Studien 22) p. 36. This view is substantiated by a comparison between the spellings in the Northampton portion of Domesday Book and the almost contemporary Northampton Survey, which curiously enough is nearly free from French peculiarities. Where *g* is omitted in D.B., it always appears in the Survey: *Cerlintone* D.B., *Cherlington* Survey = Charlton; *Hachelintone* D.B., *Hackelington* Survey = Hackleton; *Heminton* D.B., *Hemington* Survey = Hemmington etc.³ — In some D.B. forms *-ing* appears as *-i*:

¹ The first form with *d* noted by ALEXANDER p. 162, is *Odyngeton* Map in Valor Ecclesiasticus (1535). Alexander's assumption that *d* is due to a kind of assimilation is hardly correct.

² It is, of course, possible that the above instances also reflect an original interchange between *t* and *d*. Pet-names were sometimes formed by the unvoicing of a voiced medial consonant. Thus *Ceatta*, *Otta*, *Botta* etc. may be pet-names for *Ceadda*, *Odda*, *Bodda*. In a similar way HELLQVIST p. 22, 121, derives Scand. **Batte*, which has given origin to the tribal name *Bæt-inge* from **Badh-* (in O.E. *Bada*, SEARLE), and **Sikke* (in Swedish *Sikkinge*) = Fris. *Sicco*, O.H.G. *Siccho* from **Sig-* (in O.E. *Sigebeald*, *Sigebeorht*) etc.

³ This question is perhaps more intricate than appears at first sight. It is a well-known fact that *-ing-* has sometimes developed from an earlier *-en-* or *-in-*, representing the ending *-an*, an adjectival suffix *-en*, or the O.E. suffix *-wine* in personal names; see WYLD & HIRST p. 36. Consequently D.B.-forms such as *Tatintun*, *Didintona* might be due to O.E. **Tætantun*,

Baditone (a 8), *Snoiland* (b 1), *Tedriworde* (b 2). If *i* for *in* is not due to bad spelling, the omission of *n* may reflect a tendency to make close syllables open, which is one of the most characteristic features of O.Fr. sound-development. I will not deny that *-ing* sometimes can be reduced to *i* owing to native development. For examples, see ALEXANDER, pp. 41, 50; WYLD & HIRST p. 205.

After these preliminary remarks I will pass on to the main question, i. e. how *t* and *d* could be dropped in the instances given above. This loss cannot have taken place owing to English sound-development. Even in the modern dialects *t* and *d* are kept in position between two vowels. Cf. GRÜNING p. 28. In my opinion, the loss of *t* and *d* must be due to French influence. The distribution of the forms without a dental speaks in favour of this theory. They are not confined to any dialect but occur sporadically by the side of the full forms in the names of places situated in various parts of England. The same records often exhibit alternate French and English spellings. The forms in which the dental has been lost are very few in number, as compared to those in which *t* and *d* remain. Such a *t* and *d* are also generally kept in the local pronunciation of the place-names. Thus Maddington (Wl.) is pronounced (: mæd'nton, maarnt'n),¹ ELLIS V p. 59*, Saddington (Db.), (: tad'nten), ELLIS V p. 426. It is true that a form such as (: tad'ntn) can easily pass into (: tantn), but this is only an instance of *dn* > *n* (cf. HORN Quellen und Forschungen 98, p. 75), whereas in the majority of forms I have noted (*Teyntonam*, *Thoyntona*, *Snointon*, *Baynton*, *Snoiland*, *Taiworde* etc.), *t* and *d* were dropped before the syncopation of the vowel following them.²

**Dyddantun*, and *-ing* a later development. This, however, presupposes that *-an* could appear as *-in* < *-en* as early as in the 11th cent., which remains to be proved. The form *Newintone* < O.E. *æt þæm niwan tune* in a charter of 997? (see ALEXANDER p. 157) would be conclusive in this respect, if the charter is not a late copy. Lastly it should be remembered that a development of *-ington* > *-inton*, owing to a kind of assimilation, is possible. This whole question is very interesting and deserves a special investigation.

¹ The transition of intervocalic *d* > *r* is very usual in the dialects. Cf. KRUISINGA p. 89 ff., ARCHIV 115 p. 165, FRANZMEYER pp. 45, 48, 53.

² STOLZE p. 40, adduces some instances of loss of intervocalic *d* in D.B. Nearly all his instances, however, are wrong. In *Roinges*, *Rodinges* (Es.) it

From a phonetical point of view my explanation of the loss of *t* and *d* may seem unsatisfactory at first sight. It is a well-known fact that the transition of *t* > *d* > (ð) in French, dates very far back. O.E. words borrowed from Latin exhibit *th*, *þ* < earlier *t*, *d*, and in the Strasburg serments *d* and *dh* in words such as *podir*, *cadhuna*, *Ludher* etc. had no doubt the value of a spirant. MACKEL, *Die germanischen Elemente*, pp. 156, 160, 161, distinguishes between early and late French loan-words of Germanic origin. In the former *t* and *d* were turned into spirants, and subsequently lost, in the latter, they were kept.

The easiest way of getting out of this difficulty is by considering the forms exhibiting loss of *t* and *d* as mere spellings on the analogy of such French forms as *Totteneium*, *Todiniacum*, *Toeny* = Tosny (Eure), where *t* and *d* were not pronounced, although they were kept in the orthography. If so, *Tatintun* (a 2), *Tediworde* (b 2) etc. were looked upon by the Normans as traditional spellings in which *t* and *d* were not to be pronounced. If this explanation is correct, we are necessitated to assume that in a fairly great number of instances forms that have arisen by a mere orthographical mistake have prevailed over the etymological ones. This is by no means improbable. I have shown elsewhere (*Anglo-Norman Influence*, pp. 6, 160) that forms of place-names due to scribal errors were frequent at a very early date.¹ And in this case there were circumstances which particularly favoured the establishing of the erroneous forms. Let us imagine ourselves in the place of a French scribe who had to copy a document where,

is (d) not (ð) that was dropped. Cf. *Anglo-Norman Influence* pp. 89, 98. The same is the case with *Fridebi* and *Friebia* (Yo.) < O.E. *fyrhþe*, dial. Engl. *frith*. He also states the D.B. forms *Hadinctone* and *Haintone* refer to the same place. *Hadinctone* (in the Hundred of *Grafho*) is, however, identical with Haddington (Li.), whereas *Hainton* (in the Hundr. of *Wroho*) stands for Hainton (Li.). There is, of course, no objection in deriving *Hainton* from an O.E. **Haddingas* or Scand. **Hædhinger*, but as long as no early spellings with *d* are recorded, such a derivation is only conjectural. An O.E. personal name *Headda* is well evidenced (cf. SEARLE), and a Scand. **Hadhi* etc. is contained in Swedish Häd(d)inge < earlier *Hæding*; see HELLQUIST, p. 56.

¹ For other obvious instances of spelling-influence on English place-names, see my essay *Latin Influence*, pp. 13, 20, and my article in *Anglia* 1911, p. 342.

for the sake of argument, such forms as *Todintun*, *Tedington*, *Tetindun* occurred. It goes without saying that he could easily consider *t*, *d* in *Tedington*, *Tetindun* etc. to be symbols of (ð), exactly as in French *Totteneium*, *Todiniacum*, *Matelgar*, *Scudet*, *Scutet* etc. This (ð), however, ceased to be pronounced very soon after the Conquest. Hence our scribe sometimes omitted *t*, *d* in the spelling, and perhaps never pronounced them. The forms without dental soon came to be used by other Frenchmen, gained authority from the spellings, and eventually carried the day by being adopted also by the English. Bainton, Doynton, Snainton, Taynton, Toyn-ton are examples of this new side of French influence on English place-nomenclature. These forms owe their *origin* merely to the spelling, their ultimate *victory* is due to the combined influence of French spelling and French pronunciation. I admit that loss of *d* in Tindon and possibly Tingewick can be explained as an English development, in which case *Tidington* > *Tidenton* > **Tidnton* > *Tinton*. The assumption of French influence is, however, equally possible. In my opinion we might go farther still, and assume that the drastic alterations in the structure of tribal names which can be traced in documents of post Conquest date, are caused or at least favoured and accelerated by French misreading and mispronunciation. I hope to return to this interesting question later.

It might be argued that loss of intervocalic *t*, *d* is comparatively scarce except in tribal names. But the early records probably contain many more instances of loss, which have escaped my notice, as I have had my attention fixed principally on patronymics. It should also be remembered that *t* and *d* could more easily be regarded as symbols of (ð) in such forms as *Todintun*, *Tetindun* because of the numerous analogies in well-known Norman names of the type Tosny < earlier *Totteneium*, *Todiniacum*.

The reason that forms without dental are comparatively rare in D.B. is that (ð) < *t*, *d* was generally pronounced at the time when the original returns were written, from which D.B. has been compiled.

I am well aware that some scholars will doubt the possibility that forms originally merely due to the French *spelling*

have prevailed in a comparatively great number of instances. For their benefit I will propose another purely phonological explanation, which I consider less satisfactory than the one previously given.

The place-names in which *t* and *d* have been lost, constitute a type quite different from that of the late loanwords in which Germanic *t* and *d* were kept. In O.E. **Tatingtun* etc. the stress, according to French habits of speech, was laid on the last syllable. But trisyllabic words of this type (vowel + *t*, *d* + *ington*) were quite unknown in the French language.¹ Consequently intervocalic *t* or *d* was suppressed so as to bring the word in accordance with the O.Fr. vocabulary. In other words the unusual combination *Tating-* was replaced by the more familiar one of *Tain-*. The old sound-law according to which *t, d, > (ð) > o*, has repeated itself analogically and instantaneously in order to reduce unfamiliar words into a normal type.

In the sequel, I will try to show by instances derived from the French and the English language that in the case of loan-words old sound-laws sometimes repeat themselves, so that the foreign word is made to assume the same phonological aspect as the majority of similar words in which the sound-law has already operated. In late French loan-words *u* is changed to (y), intervocalic *s* to (z). Cf. NYROP, Gramm. p. 348, 401. By the way of analogy a prothetic *e* has been added to many late loan-words. This *e* is sometimes kept to the present time in literary French (*escorte, estampe, esquif*), in other cases it is used only in vulgar speech (*espirituel, estatut, especial*), NYROP ib. p. 350. In several learned words *s* before a consonant was formerly omitted in the pronunciation, NYROP p. 350. Cf. also French *bifteck* < English *beef-steak*. The sound-combination (ks) became (s) in many late loan-words, though, by the influence of the spelling, (ks) was restored in most instances, NYROP p. 323.

In English words borrowed from French I have traced a similar process of analogical transformation. In a dissertation, entitled 'Die romanischen Lehnwörter bei Caxton' (Munich 1907), FALTENBACHER adduces a great number of words which

¹ According to KORNMESSER (Diss. Strassburg 1888) French place-names of 'Germanic origin containing *-ing* are found only in the frontier districts.

appear in the English language for the first time. These words must have been borrowed from Central French, for in the 15th cent. one can hardly speak of any Anglo-Norman dialect in England. Nevertheless, the phonology of the words exhibit several typical Anglo-Norman features. Thus the prothetic *e* is missing, as in *skorch*, *skowrer*, *stomach*, we find *ou* for *eu*, as in the endings *-our* *-ous* (*actour*, *factour*, *fallacious*, *impetouse*), *ei* for *oi* in *destreit*, *harneys*, *aun* for *an* (*advauunce*, *devaunce*), *oun* for *on* (*parfounde*, *enfoundre*); the old Anglo-Norman endings *-arie*, *-orie* are substituted for Central French *-aire*, *-oire* (*repositorye*, *brevyarye*) etc. To explain such forms we might assume that they were borrowed at an earlier date, although they appear here for the first time in the English literature. But this conjecture can hardly hold good in this case. We should be more correct in saying that many of the French loan-words in Caxton were never used in spoken English. Caxton had quite a mania for interlarding his English works — most of them translations from French — with French words, many of which — this he admits himself — were not even understood by the general public.

No, the Anglo-Norman peculiarities in these words, which were no doubt borrowed from Central French towards the middle or the end of the 15th cent., are due to the effects of analogy. When Norman French, after having been widely used in England for more than three hundred years, ceased to exist, at the beginning of the 15th cent., as a written and spoken dialect, so many French words of a peculiar phonetic type had been introduced into English, that words borrowed from Central-French at a later date were sometimes analogically transformed on the pattern of earlier Anglo-Norman loan-words. Thus the Central French nasal combinations *an*, *on* were replaced by Anglo-Norman *aun*, *oun*, the prothetic *e* was dropped, Anglo-Norman endings were substituted for their correspondents in Central French etc. The range of this transformation cannot be ascertained without a special investigation. It is, however, a new point that well deserves to be taken into consideration.

We have consequently seen that whichever way we look, loss of *t*, *d* in the instances concerned here can be explained as due to French influence. There remains to be said a few

words on the phonetic changes which took place after *t*, *d* were dropped.

The hiatus that results from the dropping of *t* or *d* is got rid of in various ways:

1. *a*, *e*, *o* are amalgamated with the following *i* into a diphthong: *Traitone* < *Tratinton* (b. 3), *Teyntona* < *Tedingtone* (with French *e* for English *ī* < O.E. **Tyttingatun*) (a. 5), *Teynton* < *Tetintun* (a. 2), *Theingurda*, *Tainguurda*, *Taiworde* < *Tedingsworde*, *Tediworde* (b. 2), *Thoyntona* < *Totinton* (a. 5), *Snointon* < *Snotinton* (a. 7).

2. *i* absorbs the following *i*: *Tingewick* < **Tiingwic* < O.E. **Tidingawic* (a. 1), *Tingtun* < O.E. **Tyttingatun* (a. 5).

It is very difficult to account for the form *Sneynton* < *Snointon* (a. 7). The transition of *oi* > *ai*, *ei* might possibly be connected with the dialectal sound-development *o* > *a*. The author of *Victoria County History of Nottingham* states that *Sneinton* appears as *Snadinton* in early documents. Personally I have not seen any forms of this kind. The earliest instances of *ō* > *ǣ* adduced by HORN (*Quellen und Forschungen* 98, p. 28) are from the 15th cent. However, in the *Index to Charters and Rolls* I have noted forms such as *Bramcot*, *Bramfeld*, *Bramford* < earlier *Bromford* etc. as early as 1301, 1309. Instances of *Bram-* for *Brom-* occur in the counties of Ha., Sr., Sf., He., St., Le., Np. Thus it seems as if the dialectal transition of *ō* > *ǣ* took place as early as the 13th cent., and had a considerably wider range than in the present dialects. It is also possible that *Sneinton* has developed from an earlier mutated form **Snytingatun* > **Snittington* > **Snetinton* > *Sneinton*.

The modern pronunciation of *Sneynton* is (snent'n) where *e* may be due to the shortening of *ei* to *e*. A similar shortening has taken place in *Leicester* > *Lester*. It is very improbable that *e* < *ei* here is due to French sound-development, for with the exception of a few early French spellings with *e*, all the old forms of *Leicester* have invariably *ei*. *Snenton* T.N., is probably an early Norman spelling. Cf. the following early forms with *e* for *ai*, *ei*, which in all probability reflect Norman orthographical habits: *Beners*, *Benes*, D.B. = Baynhurst (Be.) < O.E. **Bæganhyrst* (SKEAT, Be. Pl.-Ns. p. 65); *Genge* I.P.M., F.A. = Ginge (Be.) < O.E. *Gæging* (SKEAT p. 67); *Cleor* H.R. = Clare (Ox.) < O.E. *clæg* + *ōra* i. e. 'the clay-bank' (ALEXAN-

DER p. 80); *Drecot* 1284 F.A. = Draycot (Ox.) < O.E. *gedræg* + *cot*, i. e. 'the isolated homestead' (??? (ALEXANDER p. 95); *Enysham* 1226 = Eynsham (Ox.) < O.E. *Egonesham* A.S.Chr. i. e. 'Egon's homestead' (ALEXANDER p. 103).

B. In position before *l* or *r*.

1. Potheridge (Dv.) < O.E. *Puda* or *Podda* (SEARLE); *th* reflects a dialectal sound-change (dr) > (ðr), see WRIGHT E.D. Gr. § 297.
2. Studland (Do.) < O.E., *stōd* + *land*, i. e. 'grazing-land for horses'.
3. Cheadle (St.) < O.E. **Ceddanleah* (cf. O.E. *Cedda*, *Ceadda*, SEARLE), i. e. 'Ceadda's meadow'.
4. Bidlington (Ss.) < O.E. *Bæ(e)dlingatun*. *Bedling* as a personal name is found in D.B.
5. Wittering (Ss.) < O.E. *Wihtringes*, KEMBLE 922, a tribal name formed from compounds with *Wiht*, such as *Wihfred*, *Wihtric*.
6. Seddlescombe (Ss.) < O.E. *sadol*, *sædel* (cf. MIDDENDORFF p. 109) + *cumb*, i. e. 'valley surrounded by mountains'.
7. Studley (Yo.) < O.E. *stōdlea* (cf. BIRCH 594), i. e. 'grazing-meadow for horses'.
8. Watling Street < O.E. *Wæclinga* (*c* is an error for *t*) *stræt*, a. 944 Index.
9. Piddle (river), Puddletown (Do.) < O.E. *Pydele*, *Uppidelen*, KEMBLE 656, 522. The word seems to be of onomatopoetic origin.

D.B. *Porrige*¹, *Stollant*², *Celle*³, *Westringes*⁵ (*s* is substituted for (x)), *Sales*-, *Selescombe*⁶, *Stollay*⁷, *Pidre*⁸, *Pidele*⁹, *Pitreton*⁹, *Pireton*⁹ (as for the *r*, see Anglo-Norman Influence p. 142).

12th cent. — Fr.Ch. *Belington*⁴. Index. *Wallinghe Stret*¹⁰ (1145). Records (see DUIGNAN, Staff. place-names p. 37), *Chelle*³ (1166), *Chedele*³ (1194).

13th cent. — T.N. *Puderigh*¹, *Werrig'es*⁵.

14th cent. — F.A. *Poderigg*¹ (1303), *Stodlonde*² (1316), *Sadelescombe*⁶ (1316), *Bedelington*⁴ (1316). Index. *Chedle*³ (1309).

15th cent. — F.A. *Stoudelond*² (1431), *Sadelescombe*⁶ (1428). Index. *Chell*³ (1453), *Chelle*³ al. *Chedull*³ (1473), *Stodley*⁷ (1442).

Loss of *t* and *d* before *r*, *l* in the early spellings shown above must, no doubt, be ascribed to French transformation. The French language did not possess the sound-combinations *tl*, *dl*, *tr*, *dr*, except in words of a learned character. Hence

Studier i modern språkvetenskap. V, 1.

2

tl, dl, tr, dr were simplified to *l, r*. Whether the forms without dental are due to analogical transformation, or are to be considered as mere spellings on the pattern of such French doublets as *Adreci, Areci* D.B. (HILDEBRAND p. 329) = Arcy cannot be decided.

For a discussion of the spelling *t* for *d* as in *Pitreton*, cf. above p. 9, and Anglo-Norman Influence, p. 115 n.

My explanation of the forms as due to French influence gains in probability by the fact that the dental always reappears in later records. Cf. *Porrige* D.B. = *Poderigg* F.A. (1), *Stollant* D.B. = *Stodlonde* F.A. (2) etc. Moreover *t* has been suppressed before *l* also in the late French loan-word *ullague, utlague*, cf. MACKEL p. 41.

In the early Anglo-Latin records inverted spellings of *dr, dl* for *l, r* are sometimes found. I have noted the following instances:

1. before *r*.

Apedroc D.B. = Parroc (Ss.), in the 13th cent. always called *La Parroc* (Vict. County Hist. p. 415) < O.E. *pearroc*; *A* in the D.B. form is due either to the French preposition 'a', or to the definite article: *Apedroc* < **Lapedroc*.

2. before *l*.

Sedlinges D.B. = *Selling* (Ke.) < O.E. **Sellingas*, a patronymic formed from *Sele-*, which was a very usual first element in O.E. names. For examples see SEARLE. Numerous 13th and 14th cent. forms of *Selling* do not exhibit any dental.

Note. — I have noticed several additional cases where *d* has been dropped before *l* in the present form or pronunciation of a place-name. The late appearance of the forms without *d* excludes the possibility of French influence. Hence the loss is probably due to a dialectal sound-development of the same kind as in *lil* < *lidl* < *little* (WRIGHT E.D.Gr. § 288), or *neel* < *needle* (WRIGHT E.D.Gr. § 301); *neel* for *nedle* occurs in Gammer Gurton's Needle p. 104. It should, however, be noticed that *ld* > *l* can also be explained as due to metathesis, in which case *dl* > *ld*, whereupon *d* was lost because of its position between two consonants. Cf. the forms *Mildentona* D.B., *Myldecombe* 1200, *Mildecu'be* T.N. quoted below and M.E. *nelde* for *nedle*, which is still of frequent occurrence in many dialects. Cf. FRANZMEYER p. 27. The form *Ilde* < *Idle* < Fr. *Isle* in Paston Letters 725 is perhaps also due to metathesis.

I have not considered it necessary always to ascertain the etymology of my examples. It suffices to prove that *d* was kept in the spelling, or lost at a late date.

Chillington (Dv.), *Chedelyngton* 1473, *Chedlington* 1470, Index < O.E. *Ceadela*, SEARLE.

Keddleston (Db.), pronounced 'Kels'n', HOPE.

Milton (Cb.), *Middelton* 1396 < O.E. *Middeltun*, KEMBLE 907, Index, *Middlestone* F.A., *Milton* 1467—77 P.R.

Milton (Ke.), *Middleton* 1316 F.A., *Melton*, *Middelton* 1467—77 P.R.

Milcombe (Ox.), *Midelcūbe* D.B., *Midlecumb* 1225 C.R., *Midelcūb* H.R., *Myldecombe* 1200, *Mildecūbe* T.N. (see ALEXANDER p. 152).

Milton (Bd.), *Mildentona* & *Middelstone* D.B., *Middelton* H.R., T.N.

Paddlesworth (Ke.) in the vernacular called *Pallesford*, according to the editor of the Ke. P.F.

Shitlington (Bd.), pronounced 'Shillington' HOPE < an unrecorded O.E. name **Scytel*, which, however, seems to occur frequently in place-names (cf. SKEAT, Bd. place-names p. 16, WYLD and HIRST p. 231), *Sethlindone* D.B., *Scitlingdune* etc. Ramsey Chart.

Yaddlethorp (Li.), pronounced 'Yolthrup', HOPE.

II.

Omission and addition of *r*.

A. Before a consonant.

From the evidence of numerous rhymes and spellings we may conclude that O.Fr. *r* before a consonant had a very weak pronunciation.¹ The following instances may be mentioned to illustrate the loss in English place-names: *Illande* (cf. WESTPHAL p. 33) = Ireland; *Bechansted* (1141) Index = Berkhamstead (Ht.) < O.E. *beorh* + *hamstede*, i. e. 'hill-homestead' (SKEAT p. 44), *Berchehamstede* D.B.; *Chicheham* D.B. = Kirkham (La.) < Scand. *kirkia* + *heim*, 'church home', *Chercheham* 1093, *Kirkeham* 1138, *Kirkeheim* 1196 (see WYLD & HIRST p. 168); *Omesbi* D.B. = Ormsby (Nf.) < Scand. *Orm* + *by*, i. e. 'Orm's village', *Ormisby*, KEMBLE IV p. 295.

It is true that a few isolated cases of loss of *r* have been

¹ For instances, cf. NEUMANN, *Litteraturblatt* 1885 p. 241; MENDER p. 90; STIMMING p. 214 f.; additional examples are adduced from Wace by POHL *Rom. Forschungen* II p. 617 f., from Mousket by LINK p. 5. The disappearance of *r* in this position is phonetically accounted for by PASSY, *Change-ments* p. 147.

found in early M.E.,¹ but many of these are no doubt best explained with LUHMANN (Lazamon, p. 55) as due to 'die Natur der flüssigen Liquiden einerseits ihren Ort zu wechseln, anderseits aber in Verbindung mit den festen Verschlusslauten *im Bewusstsein* erdrückt zu werden'. With special reference to Lazamon, where *r* disappears in nearly every conceivable position, I feel inclined, however, to look upon this as one more Anglo-Norman *graphic* peculiarity.²

Note. — Forms like *Ferleberg*, by the side of *Feleberg* D.B. = Felborough Hundred (Ke.) < O.E. *Feola* or *Feli* (cf. SEARLE), *Ceruernest* D.B. = Charnes (St.) < O.E. *ceafor* (see DUIGNAN St. Pl.-Ns. p. 35) are best explained as graphic errors of a psychological kind, the original *r* having been repeated or anticipated in the spelling. Cf. LUHMANN (Lazamon, p. 50), who points out numerous instances from that text; cf. also *preostrum*, *ætbredendrum* Rule of S. Ben. (LOGEMAN p. XLVIII), *iwrarped* = *iwrapped* Alfred's Proverbs V. 321 (SKEAT p. XXII).

B. In final position.

It is characteristic of several O.Fr. dialects that an inorganic *r* is sometimes added to the final consonant of single words or compounds. According to RISOP (Archiv 98, p. 411), such a secondary *r* readily appears after *c*, *b*, *p*, *d*, *t*, *f*, *v*, when by themselves, and in certain combinations.³ RISOP as well as

¹ Cf. Rule of S. Ben., LOGEMAN XLVIII; Herb. Apuleii, BERBERICH, p. 11, Abingd. Chart. LANGER p. 59.

² In my opinion loss of *r* in *early* M.E. texts may really have taken place, if one of the following conditions is fulfilled: (1) Another *r* is contained in the same word (dissimilatory loss); (2) the syllable in which *r* occurs is weakly stressed (cf. *wundelice*, *sundcon* for *wunderlice*, *sundcorn* Herb. Apul. BERBERICH p. 11).

In *late* M.E. *r* seems to be dropped occasionally also in a stressed syllable, when a consonant follows. For instances cf. Norfolk Gilds, SCHULTZ p. 29, Paston Letters, NEUMANN p. 116, DIBELIUS Anglia XXIX p. 457, SKEAT, Notes on E. Et. p. 175. The dialectal pron. of several words also points to early loss of *r*; cf. KRUISINGA § 332, KJEDERQUIST, The dialect of Pewsey p. 111.

³ To the examples adduced by GRAMMONT, RISOP, STIMMING p. 215 EURÉN, Recueil Gaston Paris (Stockholm 1889) p. 15, I may add *Felipes* by

GRAMMONT (*La dissimilation consonantique* p. 130) agree in considering this addition as due to the effect of analogy; words in *c*, *p*, *t* etc. + *e* were attracted by those in *cr*, *pr*, *tr* etc. + *e*. No doubt, the weak articulation of *r* may have contributed to the confusion.

Examples of such a secondary *r* in French loan-words are adduced by SKEAT, *Notes on English Etymology* p. 166.

In place-names I have noted the following instances.

1. after *v*: *Raculvre* (1276) Ch.R., *Reculvre* (1291) Index, *Reyculvere* (1316) F.A. = *Reculver* (Ke.), *Raculf* D.B. This addition of *r*, which we can only explain with the aid of A.N. influence, has taken place in e. M.E.; *r* does not appear in any of the O.E. forms: *Reculf*, *Raculf* A.S.Chr., *Ræculf*, KEMBLE. The ultimate source of the word is Latin *Regulbium*, see FORBIGER, *Handb. der alten Geographie* III p. 285.

2. after *b*: *Colecomber* (1428) F.A. = *Cullicomb* (Dv.) < O.E. *Cula* + *cumb*, i. e. 'Cula's valley'.

3. after dental: *Musarder* T.N., *la Musardere* Ch.R. vol. II, *Johannes Musard tenet villam de la Musardire* 1284 F.A., *in le Musarderes* 1303 ib., *in Musard* 1402 Index, *Myserder* 1540 ib. = *Miserden* (Gl.). The appearance of *-den* for *-der* in the present form is due to popular etymology. *Musardere* was named after the family of the Musards, who were the lords of the place.

Alrehedra, *-hudra* (12 c.) Pi.R. = *Aldreth* (Cb.) < O.E. *alr* + *hȳþ*, i. e. 'the landing-place where alder-trees grow'.

Dertre, Excheq. D.B., *Dertera*, Exon D.B. = the River Dart. Cf. O.E. *Dertenuþa* A.S.Chr.

Cerdre D.B. = *Chard* (Sm.), *Cerde*, *Cherde* (13 c.) Index, *Cherde* (1316) F.A., possibly < O.E. *cyrð* (< *cierran*) = 'turning-point'. In O.E. charters *cirring*, *cyre* occur in this sense. Cf. MIDDENDORFF pp. 26, 37.

Fredrebruge & *Frede*-, *Fridebruge* D.B. = *Freebridge* (Nf.) < O.E. *fyrhþe*, N.E. 'frith'.

It is worthy of note that in nearly all the above instances the inorganic *r* repeats another *r* in the preceding syllable.

the side of *Felipre* Mousket l. 19260, l. 19252, and the following instances of French place-names, where, owing to my inability to ascertain the etymological substratum, I cannot establish whether it is loss or addition that has taken place: *Landac* (Pas. de Cal.), *Landacre* (1193), see A. LOISNE, *Les noms de lieu du Pas de Calais* p. 19; *Ardres* (Pas de C.), *Arda* (1084), *Arde* (1119), *Ardense oppidum* (13 c.), LOISNE p. 4; *Huplandre*, *Houppelande* (1469) *ibid.* p. 18. In the French King Horn several English personal names appear with a similar insertion of *r*: *Haderof*, *-olf*, *Hadermod*, *Baderolf*, *Batolf* (< *Heaþuwulf*, *Heapumod* *Beaduwulf*); cf. HEUSER (*Anglia* XXXI, p. 113), who, however, is of the opinion that *r* is a mere hiatus-filler.

In consideration of this, the addition might also be considered as due to assimilation.

The omission of a final *r* after a consonant is also a very usual phenomenon in O.Fr. In Gaimar l. 805, *Colcestre* rhymes with *feste*. Other similar instances are noted by LUHMANN, *Lazamon* p. 31.

Loss of final *r* in the following spellings of English place-names is very probably due to A.N. influence.¹

1. After *c*: *Helnache* D.B., *Hannake* H.R., *Hannac* Fr.Ch. = Halnaker (Ss.) < O.E. (*æt þæm*) *healfan æcre*; cf. *Healve aker*, BIRCH 460, *Haunaker* (1272—81) P.R. etc.

2. After *v*: *Selva* D.B. = Monksilver (Sm.), *Selver*, *Sylver* F.A. To judge from the evidence at hand, the last element represents O.E. *silfer*, *seolfor* (SWEET) contained in the place-name Silverley (Cb.) (cf. SKEAT, Cb. pl.-ns. p. 66).

3. After *t*: *Rouceste* (1326) Index = Rochester (Ke.) < O.E. *Hrofes-ceaster* A.S.Chr., *Bracesta* Fr.Ch. = Brancaster (Nf.) < O.E. *cæster*.

¹ Prof SKEAT (*Havelok* p. XVIII) has pointed out that the slight curl, by which *-re* is denoted, is sometimes omitted in the MSS. This explanation does not apply here, as the above mentioned way of shortening *-re* hardly occurs in the early MSS from which I have derived my instances.

Index.

Aldreth (Cb.), 21.
 Bainton (Np.), (Ox.), 6.
 Baynhurst (Be.), 16.
 Berkhamstead (Ht.), 19.
 Boddington (Gl.), 10.
 Bodicote (Ox.), 6.
Boicot (Ox.), 6.
 Bradwell (Bu.), 8.
 Chard (Sm.), 21.
 Charnes (St.), 20.
 Cheadle (St.), 17.
 Chiddingley (Ss.), 10.
 Chillington (Dv.), 18.
 Clare (Ox.), 17.
 Cullicomb (Dv.), 21.
 Dart (river), 21.
 Diddinghurst (Hu.), 5.
 Doynton (Gl.), 5.
 Draycot (Ox.), 17.
 Eynsham (Ox.), 17.
 Felborough (Ke.), 20.
 Freebridge (Nf.), 21.
 Frodingham (Yo.), 7.
 Geddinge (Ke.), 8.
 Ginge (Be.), 16.
 Haddington (Li.), 12 n.
 Hainton (Li.), 12 n.
 Halnaker (Ss.), 22.
 Keddleston (Db.), 19.
 Kirkham (La.), 19.
 Lydiate (La.), 8.
 Madingley (Cb.), 8.
 Milcombe (Ox.), 19.
 Milton (Bd.), (Cb.), (Ke.), 19.

Miserden (Gl.), 21.
 Monksilver (Sm.), 22.
 Oddington (Ox.), 10.
 Ormsby (Nf.), 19.
 Paddlesworth (Ke.), 19.
 Parroc (Ss.), 18.
 Piddle (river) (Do.), 17.
 Potheridge (Dv.), 17.
 Puddletown (Do.), 17.
 Reculver (Ke.), 21.
 Seddlescombe (Ss.), 17.
 Selling (Ke.), 18.
 Shitlington (Bd.), 19.
 Silverley (Cb.), 22.
 Snainton (No.), 6, 16.
 Snodland (Ke.), 7.
 Studland (Do.), 17.
 Studley (Yo.), 17.
 Taynton (Gl.), 5.
 Teddington (Wo.), 9.
 Thedingworth (Li.), 7.
 Tidington (Ox.), 5.
 Tingewick (Bu.), 5.
 Tindon or Tittington (Ke.), 5.
 Toynton (Li.), 5 f.
 Trotton (Ss.), 7.
 Waddington (Li.), 8.
 Watling Street, 17.
 Witham (Es.), 8.
 Wittering (Ss.), 17.
 Wittington (Wo.), 8.
 Yaddlethorp (Li.), 19.
 Yeddingham (Yo.), 9.

SHAKESPEARES UTTAL

AV

R. E. ZACHRISSON

Shakespeares uttal.

Mitt fonetiska beteckningssätt är detsamma, som användes av Association Phonétique Internationale. De fonetiska tecknen hava satts inom runda parenteser (), äldre författares transskriptioner återgivas inom fyrkantiga parenteser []. Ljudbeskrivningarna (h = high, f = front, r = round o. s. v.) äro i överensstämmelse med den av Sweet och Jespersen använda terminologien.

Åtskilliga forskare, däribland Dr. Sweet, hava framställt den åsikten, att Shakespeare talat sin hembygds dialekt, Warwickshiremälet. Tiden är ännu ej mogen för ett allvarligt skärskådande av denna hypotes, då vi tyvärr ej veta, i hur pass stor utsträckning bildade personer använde dialektiska former i tidig nyengelsk tid. Från Diehls ortografiska undersökningar

Ovanstående uppsats utgör en lätt omarbetning av en provföreläsning, hållen i Göteborg d. 21 sept. 1912. De åsikter, som här framläggas angående det engelska uttalet på Shakespeares tid, äro baserade på en ganska utförlig undersökning med titel 'Pronunciation of English vowels 1400—1700', tryckt i Göteborgs Kongl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles Handlingar 1913 (Fjärde följen. XIV: 2).

Det torde därför vara på sin plats, att jag här nämner några ord om denna avhandlings plan, syfte och resultat, varvid jag på samma gång får tillfälle att bemöta några av professor Erik Björkman uti ett officiellt uttalande (Handlingar rörande tillsättandet av Andrew Carnegies professur i engelska språket och litteraturen vid Göteborgs Högskola, s. 15—19) gjorda anmärkningar, som enligt min mening äro obefogade och ytterst torde bero på missuppfattning av min arbetsmetod.

Min avhandling utgör ett försök att på grundval av säkraste till buds stående material fastställa de starktoniga engelska vokalernas uttal från början av nyengelsk tid (cirka 1400) till 1700.

Materialet sönderfaller i två stora huvuddelar:

- 1) skrivningar i originalurkunder från 1400-talet,
- 2) uppgifter om uttalet i äldre av engelsmän och fransmän författade grammatiska och ortografiska arbeten.

(jfr. nedan) kunna vi visserligen sluta oss till, att de på Shakespeares tid i London bosatta borgarne Machyn och Henslow haft ett uttal, som i ganska hög grad avvek från den i samtliga ortoepiska arbeten fastställda normaltypen. Machyn och Henslow

Ett avsevärt antal nya såväl urkunder som äldre grammatiska arbeten ingå i materialsamlingen. Materialet i sin helhet har av mig underkastats en självständig och kritisk granskning: jag har sökt gå direkt till källorna i stället för att citera utdrag eller tolkningar, gjorda av utgivare eller bearbetare. På så sätt ha åtskilliga nya resultat vunnits med avseende på de olika källornas tillförlitlighet och inbördes förhållande. Så hava t. ex. ett antal förut allmänt citerade grammatiska arbeten utmönstrats, enär där befintliga uppgifter om uttalet bevisligen kompilerats eller avskrivits från föregående arbeten. Vidare förtjänar påpekas, att mitt arbete är det första, i vilket försök göres att bestämma huvuddragen av det äldre nyengelska uttalet på grundvalen av ett så pass vidsträckt material = skrivningar plus *alla* viktiga äldre uppgifter om uttalet.

Sedan materialet på bästa sätt sovrats och säkerställt, har jag ur detsamma dragit mina slutledningar om uttalet och därvid kommit till resultat, som i vissa avseenden ganska mycket avvika från förut gängse uppfattningar.

De viktigaste kunna sammanfattas under följande teser:

1) Det moderna engelska uttalet daterar sig betydligt längre tillbaka, än vad förut antagits.

2) Några säkra bevis för, att det kontinentala uttalet av de engelska vokalerna och diftongerna i ganska stor utsträckning bevarats till äldre nyengelsk tid, kunna ej framläggas.

3) Vid tolkningen av äldre engelska grammaticis uppgifter måste mycket stor hänsyn tagas till möjligheten av felaktig ljudanalys eller påverkan av stavningen. Vissa grammatici lära i större eller mindre utsträckning ett teoretiskt korrekt delvis på stavningen baserat uttal, som ej torde ha använts i dagligt tal.

De samstämmiga vittnesbörden av såväl skrivningar som uppgifter hos franska grammatici visa med all önskvärd tydlighet hän på förefintligheten av ett avancerat uttal i mycket tidig nyengelsk tid. Så gott som alla bevis för förefintligheten av ett kontinentalt uttal vid sidan av det mera avancerade äro baserade på uppgifter hos engelska grammatici. Denna motsägelse mellan å ena sidan skrivningarna och de franska grammaticis vittnesbörd, å andra sidan de engelska auktorernas är emellertid endast skenbar. De engelska grammatici äro i sina uppgifter om uttalet starkt påverkade av allehanda teoretiska hänsyn. Denna ytterst viktiga tolkningsprincip har förut föga beaktats. I sitt intressanta arbete »Spelling-pronunciation» har Koeppel påvisat, att enskilda engelska ords uttal stundom är beroende av stavningen; att däremot stavningen kunnat giva upphov till teoretiska — troligen endast i högtidlig framställning använda — uttal av vissa ljud eller ljudgrupper (t. ex. (æ) för *a + l + kons.*; (au) eller (ɔ:u) för *au*; (e:i), (o:u) för *ai*, *qu* etc.) har man ej

voro emellertid, såsom utgivarne av deras dagböcker påpekat, okunniga och obildade personer, vilkas uttal följaktligen ej kan tagas till norm för de bildade samhällsklassernas. Vi få alltså åtminstone tillsvidare antaga, att Shakespeare, som ju erhållit

förut till fullo insett. Och likvisst är det alldeles tydligt, att ett stort antal av våra mest framstående engelska fonetici i äldre tid, t. ex. Gill, Wallis, Cooper m. fl., ansett sådana former vara de mest korrekta. Men härmed faller också ett av de viktigaste stöden för åsikten, att det kontinentala uttalet ofta bevarats till sen nyengelsk tid.

Av ovanstående redogörelse torde alltså framgå, att en sakkunnig granskning av mitt arbete framför allt har till uppgift att bringa klarhet i följande punkter:

1) Har jag vid behandlingen av det vidsträckta materialet förfarit noggrannare och mera kritiskt än mina föregångare?

2) Äro de slutledningar, jag dragit ur det föreliggande materialet, berättigade?

Hela undersökningens vetenskapliga värde beror på, hur kritiken ställer sig till dessa frågor. Att döma av professor Björkmans utlåtande har han ej bildat sig någon bestämd mening i någon av dessa frågor.

Han tycks ha underskattat eller kanske ej förstått de stora svårigheter, jag haft att kämpa med i och för materialets samlande och säkerställande. Han yttrar sig härom på följande sätt: »Tiden har också nu börjat bliva mogen för företagandet av ett arbete sådant som det Zachrisson nu presterat, i det att de många värdefulla förarbetena nu börja göra det möjligt att överskåda de olika frågorna i hela deras räckvidd. Stödd på samtliga sina föregångares resultat har Zachrisson också ofta blivit i stånd att se längre och klarare än någon av dem (s. 16) —».

På ett annat ställe (s. 17) framhåller Björkman, att jag borde uppträtt mindre »tvärsäkert» mot mina föregångare, »utan vilkas samvetsgranna och hängivna arbete min bok icke kunnat komma till stånd i sitt nuvarande förtjänstfulla skick».

Om prof. Björkman med föregångare menar utgivare av texter och grammatiska arbeten, erkänner jag obetingat, att jag är dessa mycken tack skyldig, ehuru jag av de 63 äldre grammatiska arbeten, jag använt, har citerat originalupplagorna i 45 fall.

Om däremot prof. Björkman — vilket väl är sannolikare — menar, att mina åsikter om ljudens äldre uttal äro i avsevärd grad baserade på mina föregångares forskningsresultat, har han begått ett misstag.

Å sidan 6 av min avhandling säger jag uttryckligen, att jag ämnar draga mina slutledningar direkt ur materialet, oberoende av gängse teorier. I själva verket har den mångfald av åsikter, som framlagts av Ellis, Luick, Horn m. fl., snarast varit tillinders för en självständig uppfattning. Största nyttan har jag haft av Jespersens arbete »Hart's pronunciation of English», vars kritiska skärpa och självständighet gent emot föregångarne sticker bjärt av mot massan av litteratur på detta område, där författarne synas inbegripna i en ädel tävlan att citera ett antal som ofelbara betraktade auktori-

en god uppfostran och redan vid unga år kom till huvudstaden, där han snart blev en högt uppburen dramatisk författare, i stort sett begagnats sig av det bildade Londonuttalet, vilket enligt mångfaldiga vittnesbörd ansågs som det bästa och korrektaste

teter, varigenom deras egna undersökningar ofta komma att stå på mycket lös grund. Betecknande för prof. Björkmans insikter i ämnet är emellertid, att han tror sig särskilt böra uppfordra professor Jespersen (den forskare, jag lärt mest av!) till en kritik av mitt arbete.

På samma gång som Björkman förebrår mig för den »väl tvärsäkra ton, varmed jag stundom avspisar mina föregångare», konstaterar han, att »ganska många av de av förf. framställda åsikterna förut uttalats jämväl av någon eller några av hans föregångare, vilka han i det hela något väl sparsamt citerar, utom då han har en från dem avvikande mening» (s. 17). Han anser sig böra »förebygga den uppfattningen, som lätt kan tränga sig på den mindre initierade läsaren, att varje i doc. Zachrissons arbete uttalad uppfattning skulle vara hans egen självständiga skapelse» (ib.). Dessa anmärkningar höra nog tillsammans och kunna besvaras samtidigt. För så vitt de uppfattningar, jag framlägger, äro slutledningar från det föreliggande materialet, äro de naturligtvis mina egna. Att en eller annan forskare på grundval av ett liknande eller identiskt material kan hava kommit till samma åsikt som jag, är ju självklart, men därmed följer ej skyldighet för mig att omnämna detta förhållande, enär syftet med min bok är, att ur samtliga använda källor vinna självständiga och så vitt möjligt säkra resultat, ej att giva en historik över alla de meningar, som framställts i en viss fråga.

Om jag däremot direkt från en viss författare övertagit en av honom framställd och enligt min mening fullt bevisad åsikt, har jag ej försummat angiva detta. Frågan om vad som i varje fall är en vetenskapsmans självständiga *skapelse*, avgöres nog ej endast genom litteraturanvisningar. Måne varje i professor Björkmans arbeten uttalad men med citat ej försedd uppfattning är hans egen självständiga skapelse!?

Att jag oftare citerar mina föregångare, då de ha en från mig avvikande mening, är möjligen riktigt, men förklaringen härtill är mycket enkel och sammanhänger med själva planen för mitt arbete. Sedan jag ur ett givet material dragit mina slutsatser angående ett visst ljuds uttal, vänder jag mig emot andra i denna fråga gängse åsikter och söker uppvisa deras ohållbarhet. Detta bör ju snarare räknas som en förtjänst och visar, att mitt arbete ej endast är av konstruktiv utan även av kritisk art. Dylika enligt mitt förmenande oriktiga och på en felaktig tolkning av källorna beroende äldre åsikter diskuteras i allmänhet i noter fristående från den positiva framställningen.

Även i den för bestämmandet av mitt arbetes värde grundväsentliga frågan, huruvida mina på slutledningar ur materialet baserade resultat äro riktiga, har prof. Björkman yttrat sig mycket svävande. Han säger sig »stundom ej blivit fullt övertygad om riktigheten av mitt resonnemang», men »anser sig ej behöva framlägga någon detaljkritik» (s. 16).

Björkman tillgriper i stället den bekväma utvägen att lämna kritiken åt andra, i första rummet åt professorerna Jespersen och Ekwall, »vilka Zachris-

redan långt före Shakespeares tid. Nedanstående framställning blir sålunda nödvändigtvis snarare en redogörelse för uttalet på Shakespeares tid än för Shakespeares eget uttal, vilket ej låter sig närmare bestämma med till buds stående hjälpmedel.

De förnämsta källorna för vår kunskap om äldre engelskt uttal äro: 1) grammatikuttalanden, 2) fonetiska skrivingar, 3) rim.

Den viktigaste och tillförlitligaste källan är givetvis uppgifter om uttalet hos äldre grammatiska författare,

son på sina ställen skarpt kritiserat», och vilka nog »skola lyckas påvisa ohållbarheten av Zachrissons åsikter på mer än en punkt» (ib.). När Björkman öppnade det lilla häfte, som innehåller hrr sakkunniges utlåtanden, och å sid. 38 läste prof. Jespersens erkännande, att mitt »dels i korrektur, dels i manuskript indleverede arbejde om de engelske vokaler 1400—1700 er i højeste grad tiltalende ved sin flittige og samvittighedsfulde benyttelse af kilderne og ved sin kritiske selvstændighed ovenfor forgængernes arbejder», och å sid. 32 prof. Ekwalls medgivande, att Zachrisson vid »tolkning av grammaticis uppgifter strävar att stå obunden av gängse åskådningar och att bilda sig sin mening oberoende av dem», samt att hans »förslag och förklaringar synas i allmänhet — om ock ingalunda alltid — vara lyckliga eller åtminstone beaktansvärda», slog det honom kanske att han möjligen själv anlagt en alltför tvärsäker ton.

Vart Björkman egentligen syftat med åtskilliga av sina underbara in- och utfall mot mitt arbete, är en gåta, som jag ej mäktar tyda. Benämningen vetenskaplig kritik förtjäna de ingalunda. Man frestas nästan till det antagandet, att Björkman antingen alltför flyktigt studerat det delvis i ett vidlyftigt manuskript inlämnade arbetet eller också ej haft en sådan ingående kännedom om den hithörande synnerligen omfattande speciallitteraturen, att han kunnat framtränga till ämnets kärna. Prof. Björkman, vars glänsande vetenskapliga författarskap likvisst rört sig inom ett begränsat område av den engelska filologien, är ju i motsats till proff. Jespersen och Ekwall ej fonetiker och har mig veterligen ej gjort någon som helst undersökning i hithörande frågor.

Av ovanstående redogörelse torde framgå, att prof. Björkmans utlåtande om mitt arbete *Pronunciation of English Vowels 1400—1700* i »Handlingar rörande tillsättandet av Andrew Carnegies professur etc.» är vilseledande och hans kritik mindervärdig:

- 1) enär han underskattat undersökningarnas självständighet;
- 2) enär hans kritik ej träffar arbetets centrala delar;
- 3) enär de periferiska anmärkningar, han framställer, med lätthet kunna tillbakavisas;
- 4) enär hans anmärkningar ej bekräftas utan snarare motsägas av de två sakkunnige, vilka i motsats till honom äro specialister på äldre nyengelsk ljudhistoria.

såväl engelsmän som fransmän. Engelsmännen upplysa oss mestadels om uttalet genom att beskriva och klassificera de olika ljuden, fransmännen däremot uppdraga jämförelser mellan de engelska och de franska ljuden.

För att kunna bestämma Shakespeares uttal böra vi naturligtvis framför allt rådfråga med honom samtida grammatikförfattare. Bland engelsmännen märkas då lexikonförfattaren Cotgrave, Butler, som var akademisk lärare i Oxford, skotten Hume, Ben Jonson och framför allt den lärde Alexander Gill, rektorn vid St. Paul's Grammar School, vars framställning av det engelska uttalet är noggrannare och pålitligare än någon av föregångarnes. Jag vill redan här förklara en av Gill ofta använd term. Åtskilliga för honom misshagliga — dels dialektiska, dels alltför avancerade — uttalsformer betecknar han med namnet *Fictitiæ Mopsarum*, som ju egentligen betyder 'mopsarnas påfund'. Utom av *Mopsæ*, vilket är Gills föga smickrande benämning på damerna, skulle dessa former hava använts av de lägsta befolkningselementen (*bubulci et portiores*). Detta påstående är nog mera elakt än riktigt. Många av de uttalsformer, Gill hänför till *Fictitiæ Mopsarum*, voro säkerligen allmänt gängse bland medelklassen. Enligt vad skrivningarna utvisa, uttalade sålunda Londonköpmannen Machyn me. $\bar{e}$ som (i:), en nymodighet, som Gill på det högsta ogillade.

De flesta utländska grammatikförfattarne voro hugenotter, som flytt till England undan religiösa förföljelser. Ungefär samtidigt med Shakespeare levde och verkade Bellot, vars *Grammaire Angloise* (1580) kanske är det första arbete om engelskt uttal, som skrivits av en utlänning, den lärde och fint bildade Desainliens, alias Hollyband, italienaren Florio, som var drottning Elizabeths föreläsare i italienska, Maupas, Erondelle och Delamothe. Flera av dessa voro bosatta i London som språklärare.

En granskning av ortografien i äldre litteratur — framför allt handskrivna originalurkunder — kan bliva synnerligen givande för vår kännedom om uttalet.

Vid ett värdesättande av de olika formerna gäller det att noga skilja mellan: 1) oregelbundna skrivningar, där avvikelser från den traditionella ortografien bero på förväxling av de olika tecknen; 2) fonetiska dubbelformer, till vilkas uppkomst en mångfald orsaker bidragit (t. ex. satsfonetiska förhållanden, analogiverkan, dialektutveckling, lån från främmande språk på skilda

tider o. s. v.); 3) fonetiska skrivningar, vilka förklaras ur en strävan att grafiskt återgiva förändringar i uttalet. Givetvis kunna endast de fonetiska skrivningarna användas som uttalskriterium. De fonetiska skrivningar, som i första rummet intressera oss, äro de i Shakespeares egna arbeten förekommande. Åtskilliga av dessa hava samlats och undersökts av Lummert (i en akad. avh., Halle 1883) samt av Franz i dennes *Shakespearegrammatik*. Värdefullt är också det av Diehl (*Anglia* 29) från dagböcker och brev samlade materialet, vilket dock är i stort behov av kritisk sovring.

Av mindre betydelse för vår kännedom om uttalet äro rimmen. Det är nämligen ytterst vanskligt, för att icke säga omöjligt, att endast med deras tillhjälp bestämma uttalet. Åtskilliga frågor, om vilka vi måste hava full visshet i och för ett riktigt värdesättande av rimmen, äro ännu långt ifrån klara. Sålunda veta vi ej, i hur pass stor utsträckning traditionella eller på annat sätt ofullkomliga rim användes av äldre tiders författare. Även om detta problem vore löst, skulle det likvisst ej vara möjligt att bestämma en given författares uttal *endast* med rimmet som kriterium. Det torde nämligen vara säkert, att åtskilliga äldre engelska författare begagnade sig av rim motsvarande ett uttal, vilka de själva ej använde. Sålunda tyda Shakespeares rim understundom på avancerade eller t. o. m. dialektiska former, vilka troligen voro främmande för hans eget uttal. Denna åsikt företrädes även av Vietor, som i ett större arbete med titel »*Shakespeare's Pronunciation*» sammanställt och undersökt hos Shakespeare förekommande rim.

Efter att hava i korthet granskat och värdesatt de olika källorna för vår kunskap om Shakespeares uttal övergår jag nu till en redogörelse för detta uttal på grundval av de ovan nämnda trenne kriterierna: grammatikuttalanden, skrivningar och rim.

De olika ljuden behandlas i följande ordning: först långa och korta vokaler samt diftonger, ordnade så att ljudfenomen, som höra tillsammans, också bli behandlade tillsammans. Härpå följa några anmärkningar angående vokalkvantitet samt de obetonade vokalernas och konsonanternas uttal.

Ord innehållande kort me. *ä*, ss. t. ex. *I can, cask, card*, uttalades med (æ) (lfw): (kæn), (kæsk), (kærd). Ett dylikt uttal

betygas tydligt av Ben Jonson, som säger, att engelskt *a* i *apple, act* m. fl. ord uttalas mindre, d. v. s. mera slutet än franskt *a*. Den omständigheten, att i Shakespeare's arbeten *ā* och *ē* rimma, tyder även på ett palatalt uttal av *ā*. I samma riktning pekar förekomsten av fonetiska skrivningar med *e* för etymologiskt *ā*. Huruvida *ā även* uttalades som (a) är ovisst och kan ej med full säkerhet bevisas. Fransmannen Erondelle och engelsmannen Wodroephe likställa visserligen franskt och engelskt *ā*, men dylika uppgifter förekomma även långt senare, då med all sannolikhet endast uttalet (æ) förekom. Sålunda säger Cooper (1685) i sin beskrivning av *ā*, att det uttalas med tungryggen något höjd (*a medio linguæ ad concavum palati paululum elevato*), d. v. s. ss. (æ). Icke förty identifierar han detta ljud med franskt och tyskt *a*.

Långt me. *ā* i t. ex. *take, name, cane* uttalas ss. (æ:) (lfw) eller (ε:) (lfn), ungefär samma ljud som i det engelska ordet *there*. Detta framgår tydligt av uttalanden hos samtida såväl engelska som franska grammatici. Engelsmannen Butler och skotten Hume betyga, att engelskt *ā* och *ā* voro i uttalet såväl kvantitativt som kvalitativt åtskilda. Om dessa våra sagesmän alltså uttalade *ā* som (a), torde de hava uttalat *ā* som (æ:) (lfw); om däremot deras *ā* var (æ) (lfw), borde deras *ā* hava varit (ε:) (lfn) eller t. o. m. ett något mera slutet ljud. — Enligt fransmännen Desainliens, Bellot, Erondelle och Maupas uttalades engelskt *ā* som franskt *ē* i *faire, être*. — Slutligen förekomma på Shakespeares tid, ja t. o. m. betydligt tidigare, åtskilliga fonetiska skrivningar med *e* för etymologiskt *ā*.

Enligt Luick skulle *ā* på Shakespeare's tid hava uttalats ej endast som (æ:) utan även som (a:). Det senare från midland-dialekterna stammande uttalet skulle framför allt hava använts av de lärda och av de högre klasserna. Luick stöder sin teori på uttalanden hos vissa grammatici, t. ex. Gill, enligt vilka *ā* och *ā* voro i uttalet endast kvantitativt olika; kvalitativt voro de lika. Det kan emellertid ej bevisas att dessa grammatici uttalade *ā* som (a). Enligt min mening är det dessutom mycket tvivelaktigt om Gill och andra grammatici, som identifierade *ā* och *ā* i kvalitativt hänseende, också tillämpade denna uttalsregel i praktiken. Från de klassiska författarne, vilkas arbeten de flitigt studerat, hade de inhämtat, att det finnes fem vokaler, långt och

kort *a, e, i, o, u*, och dessa lärdomar tillämpade de på de engelska vokalerna utan att alltid bekymra sig om finare ljudnyanser. Det förtjänar anmärkas, att identifikationer av dessa slag huvudsakligen förekomma hos grammatici, som tillika voro framstående klassiska filologer. Jag håller före, att dessa grammatici mycket väl kunde betrakta sådana ljud som (æ) och (ɛ:) eller t. o. m. ett svagt palataliserat (a) och (æ:) såsom identiska i kvalitativt hänseende. Vidare förefaller det mycket egendomligt, att de få och på mycket långt avstånd från London belägna *midlanddialekternas* uttal av *ā* — om nu detta verkligen var (a:), vilket även återstår att bevisa — skulle varit allmänt gängse bland vissa av befolkningselementen i *huvudstaden*. Man frågar sig då ovillkorligen, varför ej dessa personer även använde uttalet (e:ə) eller *ie* för långt, öppet *ē* (i t. ex. *meat, ease* etc.), vilket enligt Luick var typiskt för midlanddialekterna i början av 1600-talet. Några säkra uppgifter om förekomsten av ett allmänt sådant riksspråksuttal finnas ej hos äldre grammatici. För den av Luick åtminstone i tidigare arbeten hävdade uppfattningen att (a:) var de högre klassernas, (æ:) medelklassens uttal av *ā*, kunna ej några som helst bevis anföras.

Frågan om uttalet av me. *ai, ei* i *day, way, convey, feign* o. s. v. är ett av den historiska engelska ljudlärans svåraste problem. Enligt Vietor uttalades dessa ord på Shakespeare's tid som (dæi), (wæi), (konvæi), (fæin). Denna åsikt bekräftas knappast av samtida ortoepisters uttalanden. Gill säger visserligen, att *a* i den diftong, han betecknar med [ai], *kan* vara både kort och långt. Uttalet med *ā* är säkerligen teoretiskt, grundat på den från klassiska författare hämtade uppfattningen, att en diftong *bör* bestå av en *kort* vokal åtföljd av *i* eller *u*. Gill ut-sätter visserligen ej alltid längdmärket i sina transskriptioner av *ai*, men detta gör han ej heller i fråga om diftongen [eu] (i sådana ord som *dew, few*), ehuru han upplyser oss om, att första elementet i denna diftong är långt. Till stöd för min åsikt att (æi) ej var något gängse uttal av *ai, ei*, skall jag citera ett föga uppmärksammat uttalade av Gill, enligt vilket första beståndsdelen av diftongen [ai] var i uttalet till den grad framträdande, att diftongen knappast borde skrivas [ai] utan snarare [a]. Citatet har följande lydelse: *Etenim vocalis præcedens sæpenumero acutiùs sonare videtur et clarius : in ai, & ei, ita ut alere,*

ut. i. subiungi æquius esset, quam ad latus adhærere. Detta tyder på att *a* i [ai] var långt samt att *i* redan på Gills tid uttalades svagt. — Mitt andra bevis mot förekomsten av uttalet (æi) är baserat på de franska grammaticis vittnesbörd. Ingen av dessa identifierar engelskt *ai* med franskt (ai), (si), vilket på 1500-talet förekom ej blott i sådana ord som *payer, frayeur* utan även i åtskilliga ord och former, där *ai* nu uttalas som långt eller kort (ɛ). De likställa ej blott engelskt *ā* utan även *ai* med franskt *ê* i t. ex. *faire, être*, vilket även tyder på att första beståndsdel i den engelska diftongen var en lång palatal vokal, samt att *i* uttalades otydligt. Vi ha sålunda sett, att uttalet av *ai* och *ei* på Shakespeares tid ej kan ha varit (æi).

Ej heller uttalades *ai* på alldeles samma sätt som *ā* åtminstone ej i vårdat tal, ty den första engelska grammatiker som tydligt betygar ett dylikt sammanfall av *ā* och *ai* är Cooper (1685). Också upplyser Gill oss om att ett monoftongiskt uttal med slutet *ê* av såväl *ai* som *ā* var typiskt för de lägre klassernas (möjligen även medelklassens) språk. Han hänför nämligen detta uttal till *Fictitiæ Mopsarum*.

Det uttal, som rekommenderas av de flesta engelska grammatici, och som även torde varit gängse bland de bildade klasserna, var med all sannolikhet (ɛⁱ), d. v. s. en diftong, vars första beståndsdel var (ɛ:) — kanske ej fullt så lång — åtföljt av en »glide» *i*, troligen något tydligare än i det nu gängse uttalet (eⁱ).

Luicks åsikt, att diftongen uttalades dels som *āi*, dels som *æi* i överensstämmelse med det dubbla uttalet av långt *ā*, kan jag ej biträda, då enligt min mening ett dylikt dubbelt uttal av långt *ā* ej existerade på Shakespeares tid. Det strider väl också mot kontinuitetens lag att *ai* < me. *ēg* (!) i sådana ord som *weigh, lay* etc. skulle haft uttalet (a:i) eller (a'i) med långt eller halvlångt *rent a*.

Å andra sidan torde vissa personer uttalat *ā* och *ai* med alldeles samma ljud. Härpå tyda: fonetiska skrivningar med *a* för *ai* och *ai* för *ā* i såväl Shakespeares arbeten som den samtida brevlitteraturen; enstaka rim *ā:ai* hos Shakespeare; Gills uppgift, att ett långt slutet *ê*-ljud användes för *ā* och *ai* i slarvigt språk; möjligen även ett uttalande av Butler att *ai* ibland oriktigt ('corruptly') uttalades som en monoftong. Att detta

för *ā* och *ai* gemensamma uttal var en monoftong (æ:) eller (è:) är emellertid ej *alldeles* säkert. Det kan också hava varit en stigande diftong, som i mod. eng. (ne¹m) (de¹) o. s. v., vilken av samtida grammatici oriktigt analyserats som en monoftong. Därpå är ej att undra, då många personer alltjämt uppfatta ljuden i t. ex. (de¹), (se¹), (ne¹m), (go^u), (o^uld) som långa vokaler. Åsikten i frågan har framställts av Jespersen, och mycket talar för riktigheten av densamma. Man får väl i så fall antaga, att *ā* och *ai* sammanfallit på stadierna (è:), (è:¹). Troligt är, att Shakespeare ej använde detta på hans tid nymodiga och vårdslösa uttal, eftersom *ā* i hans arbeten i allmänhet ej rimmar på *ai*.

Den gängse åsikten att me. *ē* i sådana ord som *beam*, *steal*, *seal* på Shakespeares tid var öppet i uttalet förefaller mig av åtskilliga orsaker mindre sannolik. I slutet av 1600-talet tycks ljudet i fråga ha allmänt uttalats som *ɪ* (enl. Cooper 1685, Writing Scholar's Companion 1695, Brown 1700, Expert Orthographist och Right Spelling 1704). Det är därför föga troligt, att utvecklingen *ē* > *ɪ* försiggått inom loppet av ett århundrade. Från engelska grammaticis (Gill m. fl.) likställande av *ē* = (è) och *ē* i kvalitativt hänseende kunna givetvis inga säkra slutsatser dragas. Vad som däremot tycks tala för ett öppet uttal *ē*, är att vissa franska grammatici, ss. Bellot och Delamothe, identifiera *ea* i *beam*, *peace* o. s. v. med franskt långt öppet *ē*. Då de emellertid identifiera även eng. *ā* och *ai* med franskt *ē*, måste vi taga deras uppgifter *cum grano salis*. Sådana ord som *sail*, *sale*, *seal* hava aldrig fullständigt sammanfallit under loppet av den engelska språkutvecklingen. Orsaken till att fransmännen identifierade det engelska långa slutna *ē*-et med långt franskt öppet *ē*, var troligen den, att de i sitt eget språk ej hade något *långt* slutet *e*-ljud; de likställde därför långt slutet engelskt *ē* med det enda långa *e*-ljud, de själva kände, vilket var öppet. Italienaren Florio, som från sitt eget språk kände till långt och kort samt slutet och öppet *e* identifierar *ea* i sådana engelska ord som *bean*, *dean*, *mead* med det långa slutna italienska *e*-et i *vedere*, *tenere*, *sedere* o. s. v. Vid mitten av 1600-talet betyga engelsmannen Wallis och fransmannen Miège ett slutet uttal av *ē* < me. *ē*. Ovan anförda fakta synas tala till förmån för min åsikt att *ē* < me. *ē* på 15- och 1600-talet uttalades slutet.

På Shakespeares tid förekom även uttalet *i*, såsom framgår av åtskilliga fonetiska skrivningar i samtida dagböcker. Detta uttal måste betraktas som vulgärt. Gill inrangerar det bland *Fictitiæ Mopsarum*. Me. *ē* och *ē* rimma mycket sällan hos Shakespeare. Det är därför troligt, att denne använt sig av det vårdade konservativa uttalet (*e*).

Kort me. *e* i sådana ord som *bell*, *tell*, *meddle* o. s. v. uttalades troligen på samma sätt som nu, d. v. s. med ett relativt slutet kort *e*-ljud (mfw). I några enstaka fall rimma nämligen *ē* och *i* hos Shakespeare. I brev och dagböcker förekomma talrika skrivningar med *i* för *ē*. Bellot och Florio likställa kort engelskt *ē* med franskt och italienskt slutet *e*.

Me. långt slutet *ē* i sådana ord som *to be*, *me*, *agree* o. s. v. uttalades enligt såväl engelska som franska grammaticis samstämmiga vittnesbörd såsom ett långt *i*-ljud. Huruvida detta *i*-ljud var öppet eller slutet, kan knappast avgöras med de hjälpmedel, som stå oss till buds.

Enligt Vietor uttalades *i* < me. *i* i sådana ord som *ride*, *mine*, *lie* på ungefär samma sätt som i det moderna London-uttalet av *to be*, *see* = (ij), möjligen något mera diftongiskt. Denna sin åsikt stöder Vietor huvudsakligen på uttalanden av grammatikern Gill samt på vissa hos Shakespeare förekommande rim, där enligt hans mening me. *ē* = (i:) rimmar på me. *i* = (ij). Det torde emellertid ej vara tvivel underkastat, att Vietor missförstått Gill. Gill säger nämligen, att *i* i t. ex. *wine* är nästan en diftong [ei], fast första beståndsdelens av densamma är alltför fin eller tunn för att sammanblandas med *e*. Så synes mig åtminstone följande yttrande av Gill böra tolkas: i *crassa autem fere est diphthongus ei; sed quia sono exilior paulo quam si diffunderemur in e, retinebimus antiquum illum sonum* o. s. v. Detta ljud i diftongens första beståndsdel, som enligt Gill var tunnare (*exilior*) än (*e*), kan knappast hava varit något annat än (ë) eller (ə) (mmxw), d. v. s. *wine* uttalades av Gill på samma sätt som i modern engelska. Att Gill i sin fonetiska text skriver diftongen med (j) förklaras av hans obenägenhet att använda diagrafer för ljud, som i den traditionella stavningen symboliseras af ett enda tecken. För ett litet antal ord, t. ex. *eye*, *aye*,

guildhall, skriver han emellertid [ei]. Ett diftongiskt uttal av *i* betygas även av Hume och Butler, enligt vilka engelskt *i* och *i* voro i uttalet vitt skilda, samt av fransmännen Bellot och Maupas, vilka analysera *i* som en diftong bestående av *e* och *i*. Förekomsten av fonetiska skrivningar med *ei*, *ai* för *i* tyda också på en diftong (ei) eller (æi). Som stöd för Vietors åsikt (att *i* uttalades som (ij)) återstå nu tvänne rim hos Shakespeare, *quickly* : *unlikely*, *live* : *contrive*, vilka av Vietor uppfattas som (i) : (ij), men i själva verket äro rena. Jfr sådana stavningar som *lickly* samt me. *contreve*, *leve*, där *e* är tecken för ett långt, slutet *e*-ljud. Vi se sålunda, att såväl ortoepisternas utsagor som skrivningarna tala till förmån för åsikten, att *i* på Shakespeares tid uttalades som (æi) eller (ei). Möjligen förekommo båda dessa uttal.

Me. *o* i sådana ord som *do*, *moon*, *foot* uttalades som ett långt *u*-ljud. Den närmare kvaliteten av detta ljud kan ej bestämmas med de kriterier, vi hava till vårt förfogande.

Att Shakespeare och hans samtida uttalade *ou* < me. *ū* i t. ex. *house*, *how*, *brown* som en diftong, erkännes av samtliga författare i ämnet. Å andra sidan faller det sig ganska svårt att bestämma kvaliteten av första beståndsdelen i diftongen. Uppgifterna hos dåtida ortoepister variera ganska mycket. Enligt Gill bestod diftongen av *ō* + *u*, enligt Bellot av *ā* + *u*; Sherwood, som publicerade ett grammatiskt arbete ett tjugotal år efter Shakespeares död, uttalade *ou* 'nästan som *e* + *u*'. Det är ej omöjligt, att alla dessa skiftande uppgifter i själva verket äro försök att beskriva eller grafiskt återge det moderna ljudet (əu) (lmxw). Det förtjänar påpekas, att den engelske grammatikern Elphinstone (1765) analyserar engelsk (əu) som en diftong bestående av (ɔ) + *w*. Det är å andra sidan ej alldeles uteslutet, att på Shakespeares tid uttalen (ou), (əu), (eu) existerat sida vid sida. Vietor antar, att Shakespeare uttalade *ou* svagt diftongiskt = (ùw), ett ljud, som att döma av uppgifter hos Bullokar och Mulcaster möjligen använts av personer tillhörande generationen före Shakespeare. De få rim på *ō* : *ū*, Vietor anför från Shakespeare, äro ganska tvivelaktiga och skulle kunna tolkas som korrekta.

Huruvida *ū* i sådana ord som *sun*, *but*, *nut* uttalades som i modern eng. eller med (u), är mycket svårt att avgöra. Äldre

grammatici, t. ex. Smith och Hart, lärde uttalet (u), varemot andra, som levde något efter Shakespeares tid, t. ex. Hodges, Wallis, betyga det moderna uttalet. Gill omskriver ljudet i fråga med [u], vilket tyder på (u), men giver som nyckelord *buck*, vilket enligt Bellot utgjorde ett undantag från regeln (u) > (ʌ). Ett allmänt uttal (ʌ) < ũ läres av Bellot men tycks betraktas som vulgärt av Erondelle. — Ej heller av rimmen framgår det, huruvida Shakespeare uttalade t. ex. ordet *but* med (u) eller med (ʌ). Å ena sidan finna vi ũ : a (*adder : shudder*), vilket talar till förmån för uttalet (bʌt), å andra sidan rimmar ũ : ɔ̄ (*tomb : dumb, noon : run*), vilket tyder på bibehållande av det äldre uttalet (but).

Me. *au* i *all, saw, raw* uttalades troligen som (ɔ:) eller (ɔ̄), d. v. s. något mera öppet eller mindre rundat än i det moderna uttalet. Fransmannen Erondelle likställer ljudet i fråga med franskt ɔ̄, Delamothe med franskt (ɑ:) (i *pas, gâter* o. s. v.). Gill och Ben Jonson identifiera det med tyskt och franskt (ɑ:). Gill känner dessutom ett diftongiskt uttal (ɔ:u), vilket med all säkerhet var rent teoretiskt. Franska och engelska grammaticis identifiering av eng. *au* med fransk eller tyskt (ɑ:) har av Viëtor m. fl. forskare tolkats bokstavligt. Dessa anse följaktligen, att *au* på Shakespeares tid uttalades som (ɑ:). Mot en dylik ordagrann tolkning av våra sagesmän talar den omständigheten, att så sent som 1764 och 1791 de båda engelska lexiconförfattarne Johnston och Walker identifiera eng. *au* med franskt (ɑ:), fastän på den tiden *au* helt säkert uttalades som (ɔ:). Den franske fonetikern Passy har påpekat, att ännu i dag många fransmän höra eng. (pɔ:) som (pɑ:), (fɔ:l) som (fɑ:l) o. s. v.

Även det korta ɔ̄-et i t. ex. *not, block, got* uttalades på ungefär samma sätt som nu, d. v. s. som (ɔ̄). Bellot uttalar det »nästan» som franskt (ɑ); Erondelle likställer det med franskt ɔ̄; Florio identifierar det med kort öppet italienskt o. Alla dessa uppgifter tyda på ett öppet uttal. Att Gill och andra äldre ortoepister betrakta ɔ̄ och ɔ̄ (vilket troligen var halvöppet: mbwr) som kvalitativt identiska, berättigar knappast till det av Viëtor gjorda antagandet, att ɔ̄ på Shakespeares tid var mindre öppet än i det moderna uttalet.

Me. $\bar{q}$ i t. ex. *go, so, foal* torde på Shakespeares tid hava sammanfallit i uttalet med me. $\bar{q}u$ i sådana ord som *sow, blow, flown*. Härpå tyda såväl ortoepisternas utsagor som skrivningar och rim. Delamothe identifierar båda ljuden med långt franskt slutet $\bar{o}$, Florio med långt italienskt öppet $\bar{q}$. Butler sammanför konjunktionen *so* och verbet *sow* i sina listor av ord med samma eller liknande uttal.

Att den konservative Gill strängt skiljer mellan [ö] och [öu], torde bero på skrivningens inflytande. Ett fullt diftongiskt uttal (o:u) för $\bar{q}u$ torde ej ha använts i naturligt talspråk. — I dagböcker och brev förekomma talrika skrivningar med *ou* för $\bar{q}$ och *o* för $\bar{q}u$. — De båda ljuden bindas ofta i rim hos Shakespeare. Huruvida det gemensamma uttalet var ett långt till hälften öppet (ò:) eller ett svagt diftongiskt (o^u) som i modern eng. kan ej med säkerhet avgöras. Äldre engelska fonetici kunde ej analysera dylika fina ljudnyanser.

Angående uttalet av me. $\bar{e}u$ i *new, threw, slew* samt *u* < franskt (y) i *due, view, vertue* hava tvänne olika åsikter framställts. Enligt Luick, vars åsikt delas av de flesta engelska forskare, uttalades *new, vertue* o. s. v. på två sätt, av medelklassen och de lägre klasserna med en diftong = (niu), (diu) eller (nju:), (dju:), av de lärda och de högre klasserna som (y:) = (ny:), (dy:). Gent emot Luick framhåller Jespersen, att endast ett uttal (iu) eller (ju:) existerade. För förekomsten av ett uttal med (y) tala uppgifter hos engelska grammatici, enligt vilka $\bar{e}u$, *u* uttalades med ett enkelt vokalljud identiskt med franskt (y). Att dylika uppgifter bero på en felaktig analys, synes mig emellertid framgå av följande fakta. Även de grammatici, vilka betrakta $\bar{e}u$, *u* som en diftong, identifiera icke desto mindre denna diftong med franskt (y). De grammatici, som likställa (iu) i *new* med franskt (y), likställa i allmänhet även (e:u) (den andra eng. *eu*-diftongen < me. $\bar{e}u$) i *few* med franskt (ø), fast detta ljud med all säkerhet ej existerade i tidig nyengelska. Även i andra avseenden göra sig *y*-auktoriteterna skyldiga till motsägelser. Då härtill kommer, att såväl franska som engelska 15- och 1600-tals fonetici endast med största svårighet kunde analysera de rundade främre vokalerna (y), (ø), vilka ej ingingo i det klassiska vokalsystemet, utgöra de ovannämnda identifikationerna av eng. $\bar{e}u$, *u* med franskt (y) enligt min mening ej

ett bindande bevis för existensen av ett (y) uttal. Om (y:) var ett allmänt gängse uttal av *u*, *ɛu*, hur kommer det sig då, att våra franska sagesmän (Desainliens, Bellot, Maupas m. fl.) oupphörligt påpeka, vilket svårt ljud franskt (y) var för engelsmännen, samt varna dem för att uttala detsamma som en diftong. I hela den långa listan av franska ortoepister finnes ej en enda, som känner ett generellt uttal (y:) för såväl *u* som *ɛu*. Några få uppge visserligen att engelskt och franskt *u* uttalades på samma sätt — i allmänhet eller i enstaka ord — men detta likställande kan mycket väl bero på falsk ljudanalys under påverkan av den för de engelska och franska orden gemensamma stavningen med *u*.

Mot Luicks teori att uttalet (iu) användes endast av medelklassen och de lägre klasserna kunna riktas synnerligen grava anmärkningar. Hade uttalet (iu) kommit i sådant vanrykte, att de bildade ej ens ville använda det i inhemska ord, där det hade historiskt berättigande? Hur kunde den lärde Smith, Luicks förnämsta *y*-auktoritet, efterbilda det franska *y*-et, då han bevisligen ej kunde tala franska? Är det verkligen möjligt, att sådana lärda män som Baret, Butler, Sherwood samt 'last but not least' Wilkins, biskopen av Chester, ävensom alla våra franska sagesmän, — vilkas lärjungar väl i allmänhet tillhörde de bättre klasserna — talade medelklassens eller de lägre klassernas språk? På dessa frågor torde Luick bliva oss svaret skyldig. Hans åsikt om ett på olika samhällsklasser fördelat dubbelt uttal av *u*, *ɛu* måste karakteriseras som en ren 'skrivbordsteori', vilken tar sig bra nog ut på papperet men ej håller stand inför en kritisk granskning.

Me. *ɛu* i *few*, *dew*, *beauty* hade ännu ej fullständigt sammanfallit med *ɛu*, *u* i de ord, jag ovan diskuterat. Enligt Gill uttalades det som (e:u) med långt *e*. Vietor betecknar egendomligt nog första beståndsdelens i *ɛu* och *ɔu* med en kort vokal. Shakespeare måste även hava känt till uttalet (iu) vid sidan av (e:u), eftersom han rimmar *beauty* : *duty*. Alph. Anglois 1625 är det första ortoepiska arbete, i vilket ett gemensamt diftongiskt uttal för *ɛu*, *ɛu* betygas.

Av den moderna *oi*-diftongen i t. ex. *joy*, *coin*, *boil* fanns det på Shakespeares tid åtminstone tvänne uttal: (ɔi) och (ui).

Det förra går i allmänhet tillbaka på franskt *oi*, det senare på franskt *ui*.

Vokalernas kvantitet var i åtskilliga avseenden vacklande. Sålunda kunde många ord av typen *foot*, *dead*, *open*, d. v. s. innehållande en lång vokal framför enkel slutkonsonant eller kort vokal i öppen stavelse, uttalas på två sätt: (fut), (fu:t); (ded), (de:d); (ɔp'n), (o:p'n).

Vokaler i obetonad slutstavelse uttalades på olika sätt: dels med samma vokalljud som i starktonig ställning, dels kortare och mera otydligt. Det förra uttalet torde hava använts huvudsakligen vid läsning och i högtidlig framställning. Å andra sidan uttalades vissa ändelser mindre fulltonigt än i våra dagars engelska. Sålunda var (nɛ:tuɹ), (ventuɹ) ett vanligare uttal än (nɛ:tiuɹ), (ventiuɹ).

Konsonanternas uttal giver endast anledning till några få anmärkningar. Åtskilliga konsonanter, som nu äro stumma, voro på Shakespeares tid hörbara. Sålunda uttalades *k* och *g* framför *n* i *know*, *gnat*; *gh* i *light*, *ought* samt *l* i *walk*, *balm* m. fl. liknande ord torde hava uttalats åtminstone vid läsning och i högtidlig framställning.

Av ovanstående redogörelse framgår, att det uttal, jag tillskriver Shakespeare, överensstämmer med eller närmar sig det moderna, betydligt mera, än vad hittills antagits.

I mitt större arbete »Pronunciation of English Vowels 1400—1700» har jag sökt framlägga ytterligare bevis för riktigheten av denna åsikt.

OM
SWINBURNES
LIV OCH DIKTNING

AV
A. MALMSTEDT

***D**ET FÖREDRAG med omstående titel, som jag på hösten 1911 i sällskapet höll, avsåg att försöka giva en föreställning om Swinburnes lyriska diktning, med särskilt framhållande av vissa sidor därav. Då Studiernas redaktion önskat intaga detsamma i föreliggande volym, lämnas det härmed, på några smärre ändringar och tillägg när, i sitt ursprungliga skick. Någon mera betydande utvidgning har varken min tid eller det (redan överskridna) utrymme, som ställts till mitt förfogande, medgivit.*

Till flertalet av de författare, som i nedanstående litteraturförteckning anföras, står jag, mer eller mindre, i förbindelse, i främsta rummet till Edmund Gosse och Harald Svanberg.

När Swinburne den 10 april 1909 gick ur tiden, steg med honom ett femtioårigt skede av den engelska poesiens historia i graven. Vid detta skedes början, således omkring 1860, intogs den erkänt främsta platsen på den engelska parnassen av Alfred Tennyson, då 51 år gammal. Robert Browning, blott tre år yngre än Tennyson, hade även han börjat sin litterära verksamhet redan på 30-talet, men i följd av den dunkelhet, som vidlådde hans tidigare arbeten, förblev han länge förbisedd, och det var först långt fram på 60-talet som han kan sägas hava slagit igenom och vunnit någon större krets av läsare. Näst dessa två de mest betydande namnen vid nyssnämnda tidpunkt äro Matthew Arnold, Mrs. Elisabeth Barrett-Browning och Arthur Clough, vilka båda sistnämnda avledo 1861. Men vid tiden närmast före och efter 1860 började en ny skaldegeneration att framträda, de skalder, som man plägar sammanföra under benämningen prerafaeliterna, alltid med det tillägget, att benämningen är tämligen oegentlig. »Det prerafaelitiska brödraskapet» var namnet på ett sällskap, som 1848, på initiativ av den då tjuguarige skalden och målaren Dante Gabriel Rossetti, bildats av fem unga konstnärer, av vilka, förutom Rossetti själv, två, Millais och Holman Hunt, vunnit världsrykte. De trädde i skarp opposition mot den härskande akademiska riktningen i det engelska måleriet. Deras lösen var den Ruskinska satsen »återgång till naturen i all hjärtats enfald», och såsom sina förebilder uppställde de de italienska målarne före Raphael, därav namnet. Dessa grundsatser i trängre mening, till vilka hörde en viss avsiktlig teknisk otymplighet (»the divine crookedness and the holy awkwardness»), övergåvos visserligen snart — blott Holman Hunt förblev dem trogen —

och benämningen prerafaeliter förlorade därmed sitt egentliga *raison d'être*. Men riktningen innebar även andra mera vittgående tendenser, vilka karaktäriserats såsom en »renaissance of mediæval feeling», stundom även kallad »renaissance of wonder». Allt från början varmt understödd av en så väldig kraft som John Ruskin, den store konstkritikern, själv en av den engelska prosans störste mästare, växte den med tiden till en mäktig kulturrörelse, som blivit kallad »the æsthetic movement», vilken utbredde sig långt utöver de skapande konstnärernas krets och bland den stora brittiska publiken, som dittills varit tämligen likgiltig för de sköna konsterna, framkallade en formlig skönhetskult, en »religion of beauty».

»The æsthetic movement» hade emellertid, liksom allt mänskligt, även sin avigsida. Hos svagare intelligenser antog den mera ytliga former och tog sig högst excentriska uttryck i kläddräkt och yttre uppträdande, som lämnade ett tacksamt stoff åt de engelska skämttidningarna. Bläddrar man igenom några årgångar av »Punch» från 80-talet, skall man gång på gång stöta på en människotyp kallad »æsthetics», där ordet närmast betecknar vad som på svensk studentslang kallas »estetfånar». Bland böcker, där typen finnes framställd, kan nämnas den även till svenska översatta *John Bull et son Ile* av pseudonymen Max O'Rell, under vilken döljer sig fransmannen P. Blouet.

Härvid bör dock märkas, att hela denna kulturrörelse ingalunda får anses såsom ett verk av några få individer, Rossetti och hans vänner. Prerafaelismen är själv blott en gren, den estetiska sidan, av en ännu mera omfattande kulturrörelse, som blivit kallad »den engelska renässancen»¹ och varav den s. k. »Oxford Movement» eller »Tractarian Movement» är en annan yttring.

Intresset, svärmeriet för medeltiden, som i den tyska, svenska och franska nyromantiken spelat en så stor roll, hade i den engelska nyromantiken från 1700-talets slut och 1800-talets början sina förnämsta representanter i Scott och Coleridge. Med anknytning till denna äldre nyromantik, under inverkan från ovannämnda allmänna kulturströmning och genom personlig förmedling av Rossetti fick nu mediævalismen på nytt in-
steg i den engelska poesien. De skalder, som mer eller mindre berörts därav och som man därför, såsom nämnt, tämligen

¹ Sharp, p. 40.

oegentligt, sammanfört under benämningen »prerafaeliterna», stundom t. o. m. »den prerafaelitiska skolan», äro, förutom dii minores, Dante Gabriel Rossetti, hans syster Christina Rossetti, William Morris och den mest betydande av dem alla, den med vilken vi här skola sysselsätta oss.

I.

Algernon Charles Swinburne föddes den 5 april 1837 i London, där hans föräldrar då för tillfället vistades. Hans far var amiralen Charles Henry S. och hans mor Lady Henrietta Jane, dotter till en Earl of Ashburnham. Släkten Swinburne har påståtts vara av nordiskt ursprung och namnet vara en anglicering af Sveinbjörn, men saken har på senare tiden åtminstone börjat dragas i tvivelsmål. Den blivande skalden tillbragte sin barndom och tidigare ungdom dels på godset Capheton på kusten av Northumberland, tillhörigt hans farfar, Sir John Edw. S., där man brukade vistas sommartiden, dels på ön Wight, där hans far ägde gården East-Dene, och där hela familjen, även den gamle baroneten, tillbragte vintrarne. År 1857 kom Swinburne till Oxford och inskrevs i Balliol College, i vars dåvarande föreståndare, den berömde Platoöversättaren professor Jowett, han fann en varm vän. Likaså trädde han i vänskapsförbindelse med Edward Burne Jones, William Morris och D. G. Rossetti, vilka alla vid denna tid vistades i Oxford, jämte några andra konstnärer sysselsatta med dekorandet av »The Union Debating Room». Hans studier omfattade såväl de gamla som de moderna språken och bedrevs med den framgång, att han vann »The Taylorian Prize» för utmärkta insikter i franska och italienska. Huru grundliga insikter han förvärvade sig i grekiska, därom vittnar den på grekiska distika avfattade dedikationen till Landors minne, som föregår hans 1865 utgivna drama *Atalanta in Calydon*, verser som tillvunno sig kännares beundran. Icke desto mindre lämnade han efter några år universitetet utan att ha tagit någon grad, enligt en uppgift beroende därpå, att han aldrig kunde tillägna sig den elementära kurs i matematik, som fordrades i den förberedande examen, den s. k. »smalls». Enligt en annan uppgift skulle han i examen ha misslyckats i sitt huvudämne grekiska, emedan han blivit examinerad på Nya Testamentet, om vars græ-

citet han icke inhämtat någon kännedom. Omedelbart efter det att han lämnat Oxford gjorde han en resa genom Frankrike och Schweiz till Italien. Försedd med introduktionsbrev, uppsökte han där den gamle skalden W. S. Landor, som, glömd och nästan blind, levde i Fiesole. När Swinburne trädde inför den av honom så varmt beundrade skalden, föll han på knä och utbad sig hans skaldiska välsignelse. Hemkommen, slog han sig ned i London, som därefter ända till hans död förblev hans vistelseort, med undantag för de resor till den engelska eller franska kusten, som han regelbundet företog varje sommar, samt för en eller annan resa till andra trakter av Storbritannien eller Frankrike. Någon vidare resa till Italien eller till något annat främmande land synes han ej ha företagit.

1870 gjorde Edm. Gosse Swinburnes personliga bekantskap, efter att redan under några år ha stått i brevväxling med honom, och under några år framåt umgicks S. förtroligt i Gosses och hans hustrus hem. Särskilt under vintern 1878 brukade han regelbundet var fjortonde dag äta middag hos dem. Omedelbart efter middagen brukade han då alltid be att få se det unga parets baby, som han kysste, knäfallande tillbad »and was very fantastic over», som Gosse uttrycker sig. Han klagade vid denna tid ofta över sin ensamhet, sitt glädjelösa liv och allt det förtal, för vilket han var föremål. Särskilt hade han fått för sig, att George Eliot sökte »hetsa sina myrmidoner på honom för att tillintetgöra honom», därmed åsyftande en mot honom riktad illvillig artikel, som han trodde vara inspirerad av henne. Att emellertid hans misstankar varit fullkomligt ogrundade och att han kommit till insikt om sitt misstag, därom vittnar den hjärtliga hyllning han skänker den stora romanförfattarinnans minne i en sonett med titeln »On the Deaths of Th. Carlyle and George Eliot». Det enda, som avbröt det förtroliga förhållandet mellan S. och Edm. Gosse, var, säger Gosse, Swinburnes tilltagande dövhet, som gjorde honom allt mer obenägen att lämna sitt hem. Gosse hade icke observerat detta lyte förrän 1880, men därefter tilltog det hastigt, så att S. under de sista tjugufem åren av sitt liv var nästan stendöv. En annan omständighet, som också bidrog till, att förbindelserna mellan Swinburne och Gosse blevo mindre livliga, var den, att S. vid nämnda tidpunkt fick ett nytt hem, ehuru blott ett ungkarlshem. På 1870-talet hade han gjort bekant-

skap med författaren Theodore Watts eller, såsom han senare kallade sig, Watts-Dunton (född 1832). Deras bekantskap övergick snart till den varmaste vänskap — Swinburne har dedicerat den samlade upplagan av sina dikter till »sin bäste och käraste vän, W.-D.» — och 1879 flyttade de till ett lantställe »The Pines» i Putney, omedelbart utanför London. Även sedan Watts-Dunton något senare ingått äktenskap, medförde detta ingen förändring i deras förhållande till varandra. S. bodde fortfarande kvar på »The Pines», förmodligen såsom herrskapet W.-D:s »boarder», och när sommaren kom, gjorde de båda vännerna, som voro lika entusiastiska havsälskare, likasom förut sällskap till någon ort på den engelska eller franska kanalkusten. Då det onekligen ligger nära till hands att antaga, att Watts-Dunton, ehuru själv skald av rang och högt skattad litteraturhistoriker, likväl kommit att spela rollen av drabant till den större och mera strålande stjärnbilden, så må det betonas, att så icke var förhållandet. Watts-Dunton, som såväl i filosofiska som, delvis, i litterära frågor skarpt skilde sig från S., bibehöll gent emot honom sin fulla självständighet och sade sin mening rent ut, även då han recenserade vännens egna dikter.

S. var en förnämt tillbakadragen natur, men han var ingen enstöring. Hans många dikter till enskilda personer och över avlidna visa nogsamt, att han stått i personlig beröring med en mängd män och kvinnor, och särskilt visa hans talrika barn-dikter, att han var en varm barnvän, älskade familjelivet och förtroligt umgicks i en mängd familjer. Han förde icke heller något eremitliv på »The Pines». Bland andra, som där besökte honom, var också den tyske språkforskaren och litteraturhistorikern Leon Kellner. Gästen mottogs med ridderlig älskvärdhet, den store skaldens ögon strålade av liv, och alla hans rörelser voro, trots hans störande nervositet, en ynglings — detta var så sent som 1899, då S. således var 62 år — och han talade otvunget och utan »Ich-Befangenheit». Att Kellner ingenting nämner om hans dövhet, kan ju bero på grannlagenhet, då hans arbete utgavs, medan S. ännu levde. Men i alla fall måste väl Gosses ovan citerade ord förstås så, att han åtminstone med tillhjälp av lur kunde uppfatta, vad andra sade. Kellners uppgift, att Swinburne var »von schlanker, hoher Gestalt», beror däremot påtagligen på ett minnesfel. Swinburne var ovanligt liten, blott fem, låt vara engelska, fot lång. På en liten, av na-

turen svag kropp med starkt sluttande skuldror satt ett väldigt huvud, i yngre åren beklätt med en praktfull man av guldblonda lockar, som dock tidigt reducerades. Men såsom äkta engelsman hade han genom flitig sport, ridning och i synnerhet simning, som var hans favoritsport, härdat denna svaga kropp, så att han ännu inpå älderdomen var i besittning av en utmärkt hälsa. Ända tills han insjuknade i sin helsot, plägade han regelbundet varje dag taga en promenad av respektabel längd, alltid, i vad väder som hälst, utan överrock eller paraply. Låtom oss hoppas, att han därvid var lyckligare än Tennyson, som, då han vistades på ön Wight, till sist knappast vågade sticka näsan utanför sin grind, av fruktan att ett tu tre få se en amerikansk turist dyka upp bakom en buske eller häck och ogenerat rikta sin kikare på honom. Åtminstone förmåla mina källskrifter ingenting om, att Swinburne på sina promenader varit utsatt för en dylik »nuisance».

Redan under sin vistelse i Oxford skrev Swinburne och utgav ett par dramer och författade dramat *Chastelard*. De båda utgivna dramerna tilldrogo sig ingen uppmärksamhet. Men då 1865 dramat *Atalanta in Calydon* utkom, var det klart för var och en, som förstod vad poesi är, att England fått en ny skald. Det var framförallt den underbara musiken i dramats lyriska partier som väckte hänförelse. 1866 följde *Poems and Ballads*, av vilka några förut varit synliga i tidskrifter. På samma gång denna diktsamling stadgade Swinburnes rykte såsom språkkonstnär, väckte dess innehåll en skandal, vars make den engelska litteraturen icke skädat sedan Byrons dagar. Samlingens erotiska dikter stämplades av kritiken enstämmigt såsom omoraliska, och de dikter, som gävo uttryck åt en antikt-hednisk uppfattning, såsom angrepp på den kristna religionen. Swinburne svarade samma år med en liten broschyr med titeln *Notes on Poems and Reviews*, där han med skärpa tillbakavisade de mot honom gjorda beskyllningarna. Det heter där bland annat: »Boken är dramatisk, av mångskiftande innehåll (many-faced, multifarious), och intet uttryck av glädje eller förtvivlan, tro eller otro kan med fog antagas vara ett uttryck av författarens personliga känslor eller tro». Skriften innehåller därjämte en högst välkommen kommentar till några av de mest svårtydda och därför oftast missförstådda dikterna. Men den kräver själv en kommentar, ty de anförda orden tyc-

kas icke utan svårighet kunna bringas i samklang med vissa kända förhållanden. I sin Swinburnestudie i Det Nittende Aarhundrede låter Gosse oss veta, att Swinburne vid tiden närmast efter hemkomsten från den italienska resan drabbades av en svår sorg och att denna sorg slutligen fann uttryck i dikten *The Triumph of Time*, således en hjärtesorg. Och även i sin strax efter Swinburnes död skrivna artikel i Fortnightly Review (som, något omarbetad och utvidgad, återfinnes i *Portraits and Sketches*) nämner Gosse, att det var en enstämmig åsikt bland S:s intimare vänner, att dikten var ett uttryck för skaldens egna inre upplevelser. Vidare, då Swinburne i sin fyra år senare utgivna stora diktsamling, där enligt hans egen utsago varje ord från det första till det sista uttrycker, vad han själv då tänkte och kände, förkunnar, att »själ efter själ försvinner, som en skumbubbla brister», då har man svårt att fatta, att dikten *Ilicet* i den första samlingen, vars hela tankeinnehåll kan sammanfattas i de två raderna

There is an end of joy and sorrow...
The popped sleep, the end of all,

icke skulle uttrycka hans egen tro. Då Swinburnes absoluta sanningskärlek är höjd öfver alla tvivel och varje tanke på, att han skulle ha saknat »le courage de ses opinions», är alldeles utesluten och då, vidare, han nära fyrtio år senare förklarar sig till alla delar fasthålla vid vad han i sina *Notes* sagt, så tycks man här stå inför en motsägelse. Den enda möjliga lösningen synes mig vara denna: Swinburne har med de nyss citerade orden icke velat förneka och har faktiskt icke förnekat, att *The Triumph of Time* inspirerats av personliga upplevelser. Han har endast velat säga — och sagt — att han med ingen av dessa dikter haft för avsikt att torgföra sitt eget hjärtas lust och kval. Sedan smärtan hos honom spontant format sig till en dikt, i vilken naturligtvis även fantasien spelat in, har det — med rätta — synts honom vara publiken alldeles ovidkommande, varifrån han ytterst hämtat inspirationen. Men en nödvändig förutsättning för denna förklaring synes mig vara, att endast diktens innersta kärna är verklig, endast kärlekssorgen upplevad, men diktens obetydliga »dramatiska» element, avskedsmötet vid havsstranden och den besvikne älskarens självmordstankar, diktat, ett antagande som ju icke är oförenligt med det faktum,

att han i en senare dikt (*At a Month's End*, P. & B II) återupptagit samma motiv. På liknande sätt bör *Ilicet* förklaras. Utan tvivel var det vid denna tid Swinburnes egen åsikt, att »the popped sleep» är slutet på allt. Men hans avsikt, då han skrev denna dikt, var icke att förkunna denna »sanning». Han ville blott ge ett poetiskt uttryck åt denna av många människor i alla tider hyllade tro, liksom en skald även utan att själv hylla katolicismen kan skriva en av den innerligaste katolska stämning genomandade dikt (ex. Heines *Die Wallfahrt nach Kevlaar*).

Att man så sällan finner dessa *Notes* omnämnda, att en författare röjer villrådighet beträffande tolkningen av *Dolores* och en annan finner Swinburnes livsåskådning tydligast uttalad i *Hymn to Proserpine*, som påtagligen är en »dramatic lyric», och skildrar en antik Kettil Okristen, en hednisk romares känslor vid kristendomens proklamerande såsom romerska rikets statsreligion, samt slutligen att man, enligt Gosse, i slutet af 60-talet i Swinburne såg icke blott en skald utan en »fana» och icke blott »a flag», utan »the Red Flag incarnate», alla dessa omständigheter tyckas visa, att ifrågavarande skrift varit jämförelsevis föga känd eller åtminstone föga uppmärksammas och att det stora flertalet läsare, även efter dess publicerande, i *Poems and Ballads* sågo just vad de enligt Swinburnes egen bestämda utsago icke voro ämnade att vara, nämligen program- och idédikter. Wratislaw upplyser oss också om, att skriften 1900 var utgången ur bokhandeln, och tillägger med rätta, att en ny upplaga vore synnerligen behöfelig.

År 1867 gjorde Swinburne hos en gemensam vän bekantskap med den av honom så varmt beundrade italienske patriotten Mazzini, som då var bosatt i England. Mazzini uppmanade honom att icke längre skriva erotiska dikter, utan ställa sin talang i frihetsidéernas tjänst. Swinburne lydde uppmaningen och gick genast hem och påbörjade *A Song of Italy*, som utkom samma år. Under de närmast följande åren författade han de dikter, som 1870 utkommo samlade med titeln *Songs before Sunrise*, men av vilka sannolikt de flesta av honom upplästs i förtroliga kretsar, allt eftersom de tillkommit, och som sålunda i sin mån bidragit att stärka det »ofantliga anseende», han vid nämnda tidpunkt åtnjöt. Han har nu, enligt egen senare utsago, »sett in i sitt eget hjärta» och synes där hava funnit, att de religiösa åsikter, åt vilka han få år förut endast avsett att giva ett

konstnärligt uttryck, i själva verket voro hans egna; och därmed har han också så småningom accepterat den roll av andlig ledare, som man redan förut velat tilldela honom, men som han då, ännu omedveten om sin profetkallelse, avböjt. På annat sätt torde man svårligen med det knapphändiga biografiska material, som finnes tillgängligt, kunna förklara nyss nämnda skenbara motsägelse och Swinburnes utveckling från *Poems and Ballads* till *Songs before Sunrise*.

Under de nära fyrtio år, som det ytterligare blev honom förunnat att leva och varunder inga andra händelser än hans föräldrars och åtskilliga vänners död störande ingrepo i hans liv, utvecklade Swinburne en häpnadsväckande litterär verksamhet. Den ena stora lyriska diktsamlingen följde på den andra, däremellan episka dikter och en mängd dramer, de senare alla på vers och ingen beräknad för scenen. Härtill kommer slutligen en högst betydande prosaproduktion, huvudsakligen av litteraturhistoriskt innehåll. Swinburne var likasom hans vän Watts-Dunton en fin och grundlig kännare av det Elizabethska tidevarvet och har i mängd monografier behandlat dess litteratur. Andra skrifter behandla nyare fransk och engelsk litteratur.

II.

Det första, som frapperar läsaren, han må vara engelsman eller icke-engelsman, så snart han läser några rader av Swinburne, är språkets underbara skönhet. En av de författare, som behandlat Swinburne, amerikanaren Woodberry, säger, att han först intog världen med musik och att den första kören i *Atalanta* var för människoörat »a new singing voice on earth». »The musician poet» har blivit hans stående epitet. Det är märkligt, att Swinburne med ens framträdde såsom fulländad språkkonstnär, ja, icke nog härmed, man kan säga, att han i sina senare lyriska diktsamlingar, hur fulländade dessa än äro, icke fullt når upp till den underbara klangen i Atalantakörerna, i *Poems and Ballads* och i *Songs before Sunrise*. Ordmassorna äro lika väldiga, rytmen lika kraftig, men klangfärgen är bleknad, instrumentationen förtunnad. Det är icke min mening att ingå i några tekniska detaljer — Swinburnes metrik skulle ensam kunna lämna stoff till en hel avhandling. Men jag kan icke heller underlåta

att ett ögonblick dröja vid denna underbara språkform och försöka visa, vari hemligheten av dess tjusning ligger. Tekniska svårigheter existera icke för Swinburne. Så många versmått som hos honom torde svårligen påträffas hos någon antik eller modern skald. Av bekanta versmått må nämnas sonetten, som hos honom förekommer i stor mängd, alltid, såsom för övrigt hos de flesta moderna engelska skalder, i den stränga italienska formen, icke i den friare Shakespeareska. Hexametern har Swinburne endast, mer eller mindre modifierad, använt i två dikter. Här kan jag icke återhålla en liten anmärkning beträffande den engelska hexametern, närmast framkallad av följande passus hos Svanberg: »Och så länge engelska språkets egenomlighet rättfärdigar Tennysons ljungande protest mot 'barbarous translations, barbarous hexameters', få engelsmännen nöja sig med att lära känna andan av Homerus — och det bästa kan vara gott nog.» Vilka och hurudana de hexameteröversättningar äro, som denna protest gäller, känner jag icke, ehuru jag har vissa aningar. Men vad jag påstår, och vad jag anser mig som german ha full rätt att påstå, är, att engelskan i sin allmänna byggnad har samma förutsättningar för hexameters användning som de övriga germanska språken; och det förefaller mig, som skulle dess användbarhet ha praktiskt bevisats av några av de skalder, som odlat densamma. Av samma mening var på sin tid Oliver Goldsmith. I sin adertonde *Essay* uttalar han såsom sin bestämda åsikt, att motviljan mot den engelska hexametern icke beror på någonting annat än en på ovana grundad fördom, och han förklarar sig ha läst engelska hexametrar och sapphisk-adoniska strofer, fullt ut lika melodiska och för örat behagliga som verser av Virgilius, Horatius och Anakreon. Den första skald på engelskt tungomål, som sedan Goldsmiths dagar använt hexametern, åtminstone i någon längre dikt, är Southey, nämligen i den av Byron så blodigt förhånade *Vision of Judgment*; den, som gjort det vidsträcktaste bruket därav, är Longfellow. Ett fel, som vidlåder bådas liksom, mer eller mindre, alla engelska hexameterdiktares verser, är, att trokéer så ofta få gälla och gå för spondéer och palimbachii och cretici för daktyler. Men detta fel är, som bekant, icke sällsynt hos svenska och ännu mindre hos tyska skalder och torde ingalunda vara lättare att undvika i dessa båda språk än i engelskan.¹ När-

¹ Hos Gœthe och Schiller överflöda sådana daktyler som *Ueberfluss*,

mast Longfellow, kvantitativt, och honom mycket nära kommer Clough. Det torde ej vara för mycket sagt, att hos honom de dåliga versernas antal är oproportionerligt stort i förhållande till de goda eller passabla. En sak, som i hög grad bidrager till att göra hans hexameter tung och missljudande, är, att han till övermått använder versus spondaici, på flera ställen i klungor på fem à sex stycken. Hans pentameter är nästan omöjlig att skandera. Det förefaller mig därför icke osannolikt, att Tennyson haft honom, eller även honom, hans originaldikter och hans översättningar från Homerus, i tankarne, när han utslungade sitt anatema. Den bästa engelska hexametern är, säger Gosse i sin litteraturhistoria, Kingsleys, ett omdöme, som jag till fullo kan sentera. Hexametern i hans lilla epos *Andromeda* är obestriddligen förträfflig; men icke heller han generar sig för sådana daktyler som *deep-bosomed, dark-rolling, goldenhaired*.

De dikter, i vilka Swinburne använt hexametern, såsom nämnt mer eller mindre modifierad, äro *Evening on the Broads* och *Hesperia*. I den förra av dessa dikter äro de första åtta verserna distika av utomordentlig klangskönhet:

Over two shadowless waters, adrift as a pinnace in peril,
Hangs as in heavy suspense, charged with irresolute light
Softly the soul of the sunset upholden awhile on the sterile
Waves and wastes of the land, half repossessed by the night.
Inland glimmer the shallows asleep and afar in the breathless
Twilight: yonder the depths darken afar and asleep.
Slowly the semblance of death out of heaven descends on the deathless
Waters: hardly the night lives on the face of the deep. —

Men att han i det klassiska versmåttet infört rim, synes mig vara en barbarisk lyx, och förkastligt förefaller det mig också, att han därefter övergår till ett annat versmått. Han ger nämligen hexametern en eller två upptakter och utbyter pentametern mot en katalektisk hexameter. Med denna förändring har han emellertid skapat ett nytt, självständigt versmått, där rimmet är fullt på sin plats, ett versmått, varpå hela *Hesperia* är avfattad, och som ger ett förträffligt uttryck åt den längtan, denna dikt andas:

Kinderzeug, Nachbarschaft, Widerhall, Tagewerk, jammervoll, hilflos die;
och såväl pyrrhichier som trokéer få tjänstgöra som spondéer, t. ex. *Von der |*
Sonne verbrannt und er|stickt vom | wogenden Staube. — *Und es |* sagte dar |
auf, ge|rührt, der | menschliche Hauswirt.

Out of the golden remote, wild west, where the sea without shore is,
 Full of the sunset and sad, if at all, with the fullness of joy,
 As a wind sets in with the autumn that blows from the region of stories,
 Blows with a perfume of songs and with memories beloved from a boy,
 Blows from the capes of the past over sea to the bays of the present,
 Filled as with shadow of sound with the pulse of invisible feet,
 Far out to the shallows and straits of the future, by rough ways or pleasant,
 Is it thither the wind's wings beat? Is it hither to me, O my sweet?

De versmått, Swinburne själv skapat, äro legio och variera i längd mellan trefotade trokéer och åttafotade anapestiska och daktyliska verser. Svanberg har tolkat några sjufotade anapester, redan de långa nog att förtjäna namnen »sjöormar» och »metriska mastodonter», såsom Saintsbury, skämtsamt men ingalunda i något förlöjligande syfte, kallar dessa verser »de longue haleine»:

Se, vaknad är sjön, och dess vaknande sjungande brusande livsjubelsgång
 går vida mot bleknande stjärnor och hän mot den ödsliga, vildvida strand.
 Dess maningar kalla oss hem: om den kyliga gryningens tid än blir lång,
 låt oss kräva av havet dess makt att ge kraft åt det liv, vilket domnar på land,
 Må dess famntag och kyssar oss smeka, dess anda ge glöd åt vår livskäns-
 las brand! o. s. v.

Rimnöd är ett för Swinburne okänt obehag. I *Ode on the Proclamation of the French Republic* förekomma strofer med sju-dubbelt rim. I dikten *Faustine* innehålla alla de 41 stroferna rim på *Faustine* (Elmblad s. 68), och i *Christmas Antiphones* ha de av fem trokaiska tripodier bestående stroferna fyrdubbelt rim. Just dessa båda dikter verka onekligen en smula virtuosmässigt, men i allmänhet göra Swinburnes verser icke ett dylikt intryck.

Vad nu sagts, har kanske i någon mån gjort klart, att Swinburne är en verskonstnär av utomordentligt hög rang, men det har icke förklarat den underbara musiken i hans vers. Det bör då först och främst tilläggas, att vad meter han än använder, rytmen är utmärkt. Swinburne är ingen vän av s. k. fri vers. Han erkänner icke Walt Whitmans verser för poesi, och skulle sannolikt lika litet ha erkänt Conradsons. Men en frihet, varav han stundom begagnar sig, består däri, att han övergår från jambisk-anapestisk till trokaisk-daktylisk vers eller tvärtom; och denna frihet, långt ifrån att verka störande, skänker rytmen ökat

behag. Exempel därpå är den första körsången i *Atalanta*, *Itylus* och *The Triumph of Time*. Härtill kommer ytterligare alliteration, varav Swinburne i stor utsträckning begagnar sig,¹ och, last but not least, själva ordvalet, ifall man kan tala om val av ord hos en skald, ur vars själ orden välla fram som ett källsprång. Det har påpekats, att skönheten i Chateaubriands språk till en väsentlig del beror på det vidsträckta bruk, han gör av ord innehållande språkets mest sonora vokaler, och på samma sätt skall man i den Swinburneska versen, icke blott i rimmén utan utbredd över versen i dess helhet, finna en rikedom av ord, som innehålla språkets mest klangfulla vokaler, följda av tonande konsonanter.

Om någon både mig nämna ett svenskt skaldestycke, om vilket jag skulle vilja säga, vad Gosse säger om en av Swinburnes dikter, att språket är ren musik, då skulle jag måhända nämna Rydbergs *Det döda barnet till det levande*, t. ex. början av andra avdelningen:

Snart din stig, lik min, skall hinna stranden,
Där oändlighetens böljor slå:
Lossad dräkt du lämnar kvar på sanden,
Och i naken änglafågring anden
Sänker barmen i det klara blå.
Halvt i drömmar, halvt i säll besinning,
Ser du vitt framför dig sollyst stråt,
Friska fläktar leka kring din tinning.
Svala böljor gunga dig framåt.

Jag erinrar mig ännu livligt det intryck denna dikts språkform gjorde på mig, då jag första gången, för nära trettio år sedan, läste den. Den verkade på mig som »a new singing voice on earth». Dikten har ingenting av virtuosmässighet. Versmåttet är enkelt: rimmade femfotade trokéer. Men musiken ligger i rytmen och ordvalet. Rimmet *stranden* — *sanden* — *anden* är ett av de mest sonora rim vårt språk äger, och över hela dikten ligger utströdd en rikedom av språkets mest välklingande ord.

Det torde emellertid icke kunna bestridas, att då vi säga, att ett ord är vackert eller att en vers är ren musik, detta stun-

¹ Ex. Spray of song that springs i April, light of love that laughs in May (*The Sunbows*).

dom delvis beror därpå, att vi tro oss höra någonting vackert, då det i själva verket är en skön syn-, stundom även lukt- eller känselsensation, som ordet för fantasien framkallar. Understundom förefaller det mig åtminstone ganska svårt att avgöra, om ett ord verkligen i rent akustiskt hänseende kan kallas vackert eller ej. Jag kan fullt förstå biskop Lyttelton, då han säger, att det engelska ordet *rose* är ett vackert rimord, men jag är icke säker på, att det svenska ordet *ros* kan sägas vara vackert — orden *os*, *kos*, för att inte tala om *mos*, äro säkerligen icke vackra. Men hur därmed än må förhålla sig, så bidrager ordet *ros*, varhållst det förekommer, naturligtvis under förutsättning att det betingas av sakinnehållet, till versens yttre sinnliga skönhet, och detta därför, att det uppväcker föreställningen om någonting vackert. »Friska fläktar» och »svala böljor» i Rydbergs dikt äro utan tvivel klangfulla ordgrupper, men det behag, de skänka, torde i vida högre grad bero på de angenäma känsel- och synsensationer de för fantasien framkalla än på själva välklängen.¹

Det nu sagda gäller även Swinburnes likasom, mer eller mindre, varje skalds språk: musiken är ofta en »inre musik»; och därmed torde jag någorlunda fullständigt hava angivit de faktorer, som bilda den Swinburneska ordmusiken.

När man kallar Swinburne »the musician poet», har detta uttryck icke i allas mun uteslutande betydelse av ett beröm. Man har påstått, att hans diktning skulle vara tom på tankeinnehåll och att dess egentliga förtjänst skulle ligga i språkets skönhet. Detta är orätt. Swinburne är på samma gång i hög

¹ Likasom sålunda föreställningen så att säga förskönar ordet, äger i viss mån även det motsatta förhållandet rum, att ordets form adlar, förskönar föreställningen. Man skall säkerligen få leta länge i svensk och tysk poesi, innan man möter orden *näsborrharna*, *die Naselöcher*, och man är kanske benägen att tro, att detta beror därpå, att de båda orden beteckna någonting fullkomligt opoetiskt. Men näsborrharna ha, förutom andra funktioner, även den att vara en av de vägar, varpå luften, livet strömmar in, således en av de ädlaste och i samma mån mest poetiska funktioner. Men de båda orden ha, oavsett deras metriska svårhanterlighet, en ohjälpligt prosaisk klang. Nu har engelskan för samma begrepp ett ord, som, åtminstone för mitt öra, är ett av språkets vackraste ord, *nostrils*, och detta ord förekommer ofta i lyrisk poesi, så på flera ställen hos Swinburne, t. ex. i den högmusikaliska *Mater Triumphalis*: »Mother of man's time-travelling generations, Breath of his nostrils, heart-blood of his heart.»

grad »intellectual», och en betydande del av hans lyrik är tanke-lyrik, idédikter. Men sant är, att Swinburne ofta är svårfattlig, så att man stundom kan läsa hela sidor, varunder örat tjusas av rytmen och ordens klang och man ser den ena sköna men vaga bilden efter den andra draga förbi sin inre syn, utan att man lyckas bilda sig en helhetsföreställning eller, med andra ord, utan att man förstår vad han egentligen menar. Ett av de mest typiska exemplen härpå är *Hesperia*, som utan tvivel skänkt tusentals läsare i likhet med mig, innan jag läst Swinburnes egen förklaring, en övervägande rent musikalisk njutning.

En annan sak, som genast frapperar läsaren, är den över-
svallande, tropiskt yppiga rikedom i Swinburnes språk. »Ruit ore profundo», säger Horatius om den grekiska litteratu-rens störste lyriker, Pindarus, och detsamma kan med fog sä-
gas om Swinburne. I väldiga massor strömma orden fram med våldsamheten av en naturkraft. Swinburnes skaldebegåvning var i hög grad spontan, improvisatorisk, och man vore frestad att säga, att vers är hans naturliga uttryckssätt. Edm. Gosse, som är kännare av skandinavisk litteratur, visade honom en gång ett porträtt av Bellman, föreställande skalden improvise-
rande vid sin cittra ute i det fria. »Ack», utbrast Swinburne, »det är just vad jag skulle vilja göra. Jag skulle vilja stå på en udde på Sark i solskenet och deklamera mina verser, tills fiskmåsarne komme och lade sig vid mina fötter. Det vore mycket trevligare än att sitta och raspa med en otäck penna.» Nedskrivandet var honom alltid motbjudande. Att vara »copio-
sus» är utan tvivel en förtjänst hos skalden, likaväl som det enligt Cicero är det hos talaren; men icke mindre visst är också, att i konsten begränsning är nödvändig, och härutinnan felar Swinburne alltför ofta. Hans dikter ha ej sällan, även då den poetiska inspirationen icke sviker, en längd, som verkar tröttande, t. ex. den vackra dikten *The Triumph of Time*. Om Swinburne gäller ofta vad Runeberg skrev i sin kritik av »Sveriges anor». Dikten saknar ofta organisk enhet och skulle likaväl kunna ytterligare förlängas som förkortas, utan att dess helhets-
verkan därav ökades eller minskades. En av hans i denna me-ning »oformligaste» dikter är *A Song of Italy*, t. ex. den avdel-
ning därav, som förhärligar Mazzini. När han där uppmanar vindar och vågor, årstider, berg och dalar, lager och myrten m. m., m. m., Venedig och Genua, Florenz och Fiesole m. fl., m. fl.

att lovprisa den store fosterlandsvännen, så hade katalogen likaväl kunnat mångdubblas, som den, till läsarens fromma, hade kunnat betydligt förkortas. De väldiga ordmassorna tjäna ej alltid till omklädnad för ett verkligt poetiskt innehåll, retorik ersätter stundom poesin, och klarhet och åskådlighet höra ej till Swinburnes starkaste sidor.

III.

Jag övergår nu till att söka giva en föreställning om innehållet av denna kvantitativt så väldiga och i språkligt avseende så underbara lyrik och gör början med hans erotiska dikter, av vilka alla utom den ovan nämnda *At a Month's End* rymmas i den första samlingen.

Med förbigående av de övriga och blott nämnande, att två dikter behandla *Phædra* och *Faustina*, två av antikens »grandes amoureuses», och att *Laus Veneris* är en omdiktning av den medeltida Tannhäusersagan, skall jag dröja vid de två dikter, som i synnerhet ådrogo Swinburne beskyllningen för osedlighet och, åtminstone för en lång tid framåt, berövade honom kanske tusenden av hans landsmäns sympatier, ja, vilka, såsom det tycks, haft den verkan, att Swinburne än i dag för många åtminstone utom England går och gäller för en köttets apostel. Dikterna heta *Anactoria* och *Dolores*. *Anactoria* är det traditionella namnet på den kvinna, till vilken Sapphos dikt 'Εἰς τὴν Ἐρωμένην är riktad. Swinburne upplyser oss i den ovan nämnda broschyren om, att han ämnat tolka den Sapphiska dikten, men att han uppgav försöket, då han fann, att icke ens Catullus lyckats värdigt tolka den. Denna blygsamhet hedrar visserligen den unge skalden, men jag kan ej hjälpa, att jag däri ser ett uttryck av Swinburnes vanliga överdrift, i beröm såväl som i tadel. Den, som förmår skriva sådana sapphisk-adoniska strofer, som Swinburne gjort, i en dikt *om* Sappho i samma samling, skulle säkerligen ha kunnat prestera en mästerlig tolkning av Sapphos eget ode. Vare därmed huru som helst, så beslöt Swinburne att i stället återgiva dikten i en uttänjd och urvattnad omskrivning (»dilated and diluted»), och resultatet blev dikten *Anactoria*, som innehåller omkring 300 verser, under det av Sapphos ode blott sjutton versrader finnas i behåll. När Swin-

burne säger, att han icke kan förstå, varför man finner hans dikt anstötlig, då man i skolorna låter lärjungarne läsa Sapphos egen dikt, så vittnar hans resonemang om en besynnerlig brist på omdöme. Sapphos dikt är onekligen för en modern läsare ytterst svårfattlig, och den har också, liksom dess författare, länge varit missförstådd. Det verkar egendomligt att höra en kvinna tala till en annan kvinna så, att en man kan låna hennes ord till uttryck för sina känslor för sin älskade, såsom Catullus gjort.¹ Men även om den känsla, som inspirerat Sapphos ode, vore rent erotisk, så är det dock möjligt för läraren att ta sin tillflykt till en pia fraus och låta eleven tro, att dikten innehåller en i översvinneliga ordalag uttryckt vänskapsförsäkran. Men Swinburnes omdiktning medgiver icke en sådan tolkning. När han t. ex. låter Sappho säga, att hon skulle vilja äta den älskades bröst och dricka hennes blod, får hans dikt en ohöljt patologisk karaktär. Nu torde det emellertid vara höjt över alla tvivel, att Swinburnes omdiktning förutsätter en falsk uppfattning av odet och att den tolkning, jag låtit den engelska läraren in usum delphini tillgripa, är den rätta. Den hos grekerna medfödda och så starkt rotade skönhetskänslan yttrade sig bland annat däri, att med vänskapen för en yngre person av samma kön blandade sig en varm beundran av och glädje över hans eller hennes ungdomliga fågring, som gävo vänskapen en viss anstrykning av erotik, utan att däri ingick eller även när däri icke ingick något av perversitet. Att Sapphos dikt så bör uppfattas, synes mig senast Emil Ziliacus i sin bok *Grekisk Lyrik* på ett övertygande sätt hava visat.

För min del har jag ingen förkärlek för dikten *Anactoria*, som visserligen i språkligt avseende är utmärkt, men som väl i detta avseende icke kan ställas vid sidan av flera andra, såsom den förut nämnda *Hesperia* eller av *Dolores*. Den dikten är däremot i formellt avseende ett gnistrande juvelsmycke. Så-

¹ när dig, o Lesbia, blott jag varsnar,
 stockar min röst sig,
 tungan låder stel vid min gom, i varje
 fiber känns, som flöte där eld, mitt öra
 villat hör klockklang, och av nattligt mörker
 ögonen höljas.

Catullus, övers. av Elias Janzon).

som prov må anföras några strofer ur Karl Aug. Hagbergs tolkning (Ord och Bild 1908):

Två ögon, juveler som glimma
fastän kallt, med ett ögonblicks glöd.
Och lemmar av marmor, en strimma
till mun, som är giftigt röd.
Är din glittrande glans blott en dåres,
som försvinner och flyr i ett nu.
O, du mystiska, mörka Dolores,
Vår smärtornas fru?¹

O I läppar av vällust och lycka,
I ormar, som bo hos mig byggt,
biten hårt, att ej glömskan må trycka
sin läpp, där I läpparne tryckt!
Min själ är ock öppen för trängtan
och mitt öga av åtrå är vått;
ack, föden med vällust min längtan,
tills kval blir min lott!

Vem gav dig din visdom att dricka?
Vilken syn slog dig först, vilken röst?
Var du ren, o Dolores, och flicka,
då begäret först smög till ditt bröst?
Vilken knopp var det blomma beskärde,
som plockad av män måste bli?
Vilken barm var det först, som dig närde?
Vilken synd gav dig di?

Gosse omtalar, att han hört berättas, att när Swinburne första gången uppläste denna dikt inför en utvald krets, auditoriet råkade i en så otrolig extas, att några av dem sjönko på knä och tillbådo skalden såsom en gud. Detta är tredje gången, jag haft anledning omnämna knäfall. Dessa knäfall synas mig lämna ett karakteristiskt bidrag till tidens psykologi, såsom utvisande, att i kretsar, som redan hade »the æsthetic movement» i faggorna, härskade en högromantisk stämning, som man väl

¹ Översättaren har här försökt det omöjliga: att finna ett rim på *Dolores*, och han har misslyckats; orden »Är din glittrande glans blott en dåres» ge ingen mening. Originalet har: »When these are gone by with their glories, What shall rest of thee then, what remain, O mystic and sombre Dolores, Our Lady of Pain?»

icke skulle ha väntat sig finna mitt uppe i det nittonde seklet eller, rättare sagt, i dess senare hälft.

Dolores hör obestriddligen till Swinburnes mest svårtydda dikter, och jag misstänker starkt, att den hysteriska förtjusningen hos de knäfallande estetfånarne huvudsakligen hade sin grund i diktens över all beskrivning hänförande språkform. Gosses tolkning av *Dolores*, som översättaren förutskickar såsom förklarande inledning, kan icke vara riktig, ty den stämmer ej med den förklaring, Swinburne själv lämnar i sina *Notes*, där man blott skulle ha önskat mindre ordrikedom och större klarhet. Under det Gosse tycks fatta dikten såsom en tidsbild från senantiken, betonar Swinburne starkt, att den är »symbolisk och tidlös» (»symbolic and fanciful») och icke får bedömas på samma sätt som ett alster av realistisk diktning, såsom man ju kan förstå redan därav, att hjältinnan benämnes såväl med det spansk-katolska namnet Dolores, som med det antika namnet Kotytto. Möjligen skulle jag i korthet kunna uttrycka diktens huvudinnehåll sålunda, och mina ord sammanfalla då delvis med Swinburnes egna: dikten skildrar, liksom den ovannämnda Tannhäuserdikten *Laus Veneris*, en man, som förgäves kämpar att slita sig lös från en kvinna, som han känner skall ödelägga hans liv och hans själ, men som han ändock lidelsefullt älskar. I sin kärlek, och man kan tillägga: och i sitt hat, ser han i henne en personifikation av sinneslusten. Hon växer i hans ögon till en övermänsklig varelse, en gudomlighet, som han döper till Kotytto och gör till en dotter av Priapus och Libitina, de båda från Horatius välbekanta gudomligheterna, därmed symboliskt antydande, att vällusten har till oskiljaktiga följeslagare övermättningen, livsledan, döden, samma symbolik, som ligger antydd redan i diktens titel *Dolores* med undertiteln *Notre Dame des sept douleurs* (Our Lady of Pain). Hon ter sig i hans ögon som en reinkarnation av dessa forntidens kvinnor, en Faustina m. fl., som med sin skönhet lade Roms kejsare för sina fötter och som på amfiteatern vällustigt njöto av att se gladiatorernas blod rinna i strömmar på arenan. Därpå syfta alla de klassiska allusionerna i dikten, t. ex. följande praktfulla och med stor talang tolkade strofer:

Du slumrar och drömmer måhända
i en stund utav domnande frid
om de dar utan namn eller ända,
då du hetsade jorden till strid.

Studier i modern språkvetenskap. V, 3.

5

Roms kejsare, dem du lät brinna,
kring din fotapall tiggde ett rum,
och du hälsades, Havets Gudinna,
uppstånden ur skum.

Då sitt liv på en blodig arena
gladiatorn som hyllning dig bjöd,
när marterna skruvade lena
små lemmar, för ljuva för död;
och när levande facklor du tände
för att lysa din fot eller char,
och vår jord för din tygel, som brände,
en gångare var.

Då han stod där bland flammor, den mannen
som en skald står med kinder i brand,
den härlige, grymme tyrannen
med rosor och död i sin hand;
och ett ljud som av brusande vatten
genom eldar bröt fjärran ifrån
och vid slaktingens blixtar i natten
hördes lyrornas dån.

Närmast efter *Dolores* följa i samlingen tvänne dikter av utomordentlig formskönhet, *In the Garden of Proserpine* och den ovannämnda *Hesperia*. Dessa dikter utgöra enligt Swinburnes egen förklaring en fortsättning av *Dolores*. Om detta för de båda dikternas rätta förstående så utomordentligt viktiga sakförhållande nämner Gosse i sin redogörelse ingenting. I den förra av de båda dikterna skildras den av lidelsernas stormar sönderslitna själen, som icke glädes åt någonting annat än »sömnens ro» och icke längtar efter något annat än »den natt, som aldrig flyr». Dikten har två hos Swinburne ganska sällsynta förtjänster: den är kort och den är klar, så att på samma gång örat tjusas av ordens musik, ögat ser framför sig distinkta bilder. Över den ligger något av samma dödens dystra poesi som över ett annat genom reproduktioner välbekant konstverk, Böcklins *Dödens ö*, där man mellan höga, allvarliga popplar ser ett mörkt svalg, i vilket ingen strimma af ljus lyser in. Ett par strofer må giva en föreställning om diktens anda och form och på samma gång om Edvard Fredins lysande tolkningskonst:

Vi tacke gode gudar,
vad namn man än dem gav,
att stoftets tunga skrudar
vi alla lägga av,
att natt de döda hölja,
att morgon ej skall följa,
att trötta floder bölja
till sist mot mojnadt hav.

Ej nattens stjärnor skina,
ej morgonrodnad gryr,
och inga vindar vina,
och intet vågsvall yr:
de döda evigt tiga,
ur mullen ej de stiga,
blott sömn evinnerliga,
i natt som aldrig flyr.

I *Hesperia* är det samma plågade ande, som nu kommit till en viss grad av lugn och som nu drömmer om att på de lycksaligas öar långt borta i västern få leva vid sidan av en ren och ädel kvinna, »en brud snarare än en älskarinna, en syster snarare än brud». »Men», säger Swinburne, »qui a bu, boira»: understundom få Dolorestankarne åter makt över honom; då är det, som om han skulle stå vid ett skogssnår och höra ormar väsa och se dem skjuta fram sina långa halsar för att åter gripa tag i honom.

Jag har redan nämnt, att dessa dikter, då de utkommo, av den engelska kritiken enstämmigt stämplades såsom omoraliska, och ännu så sent som 1882, då sinnena väl i allmänhet hunnit lugna sig och man hade hunnit bilda sig en något riktigare uppfattning av desamma, kallade biskop Lyttelton i en för övrigt lugn och sansad essay, där han gör full rättvisa åt Swinburnes stora skaldebegåvning och där han till och med går så långt, att han erkänner, att dikten kan behandla vilket ämne som helst — även biskop Lyttelton, säger jag, karakteriserade dessa dikter såsom »corrupted and corrupting». Har jag med min korta resumé lyckats ge en något så när klar föreställning om ifrågavarande dikter, torde man erkänna, att detta omdöme är skevt och att beskyllningen för osedlighet är ogrundad. Swinburne predikar icke, såsom Das junge Deutschland, »die Emanzipation des Fleisches», och han förhånar icke som Byron anständighet och moral på samma gång som pryderiet. Men dessa dikter behandla ömtåliga ämnen, saker som man icke talar om var och när som helst, de lämpa sig icke till familjeläsning, såsom Tennysons dikter; Swinburne säger själv, att han icke skrivit för »the young person». Men vem vågar uppdraga så snäva gränser för dikten eller för konsten i allmänhet? Lytteltons omdöme om dessa dikter står, såsom nämnt, i strid med den liberalism, han visar, då han erkänner, att poesien kan behandla

vilket ämne som helst. Många enskilda uttryck och vändningar kunna verka stötande, då de ej ses i sitt sammanhang. Så i *Dolores* uttrycken »dygdens tråkighet», »lastens rosor», så i *Laus Veneris*: »Ack, herre Kristus, förvisso är du stor och skön, Men se hennes underbart flätade hår! Förvisso helade du oss med din kärleksfulla kyss, men se, o herre, hennes mun är ljuvligare», ord som kanske af många fattats rent av som en blasfemi. Men dessa ord äro icke skaldens utan Tannhäusers och stå i full överensstämmelse med hela diktens och sagans idé, vilken ju är en symbolisering av striden inom människoanden mellan ett högre och ett lägre, mellan förnuft och sinnlighet. Dessa dikter äro sensualistiska i den meningen, att de skildra sinnesberusningen; de verka osunt, såsom Svanberg säger, d. v. s. icke osunt i den meningen, att de skulle ha någon osund tendens — de ha ingen tendens alls — utan patologiskt, ty de skildra andliga sjukdomssymtom, ohejdade och perversa yttringar av den erotiska lidelsen. Men lika litet som de med fog kunna kallas »corrupted», lika litet finns något skäl att frukta, att de kunna verka »corrupting». Ty först och främst äro de liksom Swinburnes dikter i allmänhet så lärda, så litterära, så abstrusa, att de för omogna och mindre bildade läsare även bland skaldens landsmän måste te sig som »caviare to the general». Vidare predika dessa dikter med förfärande kraft, fast indirekt — den enda form av predikan, som i dikten är berättigad — sinnesnjutningens oförmåga att tillfredsställa människoanden. Tannhäuser vrider och vändar sig i Hörselberget som en av de fördömda i avgrunden, och Dolorescykeln är hedonismens bankruttförklaring. Det är därför ingen paradox, när en annan ansedd engelsk kritiker, James Douglas, kallar *Dolores* »one of the most poignantly moral lyrics of the English literature».

IV.

Swinburne är politisk skald. Med förbigående av ett par dikter av politisk karaktär i *Poems and Ballads* må då först framhållas hans ovan nämnda *A Song of Italy* (1867), vari skalden hälsar det återuppståndna Italien och prisar de män, som kraftigast bidragit till det stora enhetsverkets genomförande, Garibaldi, de i utlandet mindre kända Agesilao, Pisacane och Orsini,

men framför alla andra Mazzini, icke blott Genuas störste son — »större än Columbus, ty Columbus fann blott en nyfödd värld i det jungfruliga havet, men Mazzini fann Italien» — utan hela Italiens störste son. Mazzini är en av Swinburnes tre halvgudar; de andra två äro Landor och Victor Hugo. I september 1870 följde hans *Ode on the Proclamation of the French Republic*, även den högstämd och kraftig, men även däri lik den föregående dikten, att den är alltför lång, för att skalden skulle ha förmått hela dikten igenom hålla inspirationen uppe eller läsarens intresse vid makt. Av politiskt innehåll är också delvis den stora diktsamling, *Songs before Sunrise*, som, tillägnad Mazzini, utkom vid jultiden samma år och som i sin rikedom på omväxlande rytmer och sin underbara klangskönhet avlade ett nytt vittnesbörd om Swinburnes formella mästerskap. Vad som i formellt avseende särskilt utmärker dessa dikter, är den bibliska, oftast gammaltestamentliga ton, som skalden i en mängd av dem, även de politiska, anslagit.

Även här äro några dikter ägnade åt Italien och Frankrike, så *Super flumina Babylonis*, där det bland annat med omisskännlig förebild heter: »Vi återvände för att gråta vid graven. Och vi sågo väktarne insomnade, men du var uppstånden; Och en änglagestalt, som satt vid graven, sade: 'Se Italiens svepning är hoprullad i gravens mörker. Och hennes sköna kropp är icke här, ty er moder är icke död. Varen vid gott mod.'» *Blessed among Women* firar Donna Cairolis, som i frihetskriget förlorat fyra söner. I *Quia multum amavit* förebrår Gud, d. v. s. människoanden, Frankrike, att det i aderton år förgätit honom, vilket på prosa uttryckt betyder: i aderton år bu-rit kejsardömet ok, men skänker det sin förlåtelse, emedan det mycket älskat och nu är på väg att återvända till honom.

Men skalden vidgar sin horisont och blickar ut över hela världen eller åtminstone över Europa, och över allt, uppifrån Norden ned till Pyreneerna och Apenninerna, ser han samma frost härjade lummiga träden (*A Marching Song*), över allt hör han samma jämmer över olidliga politiska och sociala förhållanden.

I *A Litany of Nations* förena sig alla nationerna i samma bön till Isis, d. v. s. jorden: »Du, som bjöd människan att bliva till, bjud henne, att bliva fri». På skaldens fråga: »What of the night?» i dikten *A Watch in the Night*, riktad till olika personer, svarar väktaren, att han endast ser bål lysa, här

och där en lampa fladdra i palats, där förtryckare bo, som trampa människornas barn under fötterna; krigaren väntar sig ingen förbättring, ingen skillnad mellan dag och natt, förrän han får jaga allt vad furstar och präster heter på dörren; den sörjande klagar över de söner, han mist, offrade på slagfälten, ja, furstarne erkänna själva, att det är natten med sina pestångor, som föder dem, att jorden är en grav, varhållst de gå fram, och att allt liv ödelägges, där de härska o. s. v. Åsynen av ett krucifix leder skalden, som själv ej böjer knä eller tillbeder, på den tanken, att det är »det arma folket» som är korsfäst av de makthavande. Soldaterna och översteprästerna dela mellan sig dess kläder och kasta lott om kjorteln, som icke är sömmad: människoandens frihet (*Before a Crucifix*). I *Christmas Antiphones* hör skalden den kristna menigheten i kyrkan prisa Gud, som sänt sin son i världen, men samtidigt utanför en kör av proletärer fråga, hur de, som hela sitt liv få släpa och slita, övergivna både av Gud och människor, hur de skulle kunna älska friden.

Men skalden misströstar icke. Han står på den ståndpunkt, som hans samtida Eduard v. Hartmann kallar »det tredje stadiet av illusion», varmed han betecknar deras åsikt, som uppgivit tron på ett bättre liv efter detta men hoppas på en lyckligare framtid för människosläktet i denna världen; och botemedlet eller, om icke botemedlet, så åtminstone den nödvändiga förutsättningen för ett bättre sakernas tillstånd är ovan antydd: kungars och prästers förjagande. I den tredje avdelningen av nyss nämnda sång, som heter *Beyond Church*, d. v. s. »I framtiden, då ingen kyrka mer finnes», profeterar skalden om lyckligare sociala förhållanden: »Människan skall skänka er, vad ingen Gud, till vilken I i tider av okunnighet togen er tillflykt, ville giva er: frihet, jämnlighet broderskap». I *The Eve of Revolution* ser han också en skock flyende konungar skymta förbi; och då i en nyss nämnd dikt Friheten på samma fråga: »What of the night?» svarar: »Hela rymden är upplyst av solens ljudlösa fötter. Natten med dess fasor är förbi», så tycks det, som om enligt skaldens mening det tusenåriga riket skulle vara hart nära.

Till England riktar Swinburne i flera av de anförda dikterna bestraffande ord: England, Miltons England, Cromwells moder, fordom frihetens starkaste värn, har nu förlorat allt anseende och blivit ett föremål för allmänt åtlöje (*A Marching*

Song); och i en annan dikt, *Perinde ac cadaver*, framställs England under bilden av en gammal sömnig dam, som, då Friheten träder fram till hennes huvudgård och förebrår henne hennes dåsigheit, lugnt hänvisar till de tjänster, hon fordom gjort frihetens sak och därefter åter slumrar in. Dessa förebråelser äro väl närmast framkallade av den försiktiga non-interventionspolitik, som England på 60-talet så strängt iakttog och som avhöll det från allt ingripande i världshändelserna vid denna tid, en politik, som av många bittert klandrats såsom mera krämaraktigt klok än ärofull. Och när det i en annan nyss citerad dikt heter, att England sovit i 200 år, så är det tydligen Cromwells stora skugga, som svävat för skaldens fantasi, och den kärna av historisk sanning som återstår, om satsen avklädes den måttlösa poetiska hyperbolen, är den, att England aldrig, varken förr eller senare, talat i så myndig ton till Europa, som när Lordprotektorn förklarade, att om påven icke lämnade Guds folk, protestanterna, i fred, de engelska kanonerna skulle genljuda inom San Angelos murar.

Hur skola vi nu uppfatta dessa dikter? Menar Swinburne vad han säger? Ja, på sätt och vis. Då han ännu i företalet till sina samlade dikter (1904) kallar sig republikan och förklarar, att han vid avfattandet av dessa dikter, från den första raden till den sista, följt Sir Philip Sidneys föreskrift: »Se in i ditt eget hjärta och skriv!» så måste vi väl tro honom på hans ord. Men denna republikanism var nog rent teoretisk, platonisk, och några våldsamma omstörtningar av Englands statsskick har han säkert ej önskat eller tänkt sig. För övrigt gäller, mutatis mutandis, om Swinburnes politiska dikter, vad ovan sagts om hans erotiska dikter: de äro allt för litterära, alltför abstrakta — och alltför långa — för att kunna verka tändande, eldande till handling; och den skara, som fylkade sig kring hans »röda fana», utgjordes väl uteslutande av en mängd ungdomar, som kanske på sin höjd kunde kallas salongsrevolutionärer, i fall de hade några salonger att deklamera i, men vilkas frihetssvärmeri var lika abstrakt som Swinburnes eget, och som »in their heart of hearts» voro mycket belåtna med att, ostörda av alla politiska och sociala omvälvningar, i lugn och ro få utöva sin »religion of beauty». Folk, som faller på knä vid åhörandet av vackra verser, brukar inte vara farligt för statens lugn.

Ännu en diktsamling av Swinburne är av rent politiskt innehåll, nämligen *Diræ* (straffsånger), en samling etterdrypande sonetter, som utkom 1873, men varav flera redan förut publicerats, där skalden anställer räfst med några av dem, som svårast förbrutit sig mot frihetens heliga sak. Delinkventernas rad öppnas av en tämligen obskyr potentat, Ferdinand II med vedernamnet kung Bomba, Neapels näst sista konung och fader till den sista, Frans II. Hans död har inspirerat den första sonetten, vars innehåll kan sammanfattas i den korta och kärnfulla sats, varmed den börjar och slutar: »Go down to hell». Romerska kyrkan liknas vid Locusta, giftblanderskan hos Horatius. Pio Nono kallas Judas Iskariot den andre. Men ärkefienden är han, som på ett annat ställe benämnes vaktaren av den Gadarenska svinahjorden, han som i nära tjugu år hållit Frankrike förslavat och förhindrat Roms förening med konungariket Italien, Napoleon III. I en sonettcykel, kallad *Intercession* (förbön), daterad Paris, september 1869, anropar skalden döden att skona den då sjuke Napoleon och låta honom leva ännu någon tid, tills han, efter att ha tömt lidandets kalk till dräggan, själv anropar döden om att ge honom nådestöten. Och när Napoleon 1873 dog, lyckönskar skalden sig och andra att ha fått uppleva den dag, då man kunde säga: »Hunden är död».

Då prins Louis Napoleon, sex år senare, hade funnit sin död i Sydafrika och fråga väcktes i England om att skänka honom en grav i Englands Pantheon, inlade Swinburne sin protest mot att någon av »det giftfyllda släktet» skulle få en plats i Westminsters helgade vrå.

Även i flera av Swinburnes följande diktsamlingar förekomma, ehuru mera sparsamt, dikter av politisk karaktär. Förhållandena på kontinenten erbjödo ingenting, som i samma grad som världshändelserna på 60-talet och i 70-talets början kunde elda honom till lovsånger, och det är nu företrädesvis från naturen, särskilt havet, han hämtar sin inspiration. Men ämnen till straffsånger fattades ej. Det fanns dock alltjämt i Europa ett folk, som ej välsignats med det allra blygsammaste mått av frihet och självbestämmerätt, nämligen det ryska. Det är därför ej underligt, att zardömet var föremål för hans varmaste och innerligaste hat. En egendomlig och man må väl säga något sökt anledning att giva luft åt detta hat fann han, då en

för Alexander II:s räkning i England byggd praktfull lustjakt, Livadia, gick av stapeln. Han firade tilldragelsen med en sonettcykel *The Launch of the Livadia* (Studies in Song, 1880), i bitterhet fullt jämbördig med de ovan nämnda *Diræ* och slutande med den önskan, att »förbannelse måtte följa henne på hennes färd och fruktan stå som lots vid rodret, med döden till kompass och förtvivlan till ledstjärna och med det vita skummet till svepning åt den vite zaren». Denna önskan gick, såsom bekant, icke i uppfyllelse; men när Alexander II fallit för mordarhand, förklarar Swinburne i en sonett (*Dysthanatos*), vars innehåll för övrigt endast är en parafras av dess fatalistiska motto: »Ad generem Cereris sine cæde et vulnere pauci Descendunt reges, aut siccâ morte tyranni», att fasa och medlidande måste avhålla varje fri man från alla glädjeyttringar över det skedda. Samma fatalism och samma naiva tro, att i och med självhärskarens undanrödjande alla politiska och sociala missförhållanden skulle vara avhjälpta, finner ett årtionde senare på nytt uttryck i odet *Russia*, framkallat av de upprörande händelser, varom tidningarna haft att berätta från Ryssland. Det heter där, »att Dante på sin vandring genom helvetets djupaste schakt icke mött avgrundsandar, som kunde mäta sig med moskoviten», och »att natten har blott en röd stjärna, tyrannmord»; och sedan skalden låtit det till förtvivlan bragta ryska folket anropa, vem det vara må, Gud eller människa, att slå till och låta den tredje Alexander gå samma väg, som den andre redan gått, frågar han, vem som djärves klandra detsamma, och han svarar, att allra minst han och hans landsmän kunna göra det, vilkas förfäder dödat och dött för att göra dem fria, och att de i samma belägenhet som det ryska folket skulle slå till just så.

Det är obestridligen kraft och schwung i dessa dikter; men för den, som icke tror, att Swinburne verkligen önskat, att Alexander II måtte omkomma genom drunkning, eller velat uppmana till mord på Alexander III, få de en falsk klang och verka som teateråska. Men för en dikt av sådan karaktär är retorik rätta namnet. Swinburne spelar här rollen av kammar-nihilist, och man kommer ofrivilligt att tänka på den scen i *Tartarin sur les Alpes*, där Tartarin, som är en hjärtans beskedlig människa och icke skulle vilja göra en fluga något ont, råkar i sällskap med några ryska nihilister och av sin sydländ-

ska fantasi låter hänföra sig ända därhän, att han åtminstone för ett ögonblick förvandlas till nihilist och t. o. m. ger sina nya meningsfränder en lektion i sättet att utdela en dolkstöt — minns jag rätt, bör den riktas nedifrån uppåt, icke tvärtom, för att bli riktigt effektiv.

Den parlamentsreform, som år 1884 avvägabragtes i England, föregicks av en häftig rösträttsagitation, varunder det liberala partiet med Chamberlain i spetsen riktade våldsamma angrepp mot överhuset. Även Swinburne kämpade i de liberala lederna och gjorde sitt inlägg i diskussionen med tre dikter (i *A Midsummer Holiday* etc., 1884), i vilka han med etsande hån och blodiga sarkasmer överöser Englands självskrivna lagstiftare och oförblommerat låter de ädle lorderna veta, att deras roll är utspelad (*The Twilight of the Lords*). Men för övrigt har hans politiska uppfattning så småningom modifierats. Hans gallikanska sympatier ha svalnat. Han tillbakavisar visserligen 1904 varje beskyllning för avfall, men ett faktum är, att han, som ännu 1878, i företalet till en annan mot Ryssland riktad dikt, förklarar, att han ju icke kan misstänkas för vare sig rojalism eller imperialism, vid 80-talets mitt blivit så god imperialist som någon; och när friheten sticker upp huvudet i något hörn av det brittiska riket, yrkar han med uppbyggande av hela sitt väldiga patos på dess bekämpande. Gladstones irländska homerulepolitik hade i honom en ivrig motståndare, och han behandlar »the grand old man» synnerligen vanvördigt. Han persiflerar hans svada¹ och kallar honom en gammal pratmakare, Parnells och det irländska packets lakej, som endast drives av personlig äregirighet. »Allt är gott och väl», säger han ironiskt i nyss nämnda dikt, »blott över det monument, som för eftervärlden skall förtälja om Englands undergång, Gladstones namn strålar i triumf».² Han kunde icke heller förlåta Gladstone, att han lämnat Gordon i sticket i Khartum och att han efter upproret i Transvaal återgav boerna deras självständighet. Och när det stora boerkriget till en början för England medförde svåra motgångar, uppmanade han till förnyade ansträng-

¹ Till disunion bring forth union, what is union, sirs, but paper?
(*The Commonweal*).

² All is well if o'er the monument recording England's ruin
Time shall read, inscribed in triumph, Gladstone's name.

ningar, tills man hunnit »piska till döds de blodtörstiga hundarne».

Han har nu för länge sedan glömt eller förlåtit den gamla sömniga damen England alla hennes underlåtenhetssynder gent emot friheten, och han har upptäckt, att hon ändå icke precis sovit i tvåhundra år. Han har kommit att tänka på, att England spritt civilisationens ljus över Asien och infört en rättvis och mänsklig styrelse i länder, »där fordom tigern vältrade sig och schakalen tjöt» (*England, an Ode*), att Nelson också gjort friheten ovärderliga tjänster och att England alltid inom sina gränser skänkt frihetens landsflyktiga martyrer en fristad.

I en rad patriotiska dikter visar han med berättigad stolt het, som dock stundom, åtminstone i en utlännings öron, får en biklang av chauvinism, Englands stora minnen, Armadans tillintetgörande — i sången *The Armada*, där fosterlandsskal den och havets sångare förenat sig att skapa en ståtlig dikt och där han i kraftiga rytmer och med stor åskådlighet låter det spännande dramat upprulla sig för våra blickar — vidare, slag en vid Nilen (Abukir) och Trafalgar m. m. Drottning Victorias femtiårsjubileum 1887 har inspirerat dikten *The Commonwealth* (icke att förväxla med den nyss nämnda dikten av samma namn), där han vördnadsfullt saluterar den höga jubilaren och där han bland annat låter oss veta, att morgonen visserligen ännu ej grytt, men att natten håller på att försvinna, och att så länge England, jordens stoltaste välde, dess yppersta nation, havets dotter, över hvilken modern har skäl att vara stolt — att så länge England »med havets nåde» lever, mänskligheten icke behöver förlora allt hopp.

V.

Såsom ovan nämnts, innehålla *Songs before Sunrise*, förutom politiska dikter, dikter av filosofiskt och religiöst innehåll, och det är till dessa jag nu övergår. Till sin negativa sida utmärkes Swinburnes åskådning av ett lika bittert som oresonligt hat, icke blott mot prästerna, i vilka, likasom i konungarne, han ser det förnämsta hindret för mänsklighetens framåt skridande, utan mot själva kristendomen. Starkast framträder detta hat i den i poetiskt avseende storslagna dikten *Hymn of*

Man, där själva det kristna gudsbegreppet med hänsynslös och måttlös bitterhet angripes och förhånas. Hela denna del av dikten, ungefär två tredjedelar, är ett enda oavbrutet fortissimo för att ej säga furioso, och man råkar därför ut för en *embarras de richesse*, då man söker välja något lämpligt citat. »O du, som byggt dig en helgedom av människornas dårskap», heter det bland annat, »du är dömd, du domare, och domen har gått ut över dig, o herre, din slav har vaknat, ja människan din slav, som gjorde dig till herre, skall också avsätta dig.» Längre fram frågar han: »Vilka ären I, som viljen binda människan med förbannelser och förblinda henne med bönens dunster. Om I också nedkallen tecken från himmelen, så låter ingen därav skrämma sig. Men ropen högre, ty er Gud är kanske drucken eller sover han, eftersom hans vredes gissel icke ger sig tillkänna.» Och till sist: »Du är krossad du Gud, du är krossad; döden är över dig, o herre, Och när du dör, tonar genom dånet av jordens vingslag hennes lovsång: 'Ära vare människan i höjden!' ty människan är tingens herre».

Dessa utgjutelser tarva ingen kommentar. Har Swinburne någon gång sökt rättfärdiga dessa verser, så har han säkert åberopat sig på den lätt igenkännliga förebilden, profeten Elias, som i fullt medvetande om, att han var i besittning av den rätta tron, i liknande ordalag hånade Baalsprästerne. När den gamle fridsamme sångaren Longfellow i en av sina senaste dikter talar om »sångens tjutande dervischer», så är hänsyftningen på Swinburne omisskännlig; måhända var det närmast på de nu citerade verserna han tänkte.

Den sist anförda satsen i citatet, »Människan är tingens herre» leder oss över till Swinburnes positiva filosofi, varav den däri uttryckta tanken utgör en integrerande del. Av denna filosofi återfinnas spridda och måhända ej alltid förenliga drag i flera av sångerna, såsom *Genesis*, *Hertha*, *Hymn of Man* och *Mater Triumphalis*. *Genesis* ensam i och för sig ger ingen adekvat föreställning om Swinburnes åskådning, ty »the sad shapeless horror increate That was all things and one thing» och som »ceased and was cloven in several shapes», skulle väl likaväl kunna vara »materien» med dess inhärenta »kraft» som någonting annat och dikten vara skriven av en lärjunge till författaren av »Kraft und Stoff». Däremot skulle *Hertha* kunna vara Spinozas substans, om hon icke i diktens sista rad: »Man,

equal and one with me, man that is made of me, *man that is I*» angäve sig såsom någonting annat, nämligen såsom människosubstansen. Med konkret åskådlighet framställes (vilket naturligtvis icke vill säga *bevisas*, ty en filosofisk dikt är icke en filosofisk avhandling) denna lära, att »människan» är Gud, på följande ställe i *Hymn of Man*: »Men Gud, om det finnes en Gud, är människosubstansen, vilken är människan. Våra liv äro liksom pulsar eller porer i hans mångfaldiga kropp och anda, liksom vågor i hans hav vid stränderna, där födelsen är dödens vårdkas. Vi människor, de mångfaldiga uppenbarelserna av människan, vi skapa om och om honom, av vilken vi äro skapade. Ty varje människa av alla människor är Gud; men Gud är frukten av det hela; odelbara ande och blod, oskiljaktiga kropp och själ. Icke människornas, utan människans är gudomens härlighet, tidens härskardöme. En Gud immanent (inwound) i världen, vars lera klibbar vid hans fotsulor. Människorna äro slagen av människans hjärta, fjädrarne som täcka hennes vingar, slitna, allt sedan varandet började, av tingens storm och åska». När det vidare heter, att »själ efter själ går under, liksom en skumbubbla brister, utan att dödens klara spegel därav fördunklas», då ledes tanken ofrivilligt till Spinozas vackra bild, att individen liknar en väg i havet, som ett ögonblick häver sig och sedan åter sjunker tillbaka.

Men ren Spinozism är, vad jag ovan anført, tydligen icke, ty här talas blott om människosubstansen, och i dualistisk motsättning till densamma om »tingen», som »äro blinda och grymma» och vilkas »makt verkar hämmande och vanställande». Spinoza känner överhuvud icke till människan, utan blott människorna och dessa, liksom allt annat förgängligt, såsom övergående modi av den allt omfattande substansen. Att »Gud», d. v. s. vad som allmänneligen förstås med Gud, är den skugga, som kastas av människoanden, såsom det heter i *Genesis*, är en vacker poetisk bild för den hos Swinburne ofta återkommande satsen, att Gud är skapad av människan, men denna tanke är naturligtvis icke specifikt Swinburnesk. Var och en, som icke tillerkänner det absoluta personlighet, måste nödvändigt i antagandet av en personlig Gud eller av personliga gudar se en antropomorfistisk uppfattning, och filosofiens historia lämnar många exempel därpå, alltifrån den gamle grekiske tänkaren, som förklarade, att om oxar och lejon skulle bilda gudar, de

skulle bilda dem som oxar och lejon, till Ludw. Feuerbach, hos vilken samma tanke fick formen: »Theologie ist Anthropologie».

Mater Triumphalis är ett av den Swinburneska ordmusikens underverk, där man mer än i någon annan av hans dikter tycker sig urskilja äkta Shelleyska tonfall. Den ansluter sig omedelbart till en annan dikt med titeln *Mater Dolorosa*, med följande från V. Hugo hämtade motto: »Citoyen, lui dit Enjolras, ma mère, c'est la République». Den »moder», som här åsyftas, är således den undertryckta och den triumferande Friheten eller, vilket är detsamma, den undertryckta och den frigjorda människoanden; och i den senare dikten siar skalden om den kommande frigörelsen, det tusenåriga riket, Gudsriket på jorden, såsom vi även kunna kalla det, sedan vi nu veta, att Gud betyder detsamma som människan. De båda dikterna äro på en gång att räkna till de filosofiska och de sociala dikterna.

Vad spekulativt värde denna lära, som blivit kallad »panantropism» eller »antropoteism» tilläventyrs kan äga, måste jag lämna åt mera kompetenta att avgöra. Men när vi av Svanberg få veta, att Swinburnes inflytande som filosof i England nästan överstigit hans betydelse som skald och att under »genombrottsåren», vilket väl betyder slutet av 60-talet, en fritänkarskola bildades, som i Swinburne dyrkade sin profet, då kan jag ej undertrycka en viss förvåning över, att man verkligen tog så på allvar dessa förkunnelser av en ung skald, som visserligen var i besittning av en grundlig och mångsidig litteraturhistorisk lärdom, men om vilken man icke har sig bekant, att han ägnat vetenskapernas vetenskap något djupare studium.¹ Det sannolika är väl också, att han fann sina adepter huvudsakligen bland yngre litterater och konstnärer, som ej bråkat sin hjärna så synnerligen mycket med filosofiska spörsmål och som läto hänföra sig av dikternas rent konstnärliga förtjänster.

Svanberg påpekar, att Swinburne utan tvivel hämtat åtskilliga av sina idéer från William Blake, som han grundligt studerat och över vilken han skrivit en utförlig monografi, och att, då Blake å sin sida influerats av Svedenborg, den svenske siaren måhända medelbart kan hava inverkat på Swinburne, i så fall den enda inverkan, han från någon svensk mottagit. Svan-

¹ Gosse upplyser oss om, att Swinburnes intressen, för så vitt det icke gällde poesin, voro märkvärdigt begränsade och att han icke hade någon smak alls för »science».

berg vill också finna en viss likhet mellan Swinburnes åskådning och vissa Svedenborgska satser, t. ex. att det gudomliga är mänskligt. Då, enligt vad en med Svedenborgs lära och Svedenborgslitteraturen förtrogen vän meddelar mig, menings-skiljaktighet är rådande bland Svedenborgskännare beträffande denna läras mest fundamentala satser, vore det, synes mig, förspilld möda att försöka bilda sig någon självständig mening i denna fråga. Allt vad jag kan säga är därför detta: *om* t. ex. Brieger-Wasservogels uppfattning är riktig,¹ då kan Svedenborg kallas »antropoteist» och likheten mellan hans och Swinburnes åsikter blir en verklig överensstämmelse i centrala punkter; men *om* Svedenborgs lära blivit riktigt uppfattad och framställd i Charles Byses arbete *Swédenborg* (Lausanne 1911), varmt lovordat av nyss nämnda Svedenborgsforskare;² *om* således för Svedenborg Gud är en levande konkret personlighet och människoanden är odödlig, då torde den skenbara likhet, som kan förefinnas mellan deras åsikter, finna sin förklaring däri, att i Svedenborgs terminologi människa användes i betydelse av personlighet.

Såsom vi förut sett vara fallet med Swinburnes politiska åsikter, så har emellertid även hans filosofiska åskådning, sådan den framträder i *Songs before Sunrise*, med tiden i icke oväsentlig grad modifierats. Svanberg har redan fäst uppmärksamheten på den olikhet i åskådning, som förefinnes mellan panteismen i *A Nympholept* (Astrophel etc., 1894, — till denna dikt skall jag nedan återkomma) och följande strof i minnesdikten över målaren John Inchbold (P. & B. III, 1889): »Det sömnens insegel, som är satt i dag på dina ögon, kan säkert icke för alltid försegla det djärva snabba ljus, som en gång lyste dem. Natten kan icke slå några andra än nattens skötebarn. Hur skulle du kunna dö, som de dö, för hvilka solen och månen äro tysta? Dig fasthåller icke mörkret nu.» Till detta ställe kunna läggas talrika andra i samma anda, där skalden antingen, såsom i det nyss anförda stället, ger uttryck åt sin visshet om en personlig fortvaro efter döden eller — och detta oftast — under betonande av, att vi ingenting kunna veta om vad som ligger bakom gravens port, uttalar den förhoppningen, att den, vars

¹ Immanuel Svedenborg Theologische Schriften, Uebers. und eingeleitet von Lothar Brieger-Wasservogel, Jena und Leipzig 1904, s. 10—30.

² Hjalmar Kylén, Aftonbladet d. 25 April 1912.

bortgång han och andra vänner begråta, nu må fröjda sig åt en högre och lyckligare tillvaro, än jordelivet kan skänka. Sålunda heter det i dikten över Mrs. Lynn Linton (Landors dotter): »Om döden och livet och kärleken äro ett och hoppet icke ljuger och natten icke är starkare än solen, då kunna dessa två (Landor och hans dotter) icke dö. Finnes det ett liv, som icke flyr, skönt måste då det liv vara, som där ovan genom-bävar hennes höga ande och gör den fri.» Samma tanke återkommer i olika variationer i minnesdikterna över Louis Blanc, Richard Burton, Phil. Bourke Marston, Christina Rossetti, i *Neap-tide*, m. fl. Det är otänkbart, att vad han säger, när han står vid en för honom dyrbar persons grav, endast skulle vara ett stycke retorik. Här om någonsin har han säkerligen »sett in i sitt eget hjärta» och talat. En förändring i hans åskådning har således inträtt, och tidpunkten för densamma kan ganska noga angivas. Den har inträtt i början av 80-talet. I den första av sina »epicedes», den över James Lorimer Graham, som vid unga år avled i Florens, har han ingenting annat att säga, än att den avlidne i förtid ryckts bort från Italiens sol till mörkret, där allt är slut (»where all is done»); och i *Thalassius* (Studies in Song, 1880) heter det, att »den, som dör, icke dör helt och hållet, såsom alla [andra] människor dö, om han i ord eller handling utfört något, som trotsar dödens eviga mörker» — således blott namnets, ryktets odödlighet. Men i den diktsamling, som utkom 1882 (*Tristram of Lyonesse and Other Poems*), framträder odödlighetstanken i icke mindre än tre dikter, t. ex. i den sonett, som bär titeln *A Death on Easter Day*: »Ehuru de strålande, fjärilslika vingarne äro hoplagda, ser hoppet bortom upplösningen och förgängelsen den själ, som en gång var den mest strålande i hela världen, nu ur dödens skugga återuppväckt till nytt liv.» Den döde är tydligen D. G. Rossetti, som dog påskdagen 1882.

Det ligger nära till hands att antaga, att vid denna förändring i Swinburnes åskådning inverkan från vännen Watts-Dunton varit åtminstone en bidragande faktor. Vi veta, tack vare Svanberg, att Watts-Dunton från att ha varit utpräglad agnostiker mer och mer drivits till en mystisk, spiritualistisk världs-uppfattning och uttalat såsom sin övertygelse, att en »undrets renässans», d. v. s. en idealismens pånyttfödelse, vore i antågande. Vad vore då naturligare än det antagandet, att de två männen,

som voro förenade genom den varmaste vänskap och i trettio års tid levde under samma tak, ofta med varandra diskuterat livets och dödens problem och att Swinburne så småningom kommit att vackla i sina åsikter och, om han också ej nått fram till vännens positiva övertygelse, likväl bragts till insikt om, att det måhända finns mycket mellan himmel och jord, som han ej drömt om i sin dogmatiska filosofi.

Men hans hat mot kristendomen och dess förkunnare har förblivit detsamma och får ett rent av fränstötande uttryck i följande två strofer, som vanpryda elegien över Richard Burton (*Astrophel etc.*) och som i min tanke äro hans svåraste litterära försyndelse:

Priests and the soulless serfs of priests may swarm
with vulturous acclamation, loud in lies,
About his dust while yet his dust is warm
Who mocked as sunlight mocks their base blind eyes,

Their godless ghost of godhead, false and foul
As fear his dam or hell his throne: but we,
Scarce hearing, heed no carrion church-wolf's howl,
The corpse be theirs to mock; the soul is free.

Och i hans sista stora idédikt, *The Altar of Righteousness* (*A Channel Passage etc.*, 1905), förhånas i en ton, som påminner om *Hymn of Man*, treenighetsläran (»God Cerberus yelps from his throats triune»), och såväl här som i företalet till den samlade upplagan återkommer den satsen, att Gud skapats av människan. Huruvida antagandet av en individuell odödlighet är förenligt med ett »panantropistiskt» eller i allmänhet med ett panteistiskt åskådningssätt, är åter en fråga, som jag hänskjuter till den filosofiske fackmannens avgörande.

Till sist ännu en fråga, innan vi lämna Swinburnes livs-åskådning: förtjänar han att kallas pessimist?

När Wirsén i en dikt karaktäriserar Swinburne sålunda:

Och Swinburne, Englands sjuka nakna tergal,
Har välljudstoner av oändligt kval,¹

har han i raska drag tecknat en Stagneliusfigur men icke givit oss Swinburnes bild. Helt visst beror missteckningen i främsta rummet därpå, att Wirsén i likhet med andra författare, som

¹ Nya dikter, 1880.

Studier i modern språkvetenskap. V, 3.

tala om Swinburnes pessimism, i *Poems and Ballads*' levnads-trötta hedningar trott sig återfinna skalden själv. Med rätta talar Svanberg om »den storstilade pessimismen» i några av *Poems and Ballads*; men dessa dikter har Swinburne, såsom ovan framhållits, desavuerat såsom uttryck för hans egna känslor och hans egen tro; och i den till Watts-Dunton riktade *Prefatory Epistle*, som inleder den samlade upplagan av hans lyriska dikter, bekräftar han till alla delar, vad han i sina *Notes* sagt om dessa dikter, på samma gång som han uttalar sitt förakt för författare, som »parade or disclaim experience of passion or of pain». Visserligen har han i en dikt ofrivilligt kommit att förråda en personlig sorg och visserligen plågades han, såsom vi av Gosse fått veta, under en period av ungdomen av en känsla av ensamhet och av smärta över verkliga eller förmenta förföljelser; men ett dylikt sinnestillstånd, vilket för övrigt, liksom de omständigheter, som framkallat detsamma, hos honom var av övergående natur, förtjänar ännu icke benämningen pessimism. Han skildrar visserligen i *Songs before Sunrise* i starka färger politiska och sociala missförhållanden, men han ger på samma gång uttryck åt sin fasta tro på en lyckligare framtid. *Illicit* endast konstaterar, att »den vallmokransade sömnen» är slutet på allt, på glädje såväl som på sorg, men den säger lika litet som någon annan av hans dikter, att livet i och för sig är ett ont. Däremot är hela hans diktning genomträngd av en levande känsla av alla livets värden och andas en jublande glädje över alltets skönhet, en lågande hänförelse för allt stort, i dikt som i bragd, en glödande fosterlandskärlek, den mesthängivna vänskap och en rörande kärlek till barn; och när i *A Nympholept* den naturberusade hellenen sammanfattar allt, vad han känner i orden: »The world is good», så är det Swinburne själv, som talar genom hans mun. Lyttelton gör också Swinburne till representant för »the hopeful paganism» liksom James Thompson för »the despairing paganism».

VI.

Om Swinburnes övriga dikter måste jag fatta mig kort och inskränka mig till att omnämna några få större grupper. En av dessa grupper utgöres av dikter, som behandla antika personer eller ämnen eller ge uttryck åt antikt-hedniskt åskådnings-

sätt. De rymmas alla utom en i *Poems and Ballads*, och för flertalet av desamma är ovan under erotiska dikter eller i annat sammanhang redogjort. *Dolores* hör icke hit, då den, såsom nämnt, är »tidlös», men dess fortsättning *In the Garden of Proserpine* har Swinburne onekligen klätt i antik dräkt. Av de övriga må särskilt framhållas *Itylus* och *Sapphics*, båda hörande till samlingens metriska mästerverk (för att icke än en gång använda det blott lindrigt hyperboliska ordet underverk).

Med klassiskt-mytologiska föreställningar har Swinburne slutligen genomvävt en av sina yppersta naturdikter, *A Nympholept* (*Astrophel and Other Poems*, 1894). Dikten skildrar sommarmiddagens prakt och härlighet med anknytning till de gamles föreställning om »panik» och »nymfolepsi», varmed de förstodo den sinnets beklämning, som naturens hela rikedom och fullhet på en högsommardags middag hos människan framkallar¹ och som de tillskrevo inverkan från Pan och de i hans följe uppträdande nymferna. Men diktens Pan är icke den ursprunglige anspråkslöse arkadiske herdeguden, som, behornad, besvansad och beklövad, strövade omkring i skogarne och stundom roade sig med att injaga skräck i den intet ont anande vandraren. Pan hade med tiden gjort en lysande karriär, varför han liksom mången efter honom till en god del hade namnet att tacka. Man associerade namnet Pan (ὁ Πάνων, den vallande) med τὸ πᾶν, världsalltet, och Pan avancerade med tiden till rang, heder och värdighet av allgud. Det är denna förfinade Pan som apostroferas i dikten, vilken på detta sätt blivit panteistisk. Alla dessa »hedniska» dikter äro således »dramatic lyrics», d. v. s. de uttrycka någon annans känslor och föreställningar. Därmed vare icke förnekat, att en sådan dikt på samma gång kan vara ett uttryck för skaldens egna känslor, för så vitt ett dylikt antagande icke står i strid med hans egna bestämda uttalanden. Sålunda är det påtagligt, att naturhänförelsen i *A Nympholept* är Swinburnes egen, men »hedendomen» i densamma är naturligtvis blott en konstform; och denna dikt, som icke är en idédikt utan en naturdikt, kan icke anföras såsom bevis för, att Swinburne är panteist.

Ett betydande rum, såväl kvalitativt som kvantitativt, i Swinburnes lyrik intaga hans naturdikter. Han har skildrat

¹ »The splendid oppression of nature at noon» (*The Poems of A. Ch. Swinburne in six volumes*, I, p. XXIII.)

naturen hart när i alla dess olika aspekter, i alla former och grader av ljus' och mörkers omskiftelse, årets alla tider, dagens alla stunder: morgonen (*Off Shore, Loch Torridon* m. fl.), midnatten (*A Nympholept*), aftonens ljuvlighet (*Evening on the Broads*), aftonens hemskhet (*Neap-tide*). Stundom leder han oss till någon trakt, som han fordom besökt i sällskap med någon av sina intimaste vänner, Richard Burton eller Theodor Watts-Dunton. Stundom framkallar natursceneriet för hans själ bilden av någon av de store döde. Så, när han ser vikens lugna yta skimra i aftonsolens brand, träda två av dem han mest älskat och beundrat fram för hans inre syn, Marlowe och Shelley (*In the Bay*). Så, när han en strålande majdag vandrar fram under blommande lindar, ledes hans tanke tillbaka till en vårlig gestalt i den engelska dikten, »fader Chaucer», som kanske ofta färdats samma väg (*On a Country Road*).

Havsdikterna *Off Shore* och *By the North Sea* avslutas båda med högstämnda hymner till solen. Vinden får sin entusiastiska hyllning i *A Word with the Wind*, som i rytmens kraft och ordens klang kan mäta sig med de yppersta av hans äldre dikter.

Men framför allt är Swinburne havets hängivne dyrkare och sångare, och hans havsdiktning avspeglar havet i alla dess olika skepnader, i storm som i stilje, i dess förstörande verksamhet (*By the North Sea*), undren på havets botten (*Off Shore*) m. m.

Svanberg ger (s. 33 ff.) en intressant framställning av havsskildringen hos åtskilliga författare, engelska och andra, och han påpekar, att Swinburne aldrig skildrar havet som fält för mänsklig id och verksamhet. Det seglar inga skepp på hans hav. Han synes icke hava varit någon vän av segelsport eller i allmänhet av att vistas på havet. Däremot var han en passionerad simmare, och flera av hans havsdikter prisa den översvinneliga tjusningen av att vistas i havet: »Havets smekningar äro mildare än sömnens, ljuvare än kärlekens, lenare än vårens» (*A Swimmer's Dream*). Hans havskarlek är oskiljaktigt förenad med hans fosterlandskarlek, och det är, såsom vi hört, »med havets nåde», som han hoppas, att England skall leva. I havet ser han en bild av sin egen frihetsälskande själ, och med havet känner han sig besläktad. I *Thalassius* skildrar han sig själv såsom en mytologisk personlighet, en son av solguden och ha-

vet; »sången var min andra kärlek, du, o moder hav, min första», säger han i en annan dikt (*The Garden of Cymodoce*) och i ännu en annan (*Ex-Voto*) uttalar han den önskan att få sin grav i havet.

Sammanfatta vi en del av Swinburnes lyriska dikter under benämningen persondikter, d. v. s. dikter handlande om eller riktade till särskilda personer, kommer denna grupp att omfatta ett betydande antal dikter av sins emellan olika karaktär. Somliga äro porträtt av skalder, från och med Shakespeare och andra 1600-talsdiktare ned till Swinburnes egna samtida. Med rätta framhåller Svanberg, hur träffande Baudelaires bild blivit tecknad i *Ave atque Vale*, och likaså skall säkerligen kännaren och älskaren av Landor med glädje finna sin skalds drag troget återgivna i (den fruktansvärt långa) *Song for the Centenary of W. S. Landor*. Victor Hugo och Mazzini fingo redan i livstiden upprepade gånger mottaga Swinburnes skaldiska hyllning. Andra av dessa dikter äro minnesdikter eller gravsånger (»epicedes») över personliga vänner, flertalet av dem skalder eller konstnärer. Hvad som, förutom den varma och hängivna vänskap de andas, utmärker dessa dikter, är, såsom ovan nämnts, den odödlighetstanke som i de flesta av dem framträder. Ett hedersrum bland alla dessa dikter skall säkerligen alltid komma att tillerkännas den första av dem alla, *In Memory of W. S. Landor* (Poems and Ballads), där på en gång den varmaste beundran för den store skalden och en djup sonlig vörndnad funnit uttryck i ett det mest melodiska men på samma gång enkla och från all retorik fria språk.

Mycket talrika äro slutligen Swinburnes barndikter, d. v. s. dikter *till* och *om*, men icke *för* barn. De visa liksom de nyss nämnda persondikterna himlastormaren från en mild och älskvärd sida. Hans barn äro enbart, och alla i lika hög grad, ljuvliga. Det är inga barnaindivider, han låter oss lära känna. Det är »barnet» in abstracto, barndomen, han besjunger; och det är med vemod han på en av sina älsklingars nioårsdag tänker på, att tiden i sitt ohejdbara lopp snart skall »vanhelga barndomens halvt himmelska boning» (*Nine years old*). Ingen levande, förklarar han, och av de döde blott en har förmått värdigt besjunga »barnet». Denne ende är naturligtvis William Blake. »Barnet» är en av Swinburnes gudomligheter, för vilken han, bildligt talat, böjer knä, likasom vi förut sett honom i lekamlig måtto knäböja vid unge master (eller kanske unga miss) Gosses vagga.

Litteraturförteckning.

- Brandes, Georg, A. Ch. Swinburne som Lyriker, Tilskueren 1909;
Devey, J., A Comparative Estimate of Modern English Poets, London 1873;
Douglas, James, Algernon Charles Swinburne, The Atheneum, April 1909;
Edgren, Hj., Algernon Charles Swinburne, Nordisk Tidskrift 1904;
Elmblad, Sigrid, Dikter i urval af A. Ch. Swinburne, Stockh. 1908;
Fredin, Edv., Skilda stämmor, Stockh. 1884;
Gosse, Edmund, Algernon Charles Swinburne, Det Nittende Aarhundrede 1875—76;
Gosse, Edmund, A short History of Modern English Literature, London 1898;
» » Swinburne, Personal Recollections, The Fortnightly Review, June 1, 1909;
Gosse, Edmund, Portraits and Sketches, London 1912;
Kellner, Leon, Die englische Literatur im Zeitalter der Königin Victoria, Leipzig 1909;
Lyttelton, Arthur, Modern Poets of Faith, Doubt, and Paganism, London 1904;
Ossian-Nilsson, K. S., A. Ch. Swinburne, Atalanta i Kalydon, övers. med en inledning, Stockh. 1912;
Saintsbury, George, Corrected Impressions, London 1890;
Sharp, W., Dante Gabriel Rossetti, London 1900;
Svanberg, Harald, Swinburne, en studie, Göteb. 1909;
Thomas, Edw., Algernon Charles Swinburne, A Critical Study, London 1912;
Woodberry, G. E., Swinburne, London 1905;
Wratislaw, Th., Algernon Charles Swinburne, London 1900.

LINGVISTISKA KÅSERIER

AV

P. A. GEIJER

I.

Om det franska *que* som inledningsord till bisatser av olika slag.

Denna korta uppsats bör betraktas som ett slags fortsättning till den språkbiologiska skiss, »Historisk öfverblick af latinets *Qui* och *Qualis*, fortsatta som relativpronomina i de romanska språken», som utgjorde mitt bidrag till den festskrift, som K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala utgav till firande av konung Oscar II:s regeringsjubileum den 18 sept. 1897. Det framhölls i den, huruledes i franskan det från latinet fortsatta relativet *qui* kunde särskilt i folkspråken få alla sina ursprungligen talrika böjningsformer reducerade till den enda formen *que*, som sålunda vid sidan av *qui* konstituerade ett alldeles indeklinabelt relativ. I régime indirect inleddes ofta detta *que* med en preposition, men det kunde även umbära en sådan, i vilket fall dess syntaktiska uppgift uteslutande framgick ur sammanhanget, såvida denna icke efteråt preciserades med tillhjälp av annat ord i satsen; även *que* sujet kombinerades stundom med vederb. pronomen personale. Liknande är förhållandet i övriga romanska språk.

För att närmare belysa denna användning av det indeklinabla *que* följer här en serie från fornfranska texter hämtade citat, i vilka detta representerar korrelat av olika kön, sing. och plur. samt i den därmed inledda bisatsen fungerar dels som sujet dels som rég. indirect; på rég. direct äro exempel överflödiga.

A. Sujet, sing. mask. — *Que donques li veüst un grant chalot*
(= caillou) *lever*,
De mout franche pucelle li peüst re-
membrer. Florence de R. 4455.

Obs. — I detta citat är *que* självständigt relativ = »Celui qui».

- A. Sujet, sing. mask. — *Il ne vos amoit gueres que si vos a navré.* Ib. 4492.
 — *Cil deables, que si est forz.* R. Thebes 330.
 » fem. — *Polixena, que tant ert bele.* Ib. 476.
 » neutr. — *Ore ot il mout que li agree.* Ib. 17872.
 plur. mask. — *Polinices rot de sa terre*
Mil chevaliers, que font sa guerre.
 Ib. 2013.
 » fem. — *Veirement en vain guardai tutes les choses que furent Nabal el desert, e rien n'i perid de tutes les choses que a lui apartindrent.* L. Rois s. 99.
 kombinerat med pron. pers. — *Et s'i vont les beles dames cortaises, que eles ont II amis ou III avec leur barons.* Auc. et Nic. 6,36.
 — *N'i a celui des barons qui ne pensast a son afere, et qu'il ne fust comeuz de toz maus lesier.* M. de Rome 17,7.
 — *Tant qu'il en trova trusqu'a x mil et plus, qu'il trestuit s'otroierent a fere sa volente.* Ib. 93,2.

Som neutralt sujet är *que* ursprungligt, som sujet sing. fem. förekommer det ofta nog, mera sällan som sujet sing. mask. Exempel på *que* sujet plur. mask. äro sällsynta, men än mer fem. samma numerus. För denna vidgade användning av *que* sujet framställer Tobler i V. B. I. 123 n. tvänne alternativa förklaringar. Enligt den ena vore detta *que* att betrakta som relativt adverb; enligt den andra hade det sin utgångspunkt i det neutrala *que* sujet. Av dem synes mig den sistnämnda bäst ha träffat det rätta förhållandet; man torde dock även böra räkna med rég. direct-formen *que*.

B. Rég. direct. — I sådan användning utträngde *que* alldeles det i äldsta fornfranskan använda *cui*, då korrelatet var personligt.

C. Règ. indir. — Man har här att märka tre olika användningssätt:

1. *Que* inlett av preposition.

Sing. mask. — *Ço fu li tres plus beaus chevaus
Sor que montast nus hom charnaus.*
R. Troie 3029.

— *Quant aucun conseil trové ai
Par que jo porrai acomplir
Ço que tant vueil e tant desir.* Ib.
17876.

fem. — *Que Peleüs li reis faiseit
Une nef faire a grant espleit,
En que Iason deveit entrer.* Ib. 933.

— *Il oste luès sa robe vaire,
Sor qu'il avait ploré mil larmes.*
Guill. de Dole 5155.

neutr. — *Or si oëz de que parlerent.* R. Troie
10986.

plur. mask. — *Mar ara les pechies ne les maus re-
cheüs*

*Par qu'il est as diables ne en lor
mains cheüs.* Priere Theoph. str. 91.
— *Il cuillirent les pavillons et les tentes,
de que il i avoit si grant richesse.*
Guill. de Tyr I. 222.

fem. — *Quar les espees ont sachices,
De qu'il se vont entreferir.* R. Troie
19348.

2. *Que* utan inledande preposition.

= De + rel. — *S'estiiez ores armez sor vo destrier,
Qu'il n'a meillor en France ne sos
ciel.* Amis 790.

cf. Ib. 931. — *Lez lui arresne son bon
corrant destrier,
N'avait meillor en
France le regnie.*

— *Et de tot ce k'on puet biax estre.*
L'Escoufle 1784.

— *Del plus fort ome que l'en oïst parler.*
Cor. Lo. 311.

Obs. I några mss är *que* ersatt av *dont*.

- = A + rel. — *Qui est cil sires ? gardez nel me celez,
Que je voz voi si grant joie mencer.*
Amis. 2748.
- *Sa moiller et sa fille, que Deus croise
bonté.* Florence de R. 4484.
- *Son frere . . . Que li roys C. avoit tolut
la vie.* Bast. 819.
- = En + rel. — *En iceus anz Que ancor n'esteit guai-
res granz.* R. Troie 163.
- Cf. ib. 27705. *Li termes i est bien
posez
E icil jors toz devi-
scz
En que ço devait estre
fait.*

3. *Que* preciserat genom ett efterföljande pronominalt ord.

Genitivt. — *Il i a une beste que, se vos le poiiez
prendre, vos n'en donriiez un des men-
bres por V^e mars d'argent ne por
nul avoir.* Auc. et Nic. 22,35.

— *Quar puis ne vos donai ge don que ge
m'en repentisse, se ge peusse.* M. de
Rome 5,22.

Dativt. — *L'autre maufez, que il luy copa le
bras.* Chev. du Pap. 16,21.

— *Que ne m'ocit le rei Priant,
Qui par mei est vis confonduz,
E que ses fîz li ai toluz?* R. Troie
22962.

— *Zardans ki plus pres le gardoit,
E que li rois miex i creoit.* Bal. e Jos.
4714.

Anm. Även andra relativformer kunna på liknande sätt
närmare preciseras.

Ex. — *Comme plusieurs femmes sont, qui ne
leur chault ou elles s'abandonnent.*
Sept. Sages s. 31.

— *Vecz ci mon seignor le duc, qui sa
fille g'ai a feme.* M. de Rome 88,14.

— *Ha! tante dame ai mise en duel,
Dont lor seignor e lor ami
Sont ja par mei enseveli!* R. Troie
22944.

Det framgår av denna citatserie, att redan i fornfranskan spåras samma tendens att reducera relativet till en generell svagform *que*, vilken så tydligt framträder i det nutida lägre franska talspråket och där utgör en mycket karaktäriserande företeelse.¹ Med hänsyn därtill att denna tendens är gemensam för alla de romanska språken, kunde man dock vänta sig, att den skulle göra sig vida starkare gällande i det fornfranska skriftspråket än som verkligen är fallet. Det är även beaktansvärt att man lättast samlar varierade exempel på detta *que* i texter, som förskriva sig från västra Frankrike, t. ex. R. de Troie och R. de Thebes, eller från det östra, t. ex. Florence de Rome.

Det synes mig påtagligt, att det i citaten A. t. o. m. C. 1. förekommande *que* måste uppfattas som pronomen relativum. I de till C. 2. hörande citaten visar det så stor frändskap med de relativa adverbena *dont* och *où*, från vilka det dock skiljer sig genom sin svagt preciserade betydelse, att det med fog kan sägas ha glidit in i deras kategori. I C. 3. citaten åter har *que* så att säga frigjort sin pronominala uppgift, som övertagits av ett efterföljande ord, och det har därigenom från relativt adverb skridit vidare i försvagning, så att det nu ej längre fyller annan uppgift än den av relativ konjunktion. Men just därigenom bildar det övergång till det *que*, som användes att inleda adverbialt determinerande bisatser. Dessa åter äro av flera olika slag, temporala, kausala, konsekutiva, finala, koncessiva och även rent modala eller circumstantiella, d. v. s. satser, som angiva de speciella förhållanden, omständigheter, under vilka det i huvudsatsen meddelade ägde rum. Alla dessa ha relativ karaktär, ty de innehålla en bestämning till huvudsatsens predikat, och de kunna alla, åtminstone i fornfranskan, inledas med enbart *que*, varpå exempel lämnas i följande citatserie, där dock den av mig angivna betydelseuppgiften för *que* stundom kan ersättas av annan sådan.

¹ Jämf. min förra uppsats om Qui och Qualis s. 14 o. f. samt Sandf. Jensen i Bisætn. s. 47. o. f.

Que = *Då*

— *A tant est Marques venuz en sa chambre, qu'il se pensa que l'en set bien quant l'en s'en vet, mes l'en ne set quant l'en revient.* M. de Rome 38,13.

— *Et ils ne chevaucherent mie grant picce, que le sire du chastel vint contre eulx sur un paleffroy.* Chev. du Pap. 13,31. cf. Ib. 6,31. — *Ils n'orent mie grantment chevauché, quant ilz ont veu en une belle prarie tentes et pavillons.*

= *Medan*

— *Que que il son conte contoit,* Yvain 61. Obs. Det första *que* adverbial ackusativ.

= *Tills*

— *Et fist tant prier la damoiselle Flors de Mont qu'elle demourast entre elle et le Chevalier du Papegau, que le tournoyement fust finé, et elle l'octroya a grant force.* Chev. du Pap. 27,5.

= *Ty*

— *Ele saluoit en alant
Les gens, qu'ele ert courtoise et sage.* L'Escoufle 8030.

= *Därför att*

— *Blasme aveit grant qu'il n'ert venus, Mais il s'en est bien defenduz.* R. Troie 6965.

= *Därav att*

— *Fu cil bien serviz de son concierge et de ses barons, et que les II entretes li fist ses senechaus?* M. de Rome 132,2.

— *Foie a qu'il en est quite e sain.* R. Troie 30167.

= *Eftersom*

— *Par foi, fait il, moult poi me crient, Que tant demeure et que il ne vient.* Fl. et Bl. 2309.

= *Så att*

— *Mort le trebuche, qu'il ne crie ne brait.* Mon. Guill. 4418.

— *Il brocha le cheval des esperons et li chevaus s'en vet, que nus quarcaus d'arbaleste ne l'aconseust mie.* M. de Rome 34,14.

— *Et la duchesse remest dolante de la contesse, qu'elle cuide vite enragier.* Chev. du Pap. 27,5.

- = På det att — *Mes il chanja son son, qu'il ne fust co-
neuz. M. de Rome 68,23.*
- *Quant de Sathan ies rassalis,
Et retemptés, et tu travailles,
Chou sueffre Dius, ke mius en vailles.*
Renclus de Moiliens, R. de Carité, str. 93.
- *Chascune vers Deu s'umelie,
Que la lor gent i quart et tienge,
Que meschaance ne lor vienge. R. Troie
10622.*
- = Om blott — *Ne serez poure a nul jor desouz ciel
Et si serez touz jors mi conseillier,
Que voz Girart m'aidiez a engingnier,
Que je le puisse de son cors vergoingnier,
Que gel haz plus c'omme qui soit souz
ciel. Jourd. de Bl. 90.*
- = Antaget att — *De ma victoire fu loiers:
Ja ne serai puis chevaliers,
Que vos ne autre l'en meneiz. R. Troie
3429.*
- = Modalt — *Jusqu'a treis anz verra tel jor
Qu'en cest païs arriverons,
Que ja congié ne l'en querrons. R. Troie
1094.*
- *Or m'a li rois fors du païs chacié,
Que ne me puis acorder n'apaier. Jourd.
de Bl. 1601.*
- *Puis a dit, que cascuns l'oï:
Biaus niès moult sui por vos liès. Veng.
Rag. 6136.¹*

Från det *que*, som med ännu i någon mån bibehållen relativ karaktär fungerar som bindeord till adverbiala bisatser, kommer man vidare till det *que*, som inleder de s. k. att-satserna, d. v. s. sådana satser, som inom perioden spela samma roll som substantiven, varföre de även benämnas substantivsats. *Que* i denna funktion erinrar tillräckligt om artikeln framför substantiv för att med lika rätt som det tyska *dass* betecknas med den pregnanta termen satsartikel, ty denna evolution från relativpro-

• ¹ A. T. i V. B. II. 114.

nomen till bisatsexponent påminner om den från demonstrativpronomen till substantivartikel.

Som bekant kan *que*, åtminstone i skriftspråket, användas att i kombination med *si* inleda konditionalsatser. Detta *que si* är möjligen en lärt litterär fortsättning av latinets *quod si*, varmed det överensstämmer i betydelse och användning. I Dict. Général utlägges detta *que* med omskrivningen »J'ajoute que» och bör sålunda betraktas som konjunktionen *que* = »att» med underförstådd inledningsfras. Ex. *Que se il ne respondeit, il n'i poreit avoir esguart.* Ass. de J. 76¹. — Övriga fall, då *que* = »att» inleder satser, som ej utgöra integrerande delar av en huvudsats, förbigås här. Sådana konstruktioner som i t. ex. *Qu'il parle, tout se tait. S'il vient, et qu'il me demande, dites-lui d'attendre* torde knappast förekomma i fornfranskan. Satser av denna art, i vilka konjunktiven ej beror på underordning, hade ursprungligen karaktär av huvudsatser.²

* * *

I denna korta exposé har man från kasusformen *que* kommit över till det indeklinabla relativet, därifrån till *que* relativt adverb, vidare till *que* relativt bindeord, som bildar övergång till de adverbiala bisatsernas *que*, samt slutligen till satsartikeln *que*. I speciella fall kan det bli svårt att säkert bestämma, till vilken av dessa fem kategorier det ifrågavarande *que* bör hänföras, eller med andra ord vilken betydelse man däri bör inlägga. Denna framgår uteslutande av kontexten, och även om den ej ger anledning till större meningsskiljaktighet, kan just *que*'s mångtydighet framkalla i någon mån divergerande tolkningar.

Sådant är t. ex. förhållandet med det här ovan från M. de Rome s. 5. anförda citatet: »*Dame, dist-il, non ferai, quar puis ne vos donai ge don que ge m'en repentisse se ge peüsse*». Enligt mitt förmenande bör denna period översättas sålunda: »Nej, min fru, ty jag har ju givit er en gåva, som jag ville ha ogjord, om jag kunde», och jag anser den alltså vara alldeles analogisk med det från Auc. et Nic. ovan anförda citatet »*Il i a une*

¹ Littré s. v. *Que*.

² Sandf. Jensen i Bisætn. §§. 135 och 144.

beste, etc.» där *que* . . . *en* vanligen uppfattas = *dont*.¹ Tobler åter torde i detta *que* ha sett en modal konjunktion, ungefär liktydig med »under den viktiga blomståndigheten att».² L. Constans däremot skulle sannolikt anse denna *que*-sats ha konsekutiv karaktär, alltså »don que» = »tel don que».³

Det av Tobler i V. B. V, 422, som exempel på *que* relativt adverb anförda citatet: »*D'une damoisele vous veul conter c'onques ne virent oeul plus bele riens com ele estoit*» kan enligt hans uppfattning av *que* i ordagrann svensk översättning få följande lydelse: »Jag vill berätta för er om en fröken, som ögon aldrig skådat skönare varelse än hon var». Man bör nämligen ihågkomma, att vid negerad jämförelse kunde i fornfranskan konjunktionen »än» återges med »come».⁴ Med sådan tolkning har i detta fall det franska *que*, vilket även gäller för det svenska »som», ingen annan syntaktisk uppgift än den av ett knappast outhärligt relativt bindeord. Det kan ej uppfattas som objekt, ty detta är »riens» = »varelse», och det är ej heller liktydigt med »än vilken», eftersom »come ele estoit» utgör den andra jämförelseleden. Man kunde alltså hänföra det till rubriken C. 3, ty från dithörande citat skiljer det sig endast däri-genom, att *que* icke är preciserat genom ett pronominal utan genom en fullständig sats. Från L. Constans' synpunkt bör satsen väl betraktas som konsekutiv, »(si bele) que, etc.»

I någon mån av annan karaktär är följande från Gorm.⁵ v. 350 — hämtade passus, varpå prof. Staaff fäst min uppmärksamhet:

*Jeo aportai la nef d'or mier
Cele mis jeo a saint Richier
Que vus arsistes sun mustier
Mesavenir vus en deit bien.*

Det vers 352 inledande *que* kan uppfattas på tvänne olika sätt, dels som relativt bindeord, då det tillsammans med det efterföljande *sun* betyder *vars*; dels som satsartikeln. Översättningen blir sålunda alternativt antingen: »Jag förde med mig skälen av rent guld, den ägnade jag åt S. Richier, vars kloster

¹ Bischoff i Conj. s. 86.

² V. B. II, 116.

³ R. Troie V, 263.

⁴ Diez i Gr. III, s. 397. n.

⁵ La mort du roi Gormond ed. Scheler, Bruxelles 1876.

Studier i modern språkvetenskap. V, 4.

ni brände; därför skall olycka drabba er». Eller också: »Jag . . . åt S. Richier; att ni brände hans kloster, därför skall olycka drabba er.» Att döma av interpunktionen ha textens båda utgivare Scheler och Heiligbrodt¹ bestämt sig för den senare tolkningen. Den förra synes mig dock bättre träffa det rätta, ty såväl i fornfranskan som i det moderna språket torde det vara mindre vanligt att låta en substantivisk *que*-sats få sin plats i början av perioden. Då i fornspråket sådan satsföljd någon gång förekommer, har jag sett *ce que* användas som inledningsord.

Även det nutida franska skriftspråket erbjuder konstruktioner, som ge anledning till olika uppfattningar av det i dem använda *que*. I t. ex. *Est-ce que vous voulez parler à mon frère?* är *que* tydligen konjunktion. Men svaret på denna fråga kan formuleras efter tre olika typer: *Oui, c'est à votre frère que je veux parler*, *Oui, c'est votre frère à qui je veux parler*, samt den numera antikverade *Oui, c'est à votre frère à qui je veux parler*. Då uppstår den frågan, om *que* i den förstnämnda typen bör uppfattas som konjunktion ex analogia med *que* i frågesatsen, eller om det är relativt ex analogia med de båda andra svarstyperna. Meyer-Lübke² tyckes antaga, att under inflytelse från de alternativa typerna detta *que* från ursprunglig konjunktion för språkkänslan övergått till relativ. En liknande uppfattning citeras av Brunot³ från en grammatik av år 1657, där *que* i frasen *C'est de Dieu que j'attends tous biens* säges fungera som rég. indirect av *qui*. I samma riktning uttala sig Robert,⁴ som anser det ifrågavarande *que* identiskt med det i t. ex. *Dans le temps que* och betecknar det med termen »adverbe ou conjonction relative», och Sandf. Jensen,⁵ som anför det främst bland de fall, då den relativa partikeln ännu användes. Diez⁶ och Tobler⁷ däremot se däri konjunktionen *que* = »dass». Av samma mening är även Ayer⁸ som i detta fall lämnar fritt val mellan den konjunktionella typen och den relativa. Jämför härom A. Malmstedt i III, s. 83—, och IV, s. 80—, av dessa »Studier».

¹ Roman. Studien III. (1879).

² Gramm. III, § 632.

³ H. de la langue fr. III, 509.

⁴ Gramm. s. 203.

⁵ Bisætn. § 48.

⁶ Gramm. III, 316.

⁷ V. B. II, 13.

⁸ Gramm. § 292.

I fraser av typen *Malheureux que je suis!* betraktas *que* vanligen som relativ predikatsform med det föregående adjektivet till korrelat, men Diez¹ förklarar det uttryckligen vara konjunktion = »dass».

I lexikaliska och grammatiska arbeten finnas angivna en mängd fall, då *que* användes med annan uppgift än den att inleda en bisats. Här må endast erinras om ett par sådana, som förefalla mig ha blivit mindre uppmärksammade än de förtjäna.

A. — Talesätt av typen »Mère que mère».

Ex. — *Quant ele ot sa raison finee,
El feu ardant en est entree.
Mere que mere, por morir
Après sa fille volt saillir.* Rom. de S. Fanuel
247—.

— *Quant sa mere çou aperçoit
Seure li court, le grafe prent;
Si le castie doucement:
Mere que mere, por morir
Ne pora mais ce doel soffnir.* Fl. et Bl. ed. Du.
Méril, 800—.

— *Ahi, ahi! feme que fame
Com le set ore bien atraire!
Je cuit qu'ele li fera faire
Que ses gens faire ne li porent.* L'Escoufle 2880—

Dessa tre citat äro de enda av denna typ, som jag själv antecknat, och jag har mig ej bekant, att någon annan samlat sådana och på dem fäst uppmärksamheten. I dem alla tre förefaller talesättet vara exklamativt samt vidare *que* vara = »comme», varpå talrika exempel finnas i andra kombinationer. Meningen är tydligen att framhålla det följande som ett utslag av det för en sann moder, för en genuin kvinna väsentligen karaktäriserande, moderskärlek och kvinnolist. — Av andra romanska språk har jag endast i modern provençalska påträffat talesätt av denna typ. Mistral i Dict. provençal s. v. *Que* anför nämligen *Ami*

¹ Gramm. III, 378 n. och 124.

qu'ami och *Parent que parent* samt översätter det förre med »Pour amis que l'on soit» och det senare med »Quoique parents». Det för dem gemensamma tyckes vara att framhålla ett medgivande, som sedan inskränkes; »må nu så vara att vi äro vänner, släktingar, men i alla fall, etc.» I Rigutini e Fanfani's »Vocabolario italiano» citeras likartade talesätt med »come»: *Oggi com'oggi* och *Voi come voi*, men med dem avses endast att skarpt framhålla ordet i fråga: »Just idag, just ni». Full överensstämmelse i betydelseuppgiften för en sådan reduplikativ jämförelse förefinnes således icke mellan dessa språk. — I svenskan användas likaledes sammanställningar av denna typ, och de ha även där exklamativ karaktär. Av brist på citat måste jag belysa detta med några av mig själv komponerade exempel. Man tänke sig följande stycke ur en dialog: »Men det är ju inte alls säkert, att den pojken är den skyldige». Svar: »Pojke som pojke, stryk skall han få». Annat exempel: »Kött som kött, giv mig vad ni har till hands». Talesättet »hugget som stucket» kan även räknas hit. Med konstruktionen i fråga avses att starkt betona likgiltighet i detta ords såväl ursprungliga som usuella betydelse. Man framhåller som lika giltiga tvänne begrepp av samma art och ställer sig likgiltig för eventuell åtskillnad dem emellan. Här föreligger alltså en fjärde betydelsevariant av en konstruktion, vars utgångspunkt är likställighet.

B. — *Que* och *qui* framför satsdel, använda som adversativa konjunktioner = »mais» »utan».

Man har för längesedan konstaterat, att *que* och även *qui* förekomma använda med denna betydelse i »Roman de Troie» av Benoit de Sainte-More och i »Chronique des ducs de Normandie» av Benoit¹, vare sig nu att man har att göra med en och samma Benoit eller med tvänne skilda författare, som ha gemensamt dopnamn. Ur båda dessa texter har L. Constans i sin edition av R. de Troie VI, sid. 178 anfört exempel på denna användning av »*qui* (neutre *que*)»; bland dem följande:

— *Ici n'ot pas eschar ne ris*
Que duel estrange e merveillos. R. de Troie,
 28744—.

¹ Ed. Fr. Michel, 3 vol. Paris 1836—1841.

- *Mais n'i esteit pas fine amor*
Que traïson e decevance. Chron. 1439—.
- *Ne somes pas en ceste peine*
Por Menelaus ne por Heleine
Qui por aveir honor e pris. R. de Troie, 1832—.
- *Ne fu mie pensis n'embruncs,*
Qui haitez e pleins de joiance. Chron. 1610—.

Samt vidare R. de Troie, 15271—:

- *Laudamenta ot non li uns,*
Qui ne fu laiz ne neirs ne bruns,
Mais genz e blonz e blanz e beaus.

Obs. — I fem manuskript ersättes »mais» av »qui» och i ett av »cui».

Que och *qui* i denna användning tyckes ej kunna uppvisas i andra texter än de båda nämnda, vilket kan tala för att de ha samma författare, ehuru Constans av många skäl anser detta osannolikt. Han har i Glossaire sammanfört exemplen på såväl *qui* som *que* under rubriken »Neutre que» och betraktar dem sålunda som relativa pronominalformer. Men av de anförda varianterna framgår, att man på Benoit's tid ansåg dem som synonyma med konjunktionen »mais», varföre de väl också få räknas tillhöra dess ordklass.

Såsom redan blivit framhållet, hör R. de Troie till de texterna, där relativformen *que* fått en så vidsträckt användning, att den tyckes ha uppfattats som en parallellform till *qui*, vilket ju även i någon mån äger rum i det nutida folkspråket. Med avseende på tonstyrka borde *qui* kännas som den starkare formen. Det är mycket sannolikt, att man då, än mindre än nu, kunde under alla förhållanden skilja relativt *que* från konjunktionen. Då *que* som relativ hade en starkare biform *qui*, kunde därav följa att *que* även som konjunktion fick denna parallellform *qui*, särskilt användbar då konjunktionen hade adversativ betydelse och följaktligen borde framhållas med större eftertryck än vanligt. Efter preposition fick ju på liknande sätt konjunktionen *que* stundom till biform den starkare formen *quoi*; t. ex. *Pour quoi* för *Pour que*.¹ På annat sätt kan jag ej för-

¹ A. T. i V. B. I, 164.

klara, att *qui* dialektalt användes vid sidan av *que* som adversativ konjunktion.

Huru det tillgått, att konjunktionen *que* fått denna användning, anser jag böra förklaras på följande sätt. Med sådan betydelse kan *que* endast förekomma framför satsdel, som fullt utförd bildar en självständig affirmerande eftersats, vari meddelas anledningen därtill att det i försatsen utsagda negerats. I sådant fall får denna eftersats adversativ betydelse, särskilt om de båda satserna ha verbet gemensamt, vilket således kan utan otydlighet utelämnas framför den återstående, särskilt viktiga satsdelen. Om man i en sådan kombination använder fullständig eftersats, kan man på svenska nästan fakultativt inleda denna med »ty» eller »utan»; men om eftersatsen reduceras till satsdel, uteslutes användningen av »ty». I den svenska satsen: »Han for inte till Stockholm utan till Göteborg» kan »utan» ej utbytas mot »ty», men för fullständig eftersats får man ju valet fritt mellan »ty» och »utan»; »Han for inte till S. ty l. utan han for till G.» — I fornfranskan var det mycket vanligt att inleda kausala eftersatser med konjunktionen *que*, som då någorlunda motsvarar vårt »ty», ehuru detta är av demonstrativ karaktär, *que* däremot av relativ. Även då försatsen var negerad, inledde man den affirmerande eftersatsen med *que*, som då till betydelsen närmade sig »utan». Om man däremot på ovan angivet sätt reducerade eftersatsen, var det brukligt att inleda den återstående satsdelen med *mais* eller med det numera antikverade *ains*. Det för våra båda texter egendomliga är sålunda endast, att användningen av *que* utsträckts även till sådana fall, då eftersatsen reducerats till satsdel.

Man jämföre t. ex. följande trenne citat från R. de Troie:

- *De rien vivant merci n'aveient,
Que maint riche home e maint manant
Faiseient pouvre e pain querant.* v. 28740—. *Que*
där = »ty» eller »utan».
- *Ne semblent pas voiz femcnines,
Que d'esperitaus riens devines.* v. 24001—. *Que*
där = »utan».
- *Cist ne chevauchent pas roncins,
Qui chevaus buens d'outre Eufrate.* v. 9500—. *Qui*
där = »utan».

Liksom fallet är med dess tyska motsvarighet »denn», går denna kausala användning av *que* tillbaka till den temporala.

Det ifrågavarande *qui* anser jag sålunda böra betraktas som en starkare biform till konjunktionen *que*, framkallad ex analogia med de som parallellformer uppfattade relativen *qui* och *que*. Vidare ha dessa *qui* och *que* blivit synonymer till *mais* därigenom att de användes att efter negererande försats inleda en affirmerande satsdel vars verb lätt kunde suppleras, emedan det var identiskt med försatsens, och om man det gjorde, fick *que* sin vanliga kausala betydelse »ty».

Man kan slutligen framställa den frågan, huruvida detta för så många olika, men dock befryndade uppgifter använda *que* bör betraktas som ett enhetligt ord med utgångspunkt från ett enda latinskt stamord, eller om det bör ledas tillbaka till ett större eller mindre antal av de latinska ord, som motsvara skilda användningar därav. Med andra ord, bör man säga detta *que* eller dessa *que*? Om man antager det förra alternativet, måste man utgå från en relativ pronomialform, och man har då att välja mellan *quem* och *quid*, som dock kunna ha i samverkan framkallat det indeklinabla relativet *que*. Att som identiskt med detta *que* antaga *que* relativt adverb och relativt bindeord erbjuder ingen svårighet. Men de adverbiala bisatsernas *que* föregås ofta av preposition, vilket ju skänker substantivkaraktär åt de med en sådan inledda bisatserna, d. v. s. att *que* i dessa satser bildar övergången till de rena att-satsernas *que*, som man då får anse utgöra slutpunkten för relativets evolution till allmän bisatsexponent. Om man däremot accepterar det andra alternativet, möter man svårigheten att på rätt ställe anbringa gränslinjen mellan dessa homonymer *que*, de må nu antagas vara endast två eller flera. Av Meyer-Lübkes Gramm. III, § 563 finner man, att *que*'s ursprung ännu är en öppen fråga, på vilken man förmodligen aldrig kan finna ett svar, som gillas av alla. Tydligt är endast, att detta eller dessa *que* fått sin vidsträckt användning under en period, då språket utslutande determinerades av en obildad folkmassa, som ej råde med syntaktiska distinktioner.

Abbreviëringar.

- Amis = Amis et Amiles u. Jourdain de Blaivies, ed. K. Hofmann. Erlangen 1882.
- Ayer, Grammaire comparée de la langue française, Paris 1885.
- Auc. et Nic. = Aucassin u. Nicolette, ed. H. Suchier, Paderborn 1878.
- Bal. e Jos = Gui von Cambrai. Balaham u. Josaphas, ed. C. Appel, Halle 1907.
- Bast = Li Bastars de Buillon, ed. Scheler. Bruxelles 1874.
- Bischoff = Fr. Bischoff, Der Conjunctiv bei Chrestien, Halle 1881.
- Chev. du Pap. = Le Chevalier du Papegau, ed. Heuckenkamp, Halle 1896.
- Cor. Lo. = Le couronnement de Louis, ed. Langlois, Paris 1888. — Soc. anc. textes.
- Fl. et Bl. = Floire et Blanceflor, ed. Du Méril, Paris 1856.
- Florence de R. = Florence de Rome, chanson d'aventure, ed. A. Wallensköld, Paris 1909. — Soc. anc. textes.
- Guill. de Dole = Le Roman de la Rose ou de Guillaume de Dole, ed. G. Servois, Paris 1893. — Soc. anc. textes.
- Jourd. de Bl. — Se Amis.
- L'Escoufle, roman d'aventure, ed. H. Michelant et P. Meyer, Paris 1894. — Soc. anc. textes.
- L. Rois = Les quatre livres des Rois, ed. Le Roux de Lincy, Paris 1841.
- M. de Rome = Le roman de Marques de Rome, ed. Alton, Tübingen 1889.
- Mon. Guill. = Le Moniage Guillaume, ed. Cloetta, Paris 1911. — Soc. anc. textes.
- Prière Th. = Li Priere Theophilus, ed. A. Scheler. Z. f. roman. Philologie, 1877.
- Renclus de Moiliens = Li Romans de Carité et Miserere du Renclus de Moiliens, ed. van Hamel, Paris 1885.
- Robert, Grammaire française, Groningue 1909.
- Rom. de S. Fanuel = Le Romanz de Saint Fanuel et de Sainte Anna, ed. Chabaneau, Montpellier 1885. — Revue des langues romanes.
- R. Thebes = Le roman de Thèbes, ed. L. Constans, Paris 1890. — Soc. anc. textes.
- R. Troie = Le Roman de Troie par Benoit de Sainte-Maure, ed. L. Constans, Paris 1904—1912. — Soc. anc. textes.
- Sandf. Jensen, Bisætningerne i moderne fransk. København, 1909.
- Sept Sages = Deux Rédactions du Roman des Sept Sages de Rome, ed. G. Paris, Paris 1876. — Soc. anc. textes.
- V. B. = A. Tobler, Vermischte Beiträge. I—V, Leipzig. 1886—1912.
- Yvain = Der Löwenritter von Christian von Troyes, ed. Foerster, Halle 1887.

II.

Om olika arter av språkanalys.

Den gradualavhandling, »L'Analyse du langage appliquée à la langue française», som doktor Carl Svedelius i december 1897 publicerade, vann från kompetent håll ett berättigat erkännande. Så framstående romanister som Adolf Tobler¹, W. Meyer-Lübke² och Eugen Herzog³ redogjorde i olika tidskrifter för dess innehåll och syfte samt framhöllo, att författaren absolut självständigt och med livlig tankekraft behandlat sin uppgift, som var att ruska på och om möjligt undantränga den hittills övliga, logiska språkanalysen och ersätta den med en psykologisk, d. v. s. att utan hänsyn till yttrandets form utslutande rikta sin uppmärksamhet på dess verkliga innebörd under bemödande att fullt tillägna sig den i alla dess nyanser. För en sådan psykologisk analys av det skrivna kräves sålunda, att man för sin själs öron manar fram ej blott de använda orden utan även det talade språkets övriga hjälpmedel, accentuering, pauser och röstens modulation.

Skillnaden emellan denna psykologiska analys och den logiska erinrar alltså om den mellan fysiologi och anatomi. Fysiologen riktar sina iakttagelser på människokroppens olika delar under deras funktion inom den levande organismen; anatomen undersöker kadavret, dissekerar fram dess skilda organ och etiketterar dem. På liknande sätt är den psykologiska analysens undersökningsobjekt det sagda, sådant det skulle te sig, då man tänker sig det direkt flyta fram för att bilda ett meddelande; den logiska däremot analyserar det, sådant det ligger

¹ Herrigs Archiv CI. 224 —.

² Literaturbl. f. germ. u. rom. Philol. 1899, 49 —.

³ Z. f. fr. Spr. u. Litt. XXI. 2, 70 —

framför oss i dess avslutade form, demonstrerar dess olikartade partier och etiketterar dem med termer, som till stor del äro hämtade från logiken, vars metod även dominerar inom den traditionella syntaxen.

Det är mot denna traditionella syntax, — »vénérable principalement par son ancienneté» —, som Svedelius drager i härnad, och han gör det med verklig talang, kraftfullt och med livlig övertygelse om det berättigade i hans angrepp. Han börjar med att kasta över bord nära nog alla hittills använda syntaktiska termer, även subjekt och predikat; adverb, preposition och copula torde vara de enda, som i någon mån funnit nåd för hans granskande blick. Termen »sats» ogillar han och ersätter den med »communication», meddelande, som han anser lämna större frihet att i varje särskilt fall utreda, vad en individ vill meddela sin interlokutör. Till och med mot termen »ord» hyser han betänklighet, om det användes med annan betydelse än den av »glosa»; i sina analyser rör han sig ej med »mots» utan med »unités linguistiques». För sin språkanalys har han måst skapa en alldeles ny terminologi, som är mycket rikhaltig, men med vars användning man har svårt att göra sig förtrogen, även sedan man allvarligt försökt att sätta sig in i hans åskådning och tankegång. Detta beror närmast därpå, att då man under ordskruden vill så att säga renodla meddelandets innebörd, blir analysen lätt svävande. Han avslutar sin avhandling med den förklaringen, att han gjort till sin uppgift att besvara följande sex frågor av praktisk och real natur. Vad är det som i ett givet yttrande den ena individen meddelar den andra? Huru äro idéerna, de lingvistiska enheterna ordnade och kombinerade? Vilken roll spelar själva rösten? Varföre göres paus? Varföre stärkes tryckaccenten? Varföre modifieras tonfallet?

Man finner härav, att den väg, på vilken han slagit in, är en helt annan än den, varpå den traditionella syntaktiska analysen vandrar fram. Frågan blir alltså, om den psykologiska analysens metod bör föredragas framför den gamla traditionella. För att få ett fullt avgörande svar på denna fråga synes det mig vara den säkraste utvägen att för t. ex. franskan utarbета en grammatik, där vad vi nu kalla syntax ersättes av en redigt och i tillräcklig omfattning lämnad ledning att fullständigt tillägna sig denna art av språkanalys.

Den bästa uppställningen för en sådan lärobok kan jag ej fullt aktualisera, ty avhandlingen ifråga är ej tillräckligt upplysande i detta hänseende. Men jag föreställer mig att efter en allmänt orienterande inledning dess första kapitel bör omfatta en redogörelse för den nya terminologien med väl valda exempel, varigenom man vinner färdighet att i de konkreta fallen säkert använda de talrika nya termerna. I de följande kapitlen bör väl metodiskt redogöras för olika arter av meddelanden, särskilt med hänsyn till allt, som kan hjälpa till att rätt konkretisera uppfattningen, ty det är med många faktorer man bör räkna, då det gäller att fullt realistiskt pröva och analysera ett meddelande av i någon mån komplicerad beskaffenhet.

Först och främst fordras, att man klart uppfattar meddelandets karaktär och innebörd, men för att kunna detta fordras ofta nog, att man genom studiet av logik och andra förståndet utvecklande discipliner vant sig att prövande observera en tankeakt. Härmed sammanhänger att söka anledningen till de i meddelandet använda lingvistiska enheternas, språktakternas inbördes ordning och kombination. Man bör vidare ha full insikt i och kunna säkert tillämpa talorganens uppgift, då det gäller att skänka ett meddelande dess fulla uttryck, så att man kan avgöra, vilken tonart är den rätta, när paus bör inträda, när den expiratoriska accenten bör hållas jämn eller stärkas, samt huru den musikaliska accenten bör moduleras. En så inträngande språkanalys kräver alltså hos den, som skall anställa den, en icke obetydlig mögnad i förståndet, en levande insikt i vissa delar av fonetiken och förtrogenhet med deklamationskonsten, dess teori och utövning. Det är föga sannolikt, att någon än så skicklig lärare skulle vid elementarläroverken kunna med framgång tillämpa denna metod ens vid undervisningen i modersmålet i de högsta klasserna, där den komme i en för det stadiet störande konflikt med vad eleverna i de lägre klasserna inhämtat efter den gamla förkastliga metoden. Vidare kan jag ej inse, att denna nya metod bättre än den gamla skulle främja inlärandet av ett språks korrekta behandling i skrift. Däremot anser jag ej osannolikt, att den hos intellektuellt mogna studenter kan leda fram till stilistisk konstnärlighet inom ett språk, med vilket de på annan väg blivit fullkomligt förtrogna i övriga hänseenden.

I en följande uppsats, »Die Satzanalyse des Französischen»,¹ har doktor Svedelius närmare preciserat och i några hänseenden modifierat sin ståndpunkt. Av vad han där säger s. 48 o. följ. tyckes framgå, att han själv i någon mån närmat sig den nu av mig framställda uppfattningen. Trots den gamla metodens brist på vetenskaplig konsekvens anser han den ej längre absolut förkastlig, utan synes villig att medgiva dess användning vid sidan av hans egen, som det erbjuder större svårighet att med full säkerhet tillämpa.

* * *

En kort redogörelse för de ovan angivna recensionerna av den förstnämnda uppsatsen torde här vara på sin plats. — Meyer-Lübke inleder sin med ungefär följande resonemang. Av alla grammatiska discipliner är syntaxen starkast i behov av en fullständig omgestaltning. Detta har man länge insett, men av praktiska hänsyn har man ej vågat sätta yxan till roten. Liksom om det vore praktiskt att nöja sig med ett system, som man på goda grunder ogillar. Inom varje annan vetenskap är man ju ständigt beredd att söka det bästa systemet för att så riktigt som möjligt inränga och ordna alla företeelser, som höra till dess område. Varföre skulle lingvistikens bilda ett undantag i detta hänseende? Är man icke skyldig att även inom den söka det bästa? Men i den mån man förvärvar en vidsträckt och djupgående insikt i de otaliga språkens mångskiftande strukturer och bildningsförlopp, dess tydligare inser man, huru omöjligt det är att uppställa ett för alla språk gemensamt system, vari man hållit sig fri från vår inneboende tendens att för systemets skuld i företeelserna inlägga något, som alls icke tillkommer dem. Man inser vidare att om det nu vore möjligt att åstadkomma ett sådant system, måste man söka sig dit på annan väg än logikens. Vi göra därför rättast i att rikta vår uppmärksamhet på enskilda språk och språkperioder och att söka utreda dem utan anspråk på allmängiltighet för de formler vi funnit. Bland dem, som på senare tid anställt försök av denna art, utmärker sig Svedelius för skarp och själv-

¹ Uppsatser i romansk filologi tillägnade professor P. A. Geijer på hans sextioårsdag, den 9 April 1901. Upsala 1901.

ständig tankegång. — Recensenten redogör sedan för avhandlingens huvudsakliga innehåll samt framhåller att i densamma analysen måst grundas på betydelsen med hänsyn till franskans formfattigdom. Terminologien finner han träffande men obekvämt. Termerna subjekt och objekt anser han kunna bibehållas, blott man är klart medveten därom, att de i grammatiken beteckna något helt annat än i logiken. — Efter några detaljanmärkningar avslutar han sin recension med det omdömet, att skriften innebär ett stort steg framåt mot grammatikens frigörelse från logikens bojar.

Herzogs recension är betydligt längre än de båda andra och svår att i korthet referera, varföre jag här endast vill återgiva det väsentliga. Läran om satsdelarna, säger han, är ett av syntaxens mest hoptrasslade kapitel, fullt av inkonsekvenser och brister, varföre man bör hälsa välkommet varje försök att finna klara, avrundade och fullt adekvata formler för den överväldigande mångfalden av språkelement. Han lämnar dock läsaren i ovisshet om, på vilka punkter han anser, att Svedelius presterat något fullt antagligt i detta hänseende. — Författarens utbyte av termen »sats» mot »communication», meddelande, ogillar han, emedan denna senare i det allmänna språkbruket användes med annan betydelse och är för övrigt lika inexakt som den förra, med vilken man redan är förtrogen och vars brister man för längesedan lärt sig att inse. Termerna »procédé» och »relation» ogillar han även, ty det är i många fall omöjligt att säkert bestämma, till vilken av dessa tvänne kategorier ett meddelande bör hänföras.

Herzog fördelar språkformerna på tvänne grupper: de fasta, »unausbaubare», som ej medgiva tillägg och utbildning t. ex. »Bonjour!», samt de tänjbara, »ausbaubare», som kunna vidgas och kompletteras med olika bestämningar, d. v. s. vad vi nu kalla satser med ett predikat, som dock ej nödvändigt är verbalt. Lika litet som morfologien kan befatta sig med oböjliga ord, lika litet bör syntaxen syssla med de förstnämnda, ofogliga språkformerna.

Efter flera detaljanmärkningar, framkallade av författarens brist på hänsyn till den historiska grammatiken, framhåller Herzog, att för de vetenskapligt undersökta språken äro ordformerna redan samlade och bilda ett fast underlag för historisk forskning. Men för satsformernas historiska studium återstår

den vida svårare uppgiften att samla och systematiskt ordna det för en given tidpunkt tillgängliga materialet. Åt den, som väljer en sådan uppgift, rekommenderas varmt studiet av denna avhandling, vari han finner mycket, som är användbart och förträffligt, men varav det även framgår, huru lätt t. o. m. en så fin observator och tänkare, som Svedelius utan tvivel är, råkar på avvägar, om han alltför schematiskt håller sig till den med för litet material uppförda komplexen i st. f. att genast från början rusta sig med ett i möjligaste mån alltomfattande förråd.

Tobler inleder sin recension med lovord över författarens tankekraft och fina iakttagelseförmåga. Han finner avhandlingen väckande samt väl värd att läsas och begrundas, varföre man ej bör låta sig avskräckas därav, att stilen stundom är bred och oklar, de talrika nya termerna icke alltid lyckligt funna. Ur denna korta recension meddelas här i ordagrann översättning följande särskilt beaktansvärda utdrag. »Vad författaren kallar språkets analys är icke en analys av det språkliga meddelandet, sådant detta kan uppdelas i skilda ord med syntaktiskt betingad form och funktion, — om ordklasser, flexion, satsernas biordning eller underordning nämner han nästan ingenting. Vad han gjort till sin uppgift är snarare att analysera tankeinnehållet i ett språkligt meddelande frånsatt formens enskildheter. Också uttalar han stundom en icke obetydlig missaktning för den övliga syntaxen, som ju utan tvivel syndar i mycket och kanske icke alltid fasthåller tillräckligt, att dess objekt blott är det sammanhängande talet, men icke med bästa vilja i världen kan undvika att även tala om enskilda företeelser med sammanhang sinsemellan. Den har för övrigt länge och med framgång bemödat sig om bättring. Även från logiken tar författaren avstånd och protesterar med rätta mot sammanblandning av sats och omdöme, och han undviker termerna subjekt och predikat m. fl. men fasthåller egendomligt nog vid begreppet kopula, som väl uteslutande får anses tillhöra logiken. Men han beaktar icke tillräckligt, att det språkliga meddelandet sker i en bestämd form och att dess innehåll står i nära samband med just denna form.»

Om man med ledning av dessa referat söker klargöra de tre recensenternas ställning till dessa båda frågor: Är den traditionella syntaktiska metoden alldeles förkastlig? och Har Sve-

delius lyckats att lämna ett värdefullt uppslag till en bättre ny sådan? så synes mig resultatet bli följande. Meyer-Lübke besvarar den första frågan jakande och anser att Svedelius i det stora hela skickligt angivit riktlinjerna för en metod, som bestämmer och karaktäriserar de faktorer, som verkligen spela in i en språkakt, och uteslutande räknar med dem. — Herzog betonar bristerna i den traditionella uppfattningen av satsdelarna och anser, att Svedelius visserligen delvis råkat på avvägar, men också, att i hans avhandling finnes sådant, som kan främja ett fortsatt arbete i den av honom angivna riktningen. — Tobler åter tyckes fasthålla vid den traditionella syntaxen, vars bristfällighet man är i färd med att avhjälpa. Det framgår ej tydligt, huru långt han gillar den av Svedelius kraftigt uttalade oppositionen mot att taga hjälp av logikens metod vid språkanalysen.

Det förefaller mig alltså, som skulle Tobler ha gillat min här ovan angivna uppfattning, att på ett högre bildningsstadium, då iakttagelseförmågan blivit stegrad, den psykologiska metoden kan hjälpa till att med konkret fyllighet uppfatta en språkakt och sålunda korrigera den mekaniska tendensen i den traditionella. Likt fysiologi och anatomi ha de var för sig sitt berättigande. Men som dessa båda arter av språkanalys ha gemensamt objekt, komma de i ständig kontakt med varandra, vilket, om de handhavas rätt, bör lända till ömsesidig båtnad. Den traditionella metoden har större fasthet, den psykologiska större smidighet.

Då Meyer-Lübke år 1900 publicerade sin stora romanska grammatiks tredje del, syntaxen, kunde man vänta sig att där få se tillämpad en metod, som vitt skilde sig från den gamla traditionella, av honom så deciderat utdömda metoden. Men om man jämför hans syntaktiska system med t. ex. det, som Diez följde i sin för mer än sextio år sedan publicerade »Grammatik der romanischen Sprachen», så finner man, att avvikelserna från det traditionella äro vida mindre, än man skulle väntat. Ur »avant-propos», vari han motiverar sin varsamhet i detta hänseende, må här meddelas följande utdrag: »C'est une chose reconnue et réclamée des côtés les plus divers que toute notre syntaxe a besoin d'une transformation profonde, qu'elle doit surtout se débarrasser des classifications latines. Mais bâtir à nouveau est chose plus malaisée que de démolir; or ici je me

trouvais devant la difficile question de savoir s'il fallait transformer complètement ou graduellement.» Han bestämde sig för det senare alternativet, men jag får erkänna, att hans relativt små modifikationer av ett äldre system icke på mig göra intryck av att vara avsevärda förbättringar.

I inledningen till min uppsats, »Modus conjunctivus, särskilt i franskan»,¹ har jag redogjort för min ställning till den frågan, om man för syntaxen bör följa en metod, som är absolut skild från logikens. Sedan dess har jag ej funnit anledning att modifiera min då uttalade mening. Jag anser fortfarande, att sambandet mellan studiet av tankens uttryck, talet, och den vetenskap, som hjälper till att reda tanken, är tillräckligt starkt, för att talets analys, syntaxen, kan med fördel ställas i beroende av tankens analys, logiken. Men jag framhöll även, att en så slarvigt sammanbragt och så vårdslöst behandlad produkt, som språkmaterialet faktiskt är, långt ifrån alltid medgiver en utredning enligt metoden för logisk analys. Man bör nämligen fasthålla i minnet ett språks bildningsförlopp. Dess äldsta element gå tillbaka till en tid, då bristen i förståndsutveckling ej medgav annat än rudimentära tanke- och följaktligen även språk-akter. Med ökad tankekraft växte även förmågan att uttrycka sig, men man behandlade alltid språket med stor vårdslöshet och ställde därpå aldrig större krav än att med tillhjälp av situationen, gester och tonfall kunna göra sig begriplig för interlokutören. Därav följde, att man alltid nöjde sig med ett »något-så-när». Så göra vi än idag, och det är både bekvämt och praktiskt, ty vi böra ej på yttrandets utformning nedlägga större arbete än som nätt och jämt behöves för att i det givna fallet göra oss förstådda. Hur skulle det taga sig ut, om vi uttryckte oss med all den omständlighet, som behövdes för att omöjliggöra varje eventuellt missförstånd? Både vi själva och interlokutören skulle tröttna, innan meddelandet vore färdigt.

Vårt tal bör sålunda aldrig göra anspråk på att äga en alla krav fullt tillfredsställande precision. Men tankelivet växer från den ena generationen till den följande, kulturen får en allt finare utveckling, och detta drar med sig språket, som utan vårt medvetna åtgörande får en rikare utbildning även det. Av äldre språkformer och fasta ordgrupper bortfalla några, men

¹ Studier i modern språkvetenskap, utgivna av Nyfilologiska Sällskapet i Stockholm. II, 1901.

andra stanna kvar i bruk och få i mån av behov ändrad uppgift och betydelse; nya tillkomma, mestadels ur gammalt material, och inpassas i det i arv mottagna förrådet.

Då man vill syntaktiskt ordna och uppdelat en sådan komplex, måste man nog avstå ifrån att i större utsträckning tillämpa logikens metod och synpunkter. Men om man utgår från språket, sådant det ter sig i fullständiga satser och perioder — och detta är väl icke alldeles oberättigat — så kan jag ej finna annat, än att det kan underlätta utredningen, om man ett stycke bortåt följer logikens metod för tankeanalys och accepterar i densamma använda termer.

De, som absolut fordra språkanalysens befrielse från logikens bojar, lämna aldrig fullständigt besked om, vilka dessa bojar äro och varföre de bliva oberättigat tyngande. Det förefaller mig också, som skulle de likt Monsieur Jourdain, som talade på prosa »sans le savoir», mot eget förmenande utgå från logiska synpunkter. Så t. ex. Svedelius, då han utdömer termerna subjekt och predikat och anser dem böra ersättas av »terminus a quo» och »terminus ad quem». Då jag öppnade Liard's »Logique» för att se, huru han definierade »sujet» och »prédictat» läste jag där: »Rigoureusement, le mot terme signifie limite, »terminus». Les termes, ainsi entendus, sont les limites de la proposition, le »sujet» par lequel elle commence, le »prédictat» par lequel elle finit». De av Svedelius föredragna termerna äro således endast obekväma omskrivningar för just logikens enkla och hävdvunna. Också äro hans recensenter mycket ojämna i utdömandet av dessa nya termer. Detta tyckes mig visa, att man ej vill på allvar och i allo lösgöra sig från logikens syn på språket.

Medeltidens kulturmän betraktade ju logiken som en »ancilla theologiæ», under vars medverkan kyrkofäderna utformade ett lärosystem av ännu idag beundrad konsekvens. På liknande sätt blev den även en »ancilla philologiæ», en tjänsteande, som hjälpte till att uppföra och inreda stommen till den grammatiska syntaxens byggnad. Under seklens lopp har denna konstruktion undergått många förändringar, men logiken har hittills nästan alltid haft sitt finger med i dem. — Som bekant ha gamla tjänsteandar benägenhet att under sken av hjälpsamhet inblanda sig i sådant, som noga taget står utanför deras befogenhet. Logiken torde nog få anses som en sådan trotjänare,

som gjort sig väl så bred inom den syntaktiska analysen. Men däraf följer icke, att vi böra ge honom avsked på grått papper, ty vi behöva fortfarande hans tjänster, särskilt då det gäller att komma till rätta med fullt utbildade satser och perioder, d. v. s. då analysens objekt är likartat med det, varmed logiken har till uppgift att syssla.

Men det är icke blott den efter logikens ritning uppförda stommen, som man påstår vara felkonstruerad. Man finner även att den traditionella syntaxens byggnad är alldeles för vidlyftig och innehåller rum och avdelningar, som det ej tillkommer syntaxen att fylla. Under strävan att bringa den därhän, att den meddelar ett sådant fullständigt välde över språkmaterialet, som behöves för att korrekt och varierat forma sina tankar i tal och skrift, har man nämligen föranletts att åt syntaxen börda områden, som egentligen tillhöra andra grenar av språkvetenskapen. Man har vidgat byggnaden för att där inrymma delar av ordläran och stilistiken samt även sådant, som till sin art icke är syntaktiskt, utan lexikaliskt.

Det är denna från reformivrarnas synpunkt otillfredsställande komplex, av J. Ries¹ kallad »Mischsyntax», som han och flera andra önska reducerad till dess rätta proportioner. Om t. ex. hundra år ha sålunda eventuellt läroböckerna i syntax, såväl till uppställning som begränsning, ett helt annat utseende än det, som vi äro vana vid. Dock endast eventuellt, ty det kan också hända, att den traditionella metoden, grundad som den är på tusenårig erfarenhet, kan hålla stånd mot sinsemellan oeniga fiender. Det har ju visat sig, att syntaktiska arbeten, skickligt och med omsikt utförda efter den gamla metoden, lämna klar och säker ledning i alla avseenden. Man bör vidare erinra sig, att de, som med vaket omdöme följa denna metod, alls icke ställa sig fientliga mot resultaten av vad man kallar en vidgad och fördjupad insikt i språkens väsen. Men de betrakta dem med kritiska ögon och känna sig ej färdiga att tillämpa dem annat än i den mån det visar sig, att de icke äro teoretiska elukubrationer, utan att de framgått ur säker observation och äro praktiskt användbara.

¹ »Was ist Syntax?» Marburg 1894. — I sin uppsats »La délimitation de la syntaxe, ss. 265—290 av »Uppsatser i romansk filologi, tillägnade professor P. A. Geijer» Uppsala 1901, har professor K. F. Sundén skarpt och utförligt granskat detta arbete ävensom andra nyligen gjorda försök att omgestalta syntaxen.

LE DÉVELOPPEMENT PHONÉTIQUE
DES SUFFIXES *-ABILIS* ET *-IBILIS*
EN FRANÇAIS

PAR

E. STAAFF

Le suffixe *-bilis*, d'un emploi fréquent dans le latin classique, jouit dans le latin vulgaire d'une popularité toujours plus grande.¹ Ce suffixe, dont la fonction était originairement d'exprimer, combiné avec un thème verbal, «eine passive Fähigkeit oder Tauglichkeit»,² s'ajoutait au thème du présent. Ainsi, on eut de la 1re conjugaison des adjectifs en *-abilis* (*æstimabilis*, *laudabilis*, *sanabilis*). La 1re conjugaison comprenant l'immense majorité des verbes latins, il s'ensuit que le suffixe se présente en latin le plus souvent sous la forme *-abilis*. Les cas latins où *-abilis* se trouve combiné avec un thème verbal appartenant à une autre conjugaison que la 1re sont rares. Les mots de la 2e conjugaison devraient donner des dérivés en *-ēbilis*. Il n'y en a que trois: *delebilis*, *flebilis*, *plebilis*. Généralement les dérivés de la 2e conjugaison se terminent comme ceux de la 3e en *-ībilis* (*horribilis*, *terribilis*, *exercibilis*; *alībilis*, *credībilis*, *vendībilis*, *intelligībilis*). Les dérivés en *-bilis* de la 4e conjugaison sont relativement rares et généralement plus récents (*sepelībilis*, *scībilis*, *innutrībilis*). On trouve aussi des adjectifs formés à l'aide du suffixe *-bilis* ajouté au thème du participe (*comprehensībilis*, *flexībilis*, *passībilis*, *visībilis*). Rappelons enfin l'existence de formes telles que *mōbilis*, *nōbilis*, *solūbilis*, qui sont d'origine analogique (*amatum*: *amabilis* = *motum*: *mobilis*).

* *

Comme c'est le cas d'un certain nombre d'autres suffixes *-abīlis* verbaux en français, tels *-mentum*, *-icium*, *-orem*, *-uram*, ainsi

¹ On trouve des détails sur la fréquence du suffixe pendant les différentes périodes du latin dans PAUCKER, *Materialien zur lateinischen Wortbildungsgeschichte* III p. 18 et COOPER, *Word formation in the roman sermo plebeius* p. 96.

² Sur le suffixe *-bilis* en latin voir STOLZ, *Hist. Gram.* (1894) p. 567—569, CORSEN, *Kritische Beiträge* p. 363, LINDSAY, *The latin language* p. 334 etc.

-bilis tire sa forme courante des dérivés de la 1re conjugaison.¹ Cet échange de *-ibilis* et *-ibilis* contre *-abilis* eut lieu déjà pendant l'époque pré littéraire, et, dans l'ancien français, *-able* est un suffixe très productif, qui s'ajoute à des thèmes verbaux de toutes les conjugaisons. M. COHN² donne une liste abondante d'adjectifs ancien français en *-able* formés sur des verbes qui n'appartiennent pas à la 1re conjugaison. Citons comme exemples: *comprendable* Dial. Grég. 81,25, *corrumpable* Serm. Bern. 42,19, *loisible* Dial. Greg. 61,8, *metable* Troie 5468, *nui-saule* Serm. Bern 60,32, *prenable* Brut 8850, *convenable*, Troie 2282, *resplendissable* Troie 26356.

Le suffixe *-able* est donc la forme française de *-abilem*. Cette forme s'est-elle développée conformément aux lois phonétiques ou non? C'est cette question que nous allons examiner dans ce qui suit. Avant d'aborder cet examen, il faut pourtant considérer un petit groupe de mots qui présentent des conditions phonétiques analogues à celles des mots en *-able* < *-abilem*, à savoir les mots français en *-able* qui se terminaient en latin en *-abulam* ou en *-abulum*. M. BEHRENS³ pose en principe qu'en latin vulgaire *v* aussi bien primaire que secondaire (provenant de *b*) passe à *u* dans la combinaison *av* + *consonne* et qu'il se joint ensuite à l'*a* pour former la diphtongue *au*: *avica* > *auca*, *amavit* > *amaut* et aussi *tabula* > *taula*, *parabula* > *paraula*. M. MEYER-LÜBKE⁴ partage cette opinion, tandis que M. NYROP⁵ regarde le développement *abula* > *able* comme normal et regarde *tôle* < *tabula* comme une forme dialectale. Quant à *parole*, M. NYROP constate seulement que c'est un mot d'origine grecque sans tenter d'explication.

Je crois, avec MM. BEHRENS et MEYER-LÜBKE, que le développement purement populaire est celui de *-abul-* en *-ol-*, développement qui a eu lieu déjà en latin vulgaire comme cela ressort de l'accord qui règne pour un certain nombre des mots en question entre plusieurs langues romanes.⁶

¹ Voir DARMESTETER, La protonique non initiale, Rom. V. p. 160.

² G. COHN, Die Suffixwandelungen im Vulgärlatein und im vorliterarischen Französisch (Halle, 1891), p. 85.

³ SCHWAN-BEHRENS, Grammatik des Altfranzösischen⁸, § 26.

⁴ Einführung², § 116.

⁵ Grammaire historique, I² § 376.

⁶ Voir sur ces mots Å. BLOMGREN, Le développement des proparoxytons latins *-ulus*, *a*, *um*, Upsal, 1913.

Voici la liste des mots en question avec les formes romanes qui nous intéressent ici:¹

canabula, anc. fr. chanole, MEYER-LÜBKE, Et. Wörterbuch 1566 a.

**cannabula*, ven. kanaula M.-L. l. c. 1560.²

fabula, it. fola, p. fable,

parabula it. parola, anc. fr. parole.

rotabulum anc. fr. roable, fr. mod. ràble.

sabulum fr. sable.

stabulum fr. étable.

tabula anc. fr. tole (Einführung § 116) fr. mod. tôle, fr. table, sard. taula.

Les formes avec *au* et *o* sont entièrement populaires. Celles dans lesquelles *u* est tombé, tandis que *b* reste, n'ont été adoptées par la langue du peuple qu'après le passage *abu* > *au*. Ce passage étant préroman, les mots en *-able* peuvent naturellement être et sont pour la plupart très anciens. Ils avaient sans doute leurs formes en *-able* longtemps avant le passage de *a* tonique libre en français à *e* et doivent par conséquent suivre à cet égard le même développement que les mots où *-able* remonte à *-abilem*.

Le problème qui se pose réside dans le traitement de l'*a* tonique. Plusieurs grammairiens regardent les voyelles comme entravées devant *labiale* + *l*. Que DIEZ³ exprime cette opinion, cela s'explique facilement par l'état primitif où se trouvait encore de son temps la phonétique romane. Mais elle est partagée par beaucoup de philologues modernes parmi lesquels nous citerons MM. HORNING,⁴ DARMESTER,⁵ BRUNOT,⁶ BOURCIEZ⁷ et NYROP.⁸

¹ Nous ne citons naturellement pas de formes romanes en *au*, *o* qui sont susceptibles d'un développement secondaire comme le pr. *faula* etc.

² Voir sur d'autres formes italiennes de ce mot, SALVIONI dans Zeitschrift XXVII (1903), p. 129.

³ Grammatik der rom. Sprachen Ier p. 148.

⁴ BARTSCH-HORNING, Langue et littérature française pp. 4 et 10.

⁵ Cours de Grammaire historique de la langue française I (1891) pp. 80 et 87.

⁶ Précis de grammaire historique de la langue française (1889) p. 66 et Histoire de la langue française I (1905) p. 151.

⁷ Précis historique de phonétique française⁸ (1907) §§ 23 et 36.

⁸ Grammaire historique de la langue française 1re éd. (1899) § 148; 2e éd. (1904) § 148.

Elle n'en est pas moins fausse à mon avis. J'ai essayé d'exposer autre part¹ les conditions dans lesquelles les voyelles sont libres ou entravées, et je crois avoir montré que, théoriquement, il est impossible d'admettre qu'un groupe initial tel que *bl* pût entraver la voyelle précédente. Mais les preuves matérielles ne manquent pas non plus. C'est ce que GASTON PARIS² a montré en citant les mots *ebulum* > *hièble*, *populum* > *peuple*, *flëbilem* > *feible* et *debilem* > *deible*. Nous verrons tout à l'heure qu'il y en a peut-être encore d'autres exemples.

La théorie des auteurs précités est d'ailleurs depuis longtemps combattue par d'autres grammairiens, et on ne se trompera pas en prétendant que c'est à présent l'opinion contraire qui prévaut. Ainsi MM. BEHRENS,³ MEYER-LÜBKE⁴ et SUCHIER⁵ sont tous d'avis que la voyelle est libre devant une muette + une liquide. C'est aussi l'avis de M. MENGER.⁶

Si, comme nous en sommes convaincu, cette opinion est vraie, il s'agit d'expliquer pourquoi l'*a* n'a pas passé à *e*. Ceux des auteurs précités qui se prononcent sur cette question, paraissent croire que la persistance de l'*a* dépend du caractère non entièrement populaire du suffixe *-able*. C'est ainsi que M. MEYER-LÜBKE⁷ parle de «das halbgelehrte *-able*»; tandis que M. BEHRENS⁸ caractérise les mots *table*, *diabie*, *estable*, *fable* et le suffixe *-able* < *-abilem*: *abominable*, *delitable* etc. comme douteux par rapport à leur caractère indigène ou savant.

Nous essayerons d'abord de montrer qu'il est très difficile pour ne pas dire impossible d'admettre une origine savante pour le suffixe *-able*.

¹ Étude sur quelques problèmes de phonétique française dans *Språkvetenskapliga Sällskapets i Upsala Förhandlingar* 1910—1912.

² O fermé, *Rom.* X (1881) p. 52. G. P., constatant que, dans certains mots: *double*, *couple*, *feble*, *deble* (qui existent à côté des formes citées ci-dessus) et le suffixe *-able*, la voyelle est traitée comme si elle était entravée, en conclut à un développement double devant *bl*, *pl*.

³ SCHWAN-BEHRENS l. c. § 33.

⁴ *Hist. Gram. der franz. Sprache* § 47.

⁵ *Altfranz. Grammatik* § 6. M. SUCHIER se contredit en disant § 14 que, dans la terminaison *-able* < *abilem* (et *-age* < *-aficium*), l'*a* se trouve devant une entrave romane.

⁶ L. E. MENGER, *Vowel development in French* dans les *Publ. of the mod. lang. Ass. of America* X (1895) p. 311.

⁷ *Grammatik der rom. Sprachen* I § 250.

⁸ SCHWAN-BEHRENS l. c. § 52.

En premier lieu, la fréquence extraordinaire dont jouissait ce suffixe dans le latin vulgaire parle fortement contre cette hypothèse, qui devient encore plus improbable, si l'on considère que cette popularité a persisté dans toutes les langues romanes¹, qui se servent dès la première époque de la littérature de ce suffixe dans une mesure très étendue. Enfin, le fait que, de bonne heure, *-abilem* a, en Gaule, remplacé les formes que prenait le suffixe lorsqu'il s'ajoutait aux verbes des autres conjugaisons, rend probable que le suffixe était de nature populaire. Les autres suffixes qui présentent cet échange sont populaires, ce qui est naturellement le cas aussi du suffixe participial *-antem*. — Il est évidemment difficile d'admettre qu'un suffixe appartenant à la langue savante ait subi un échange qui dépend justement de la confusion et du manque de réflexion qui caractérisent le langage populaire. Si *-abilem* était un suffixe savant, ce suffixe aurait donc gardé son caractère savant jusqu'à une époque postérieure au passage *a > e*. Il faudrait supposer que le suffixe, réservé au langage savant jusqu'après cette époque, aurait ensuite pénétré dans la langue populaire. Mais nous venons de constater la fréquence extraordinaire du suffixe déjà dans le latin vulgaire. Ajoutons que dès les plus anciens textes où il se présente en français, nous le trouvons développé selon les tendances respectives des différents dialectes. Il y a donc de très fortes présomptions en faveur de la supposition que *-abilem* appartenait déjà avant le passage *a > e* au langage populaire. Il paraît pourtant probable que l'échange de *-ibilem* etc. contre *-abilem* n'a eu lieu d'une façon générale qu'après le passage *a > e*, puisqu'alors le lien qui unissait *-able* à la 1re conjugaison s'était relâché, *a* de l'inf. *-are* et du participe *-atum* et de plusieurs autres formes ayant passé à *e*.

Il faut cependant se contenter de ces fortes présomptions en faveur de l'origine populaire de *-able*, et on ne saurait alléguer une vraie preuve phonétique pour l'établir. Car s'il est vrai que les thèmes auxquels le suffixe se trouve ajouté se sont développés en général d'une façon phonétiquement régulière, il n'est guère possible de conclure avec M. BERGER² de ce fait à l'origine populaire du suffixe. M. BERGER cite les mots *amiable*

¹ A l'exception du roumain.

² H. BERGER, *Die Lehnwörter in der franz. Sprache ältester Zeit*. Leipzig 1899 p. 43.

< *amicabilem*, Alexis Einl. 1,9 (?), *amirable* < *admirabilem*, Rol. 1660, *anguissable* < *angustiabilem*, Rol. 3126, 3440, *creable* < *cred(ere)* + *able*, Cour. Louis 265, *delitable* < *delectabilem*, Reimpr. 86 c, 97 b, 99 c *desirable* < *desiderabilem*, Alex. Einl. 4. Mais, si tous ces mots, auxquels on pourrait facilement en ajouter bien d'autres, offrent un thème populaire, en tout cas la plupart d'entre eux ne s'expliquent pas sans l'influence du mot simple. C'est le cas de *amiable*, de *amirable*, de *délitable* et de *desirable*, tandis que *anguissable* et *creable*, pourraient aussi bien remonter directement aux formes supposées du latin. Tous ces mots peuvent par conséquent être des formations secondaires faites à l'aide du suffixe *-able*, que ce suffixe soit savant ou populaire. Seul un mot dans lequel *a* comporterait un autre développement de la consonne finale du thème que le développement suivi par cette consonne dans le verbe et qui serait pourtant régulier au point de vue phonétique pourrait servir de preuve de la popularité de *-able*. S'il existait par exemple un mot **noable* < **nocabilem* ce mot fournirait la preuve requise. Mais la forme qui existe est *nuisable*, qui ne prouve rien ni pour ni contre.

Tout en avouant que cette conviction ne s'appuie pas sur des preuves absolues, mais seulement sur des indices très forts, nous fixons comme point de départ de la discussion suivante la thèse que *-abilem* > *-able* ne représente pas un développement savant mais populaire. Comme nous avons déjà dit qu'à notre avis *a* dans cette position est libre, il s'agit de trouver la réponse à la question suivante: comment un *a* tonique libre s'est-il maintenu au lieu de passer à *e* dans un suffixe populaire? Il ne peut y avoir qu'une réponse. La persistance de l'*a* dépend d'un des sons environnants et ce son ne peut être que la labiale suivante. D'autre part *faba* > *fève*, *labra* > *lèvre*, *fabrum* > *fèvre* montrent que *b* seul ne peut avoir exercé une pareille influence; il faut l'attribuer à *b* suivi de *l*. Encore n'est-il pas exact de parler ici de *b*. Dans *-abilem*, *b* était intervocalique et il n'y a guère de doute que cette explosive labiale s'était changée, avant le chute de la pénultième, en *v* bilabial, son auquel, grâce à son caractère intermédiaire entre voyelle et consonne, on donne souvent le nom de *semivoyelle*.¹ Il faut donc

¹ Voir E. G. PARODI, Del passaggio di *v* in *b* e di certe perturbazioni delle leggi fonetiche del latino volgare, Rom. XXVII (1898) p. 179 et MEYER-LÜBKE, Einführung² § 130.

prendre comme point de départ *-awile*¹ ou, après la chute de la posttonique, *-awle*. A notre avis, c'est le caractère phonétique de *w* qui empêche le passage de l'*a* précédent à *e*. L'arrondissement des lèvres nécessaire pour produire *w* est toujours accompagné d'une articulation vélaire qui empêche la langue de prendre la position de plus en plus palatale que comportait le développement de *a* en *e*. Si dans le français du centre ni *b* simple intervocalique ni *br* n'empêchent ce développement, c'est qu'aussi bien *b* simple que *b* dans *br*, étant devenus spirantes, se sont de bonne heure développés de bilabiales en dentilabiales, mais les dentilabiales ne comportent pas l'articulation dont nous venons de parler. Rappelons pourtant que *w* < *b* dans les deux cas précités est dans certains dialectes resté bilabial et qu'il y a empêché le passage *a* > *e*. C'est ce dont témoignent aussi bien la forme en *-oue* de l'imparfait en *-aba* que les mots *grava* > *groue*, *cava* > *choue*, *pava* > *poue*.² Dans ces mots la spirante bilabiale s'est vocalisée en *u* qui a labialisé l'*a* précédent et qui s'est combiné avec l'*o* < *a* pour former la diphtongue *ou*. Dans les dialectes du sud-ouest examinés par M. GOERLICH,³ *fabrum* donne de même *fouvre*.⁴

Dans *-awle*, *w* s'est développé différemment selon les dialectes. Dans le centre et l'ouest, cette spirante est redevenue explosive devant *l*. Si ce passage a eu lieu avant ou après le passage de *a* libre à *e*, c'est ce qu'on ne peut guère savoir. Il est possible que *b* même explosive empêcherait le passage *a* > *e* et dans ce cas le changement *w* > *b* a pu s'effectuer avant ou après *a* > *e*. Mais il n'est pas improbable que *b* explosive diffère à cet égard de *w*, cette dernière consonne ne

¹ Nous désignons par *w* la spirante sonore bilabiale.

² MEYER-LÜBKE, Hist. Gram. du franz. Sprache² § 158.

³ E. GOERLICH, Die südwestlichen Dialekte der langue d'oïl p. 26 (Franz. Studien III).

⁴ Comme exemple de l'influence d'une spirante sonore bilabiale suivie de *l* sur le développement de la voyelle précédente, nous pourrions aussi citer *double* < *duplum*, *etouble* < *stūpila*. Mais comme il s'agit ici d'une voyelle et d'une consonne suivante homorganes, le cas n'est pas absolument analogue à celui qui nous occupe. Rappelons pourtant que dans le centre règne dans ce cas la même régularité que pour *a* + *b* dans l'ouest: le développement d'*o* en *eu* est empêché aussi bien par *bl* que par *rr* et *r* simple. Ex. *robur* > *rouvre*, *Lupara* > *Louvre*, *lupa* > *louve* etc. Voir MEYER-LÜBKE, Hist. Gram. der franz. Sprache² § 87.

comportant pas la même articulation labiale que l'autre. Et dans ce cas le passage $w > b$ a nécessairement eu lieu après $a > e$. Autrement *-able* serait devenu *-eble*.

Le passage de w à b n'a rien d'étonnant. L'hésitation qui régnait déjà en latin vulgaire entre ces deux sons fournit la preuve de la facilité qu'avait w de passer à b .¹ La combinaison wl n'existait en français pré littéraire que dans ce seul cas et dans les mots mi-savants en *-able* < *-abula*, *-abulu*, tandis que *bl* était un groupe courant. Rappelons aussi le mot *involare* > *embler* qui offre le même développement phonétique de w et qui mérite d'être cité ici, bien que w n'y soit pas comme dans *-awle* précédé d'une voyelle.

Dans certains dialectes, tout particulièrement ceux de l'est, w dégage un u qui se combine avec l' a pour former la diphtongue *au* après laquelle w passe à b . Dans d'autres w persiste ou passe à u . Ces dialectes sont pour nous d'un intérêt d'autant plus grand qu'ils prouvent la vérité de notre supposition que w devant l est susceptible d'un développement à part qui a pu déterminer le sort de la voyelle précédente.

Commençons par le dialecte bourguignon du XIIIe et du XIVe siècle. D'après l'ouvrage bien connu de M. GOERLICH,² «le suffixe *-abilis*, qui, dans le français du centre, se développe régulièrement en *-able*, revêt souvent dans le sud-est la forme *-auble*. M. GOERLICH cite des exemples de cette forme tirés de chartes des départements de la Côte d'Or (estauble, permanauble, taillauble etc.), de Saône-et-Loire (estauble, jurauble, semblaubles etc.), de la Haute-Marne (inhabitauble, henorauble etc.). Il en cite aussi de la Franche-Comté. Les textes littéraires de ces régions examinés par M. GOERLICH offrent des formes pareilles. Dans la même région le suffixe *-al* donne *-aul*. Ces deux graphies étant toujours bien distinctes, il est plus que probable que le suffixe *-auble* se prononçait de la façon dont il était écrit. *Parabula* donne *paroule* conformément à ce que nous avons dit sur ce mot. Devant *br* et *b*, a passe à e . Dans ce dialecte w devant l a donc dégagé un u tout en persistant sous forme d'explosive.

¹ Voir PORODI l. c.

² E. GOERLICH, Der burgundische Dialekt im XIII. und XIV. Jahrhundert p. 31. (Franz. Studien VII).

On trouve des formes correspondantes dans le PSAUTIER DE METZ:¹ *estauble, delitaubles, abominauble; tauble*. Les formes en *-able* sont ici, comme dans les textes examinés par M. GOERLICH, fréquemment employées à côté de celles en *-auble*. Elles peuvent provenir du copiste ou bien dépendre de l'influence des dialectes du centre.

M. APFELSTEDT énumère² de nombreuses formes en *-auble* provenant de différents endroits de l'est et du nord-est de la France.

Ces formes se retrouvent dans l'YZOPET DE LYON³ et dans la traduction versifiée de Végèce par PRIORAT DE BESANÇON.⁴

La supposition de M. FOERSTER que le suffixe était prononcé *-aule*, n'est guère soutenable, car la graphie *-aul(e)* fréquente dans l'YZOPET dans des mots où elle représente *-al-* du latin (maule 179, 964, 2528, aule 2375, saule 1884 rimant avec espaulle) est ici comme dans les textes examinés par M. GÖRLICH strictement distincte de *-auble*.

Dans les Sermons de St. Bernard⁵ *-abilem* est rendu par *-aule*, forme qui, selon M. BUSCHERBRUCK, avait la prononciation *-awle*. Ex. *estaulis* 16,34, a *-maule* 37,22, *taule* 110,22 (*paisiule* 19,5). M. BUSCHERBRUCK est arrivé à sa conclusion sur la prononciation par la considération du dialecte moderne où *-abilem* a la forme *-óy* (*tóy, stóy*) qui s'explique seulement en admettant que *l* se trouvait après une consonne. Cette consonne était naturellement bilabiale et spirante. Cela montre aussi que le suffixe était populaire car à côté de ces formes nous en trouvons aussi de savantes écrites avec *b*: *noble, orrible*.

M. TOBLER parle dans l'introduction du *Dis dou vrai aniel*⁶ de notre suffixe qui dans ce texte revêt la forme *-aule* < *-abilis* qui d'après lui doit se prononcer *-awle*. Il allègue comme preuve de cette prononciation la forme picarde *ouulier* dans laquelle *u* représente nécessairement une consonne.

¹ APFELSTEDT, Lothringer Psalter p. XIV (Altfr. Bibl. IV).

² l. c. p. XV.

³ W. FOERSTER, Lyoner Yzopet p. XXXVIII. Altfr. Bibl. V.

⁴ WENDELBN, Sprachliche Untersuchung der Reime der Végèce-Versification des PRIORAT VON BESANÇON. Bonn, 1887.

⁵ K. BRUSCHERBRUCK, Die altfranz. Predigten des heiligen Bernhard von Clairvaux Rom. Fasch IX p. 681 et 705.

⁶ A. TOBLER, Li dis dou vrai aniel p. XXXI.

Cet avis est partagé par M. RAYNAUD¹. Dans les chartes qu'il a examinées le suffixe est généralement écrit *-aule*. Mais «dans l'une d'elles nous trouvons à très peu de distance les formes *sanllavles* et *sanllables*. Ce dernier mot qui est bien *picard* et non pas *français*, puisque le *b* intercalaire de *semblable* ne s'y trouve pas, nous prouve que la prononciation de la finale *-abilis* en *picard*, se rapprochant assez de celle de *able* pour être parfois représentée de même, était *avle* et non *aule*». Ajoutons que par *avle* M. RAYNAUD comprend évidemment *-awle* et que la forme du patois moderne *estave* corrobore aussi son hypothèse.

Quelle qu'ait été la prononciation de *-aule*, que *u* ait eu la valeur d'une spirante bilabiale ou d'une voyelle, il est évident que cette forme, à côté de laquelle on trouve partout des exemples de la forme française, remonte à *-awle* < *-awile* et révèle par conséquent de même que *-auble* un développement populaire. Car il est tout à fait naturel que la *spirante bilabiale* dégage un *u* et passe en explosive comme dans *-auble*, qu'elle reste telle quelle, ou qu'elle se change en *u*. Mais ces développements ne s'expliquent guère si l'on part de la forme savante *-able* avec *b explosive*.

* * *

-ibilis M. COHN² constate l'existence, d'un côté, de nombreuses formes savantes en *-ible* auxquelles correspondent des formes latines en *-ibilis*, de l'autre, d'adjectifs non moins nombreux formés en français à l'aide du suffixe *-ible* ajouté au participe présent ou au participe passé de verbes d'une autre conjugaison que la première. Citons comme exemples de la première classe d'adjectifs: *amissible* (*amissibilis*), *compréhensible* (*comprehensibilis*), *corruptible* (*corruptibilis*), *divisible* (*divisibilis*), *infrangible* (*infrangibilis*), *irascible* (*irascibilis*), *sensible* (*sensibilis*), *susceptible* (*susceptibilis*) — de l'autre: *compatible*, *disponible*, *inamovible*, *réfrangible*, *réversible*, *submersible*.

La grande majorité des mots en *-ible* sont donc sans aucun doute savants. Mais n'y a-t-il pas de continuation populaire du suffixe *-ibilis*? Voilà une question à laquelle on a répondu

¹ G. RAYNAUD, Étude sur le dialecte picard (Paris 1876) p. 93.

² l. c. p. 88.

différemment. M. MEYER-LÜBKE¹ dit que, dans le français, *-able* a pris la place de *-ible* excepté dans un petit nombre de formes anciennes comme *lisible*, *nuisible*, *paisible*, *visible* et dans des mots de formation savante comme *conceptible*, *explosible*, *impres-sible* etc. M. DARMESTETER² est d'avis que *paisible* et *loisible* peuvent être populaires. M. NYROP³ au contraire regarde tous les mots en *-ible* comme savants et c'est aussi le cas de M. COHN.

M. COHN fait remarquer qu'il existe dans la langue moderne un petit nombre d'adjectifs en *-ible* tirés de verbes et dont le thème révèle indéniablement le développement populaire. Ce groupe se compose de *loisible*, *faisible*, *lisible* (et *illisible*), *nuisible*, *taisible*, *traduisible* (et *intraduisible*), *faillible* (et *défaillible*, *infaillible*) et *plaisible*. M. COHN admet la possibilité théorique d'expliquer ces mots comme populaires. Pour *faillible*, il faudrait alors, dit-il, supposer une forme en *-ibilis*, due à l'infinitif *fallire* qui était venu remplacer *fallere*. Pour les mots dont le thème se terminait par *c*, cette consonne palatale aurait empêché *i* de passer à *e*, et quant à *lisible* cette forme dépendrait de l'attraction analogique exercée par le reste du groupe. Malgré tout cela, M. COHN est d'avis qu'il ne faut pas regarder les formes en question comme populaires, mais qu'elles sont de formation savante. On les aurait créées à l'aide du suffixe *-ible* ajouté au participe présent dans l'idée que, dans le latin, les mots correspondants auraient eu *-ibilis*. A l'encontre de M. COHN, je crois les formes en question, du moins la plupart d'entre elles, populaires, bien que j'envisage leur développement phonétique d'une autre façon que celle indiquée comme possible par M. COHN.

Les circonstances suivantes me paraissent parler en faveur de leur origine populaire:

1. Le suffixe *-ible* se trouve combiné avec des thèmes populaires, tandis que dans les autres cas c'est à des thèmes savants qu'il s'ajoute.

2. Les mots en question sont pour la plupart beaucoup plus anciens que les autres mots en *-ible*.

¹ Grammatik der rom. Sprachen II § 408.

² Mots nouveaux dans la langue française p. 77.

³ l. c. III § 319.

3. Les thèmes de presque tous les mots en question se terminent par une palatale et *-ible* représente le développement régulier de *palatale* + *ibilem*.

Il est difficile d'attribuer au hasard la coexistence de ces trois circonstances.

Nous allons considérer de près les mots dont il s'agit. Le mot *visible*, cité par M. MEYER-LÜBKE comme populaire, ne l'est pas selon M. COHN, et il me paraît en effet impossible de l'expliquer d'après les lois phonétiques, *i* n'étant pas précédé d'une consonne palatale. C'est la forme romanisée du latin *visibilis*; le fait qu'il figure déjà dans les Sermons de Saint Bernard et dans d'autres textes anciens ne contredit naturellement en rien cette opinion.

Faillible de *fallibilis* peut devoir son *l* à la généralisation du thème en *l* mouillé qui originellement appartenait seulement au présent de l'ind. *falljo* et du subj. *falljam*. Mais il est possible aussi que, de même qu'on avait *taisir*—*taisible*, *noisir*—*noisible*, *plaisir*—*plaisible*, de même *faillir* (pour *fallere*) ait exercé sur *fallibilis*, qui aurait dû donner **falleible*, une influence analogique qui donna la forme *faillible*. Cette forme se trouve pour la première fois dans le Roman de la Rose (GODEFROY, Complément).

Quant à *lisible* et *traduisible*, les premiers exemples de ces mots que cite le Dictionnaire Général datent du 17e et du 18e siècles. Ce sont donc là vraisemblablement des formations assez récentes. Mais, si l'on a choisi le suffixe *-ible*, cela dépend, croyons-nous, de ce que ce suffixe était courant après un thème finissant par *s* sonore. Et c'est surtout quelques-uns des mots dont nous nous occupons ici qui ont donné une certaine force productrice à ce suffixe ajouté à ce genre de thèmes. Ce sont *nuisible* < *nocibilis*, *loisible* < **licibilis*, *faisible* < **facibilis*, *taisible* < **tacibilis*, *plaisible* < **placibilis* et *paisible* < **pacibilis*. M. COHN cite des exemples de ces mots datant des 13e et 14e siècles. Ajoutons *duisible* < *docibilis* (GODEFROY).

Nous avons déjà fait remarquer que le trait commun de ces adjectifs est que le thème se termine par une palatale et que c'est justement grâce à ce fait qu'ils ont reçu leurs formes en *-ible*. Prenons comme exemple un mot tel que *licibilis* et comparons le avec *prehendibilis*. A une certaine époque, après l'assibilation du *c* et la diphtongaison de l'*e*, ces deux mots

avaient les formes **leisieible* et **prendeible*. Ce dernier mot correspondait à l'infinitif *prendre*, mais entre *prendeible* et *prendre* il n'y avait aucun rapport formel de nature à garantir *prendeible* contre l'influence analogique de plus en plus forte de *-able*. Un rapport pareil régnait au contraire entre *leisieible* et l'infinitif correspondant *leisieir*. Grâce à cet infinitif, *leisieible* ne fut pas entièrement écarté par la forme en *-able*. Cette influence protectrice de la part de l'infinitif est d'autant plus probable dans ces verbes qu'ils forment un groupe à part. Que chez les verbes en *-ir* < *-ire* pareille influence n'ait pas eu lieu, cela dépend de ce que *-ibilis* s'ajoutait au thème du participe présent qui chez ces verbes, grâce au suffixe inchoatif, différait du thème de l'infinitif. Plus tard lorsque *-iei-* fut devenu *-i-*, on eut par conséquent *loisir* et *loisible*. L'infinitif était alors pareil à l'infinitif ordinaire en *-ir*. Plusieurs verbes non inchoatifs de cette conjugaison avaient des dérivés en *-able* (*partable*, *tenable*, *souffrable* etc.). Par conséquent, on forma à côté de *loisible* un *loisable* etc.

Il est évident que cette explication ne s'applique ni à *faisible*, *duisible* dont les infinitifs étaient *faire*, *duire*, ni à *paisible*. Si *faisible*, *duisible* ne sont pas des formations postérieures à celles en *-able* et dues à l'influence analogique des formes en *-sible* dont nous venons de parler, ces mots ont pu malgré l'absence de l'infinitif en *-ieir* résister à *-able*. Que **pacibilis* ait eu cette force, cela n'est pas étonnant, si l'on considère que ce mot, dérivé d'un substantif, était d'une autre espèce que ceux où le suffixe *-able* avait sa place normale.

Les formes avec *-ibilis* changé en *-ieble* qu'on trouve dans les Dialogues du pape Grégoire et dans le cartulaire d'Orval¹ paraissent aussi parler en faveur de la nature populaire du suffixe. M. WIESE explique *-ieble* par *ieu* < *iu* et regarde le *b* comme une graphie savante. Le développement serait donc: *-cewle* > *-sierwle* > *-siwle* > *-siule* > *-sieule* écrit *-sieble*. Cette explication doit être bonne. Il n'est pourtant peut-être pas juste de parler ici d'une graphie savante à propos du *b*. Il faut se rappeler que la spirante bilabiale passait très facilement en ex-

¹ L. WIESE, Die Sprache der Dialoge des Papstes Gregor (Halle, 1900) p. 16 et 118.

plosive devant un *l*. Quant à la production d'une *ε*, elle n'a rien d'étonnant.¹

M. RAYNAUD² cite aussi les formes picardes *paisiurement*, *paisieusement* et *paisieument*.

A côté des formes populaires, on trouve dans les textes précités des formes en *-ible* dépendant de l'influence du centre.

Admettons à présent avec M. COHN que toutes les formes dont nous venons de parler soient savantes. Pour *nuisible*, par exemple, le Dict. Général dit qu'au 14e siècle, l'ancienne forme *noisable* a été remplacée par *nuisible* sous l'influence du latin *nocibilis*. S'il en était ainsi, on ne comprendrait pas pourquoi le savant qui aurait refait le mot n'en aurait pas fait **nocible*, forme dont on ne trouve aucune trace dans la littérature. On ne comprend pas non plus comment cette forme savante et rare aurait pu prendre la place de l'autre très habituelle et seule employée jusque-là. Si au contraire on suppose que *noisable* a toujours vécu bien que la forme analogique en *-able* ait été jusqu'à un moment donnée plus employée dans la littérature, il est naturel que *-ible* reprenne sa place surtout lorsque le suffixe *-ible*, grâce aux nombreux mots savants formés avec ce suffixe, était devenu assez courant. — Ce raisonnement s'applique avec certaines modifications encore aux autres mots du groupe qui nous occupe. — Quant à *paisible*, M. COHN le regarde naturellement comme une formation savante faite dans le français et le compare à *pénible*. Le fait que *poinable* est relativement habituel en ancien français, tandis que *paisable* est rare parle en faveur de notre opinion. Quant à *pénible*, le suffixe *-ible* n'est pas fait pour nous étonner, puisque le mot n'a dans sa forme rien qui contredise l'hypothèse d'une origine savante.

¹ MEYER-LÜBKE, Grammatik der rom. Sprachen I § 38.

² l. c. p. 93.

BUREGI—BYRINGE

PAR

R. EKBLOM

A 45 kilomètres de distance de Novgorod, direction sud-sud-ouest, et à 2 kilomètres du lac Il'menъ est situé, non loin de l'embouchure de la Lovatъ, le village de *Búregi*. Dans les Cadastres de Novgorod¹ ce nom avec ses dérivés s'écrit en général—et surtout dans les exemples les plus anciens—avec *ia* dans la deuxième syllabe: *Buriagi*, etc.² Ainsi nous trouvons sous l'année 1498 les formes *v Bouriažskom pogostě*³, *v Buriažskom že pogostě*⁴ et *pogost Buriažskoj*⁵, sous l'année 1499: *pogost Buriagi*⁶, sous l'année 1524: *pogost Buriagi*⁷ et *v Buriažskom pogostě*⁸ et enfin sous l'année 1551: *pogost Buriažskoj*⁹, tandis que la graphie avec *e* semble se présenter pour la première fois sous l'année 1524: *v . . . volosti Burežskoj*.¹⁰ Le nom en question n'est guère d'origine slave.¹¹

¹ Новгородскія писцовыя книги, изд. Арх. комм., С.-Петербургъ — 1910 г.

² *Buregi* est *selo* 'village (avec église)'. Dans les documents du moyen âge nous le retrouvons sous titre de *pogost*, à peu près 'paroisse', appartenant à la *piatina šelonskaia*, c'est-à-dire au 'cinquième' qui occupait la partie sud-ouest de l'ancien territoire de Novgorod. Comme c'est souvent le cas, ce nom de lieu se trouve toujours au plur. L'adjectif dérivé de ce mot est actuellement *Buregskij*; auparavant on écrivait *Buriažskij* ~ *Burežskij*.

³ Новг. писц. кн. IV col. 22.

⁴ » » » IV cc. 27, 28, 31, 32, 35, 36.

⁵ » » » V c. 1.

⁶ » » » V c. 415.

⁷ » » » V c. 399.

⁸ » » » V c. 404.

⁹ » » » V c. 325.

¹⁰ » » » V c. 404.

¹¹ Dans la chronique de l'église de *Buregi* on a fait la supposition que son nom tire son origine de l'adjectif *burnyj* 'impétueux': à travers le village coule un ruisseau, la Psiža qui, surtout au printemps, «a un cours très impétueux». Il va sans dire que cette explication ne mérite aucune attention.

Dans un travail qui paraîtra un de ces jours,¹ j'essaierai de montrer que certains autres noms de lieux du voisinage, tels que *Varegi* et *Kolbegi* présentant une formation analogue, remontent aux formes scandinaves *væring(r)* et *kylfing(r)*. A mon avis le nom de *Buregi* tire son origine de la même source.

Dans les deux noms *Varegi* et *Kolbegi*, de même que dans certaines dérivations de ces mots, l'explication de *e* dans la deuxième syllabe cause certaines difficultés que je crois pouvoir résoudre dans le travail ci-dessus indiqué. Pour *Buriagi* ~ *Buregi* on n'a guère besoin de discuter cette question, parce qu'on sait que dans ce mot la deuxième syllabe est atone: *e* et *ia* atones représentent de nos jours le même son et une confusion de ces deux lettres — surtout dans un mot dont l'origine n'est pas claire—n'est rien moins que naturelle. Aussi les exemples de cette confusion sont-ils assez fréquents dans le russe actuel.

Le suffixe *-ingr* ~ *-ungr* est très fréquent dans l'ancien scandinave. Il s'appliquait entre autres aux noms de personnes pour former une espèce de noms patronymiques. Employé au plur., un pareil dérivé signifiait tous les descendants de celui qui avait porté le nom de personne correspondant.² Dans l'ancien suédois, de même que dans l'ancien islandais, nous rencontrons le nom de Buri. Avec la dérivation en *-ingr* nous aurions *Buringr*. Cette forme, ou plutôt son acc., donnerait régulièrement en russe *Buręgz* > *Buriag*, tout à fait comme *væring(r)* donne *varęgz* > *variag*.³ Le nom de lieu *Buriagi* ~ *Buregi* pourrait donc signifier la localité où s'établirent les fils de Buri, les «Bourègues».

Donc, le nom de Buri a existé et *Buringr* (avec inflexion *Byringr*) en est le dérivé naturel. Mais cela n'est pas tout: dans la province de Sudermannie, non loin de la ville d'Eskilstuna, c'est-à-dire dans la région qui, à l'âge des Vikings, a dû

¹ Dans Archives d'études orientales, publ. par J.-A. LUNDELL, Upsal.

² Cf. A. BUGGE, *Vikingerne*, København—Kristiania 1904—06, T. II, p. 285 sq.

³ Le fait que la désinence *-ingr* dans *væringr* et dans certains autres mots est due à une autre origine, ne nous intéresse pas ici. Voir, à cet égard, S. BUGGE, *Blandede sproghistoriske Bidrag*, dans *Archiv for nordisk Filologi*, Christiania 1883, p. 224 sq. et A. NOREEN, *Isländische Grammatik*, Halle 1892, p. 147.

être le centre de culture de cette province, il y a de nos jours une localité nommée Byringe. Ce nom remonte forcément à Buri + ingr.¹ Par conséquent nous avons ici, sur le domaine suédois, un exemple où la dérivation ci-dessus indiquée s'est effectuée justement avec le nom de Buri. Observons de plus que cette localité a pris son nom d'une région qui, déjà dans les plus anciens documents suédois, figure sous le nom de Byringe skiplag,² c'est-à-dire qu'elle formait un district maritime. A mon avis rien n'empêche que les mêmes Buringiar ~ Byringiar qui ont donné leur nom à ce district maritime, aient visité, en qualité de Varègues, la région de Novgorod et qu'ils aient donné leur nom aussi à la localité russe *Buriagi* ~ *Buregi*. Mais on pourra naturellement aussi bien supposer que d'autres Buringiar ont donné naissance à ce nom.

La solution présentée ici est confirmée en quelque sorte par le fait que *Buregi* se trouve justement dans le centre de la région où abondent les noms de lieux d'origine scandinave. De plus, comme nous venons de le mentionner, *Buregi* est situé non loin de l'embouchure de la Lovat', rivière sur laquelle les Varègues entreprirent de préférence leurs expéditions. Les environs de l'embouchure de la Lovat' sont très marécageux. Le point le plus proche où un atterrissage était possible doit avoir été à peu près l'endroit où est situé *Buregi*.³ Peut-être bien que les Varègues cherchèrent ici un refuge avant de continuer leurs excursions vers le sud.

¹ Cf. E. HELLQUIST, Om de svenska ortnamnen på -inge, -unge och -unga, dans Göteborgs Högskolas Årsskrift, Göteborg 1904, p. 18.

² Cf. J. G. LILJEGREN, Diplomatarium Suecanum, Holmiæ 1829, II, p. 698.

³ Cf., à cet égard, V. P. SEMENOV, Россия, T. III, p. 345.

A FEW MISCELLANEOUS
NOTES ON ENGLISH PRONOUNS

BY

JOSEF REINIUS

I.

An Exception to the Rule of Concord.

The rule that the copula *be* should agree with its subject and not with its predicative complement seems regularly to be disregarded after the subject *what*, whether used relatively or interrogatively.

A. After relative *what*:

1. Especially in the formula *what are* etc. *called*.

Charles raised money by granting what were called monopolies. Baker, *History of the English People* (ed. Loewe), p. 80.

They were not going to put their necks under the heel of what were called "the educated classes". H. Ward, *Rob. Elsmere*, Ch. XL (Nelson 7d. Ed., p. 481). Cf. 2 below.

The people in the Highlands are what are called Celts. Eliz. Grierson, *Scotland* ('Peeps at many Lands', Black), p. 9.

Those who are urging with most ardour what are called the greatest benefits of [to] mankind. Emerson, quoted by Fowler, *King's English*², p. 165.

Not mere empty ideas, but what were once realities. C. Brontë, quoted *ib.*, p. 100.

The politics, or what are thought to be the politics, of Australia. W. H. Fitchett, quoted *ib.*, p. 175.

The reason of this phenomenon seems to be that the plural complement, being by far the most important element of the relative clause, infuses the notion of plurality into the whole of that clause. The all-important complement casts, as it were, its shadow before it by influencing the copula. Cf. the development of German *Das (Es) sind meine Freunde* and the still stronger influence of the predicative complement in English *Those (They) are my friends*, where it has affected the number of the subject as well.

Possibly *what* may also be felt by some people as a plural, although the form does not show any change of number. Cf. below p. 141.¹

2. Such an influence may have been strongest in clauses of the following type, where the noun doing duty as complement may be felt as equivalent in sense to an antecedent, its attribute being rather the logical complement.

H. W. and F. G. Fowler, *King's Engl.*², p. 78, criticizing as ambiguous the Times sentence "*This was held to portend developments that somehow or other have not followed*", suggest the improvement "*It was held to portend what have since proved to be unrealized developments*".

In *The formation of wide arteries . . . has purged what were in their days unsavoury localities*, 'London' in Jespersen-Rodhe, *The England and America Reader*, p. 9, the last words may be changed into: *localities that were in their days unsavoury*.

Cf. also the second example under 1.

Concerning the frequency of clauses of this type (*what* + copula + attribute + substantive complement), see POUTSMA, *A Grammar of Late Modern English*, p. 418.

3. The above-stated tendency to disregard the singularity of the subject *what* in the relative clause, may have been strengthened by the occasional use of *what* as a plural (= *those which*) when referring to a preceding plural substantive.

Neither were the congratulations paid to her equal to what were conferred on Jones. Fielding, *Tom Jones*, V, Ch. 12 (Dicks' Ed. I, 75).

¹ KRÜGER gives the example under 3 as an instance of plural *what*. — While I was reading the proofs of this paper, JESPERSEN's new volume on Syntax (*A Mod. Engl. Gram.*, II, Heidelberg 1914) came into my hands. In it (p. 168) some interesting examples of the phenomenon in question are given with this explanation: "There is no disagreement between subject and predicate in the following instances, as *what* may be plural." If this statement is correct, still the development of plurality in *what* needs some explanation at all events, which, I presume, must be looked for on the lines I have here suggested. (In two examples of J.'s, *What are your views?* and *to ask certain questions*. "*What are they?*", *what* seems to be predicative complement rather than subject, just as in my example *She knew what were the relations between himself and his wife*. H. Ward, *Rob. Elsmere*, Nels. 7d. Ed., p. 506).

"*I have no thoughts but what are directed to your honour and interest.*" *ib.*, XVII, Ch. 8 (II, 127).

Were there no dialects but what are now known? See G. KRÜGER, Schwierigkeiten des Englischen, III § 771.

Cf. also the example from Bunyan under B below.

This last use of *what* with a plural copula is similarly due to the influence of a plural noun of prominent meaning, in this case preceding *what*.¹ It may have been supported by the vulgar or provincial use of *what* referring both to persons and things, singular or plural, 'in some of the north-midland counties and in nearly all the counties south of the north midlands' (WRIGHT, E. Dial. Grammar § 423), e. g. *things what he done outside; It's all dukes what writes in them; the badgers what hides in yonder hills* (WRIGHT, E. Dial. Dict.). Cf. the generalized application of German *was* in dialects (H. WUNDERLICH, Unsere Umgangssprache, p. 230).

In the three first examples in this paragraph, it is also possible to regard the preceding noun as understood after *what*, i. e. *what congratulations, what thoughts, what dialects*.

B. Interrogative *what*:

What are religious matters, and what are not? [Elsmere asks] H. Ward, Rob. Elsmere (Nels. 7d. Ed.), p. 352.

Most probably the copula here, too, owes its plural to the predicative complement. The example might be rendered: *What matters are religious?*, the substantive complement readily suggesting itself after *what*. It seems hardly worth while to connect these instances with the ancient and rare use of *what* as a plural, as quoted by W. FRANZ (Shakespeare-Grammatik, p. 159, § 211) from Shakespeare: *What ever have been thought on in this state That could be brought to bodily act. . . .?* (Coriolanus I, 24, in the first Folio; the other Folios have *hath*), and *What*

¹ In the example from Fielding: *Sophia was left with no other company than what attend the closest state prisoner, namely fire and candle* Tom Jones, XVI, Ch. 2 (II, 105), the plural predicate is due to *what* referring to the collective noun *company*, to construe which as a plural the writer finds natural owing to the following *fire and candle*. — For the plural reference of *what*, cf. *They hold different religious beliefs to what we do*, Eliz. Grierson, Scotland, p. 23. — For *what* as referring to a preceding noun, cf. also *There is no village lane but what offers a gaunt and ludicrous travesty of rural charms*. Arn. Bennet, Anna of the Five Towns, Ch. I (Methuen 1 s. Ed., p. 20).

read you there, That have so cowarded and chased your blood Out of appearance (Henry V., II, 2, 74, in the three first Folios; the fourth and Qq. have *hath*).

For *what* in these examples FRANZ thinks the sense of '*what things*' probable. But these cases may be mere slips of the scribe, due to the latter phrase being at the same time present in his mind, rather than instances of a usage. Whether casual or typical, this plural use of *what* testifies, however, to the phenomenon we have been dealing with, the relaxing of the sense for grammatical concord and grammatical number.¹

Of quite a different character is an example from Bunyan, quoted by FRANZ, Engl. Studien XVII, 210 (under the somewhat inappropriate heading 'Relative Pronouns'): *We have met with some notable Rubs already; and what are yet behind we know not*. Here *what* refers to, or rather implies, the preceding plural *Rubs*, which accounts for the plural copula, just as in the case of relative *what* under A, 3 above.

II.

The Relative *which* referring to Persons.

Which referring to a personal antecedent is archaic. FRANZ, Engl. Stud. XVII, 206 etc., quotes instances of this use down to Fielding (J. Andr. I, 1): *not to mention those ancient writers which of late days are little read [. . . such as Plutarch,*

¹ [Added in the proof]. Of more relevancy is the example given by JESPERSEN, Syntax (1914), p. 173, from Pope's Essay on Man, 4, 199: "*what differ more*", *you cry, "than crown and cowl?"* [I'll tell you, friend; a wise man and a fool]. Here the nature of the verb, *differ* without its complement *from*, postulates a dual or plural subject. Thus *what* may be here considered equivalent to *what two things*, which would be the normal mode of expression. My friend W. E. HARLOCK, who has kindly looked through this little paper, suggests as a possible parallel instance *What are more like each other than two peas?* Pope's use of *what* in the above example seems to be an instance of his well-known endeavour for compactness. The plural verb is an emendation. Cf. the MS. reading *What differs more, you cry, than gown and hood? A wise man and a fool, a bad and good* (Croker-Elwin's Ed. of Pope, II, 443).

Nepos, and others which I heard of in my youth].¹ As FRANZ points out, *which* especially occurs after *those* and *them*.

Later instances may be divided into two different groups:

1. a) In STORM, Engl. Phil.², p. 766, there are two examples given from Marryat among other archaisms: *She liked the greatest fool which she had presented to my father, better than all the rest*, and *It was an Indian child which had escaped*.

To these I may add a few more:

*When Elizabeth came to the throne, the only thing*done to cure this great evil [of vagrants infesting the country] was treating any vagrants which were caught with pitiless severity.* Baker, History of the Engl. People, ed. Loewe, p. 58.

In later days, the pirates which swarmed along the Channel have attacked and plundered its towns. J. Finemore, England ('Peeps at many Lands', Black), p. 30.

You must learn of them [the children of the crowd] to-day from outside: . . . from the very few representative men, with articulate utterance, which they have flung up from amongst themselves. C. F. G. Masterman, The Condition of England (Methuen 1 s. Ed.), p. 86.

In these examples of late date, the use of *which* seems due to the peculiar nature of the antecedent, its meaning bordering on, or being easily associated with, that of inanimate objects. *Vagrants* and *fool* are depreciatory terms. The latter, as ANDERSSON (see below) points out, also refers in the context to a child. It is, then, comparable to the antecedent *child* in the other example from Marryat, and here *which* is accounted for by the indeterminate gender, just as *child* may be alluded to by the pronoun *it*. *Pirates* has a touch of depreciation and may also be thought of here as *pirate ships*. In the last example the antecedent, though strongly personal in itself, may have lost part of its personal force by the metaphor *flung up* of the relative clause.

Of particular interest is an example quoted (as inexplicable) by HERMAN ANDERSSON, Some Remarks on the Use of Relative Pronouns in Modern English Prose (Upsala 1892), p. 10, from Kingsley's Hypatia, I, Ch. IV:

¹ I add another example from the same author's 'Tom Jones', XIII, Ch. 2 (Dicks' Ed. II, 58): *Here she was interrupted by the arrival of a visitor, which was no other than his lordship.*

"*I will write to him this moment; — return, by the fitting messenger which he has sent, insult for insult.*" The context shows that "*the fitting messenger*" is a detestable old hag. Consequently this antecedent, though innocent in itself, may be here considered on a par with the depreciatory words above. The very use of *which* brings the derogatory sense of the antecedent into prominence.

For depreciatory words, cf. also *fiend* under b below.

Part of the personal sense seems also to be lost in the following example from Jack London's 'White Fang', where the wolf-dog's impressions of white men are rendered: *Those white gods were strong. They possessed greater mastery over matter than the gods he had known, most powerful among which was Grey Beaver* [an Indian]. (Nelson 7d. Ed., p. 168). Here *which* may be said to suggest the dog's hazy idea of the human beings, the 'gods', as powers influencing his life for good or evil.

b) Of a peculiar nature are four other examples given by ANDERSSON, loc. cit. The first of them is also from Kingsley's Hypatia: "*One more sneer of yours, and I may become the same case-hardened fiend which you knew me of old.*"

The rest of them are from Trollope, e. g.

He was not the man which the Jupiter had described him to be.

In all these examples, as Andersson points out, *that* would do very well (it would indeed be the most natural pronoun, if any is to be used), but "the antecedent does not possess enough individual force" to make *who* suitable. (Cf. also ib., p. 7.) The antecedent may be replaced by '*the kind of man, etc.*' *Fiend* in the first example is moreover depreciatory.

If we look, then, at the whole material given here under a) and b), all the cases of *which* seem to have this in common: *which* owes its occurrence to the fact that the antecedent, though denoting a personal term, is somewhat lacking in personal or individual force.

We have, consequently, here the same tendency as that to which we trace the development of the definite rule that col-

lective nouns require *who* (or *that*) as relative pronoun, if thought of as individuals, and *which* (or *that*), if thought of as aggregates.

2. Of quite another character are the following examples:

And again . . . it was England's splendid general and England's stubborn soldiers, who, as Napoleon said, "never knew when they were beaten", which had delivered the nations from slavery. Baker, History etc., p. 143.

It was only those who had gained the deck which we had to contend with. Marryat, quoted, without explanation, by ANDERSSON.

In these emphatic constructions the inserted *who*-clause made a different relative pronoun desirable for the sake of clearness, and *which* may then have been considered more appropriate than *that* for setting off distinctly that part of the period which takes up and carries on its chief idea. This seems especially probable in the case of the long-winded period from Baker, where the very distance from the antecedent may have contributed to make *which* possible.

In some of the examples given above under 1. and 2., in those from Marryat at any rate, some influence from the vulgar use of *which* for *who* (STORM, Engl. Phil.², p. 780) may possibly be taken into account.

III.

Relative *which* for *what*.

In early modern English *which* could refer not only to the contents of a preceding sentence (*He likes reading, which I am glad to hear*) but also — like modern *what* — to a following one. This anticipatory use of *which* occurs especially in the formula *which is worse*. See W. FRANZ, Shakespeare-Grammatik § 204 and Engl. Stud. XVII, 210. He gives examples from Shakespeare and seventeenth century writers, such as Burton, Milton, and Dryden.

Studier i modern språkvetenskap. V, 7, 8, 9.

10

Fielding may have felt this use of *which* as an archaism. In 'Tom Jones' he uses *what* as a rule, and *which* — as far as I can see — only in the high-flown and somewhat archaically tinged invocation to Genius, Book XIII, Ch. 1 (II, 56): *Teach me, which to thee is no difficult task, to know mankind better than they know themselves.*

In present English this use of *which* seems to be affected by Walter Besant, probably as an archaism:

All appeared to be silent, but that was their custom, and all, which was not their custom, wore an unaccustomed air of company manners which was very beautiful to see. All Sorts and Conditions of Men, Ch. III (Chatto 1903, p. 39).

When, which happened every day, they forgot their disguises for a while, they talked quite freely. ib., Ch. VII (p. 83).

"We offer the society of the young for the young, with dancing, singing, music, acting, entertainments, — everything except, which is an enormous exception, feasting" [says the well-educated Harry]. ib., Ch. XVII (p. 178).

The rest he forgave when C. died, and when, which showed his own goodness in an electric light, he took over the boy to bring him up to some honest trade. ib., Ch. XLII (p. 366).

I add an example of *which* used only as a seeming variation of *what*:

We are merely remembering what happened to our arboreal ancestors, and which has been stamped by cerebral changes into the heredity of the race. Jack London, Before Adam, Ch. II (W. Laurie, Pop. Ed., p. 10).

Here *which* is rather to be explained as having — notwithstanding the incorrect *and* — the *what*-clause as its antecedent. For other instances of such 'Insubordination', see FOWLER, King's Engl.⁸, p. 85 etc.

BIDRAG
TILL
ATTRAKTIONSLÄRAN

AV
RUBEN G:SON BERG

1. Min uppsats »Några anteckningar om några fall af attraktion i några svenska arbeten» i dessa Studiers tredje band (1905) har inte haft den lyckan att ådra sig någon allmänare uppmärksamhet av fackmännen inom Sverige. Till och med i bibliografin i Noreens »Vårt språk», är den blankt förgäten. Icke heller har den behedrats med granskning i *Arkiv för nordisk filologi*. Jag måste därför tillstå, att jag endast på grund av den uppmuntran jag erhållit av utländska sakkunniga¹ — insiktsfulla sådana — vågar fortsätta behandlingen av det enligt min mening viktiga ämnet.

2. Min exempelsamling har utan särskild nitälskan småningom vuxit så stor, att jag vågar påstå attraktionerna av flertalet i min nyss anförda avhandling givna typer vara normala företeelser, icke undantag. I fråga om den första typen (I: pluralt objekt styr verbet i plural till trots för det singulara subjektet) innebär företeelsen inget synnerligen överraskande. Ett exempel som: »hvarmed han för första gången *gåfvo* de länge~qwäfdä känslorna för Dianora luft» (Kerndörffer, Lorenzo, III: 23 [1805]) är ju karakteristiskt för förflyttningen av det psykiska subjektet (känslorna); »... ett par oxtungor, hvilka lågo bredvid. Dessa *gingo* hunden också miste om», (tidningscitat); »hvilket naturligtvis genast *gåfvo* de svenska suffragetterna anledning att» (Kleen, Socialpolitiska kåserier, 21); »de bekymmer, som ett lif i idel arbete *medföra*» (Hesse, Peter Camenzind, 10);

¹ Det må tillåtas mig att bland uttalanden från utlandet endast anföras prof. Kr. Sandfeld Jensens: »Denne højst interessante og lærerige afhandling giver en overraskende righoldig samling af eksempler paa grammatisk attraktion hos ældre og nyere svenske forfattere og giver til hovedresultat, at følelsen for endelsernes betydning i det svenske sprog er stærkt afstumpet» (»Nord. tidskr. for filologi», tredje række, XIV: 130).

Reser han upp sig,
 Och vill nå
 Himmels båge med hjessan,
Tryta fötterna
 Det nödiga fästet

Poetisk Calender för 1812, 67.

»Det är i synnerhet en i högsta grad angenäm och behaglig hvila i hans skilderier, som *göra* dem originella» (Eggen Lundgren, Reseskildringar, utg. av Nordensvan, 81).

»Warder ock afwunden af Bernardo förliknad wid en mal, som böckerna, vti hwilka *the* hafwa sitt bo, *fräta*» (Joh. Georg Seybold, »Officina virtutum... Dygde-Schole etc. [1696] II, 125).

Jag påpekade även, att i satser med samordnade verber, av vilka det senare har pluralt objekt nära sig, uppträder denna typ särdeles ofta; ännu starkare blir naturligtvis pluraltrycket i helt och hållet pluralbehärskade satser som t. d.: »ett svalkande drag, som torkade de svettiga pannorna och *kommo* de tunna rockarna att fladdra» (Berger, Drömmen om helvetet, 75); »i hans eget bröst skar en smärta, då han kände igen rösterna och *sågo* de sköna bekanta ansiktena» (Strindberg, Fagervik och Skamumd, 62); »Tyra tog till sist hand om de uttröttade hjältarna och *läto* dem sova» (Berger, Lifvets blommor, 30).

3. Mina exempel på andra typen (II: finita verbet i en sats kan styras i plural av ett i satsen befintligt prepositionsadverbial) ha likaledes ökats i stor mängd. Det är givetvis endast i det fall, att adverbialiet trängt sig fram i uppmärksamhetens förgrund, som det kan komma att behärska verbformen. »Den fromma, barnsliga stämningen hos dessa »Blommor i julgranen», såsom han kallar dem, *tyda* på Topelius som förebild» (A. Lönnbeck i Samlade dikter av Wecksell, s. XX) är typisk för en del av dessa attraktioner, där satsen är pluralbehärskad. Man kan, om man så vill, anse detta som ett fall av 'lokalsubjekt', d. v. s. ett sådant ord, som anger orten, där något finns eller förekommer, ty dessa ord taga gärna den grammatiska ledningen av satsen. Samma företeelse erbjuder: »Men hela dagen *funnos* i hjärnorna morgonintrycket kvar» (Berger, Drömmen om helvetet, 31); genom sin plats särdeles påfallande är en dylik attraktion i den allra första raden av

andra delen av Axel Kocks »Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent»: »Efter utgifvandet af första delen af detta arbete *hafva* i följande skrifter svenska språkets akcentuering blifvit afhandlad» (s. 1); »På liknande sätt *kunna* äfven i andra dubbelt eller mångdubbelt sammansatta ord första stafvelsen stundom sakna fortis» (ibidem, 61); »till hvilka olyckshändelser *äro* ej min fatala eftergifvenhet första orsaken» (mad. de Staël, Delphine I: 150); »detta faktum, som af människorna i samhället *påkalla* den åtgärd» (Almquist, Monografi, 309).

4. Som ett särfall av ovanstående kan man betrakta den ytterligt vanliga förekomsten av plural efter ett singulart subjekt, som åtföljes av prepositionsattribut i plural (fallet III). Detta skulle i en objektivt empirisk svensk språklära, där det faktiska svenska språkbruket framställdes så som vi finna det franska skildrat till dömes av Tobler, sannolikt upptagas som sidoställt med pluralbruket, som ett i andra rummet anmärkningsvärt alternativ. Till mina förut givna exempel fogar jag här en ny liten bukett: »stelheten i hans rörelser *voro skönjbara*» (Aftonbladet ²/7 1910); »grefve Bjelke, hos hvilken aktningen för edra förtjenster alltid *äro* i stigande» (Crusenstolpe, Huset Tessin III: 5); »När ryktet om dessa stämplingar *kommo* fram till denne» (A. Ramsay, Genom sekler, 107); »Faran af faderns spekulationer *blefvo* snart *märkbara*» (W. Scott, Fornforskaren [1855], 8); »Resultatet af mr Gos' undersökningar *delgåfvos* mig» (Hans Forssell i Personhistorisk tidskrift, I: 16); »En förening af hans lärjungar *hafwa* utgifwit hans skrifter» (Ljunggren, De estet. systemerna I: 127); »en enhet, som ~ är värdelös, men som i berättelserna *bidraga* till deras stora verkan» (Mortensen, Likt och olik, 17); »så länge den politiska makten i alla kulturländer utan undantag *befinna* sig i kapitalismens händer» (Lidforss, Onda makter och goda, 104); »En noggrannare undersökning af de romerska badhusen — Diocletianus' och Caracallas — *kunna* dock måhända bringa några rester i dagen» (Schück, Rom, 69); »Men obefogenheten af lagstiftarens anmärkningar *falla* ännu mer i ögonen» (Beskow i Sv. Ak. H. XLVIII: 253);¹

¹ en dylik attraktion har dr J. Landquist hittat i Strindbergs »Svenska folket» (II: 482), där den kallas en »logisk felaktighet, som icke torde bero på en felskrivning men på association mellan verbet och det omedelbart angränsande substantivet». Strindberg är naturligtvis öfverrik på attraktioner. — Samma sida talar utgivaren om »den ovanliga *böjelsen* (!) knäen».

jag erinrar om och vidhåller min uppfattning av att plural efter »ingen av», »en (någon, någondera) av . . .» är lika vanlig i tal som och inte mycket mindre vanlig i skrift än singular. Släkt härmed äro givetvis sådana fall som: »så att ingen annan än hans vänner *märka* det» (Janson, Affären Costa Negra, II: 91) och

Hans farmors elakhet,
Ej modrens bannor, *locka* ur hans öga
De tårar,

Hagbergs Shakespeare, Konung Johan, 15.

Då jag anser att singulart verb till pluralt subjekt icke sällan är en attraktionsföreteelse och ej förklarligt genom 'talspråksinflytande', finner jag en motsvarighet till fallet III i sådana ex. som dessa: »Med afseende å de till berättelsen hörande tabellernas innehåll och uppställning *är* i jämförelse med närmast föregående redogörelse följande förändringar vidtagna» (Sveriges off. statistik, Handel. Berättelse för år 1911, 1*) och »de ringa göromålen wid denna befattning *gaf* honom tid» (Ljunggren, De estet. systemerna, I: 73).

5. Ännu vanligare är det naturligtvis, att subjektsappositioner i plural framkalla verbplural, fast subjektet är singulart. Detta fall (IV) torde även av tämligen pedantiska skrivare uppfattas icke som ett fel, utan som en naturlig och tacknämlig sak, som borde erkännas som en grammatiskt berättigad företeelse. Jag tar bara ett par prov: »Många års välförtjent sällhet, hvilande på en bättre grundval än edra nuvarande önskningar, *ligga* ~ framför er» (W. Scott, Fornforskaren [1856], 110; exemplet kan även, möjligen med mera skäl, föras till fallet VII); »Den idéföljd dessa verser väckte, *voro* af den romantiska ~ karakter (ibidem, 90); »Ungt folks pest, de ockrande Blodiglarne, nyttjade hans läge och *togo* Procent på Procent» (Upfostrings Sällskaps Tidningar 1783, s. 732); »Att hela handlingen, äfven blodscenerna, *försiggå* på scenen» (Mortensen, Livijns dramat. författarskap, 77).

6. Jag anförde som ett fall (V), att av plural genitiv bestämt singulart subjekt styr plural. Detta fall hör till dem, som

borde upptas som grammatiskt alternativ, då det förekommer oerhört ofta. Jag tillfogar här ett fåtal nya belägg: »Möjligen *kunna* de tvenne rummens förutbefintlighet rent af hafva gifvit idéen» (P. Nodermann, Johan Celsius, Tragedien om Orpheus, 9); »de kreaturstölder, som de civile tjenstemännens inflytande ej *fingo* bugt med» (Kipling, Högländsbilder, II: 65), »Derefter *förtogs* Belöningarnas utdelande» (Stockholms Posten ²⁸/₁₂ 1786): »Landswägarnes förbättrande *sysselsätta* nu Almogen» (Hwad Nytt? Hwad Nytt? 1774, s. 152—153); »Väl *voro* de ändlösa stridernas tid därmed ej alldeles förbi» (Schück, Rom 223); »men några timmars sömn *voro tillräckliga* att återskänka mig krafter» (Engelke, Prästgårdslif², 91); »massor af granna poem, hvilkas inre värde sällan *stodo* i rimligt förhållande till de yttre(!) åthäfvorna» (Sylwan, Svensk litteratur, 310); »i söder bodde arabiska folk, hvilkas odling ej *gåfvo* mycket efter den, som blomstrade vid Euphrat» (Harald Hjärne i Ill. världshistoria, I: 86); »pauser, hvilkas längd icke *överskrida* ~ måttet» (H. Pipping i Arkiv f. nord. filol. XXXIII: 292); »under lärarnes *stodo* kamraternas tyranni» (Strindberg, Götiska rummen, 51); »Men sedan ~ *försvunno* mer och mer hänsyftningarnas tillämplighet» (Crusenstolpe, Carl Johan, I: 273); »Monthan, hvars tankars välmening *inneburo* den fullständigaste motsats» (ibidem III: 45), »de allmänna ärendenas gång *fingo* tillika en sned rigtning» (ibidem III: 2, 6): »Repens hållbarhet *skola* denna gång noga pröfvas» (Berger, Drömmen om helvetet, 213); »De tre förfärliga dagarnas kaffekur *blefvo* till bosch» (Berger, Ur en ensams dagbok, 60); »Relikernas tillvaro *beröras* i Rüdlings 'I flor stående Stockholm'» (Strindberg, Tryckt och otryckt, II: 185); »öfversättningsförsök, hvilkas proveniens på sina ställen *skola* angifvas» (Mortensen, Livijns dram. författarskap, 3); »möjligen *kunna* »drömmarnas» uppträdande vara en reminiscens från Shakspeare» (Warburg, Lidner, 138); »Vidare *få* olika sorters jord» (Wrangel, Tegnériska släktminnen, 53). »I allmänhet *er-inra* också alla figursceners sammansättning» (Roosval i Svensk Konsthistoria, 12), »Nyktert *enkla voro* de äldsta romanska kyrkornas yttre» (Roosval, ibidem, 107).

Lycklig och tacksam ville jag sjunga
Höjden af sällheten uti din famn;

Men endast änglarnas rena tunga
Kunna ge den ett passande hamn.

(C. Lindegren, Saml. arb. I: 274.)

Hit hör väl även ett sådant fall som »Bollnäsbiografen har nu hemskaffat en mängd säregna och inträssanta bilder, vars make aldrig varit *skådade* i Bollnäs» (Söderhamnskuriren ³⁰/₁₀ 1908), som visar en väg, på vilken ett ord som 'make' lätteligen kan bli ett 'commune numeri'.

7. Mitt sjätte fall (VI) var det från Paris och Vienna anförda

the hade honom alle *kære* (rad. 144).

Det är avgjort vanligare i tal — där det, som jag förut sagt, är den vanligaste attraktionstypen — än i tryck, där det icke hör till de oftast hittbara. Av min senare samling anför jag bara »man har all anledning att vara dem *tacksamme*, genom hvilkas medverkan» (Historisk tidskrift 1890, Öfv. och gransk. 65), emedan det konservativt utmanande e-et i den galna formen är särskilt prydligt.

8. Jag sammanför som sjunde fall (VII) alla slag av biordsböjning efter i närheten stående ord, som inte äro rätter huvudord. Typen är svindlande rikt företrädd i tal som i tryck. Det får därför vara nog med några få fall: »En skarpsinnighet, som för ett vanligt förstånd synes *öfvernaturligt*» (Mortensen, Likt och olik, 20); »I alla tre ~ är själfva slutet af historien först *berättad*» (ibidem 24); »Jag har nu jämt så stor bit af papperet *öfrigt*» (Nordensvans utgivning av Egron Lundgrens Reseskildringar, 181); »Alzingen ordinar eller gemeen Last är Ähran och itt godt Rychte så *skadeligit* såsom Okyskheetz Lasten . . . ty ther igenom förlorar Menniskian sin Dignitet och Högheet, och blifwer uskäligt Fää *lijkt*» (E. Schroderus, Ægidii Albertini Thet Qwinlige Könetz Lust-Gård, 137); »i det en afdelning af Vendes artilleriregemente blifvit *förlagdt* dit» (Simonsson, Stagnelius, 66); »den ärofulla utmärkelse, som eljest varit det *ämnadt*» (Crusenstolpe, Morianen, II: 110); »Emellanåt roar han sig med *en* bildens sjelfständiga utmålande» (Ljunggren, Sv. vitt. häfder III: 559); »ett främmande, hvars ankomst icke är oss *likgiltigt*»

(Almquist, Gabriele Mimanso, III: 183; »kärleken, hvars resultat är äktenskapet, är till detta sitt resultat *bundet af ~*» (Strindberg, I röda rummet, 17); »att göra den sista tiden af hans wistande i Latargo *angenämt*» (Kerndörffer, Lorenzo, I: 213); »Hela sammanhanget med denna historia är icke *känd*» (Lotten Dahlgren, Lyran, 274).

det lif jag lemnar
Är en suck ej *värd*.

(Nicander, Saml. dikt. II: 308.)

Det är ju helt naturligt, att ord påverka i närheten stående ord till deras form, även om den genom attraktionen uppkomna kongruensen är ologisk. »Oft macht es den Eindruck, als ob die Stellung von Einfluss wäre» säger Delbrück helt beskedligt (Vergleichende Syntax, III: 239) om fall av singulart verb efter flera subjekt och rör med dessa tveksamma ord vid en av de allra viktigaste förklaringsgrunderna till de språkliga företeelserna.

9. Ofta förekommer det fall, att en senare jämförelse styr det följande biord, som grammatiskt beror av det förra ledet. Jag nöjer mig med att anföra: »De hade kommit in i en ställning i samhället och hade insett att ställningen likasom samhället var *byggt* på tysta öfverenskommelser» (Strindberg, I röda rummet, 59); »Han, likasom hela släktet, är ju *födt* af drinkare» (Strindberg, Jäsningstiden, 48); »Äfven en annan ordgrupp än merendels oakcentuerade ord *uppträda* ofta» (Kock, Undersökningar i svensk språkhistoria, 105).

10. Icke sällsynt är, att det i s. k. subjektlösa satser förekommer pluralböjning av verb efter ett föregående, betonat substantiv i plural, t. d. »Roffåglar af alla slag *voro* icke ondt om vid Helgeboda» (Schröder, Mina jaktkamrater, 25); »Nya myriopoder *voro* ondt om» (Y. Sjöstedt, I Västafrikas urskogar) och »Hans förtjänster *äro* ej mycket att säga om» (Schybergson, Valda skrifter af Tengström, sid. 6).

Icke sällan finner man plural i satser sådana som »vad — angår», därest det är fråga om en plural: »Hvad åter brotten *beträffa*» (Sw. Litt. Tidning 1818, sp. 218); »men hvad de andra *angå*» (Crusenstolpe, Carl Johan, II: 298).

11. En del, av skilda orsaker mindre talrikt representerade, typer, som finnas karakteriserade i min förra uppsats, har jag alltjämt kunnat fastslå som befintliga. Dit hör »et af de *mäst lärarikaste* periodiska Arbeten» (Upfostr. Salsk. Tidn. 1781, 347) och »det var det *mest förbannesta*» (Cederborgh. Ungd. Tidsf. II: 152); »bland de viktigaste och *mest betydelsefullaste*» (Ups. Nya Tidn. Lands. 10/8 1906).

I sörmländskan finnes enligt Torsten Ericssons förträffliga arbete »Grundlinjer till undersökning av Södermanlands folkmål» ofta en dubbel komparativ, som kanske hör hit: *mera gamlare. mera viliftigare, mera tätare, mera andeligare* (a. a. 160). Likartade företeelser höras givetvis även annorstädes; en kvinna från Floda (Dalarna) yttrade 3/8 1912: »de ä ju förfärligt enkelt nu mä, men då var de ändå mycke *förfärligare* enklare». —

Den av mig förut påpekade övergången av adv. 'inte' till adj. 'inga' genom attraktion (»Hvita damen har just *inga* många »fria» fält att fly till», Aftonbladet, landsortsuppl. 14/7 1907) har ju ett särskilt grammatiskt intresse — liksom adverbets övergång till adjektiv [»Efter *outsägliga* många hvarf» (Knorring, »Tante Lisbeths 19:de testamente», 106)].

12. Som attraktionsföreteelse fattar jag även hälst *dem* i stället för *de* i sådana fall som: »Dä finns *dem* som . . .» och det elliptiska »*dem* hon nalkades funno sig smickrade» (Crusenstolpe, Morianen, III: 22). I alla händelser tör objektskasus intrång på subjektskasus område i viss mån ha framkallats och främjats genom attraktionstendensen.

13. Vanlig är följande attraktionstyp: »Trädgårdsjorden *börjades* ock at tilredas» (Hwad Nytt? Hwad Nytt? 1774, n:r 78); talspråkets gängse »*behöfs* det göras med ens?» är kanhända i åtskilliga fall hitförligt (jfr dock SAOB) och ej deponentialt.

14. Ytterligare talspråksexempel har jag ej brytt mig om att anföra. Den, som vill, kan uppsöka tyska motsvarigheter i professor Meringers inte roande, men lärorika »Aus dem Leben der Sprache». Jag vill endast betona, att så stark är denna attraktionens makt, att den, såsom mina exempel visa, även gör sig ofta gällande i tryck, i trots av det gång på gång givna tillfället att rätta det en gång begångna, men alljämt gångbara

missgreppet. Här falla i själva verket »ljudlag» och »analogi-bildning» i varandras famn och bli ett med varann. Att dylika företeelser så föga studerats, det förklaras väl enklast genom Delbrücks ord: »Dem [= pergamentsstudiet] gegenüber hat dasjenige, was wir täglich an uns selbst und anderen beobachten können, zwar den Nachteil des Trivialität gegen sich, hat aber für sich den Vorteil von jedem kontrolliert werden zu können». Törhända finner mången även denna fördel snarare vara en nackdel.

STRÖDDA ANTECKNINGAR

OM UTTRYCKET

”MYROR I HUVUDET”

OCH NÅGRA NÄRSTÅENDE BILDER

AV

ÅKE W:SON MUNTHE

Bilden »myror i huvudet» är, som bekant, alltså mycket vanlig i svenskt språk och synes ha varit så under hela 1800-talet och även, ehuru kanske i något mindre grad, under åtminstone större delen av 1700-talet. Den uppträder vanligen i vissa stående fraser: »sätta myror i huvudet», »ha myror i huvudet» och »få myror i huvudet», av vilka den förstnämnda synes vara den oftast förekommande. Men både dessa fraser och bilden själv kunna naturligtvis förete en del variationer. Betydelsen, som vanligen är »något att fundera eller grubbla på, oroande tankar, bekymmer», närmar sig stundom den av »griller» d. v. s. inbillningar, fantasier, och detta särskilt dels med innebörden »högfärds- eller storhetsgriller», dels med innebörden »kärleksgriller», vilken förskjutning i betydelsen nog huvudsakligen är att tillskriva just inflytande från dessa grillbilder.

Till belysning av bildens förekomst meddelar jag här en samling belägg ur litteraturen, för tiden efter 1800 blott ett urval, för tiden före 1800 alla jag antecknat.

Sätta myror i huvudet. Sv. Dagbl. 1908, Nr 58,4: »Realläroverkets byggnadsfråga, som satt myror i hufvudet på skolans lärarekollegium»; A. Lundegård, Struensee II, 316: »Samtalet med Bernstorff har satt honom myror i hufvudet»; Tellander, Allmogeliv i Vestergötland, 18: »Dä dära satte le murer i skael på'n»; G. Björlin, Prokuratorn, 85: »[Stjärnorna] ha satt riktigt med myror i hufvudet på dem»; E. Sehlstedt, Saml. sånger o. visor IV, 1878, 202: »Den s. k. inklinationsvalsen satte myror i hufvudet på muttrar och tanter»; V. Rydberg, Fribytaren på Östersjön, 197: »Han förutsåg hvilka myror den [inlagan] skulle alstra i de lagkunniga herrarnes hufvuden»; Fru Carlén, En nyckfull kvinna⁸ I, 156: »En serie af om och men satte henne nya myror i hufvudet och nya kval i hjärtat»; W. v. Braun, Berätt. o. utkast, 1847, 21: »Cronstrands räkne-

Studier i modern språkvetenskap. V, 9.

konst, som gaf oss så oräkneliga myror i hufvudet»; Fru Knorring, Skizzer II, 327: »Ett besynnerligt tillstånd af glädje och obeslutsamhet och funderingar, som satte mig allt mer och mer myror i hufvudet»; J. Remmer, Teaterstycken, 1815, II: »Ditt inkast har nu mer satt myror i min hjerna» (rim); Coventry, Lilla Pompe, öv. 1797, 159: »Detta tvetydiga svar satte dem åter myror i hufvudet»; J. G. Müller, Herrarne på Waldheim, öv. 1796, I, 101: »Du har gifvit mig förbannade myror i skallen»; D. G. Björn, Barberaren i Sevilla, 1785, 38: »Vi ska nog ge honom så mycket myror i hufvudet, at han icke skal få tid at tänka på det»; Hallman, Finkel (1776), Saml. skr. 1853, 153: »En ting sätter mig myror i hufvudet»; P. Lindahl, Sanningens Tempel, öv. 1747, 22: »Thet är tå förmodeligen någon process, som gör tig myror i hufwudet»; Modée, Därhuset, 1741, 35: »Denna påsten har satt mig så många myror i hufwudet, at ...». Hit kan också föras följande belägg med en friare behandling av bilden ur O. Kolmodins Biblisk Qwinnospegel I, 1737, 426: »Hwad myror mände vt af thetta brefwet krälla/ Och Davids hufwud bry».

Ha myror i huvudet (sällsynt under senare tid). Fru Carlén, Ett köpmanshus i skärg. (1859) 1885, III, 46: »När man har hufvudet fullt af myror»; Atterbom, bref från 1811 i Frunck, Bref rör. Nya skolan, 386: »Vi hafva så förb. många myror i hufvudet och så mycket att tänka och göra»; Livijn, brev av s. å., ib. 243: »Nu har jag verkligen myror i hufvudet i afseende på 2:dra delen af Lisberg»; Envallsson, De ädelmodiga bönderna, 1794, 20: »Han har intet så många myror i hufvudet som vi»; P. Lindahl, l. c. 22: »Tu synes mig hafwa myror i hufwudet»; Id., Den Tanckefulla, 1743, 22: »Jag har så monga myror i hufwudet at jag wet intet hwad jag gör. — Myror! Ja, det woro wel, om ni intet har Torndyflar i hufwet».

Få myror i huvudet. Hj. Bergman, Vi Bookar etc., 85: »Pojkarna hade fått myror i hufvudet. Hvem skulle egentligen få rättorna?»; E. Rosengren, Språk o. Stil 1903, 34: »Jag får litet myror i huvudet, och nya fakta upptäckas, som kräva sin förklaring»; G. Thomasson, Bilder ur folklifvet, 1876, 51: »Jag hade bort genast gå hem till dig, men jag fick så många myror i hufvudet»; Fru Carlén, Rosen på Tistelön (1848) 1869, II, 156: »Nu får hon myror nog, när du meddelar henne din handelsplan»; Fru Knorring, Skizzer I, 188: »Jag hade fått en ota-

lig mängd myror i hufvudet, som kröpo om hvarandra utan all sans»; Id., Axel, I, 196: »Det är helsosamt, när brunnsgäster få några små myror i hufvudet»; J. G. Müller, Herr Thomas, öv. av J. M. Stjernstolpe, 1804, VIII, 144: »Jag har nu verkligen fått myror i hufvudet»; Runius, Dudaim II, 97 (i ordspråksbrevet): »Wij ha fått Myror i hufwu skal man weta och Låppor i öra».¹

Detta citat från Runius innehåller det äldsta belägg för myrbilden, jag hittills funnit (det motsvarande på franska avfattade brevet är daterat ¹²/₁₀ 1709). Här uppträder emellertid vår myrbild i sällskap med den synonyma och till sin gestaltning snarlika bilden »loppor i örat».

Denna senare bild torde väl få sägas numera vara alldeles utdöd i svenskan.² Emellertid upptas den ännu av A. F. Dalin (1850) s. v. öra: »hafva loppor i öronen, vara högst orolig och bekymrad», ehuru den även vid denna tid torde ha varit så gott som obruklig. I Westes sv.-fra. lexikon 1807 finns den icke och ej heller i Nyströms 1794. Däremot förekommer den t. ex. i Deléns eng.-sv. lexikon 1806 s. v. ear: »han har loppor i öronen, är bekymrad öfwer något» och s. v. flea: »hafwa loppor i öronen d. ä. wara brydd ell. bekymrad»; i Möllers ty. lexikon 1782—90 s. v. Floh: »skaffa en loppor i öronen» och s. v. loppa: »gifva en loppor i öronen»; i Widegrens sv.-eng. lexikon 1788

¹ Jag bifogar här också några citat, där myrbilden har ovannämnda speciella betydelseskiftningar. 1. Högfärdsgriller e. d.: Ossian-Nilsson, Prästgården, 52: »Sätt inte bortbytingen myror i hufvudet — hon är inte van att beundras af så många herrar»; Christina Nilsson, I yttersta mörkret, 50: »Sätt inte myror i skallen på tösen, Inga»; Id., I skärselden, 127: »Du sätter bara myror i skallen på folket»; Fru Knorring, Ståndspalleler I, 125: »Det lilla brunlockiga hufvudet, som nu var så fullt af ungdomsmyror och skyhöga förhoppningar». — 2. Kärleksgriller: G. H. Mellin, Saml. hist. noveller II, 1874, 587: »Äfvenledes började de andra flickorna att känna myror i hufvudet, då de fått se baronens ståtliga figur»; Fr. Bremer, Hemmet, 1911, 317: »En viss baron sätter henne med vissa ord och vissa blickar myror i hufvudet, jag vill icke säga i hjärtat»; Fru Knorring, Ståndspalleler II, 20: »Är det Alarik eller Ludimagistern, som jagat in myror i hennes lilla hufvud?»; N. Joelsson, Gutlebenska Familjen, 1803, 44: »Vår lilla hjälte dansade med ett slags förtjusning, så att han just satte myror i hufvudet på alla stadsflickor»; Voltaire, Skottländskan, 1785, 66: »De der aderton åren sätta myror i hufvudet på gubben».

² Sedan ovanstående nedskrivits, har dock Emil Svensén meddelat mig, att han minns sig i Kalmar län hava hört »ha loppor i örat» i mera bildades mun.

s. v. öra: »Han hafver loppor i öronen»; i Linds ty. lexikon 1749 s. v. Floh: »gifwa enom loppor i öronen eller myror i hufwudet» och s. v. öra: »hafwa loppor i öronen»; och i Mont-Louis' Fransyska språkets fullkomliga prydnad 1739 upptages i den sv.-fra. frassamlingen 279: »han har loppor i öronen».

Det yngsta sv. litteraturbelägg jag f. n. kan anföra för denna bild är ur den sv. översättningen av Müllers Emmerich, 1798, III, 217: »Onödigtvis skaffa sig loppor i öronen», där emellertid sannolikt en motsvarande loppbild i originalet varit bestämmande för översättaren — i samtidiga sv. översättningar ur andra Müllerska romaner förekommer däremot myrbilden flera gånger (ett par citat ha ovan anförts). I det hela synes loppbilden, trots ordböckernas vittnesbörd, vara ganska sällsynt i 1700-talets sv. litteratur — utom belägget från Müller kan jag i själva verket från tiden efter Runius blott anföra ett enda eller rättare två sammanhörande, nämligen ur O. Gyllenborgs Skuggan af den döda Argus 1735, Dec.: »En gammal Munck har utom des uti ett annat måhl planterat låppor i mina öron med sin spådom.... Torde hända någre flere få ock låppor i örona, när de med moget efftertänckande besinna sielfwa utgången».

Före Runius åter har loppbilden uppenbarligen flitigare använts. I den från fra. gjorda sv. översättningen av Terentius, Les Comédies de Térence II (1700) förekommer 259: »Man fruktar jag hafver satt honom loppor i öronen»; i J. H. Schönheits öv. av Grimmelshausens Den förträffelige Kyske Josephs.... Lefwernesbeskrifning 1696: »Genom dessa twänne tidiga mörka Språk satte Assenat Potiphar en Låppa i Örat»; i ett brev från Lars Tungel till Ax. Oxenstierna 1633, Hist. Handl. XXII, 223: »[Underrättelserna om mötet i Heilbronn ha] satt de keijzerske parariis här loppan i öronen»; i ett bref från Gustaf II Adolf till Ax. Oxenstierna 1622, Gustaf II Adolfs skr., ed. Styffe, 491: »Vthaf bij instruktionens proposition skole Polackerne visserligen så widt få loppan i örat, at the icke kunna stillestondet vtslå»; i B. Leuchowii öv. av Zaderi Brudhgummens Ährekrantz 1620, 222: »Så går thet tå altså, at han får loppor i öronen»; i P. Ericis öv. av Musæi Postilla (gjord 1585), 1606, II, 209: »Tå får han först loppona [= loppan] i örat» och slutligen i Peder Swarts Gustaf I:s krönika (1561), ed. Klemming, 108: »[Dalkarlarna] begynte få loppona i örat och tänkia sig om vthi hwad farligheet the stadde woro».

De nu anförda beläggen för de båda synonyma bilderna »myror i huvudet» och »loppor (loppan) i öronen (örat)» synas alltså visa, att den senare bilden är äldre i svenskan, där den funnits åtminstone från omkr. mitten av 1500-talet, under det den förra först uppträder eller i varje fall kom i något allmänare bruk vid tiden omkr. 1700. Den nya myrbilden blev emellertid uppenbarligen mycket snart en svår konkurrent för »lopporna i öronen», vilka i själva verket efter några decennier synas ha blivit så gott som utrotade av myrorna. Längst bita sig lopporna fast i ordböckerna, där ju i regeln mer eller mindre föråldrat språkgods får en sista fristad för längre eller kortare tid, och som nämnts stå de sålunda kvar ännu hos A. F. Dalin.¹

Ett rätt intressant vittnesbörd om kampen mellan de båda bilderna är följande bastardform i 1767 års sv. översättning av Grimmelshausens Kyske Joseph, 129: »Genom dessa twänne tidiga, men mörka utlåtelse satte Assenath myror i öronen på Potiphar», där sålunda den gamla bildens »öron» finnas kvar, men ockuperade av den nya bildens »myror» — jfr citatet ur 1696 års översättning ovan.

I följande, för mig t. v. unika bild i Strindbergs Skärkarlar,⁴ 114, har man sannolikt också en bastard af den gamla loppbilden, vilken S. utan tvivel väl kände, ehuru ej kontaminerad med myrbilden utan med en annan, till betydelsen något besläktad och ännu med svagt liv levande bild: »Som denna klausul ej fanns i kontraktet, beslöt Höjer sätta lusen i örat på arrendatorn». Den andra bild, jag antar här har spelat in, är »lusen i skinnfällan l. pälsen», som ännu t. ex. hos G. A. L—n, Ordspråk sanna språk (1889) upptages i ordspråksform: »Bjud inte lusen i skinnfällan, hon kommer nog objuden», och som även flera gånger förekommer i Grubbs Penu 1678 t. ex. p. 634: »Ondt kommer fulle okalladt i. e. Biud intet Lusen i skinnfällan, hon kommer fulle obedin» och p. 62: »Bära ondt

¹ Nyligen har en liten ansats gjorts att återintroducera loppbilden i sv. språk, ehuru i historisk form. G. Stridsberg skriver nämligen i Sv. D. 17/8 1909: »Vi ha alla bevittnat säregna utslag af denna art af »frisinne», hvars tonarter under de sista dagarna dock betyga, att man börjat känna »loppan i örat», för att tala med gamle Peder Swarts ord om uppstudsigt allmoge». Ett annat historiskt exemplar förekommer i den mindre publika festpublikationen Urakademiskt Dagblad 20/12 1912: »Wirsén och jag [Heidenstam] voro i grunden lika i mycket. Jag älskade mer flickan, han mer flaskan, men Strindberg var oss bägge loppan i örat» (förf. är Carl Laurin).

Malt til gillet. i. e. Styrkia ondt til. Sättia Löss i pälssen». Ordspråket förekommer även i A. Laurentii öv. av Fischers Huus-Tafla 1618, 71: »Man skal icke sleppa lusen i skinnfällan, ey heller biudha Diefwulen til gäst.» I friare form förekommer denna bild i ett brev från J. Ekeblad av 1654, Joh. Ekeblads bref, ed. N. Sjöberg, 326: »Förnimmer ock någorlunda utur det [brev], jag i går bekom från min käre farkär, huru många fauter det hafver kommit mig att begå, att min käre farkär lusen alltför mycket in uti skinnfällan i [lucka: inbjudit, insläppt?] har» — fadern sörjde djupt sin någon tid förut avlidna hustru.¹

Vår gamla loppbild är uppenbarligen af främmande ursprung. Såsom torde vara bekant, förekommer denna bild och synes, åtminstone på sina håll, ännu vara vid fullt liv i en hel del andra språk, både germanska och romanska. Så i da. t. ex. Mau, Dansk Ordsprogsskat: »at sætte En en Loppe i Øret, gjøre ham mistroisk, bekymret»; ty. t. ex. Wander, Deutsches Sprichwörterlexikon: »Einem einen Floh ins Ohr setzen, Argwohn bei ihm erregen, ihm eine beunruhigende Mittheilung machen» och »einen Floh im Ohr haben, wegen des Ausgangs einer Sache in Sorge sein»; eng. t. ex. Murray: »a flea in one's ear = a rebuff etc., chiefly used in the phrase to go (send etc.) away with a flea in one's ear» och därtill såsom numera obrukligt = »anything that alarms after fr. avoir la puce à l'oreille» — M. har ett så gammalt belägg som från 1430: »fleen in mine cares». Vidare i romanska språk: it. »mettere, entrare una pulce nell' orecchio», vartill Tommaseo-Bellini ger ett belägg redan från Brunetto Latinis Pataffio; fra. »mettre à quelqu'un la puce à l'oreille» och »avoir la puce à l'oreille», vartill Godefroy, Complément, ger belägg från 14- och 1500-talen; sp. »echar

¹ Emellertid förekommer en »lus i örat» faktiskt på tysk botten. Sanders t. ex. anför s. v. Laus: »Eine Laus im Ohr haben, ein böses Gewissen» etc. Jag tror dock, som sagt, icke att Strindbergs bild är lånad därifrån, utan att den är en bastard av den gamla loppbilden och »lusen i skinnfällan». — F. ö. har även denna senare bild tvivelsutan kommit till oss från ty.: Sanders har: »Einem, sich Läuse in den Pelz setzen» med hänvisning bl. a. till Luther, och Borchardt-Wustmann, Die sprichwörtlichen Redensarten⁶, upptar samma fras (även ss. synonym till »einem einen Floh ins Ohr setzen», vartill f. ö. också finns varianten »einem einen Floh in den Pelz setzen») samt citerar Murners Schelmenzunft (1512), där vårt gamla ordspråk går igen: »Es wer nit not leuss in beltz zu setzen: Sy wachsendt selber dryn zu handt».

a uno la pulga detrás la oreja» och pg. »estar com a pulga no ouvido».¹

Denna loppbild har alltså en mycket stor spridning och är uppenbarligen också mycket gammal. Det torde nog ej vara tvivel underkastat, att den först sett dagen inom ett visst språk och därifrån sedan direkt eller indirekt, sannolikt i allmänhet på litterär väg, spritts till andra. Då den nu i italienskan påvisats så långt tillbaka som på 1200-talet, kan man åtminstone ha skäl att misstänka, att det är där dess ursprung närmast är att söka. Italienskan synes f. ö. vara moderspråket för ett stort antal bildliga uttryck, som sedan adopterats av andra språk, däribland även sådana som äro besläktade med loppbilden (t. ex. »griller»).

I fråga om anledningen till uppkomsten av denna bild förmodar Ch. Rozan i *Les animaux dans les proverbes II*, och då närmast för franskans vidkommande, att den vanliga gesten med handen till örat, när man råkar i bryderi, skulle ha givit uppslaget. Härtill kan erinras om följande ställe hos vår gamle Grubb, l. c. 517: »När man råkar i någon ångest, klår man sigh stundom baak Öronen, fast ther intet klijar: Och då plägar man säga: Han griper til Lusrådet!»² Att en bild som denna senare sprungit fram ur den nämnda gesten är nog mycket sannolikt. Men i fråga om »lopporna i örat» förefaller denna förklaring mera långsökt, och i själva verket synes blotta faktum, att dylika passagerare funnos i örat, kunna gälla som för-

¹ Därtill även utan öra i sp. »tener pulgas» ha loppor d. v. s. vara orolig och »tener malas pulgas» vara lättretlig samt pg. »estar com a pulga» vara orolig. — Vidare må erinras om några andra synbarligen rätt gamla ordspråksartade talesätt, som måhända äga något sammanhang med vår loppbild, nämligen de av Wander anförda ty. »Ein Floh im Ohr macht grosse Beschwerden» (Lehman 1630) och »Ein Floh im Ohr ruhmort für ein ganzes Corps», vidare da. »Loppen er ringe og kan dog gjøre stor Tummel i Øret» (Prov. dan. 389) samt fra. »Puce en l'oreille l'homme réveille» (Leroux). — Loppan, som sålunda är till stort besvär för den, i vars öra hon tagit kvarter, tycks åter själv ha det bra och bekvämt därinne: Gust. Jansson, Nils Dobblare, I, 53: »Det säger du till en man, som känner sig lustig som en loppa i ett öra», jfr Chr. Weise, *The tre yppersta Ertz-Narrar*, 1697, 350: »Hästen blef skyg för thetta sorl, at han skenade och Stutzaren vti sin Lo-Peltz vppå Ysen omkring krälde, lika som en Loppa vti Örad» (orig. 1673: »herum baddelte wie ein Floh im Ohre»).

² Jfr Chr. Weise, l. c. 315: »The obarmhertiga ångstlössen sutto mig vthi Håret» (orig.: »Die unbarmherzigen Angst-Läuser staken mir in den Haren»).

klaring nog. Och att ett sådant kasus, ehuru det kanske förefaller oss sena och renare tiders barn något ovanligt, säkerligen ej så sällan inträffade för några hundra år sedan, framgår nästan mer än tillräckligt tydligt av vad Troels Lund (Dagl. Liv, Folkeudg. IV, 144 f.) säger om småkrypen i Norden på 1500-talet, vartill dessutom må erinras, att ifrågavarande smådjur säkert alltid varit mer aggressiva i de sydligare länder, där bilden tvevelsutan uppstått. Ganska betecknande är, att Aulus Cornelius Celsus (Tiberii tid) i sin *De re medica*, VI, 7, 9, ger en detaljerad anvisning om, hur man skall bära sig åt, när man fått en loppa i örat: »Si pulex intus [d. v. s. i örat] est, compellendum eo lanæ paulum est, quo ipse si subit et simul extrahitur». Att f. ö. ifrågavarande kasus ännu långt senare ingalunda var obekant framgår av följande passus i Joh. Linders *Tanckar om Matkar och Skrijdsfää i Menniskians Kropp*, 1714, p. 31: »Thet är icke obekant, at om en loppa oförwarandes kommer in i örat, blifwer ther ett fahrligt wäsende, susar, surrar och wärker».

Brewer, *Dict. of Phrase and Fable*, tror, att det eng. »send a person off with a flea in his ear» ursprungligen avsett något husdjur t. ex. en hund, som är »very restless», när han fått en dylik inkvartering. Men, som sagt, husdjurens herre torde ej ha varit mindre »restless», när han oftare än nu var utsatt för samma vedervärdighet.¹

För att återgå till vår svenska loppbild är det onekligen en smula påfallande, att av de ovan anförda fem älsta sv. beläggen (1560—1633) fyra visa djuret i bestämd form, »loppan i örat», d. v. s. den annars blott i de västra romanska språken förekommande formen (fra. »la puce à l'oreille» etc.). Man skulle nog närmast ha väntat sig den sannolikt från den italienska direkt utgående allmänna tyska (och danska) formen med »en loppa»; men denna har jag i själva verket på svensk botten

¹ I fråga om dessa »loppor i örat» kan man emellertid ej underlåta att också tänka sig möjligheten av en helt annan utgångspunkt, nämligen Bibelns, med avseende på betydelsen dock något osäkra »kliande öron» i 2 Tim. 4,3: »En tid skall komma, då de icke skola fördraga den helsosamma läran, utan skola efter sina egna lustar samla åt sig hopar af lärare, emedan det kliar i öronen» (Vulgata: »ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, prurientes auribus»). Denna bibliska bild påträffas då och då i äldre sv. litteratur — t. ex. P. Petreius, *Regni Muschovitici Sciographia*, 1615, II, 145: »Ryssen hade intet alffuar: öronen klijade på honom efter en ny Herra» — och har säkerligen också använts på andra håll.

funnit blott en enda gång, i 1696 års översättning av Kyske Joseph, där den f. ö. torde få betraktas som en slavisk kalke-ring av det ty. originalets form. Det ser sålunda nästan ut, som om loppbilden först kommit till oss från ett västromanskt språk och då väl rimligen från franskan — men naturligtvis kan en mellanlänk ha funnits, fast jag ej lyckats spåra någon sådan.

Det återstående av de äldre beläggen (Leuchowius 1620) har visserligen djuret i obestämd form, men i pluralis, och denna form, som endast mycket undantagsvis förekommer i andra språk,¹ blir sedan den regelbundna i sv.: alla de ovan anförda sv. litteraturbeläggen från 1700-talet liksom samtliga ordböcker visa denna form, »loppor i öronen (örat)». Att sålunda den gamla sv. formen med »loppan» sedermera ersatts av denna med »loppor» beror väl på inflytande från någon annan likartad bild, varvid man kanske närmast får tänka på »griller i huvudet», som synes ha inkommit i sv. under förra hälften av 1600-talet och snart blev allmän (jfr nedan).

Varifrån nu än loppbilden närmast kan ha kommit in i svenskan, är det dock, som sagt, givet, att den såsom sådan kommit utifrån. Detta synes däremot ej vara fallet med dess yngre och segerrika konkurrent »myror i huvudet». Trots ivriga efterspaningar har jag ej lyckats påträffa denna bild i något annat språk och är därför t. v. benägen att anse den för specifikt svensk eller åtminstone för en specifikt svensk variant av den i själva verket mycket spridda och f. ö. med loppbilden ofta homosema bildkategori, där flygande eller krypande djur i huvudet användas såsom bilder för oroande tankar, underliga fantasier o. d. Att formellt sett de svenska loppfraserna i viss mån tjänat som mönster för de yngre myrfraserna är nog mycket antagligt, då de stående frasformerna stämma: »sätta, ha, få myror i huvudet» som »sätta, ha, få loppor i öronen».

Men det allmänna mönstret för myrbilden såsom sådan torde, som sagt, vara att söka inom ovan antydda bildkategori, av vilken flera representanter under 1600-talet från tyskan inkommo i svenskan, bl. a. de bekanta grill- och vurbilderna. Dessa båda grupper av bilder, som snart blevo allmänt gängse i svenskan, ha dock knappast spelat någon viktigare roll för myrbildens tillkomst, så mycket mindre som de hos oss, om

¹ Murray t. ex. anför ett par äldre eng. belägg med plur.

icke från början, så dock ganska snart alldeles förlorade sin karaktär av djurbilder.¹

Det äldsta svenska belägg, jag f. n. kan anföra för grillbilderna, är följande ur ett anonymt kväde vid J. Gezelii och G. Enheims bröllop 1643 (K. B.): »Summa: Dagen ey bort rymmer/vtan Griller vtan Kymmer». I ett brev av 1651 skriver J. Ekeblad, l. c. 104: »För några grillers skull jag hafver i hufvudet» (förmodligen = sorg: hans mor hade nyss dött) och Lasse Lucidor sjunger vid ett bröllop 1672, Hanselli, 153: »Ok många griller klifva/ Op i mitt skate-boo» (= huvud). Columbus har i sin Ordeskötsel, ed. Stjernström—Noreen, dels p. 39 det enkla »griller»: »[Bureus] war en lärd kar, män hade många griller med Cabala», dels p. 4 sammansättningarna »grill-disputationer», »tanke-grillren», och i 1697 års sv. översättning av Weises Ertz-Narrar förekomma, visserligen direkt kalkerade på motsvarande ty. ord, bl. a. pag. 301 »kiärleks-griller», p. 4 »grille-fångare» och p. 200 »grille-fångerier». Vid denna tid, omkr. 1700, äro grillbilderna synbarligen redan mycket gängse i svenskan, men djurbetydelsen har tydligen alldeles förflyktigats. Jesper Swedberg t. ex. använder dem flitigt, såväl det enkla ordet som sammansättningar och avledningar: i Ungdoms Regel och Ålderdoms Spegel (1709) har han »grilleraktig», i Schibboleth »scholegriller», »tanckegriller», verbet »grilla» samt det personliga substantivet »grill» (han förklarar p. 254 det främmande ordet »capricieux» med »grill, sellsam hofwud» — jfr det personliga »vurm», varom mera nedan).

Till oss kommo grillbilderna utan allt tvivel från tyskan, där de voro vanliga redan under 1500-talet. Wander anför från Luther: »Er hat Gryllen im Kopf» och Hans Sachs använder dem mycket flitigt t. ex. Fablen u. Schwänke, ed. Goetze 1893, I, 94, 23: »Der hat an der nasen zwo prillen/ Vnd in dem Kopff gar selzam grillen» och ib. IV, p. 220: »Im hiren hat er grillen» o. s. v. I tyskan bibehålles naturligtvis djurbetydelsen alltjämt, då ordet grille = syrsa också finns i språket. Till Tyskland kommo dessa bilder förmodligen från Italien, där de under väx-

¹ Endast ytterst sällan påträffas i sv. »mask» för »wurm». Ett belägg från Lucidor anföres nedan, ett annat är följande ur Kolmodins Qwinno-Spegel II (1750) 574: »Hwad annat kunde jag af dessa gåtor döma,/ Än mannen matkar fått uti förståndets göma?» Dessutom naturligtvis »samvetsmasken» (jfr nedan p. 172), men den är äldre i sv. än det ty. lånordet vurm.

lande former talrikt uppträda på 14- och 1500-talen och äro påvisade redan hos Brunetto Latini. I de övriga romanska språken äro grillbilderna visserligen icke alldeles okända, men synas dock ej ha vunnit någon allmänare användning. I engelskan saknas de fullständigt.

Beträffande grillbildernas ursprung synes man i allmänhet ta för givet, att det är ordet syrsa (it. grillo, ty. grille), som ingår i bilden, och att de alltså tillhöra den ovan omnämnda artrika bildkategorien med smådjur i huvudet. Detta är kanske också det sannolikaste, och i varje fall har denna betydelse senare alltid inlagts i bilden. Men alldeles otänkbart är icke heller, att bilden har klassiska traditioner och att den utgått från det av Plinius 35, 37, 3 anförda lat.-gr. grylli = »picturæ quædam ridiculæ», en, enligt uppgift, av Apelles' samtida Antifilos uppfunnen fantastisk karikatyrtyp av kombinerade djur- och människoformer, speciellt av gris, gr. γρύλλος (jfr Odysséens Gryllos), och människa, m. a. o. en underlig, overklig företeelse, som väl kunde tänkas ha fått betydelsen av fantasifoster, hjärnspöke lika väl som »chimæra», som ju också egentligen var just ett likartat fantastiskt bastardväsen, en kombination av lejon, get och orm — jfr även ett uttryck som fra. »lièvre cornu» = idée chimérique.

Vurmbilderna, som uppträda i svenskan ungefär samtidigt med grillbilderna eller kanske något senare, äro naturligtvis också lånade från tyskan, där icke blott ordet Wurm, utan även Raupe, Motte (Mutte) och Egel, det senare synnerligen flitigt använt av Hans Sachs¹, förekomma i denna användning alltsedan 1500-talet. Det äldsta sv. belägg, jag f. n. kan anföra, är följande ur en bröllopsvisa av Lasse Lucidor av 1673, l. c. 164: »Jag tror at karlen galn,/ Vist haer i hiernan han vurm, maskar eller maln».²

¹ Han har icke blott subst. Egel utan även adj. eglisch och vb. egeln. Schwank 376, l. c. II, heter »Der Egelmaier», som säger om sig själv: »Ich bin ein wunder selczam man,/ Vil egel trag ich in meim schopff». Ordet är naturligtvis detsamma som ingår i Blut-egel och speciellt Schaf-egel l. Egelwurm, en hos får och andra kräk vanlig parasitmask, »leverigeln».

² Detta »mal» är icke den flygande insekten utan larven, malmasken, jfr t. ex. Hasselquist, Bättrings-Basuun, 1680, 320: »Fast våra Kroppar warda op-ätne aff Maal, som sagt är» — strax förut har han citerat Job 4,19: »Menniskion skal förtäras aff Matk». Samma betydelse har »mal» i bokmal = bokvurm, vilket senare jag antar är äldre i sv. (jag har dock ej antecknat tidigare belägg än ur Gyllenborgs En bättrad Will-Hierna, 1721, och v. Dü-

E. Wennæsius († 1684) har i en sonett, ed. Hanselli 213, avledningen »vurm- och aperij» (i samma sonett också: »Tu har sielf storan vurm, som apspel med tig drifver») och Warnmarch i Epigrammata, 1688, 56 sammansättningen »löili Wurme-Art» o. s. v.

I de ovan anförda vurmbilderna tänkas maskarna logerade i huvudet. Men de kunna även förekomma annorstädes. Välbekant är »samvets-masken» (redan hos Johannes Chrysostomus), som tvivelsutan går tillbaka till Bibelns »mask som aldrig dör» (Es. 66,24 och Mark. 9,44). Med denne äro kanske diverse, särskilt talrikt i italienskan men även annorstädes förekommande affekt- och passionsmaskar besläktade t. ex. i Petrarcas Son. II,

bens Boileaus Satyrer, 1722 — »bokmal» ur Sv. Argus II). Detta bokvurm, eller rättare dess urbild ty. »Bücherwurm» (eller möjligen eng. »bookworm», för vilket Murray har ett belägg från 1599), är emellertid ej en vurmbild i den mening jag här tar detta ord: med utgångspunkt från den egentliga bet. »mask, som gnager böcker» har det metaforiskt använts om person, alltså icke = en som vurmjar för böcker, utan = en som förtär böcker, bokslukare. Hur gammalt det ty. Bücherwurm är, vet jag ej. Hos Luther förekommer enl. Sanders den likartade bilden »Kornwurm» = Kornwucherer, varmed vidare kan jämföras, också hos L., »Fresswurm» och hos Hans Sachs »Geitzwurm» (Sämmtl. Fastnachtsspiele, ed. Goetze 1880—87, 7, 57: »Bist ein solcher Geitzwurm»). Andra förmodligen senare ty. bildningar av samma art äro »Geldwurm» (jfr Sv. Argus I »Penninge-Matkar»), »Ehrwurm», »Actenwurm». — Måhända är det detta från början i sv. personliga bokwurm, som genom en omtydning (det kom nämligen mycket snart, om ej från början, att fattas sådan betydande »en som vurmjar för böcker») givit upphov till det för sv. egendomliga enkla personliga »vurm» (i Urban Hiärnes Orthografia Suecana 1717, p. 15: »en Wurm och Fantast»; i ett polemiskt stycke av Runius 1712, E. Wrangel, Det karol. tidehvarfvets kom. diktn. 171: »— — — hör I Stuter, I wurm, I orkelöös, I flat, I Storetruter»), och i så fall torde det ovan anförda personliga »grill» hos Swedberg väl vara att anse såsom en analogi-bildning efter detta »vurm». Kanske har användningen av det personliga »vurm» befordrats därigenom, att andra sammansättningar med -vurm bildats efter mönstret av »bokvurm» eller attraherats av detta — jfr t. ex. å ena sidan M. G. Block, Joh. Spencers Sinnrike Betänkande om Alleh. Widunder, 1709, p. 58: »Torftige scholwurmar och annat patrisk», å den andra i Gyllenborgs En bättrad Will-Hiärna, 43: »Läs-Wurmar äro altijd de bästa männerna», men i Swedbergs Ungd. Regel 493: »[De lärda måste snart] hädan och lemna matkarna sina läswurmer». En annan och kanske antagligare utgångspunkt för vårt personliga »vurm» kan emellertid ha varit den ty. personifikationen »Hans Wurm: Lind översätter sv. »han är en wurm eller ett wurm-hufvud» med »er ist ein Wurm-Hirn oder Hans Wurm».

36: »Mentre che il cor dagli amorosi vermi fu consummato».¹ Vidare »il verme dell' invidia, del odio» o. s. v. och på samma sätt »baco», »tarlo» t. ex. »il baco delle tristizie», »il tarlo del dubbio».²

Men om också bilder som de senast anförda kanske närmast sammanhånga med »samvetsmasken», ha de säkerligen också senare influerats av och kontaminerats med övriga mera direkt fysiologiska maskbilder, vilkas ursprung torde vara att söka i en förmodligen urgammal (och ju icke alldeles grundlös) föreställning, att allahanda sjukdomar, både kroppens och själens, förorsakas av maskar. I ovan citerade Tanckar om Matkar och Skrijdfäa (1714) av Joh. Linder, en på sin tid mycket ansedd läkare, sedermera assessor i Collegio Medico och adlad, avhandlas — om ock delvis med viss reservation, så dock delvis också under anförande av högst förunderliga fall — utom maskar i mage och tarmar, sådana i huvudet, näsan, öronen, lungorna, hjärtat, blodet, huden o. s. v. Hj. Falk, Kulturminner i Ord 61 citerar en dansk kokbok av 1625, där det heter: »Hvo idelig om Morgonen drikker lidt Brændevin, da dør hvad Orme der er om Hjertet, Lunger og Leveren», vilket råd kastar ett bjärt ljus över det fra. uttrycket »tuer le ver» = ta en sup på fastande mage. Linder rekommenderar en liknande kur, men blott för »Matkar och Wurmar i Hufwudet» p. 63: »Intet medel skal wara bättre moth thenna wurmen, än Malvaisir-wijn, hwaruthinnan peparroth kokad är, ther af man på fastande maga en god sats uthdricker». Men, tillägger han, om någon säkert visste, var »matken sitter och gnager uthan på hiernan», skulle trepanering vara det allra bästa medlet (man tänker ofrivilligt på den förhistoriska trepaneringen!). Beträffande speciellt uppkomsten

¹ Jfr bl. a. i ett brev fr. Hammarsköld av 1804, Frunck l. c. 70: »Jag skall bära denna tårande orm [= olycklig kärlek] i min barm ända till Tysklands stränder», där »orm» f. ö. är en danism = Wurm, som även tidigare då och då uppträder i sv. t. ex. Holberg, Peder Pårses Hjelte-Bedrifter, 1750, p. 6: »Det är ej kärleks-flam, / Som hafwer bragt mig hit, en annan orm mig plågar» — orig.: »En anden Orm mig plager»; Swedberg, Schibboleth 90: »Inveklad, krusigt och mörkt tal är tekn til — — — — — ormstuckit hofwud, thet bryderi och griller inne äro» (men ib. 117 »vurmstuckit hofwud»); Gudz Werck o. Hwila 1705 107: »Ty tu [= Bacchus] wilt kraftelig ett höglärt hufwud styrckia, / När thet ormstunget är».

² Jfr bl. a. Lohenstein: »der Sorgenwurm, die Kummermutte» och E. Wexionius i ett epigram, Hanselli 356: »[i den giriges hjärta] tusen-tahl aff sorge-wurmar lågo», och »för tviflets mask», Burchard Waldis, Esopus, ed. Tittmann, II, 49: »Wuchs im im herz der zage wurm».

av föreställningen om maskar, som afficiera förståndet, må erinras dels om den föregivna »mask» (eg. en liten senknut) under tungan på hundar, som ansågs vara orsaken till rabies (redan hos Gratius Flaviscus, Ovidii samtida, »vermiculus» = hundgalenskap), dels om den ett mildare vansinne framkallande, faktiskt existerande »mask» (en s. k. blåsmask av hundens bennikemask), som ofta utvecklas i fårens hjärna och framkallar den bl. a. av yrsel karaktäriserade »kringsjukan». Slutligen må också erinras om vad Brewer, l. c. under »maggot» (= engelskans »vurm»), anför ur Swifts Mechanical operation of the spirit, nämligen att »certain virtuosi» ansågo, att hjärnan är uppfylld av små maskar (maggots) och att tankarna uppstå, när dessa bita i nerverna: »If the bite is hexagonal, it produces poetry; if circular, eloquence; if conical, politics etc.»

Jag kommer nu till en annan, till samma allmänna kategori som de nyssnämnda hörande grupp av bilder, av vilken några från ty. lånade, mycket sporadiska exemplar uppträda i svenskan under 1600-talet. De oroande tankarna, underliga infallen o. s. v. framställas här under bilden av flygande smädjur i huvudet. I P. Ericis förut citerade Postilla förekommer III, 27: »Ther aff få wij flugur j hoffuudet, wardom vnderlighe och sälsinne». Det ty. originalet har här säkerligen »Mücken» eller »Mucken», och i närmare överensstämmelse med denna allmänna ty. bild förekommer i Grubbs Penu 557: »Mången kan intet lijda Muggor i Huset och haar Hufwudet fult ther aff» (jfr hos Wander: »Er hat keine Mücken im Zimmer, aber im Kopfe immer») och p. 894: »Älskogh gör oroo. i. e. som man wille säija: Kiärleken haar altijd Muggor i Hufwud. Han kan intet wara vthan omsorg». I de tyska bilderna förekommer, som sagt, alltid »Mücke», aldrig »Fliege» — Sanders t. ex. har (med flera citat) »Mücken, Mucken, Muggen im Kopf haben» l. »jem. in den Kopf setzen», även »einem die Mücken etc. ausklopfen, ausjagen» etc. Hos Hans Sachs förekomma ofta Mucken, Hundsmucken t. ex. Fastnachtspiele etc. 38,81: »Mein Frau die treibt gar seltzam Mucken»; ib. 45,201: »Im Kopf so stechen jn die Egeln, / Die Hurneusel, Hundsmuckn vnd Grilln, / Sein Eyfer [= svartsjuka] ist nicht mehr zu stillen»; Fab. u. Schwänke etc. B. V, 48: »Gar selzam Mucken hetten» o. s. v. Men detta ty. »Mücke» betydde i själva verket i mht. och betyder ännu flerstädes (särskilt i Sydtyskland) både mygga och fluga, varför vår gamle

Ericis »flugur» äro helt naturliga. I danskan, där dessa ty. bilder också lånats in och alltjämt, liksom i no., synas leva ett friskt liv, är formen även »fluer»: »ha, faa, sætte én Fluer i Hovedet» — Baggesen säger någonstans, »At der er brodne Kar i alle Lande/ Og sikkert ogsaa Fluer i hver Pande».

Grimms Wb. menar, att det ty. Mucke, Mücke i ifrågasvarande bild är »umgedeutet aus dem völlig verschiedenen fem. Mucke [Laune]» och samma åsikt har Kluge i 1:sta uppl. Men i senare uppl. anser K., att det i bilden förekommande Mucke är den »regelrechte oberd. Form für Mücke. Übertragung wie Grille» — och utan tvivel är detta riktigt. Den tyska bilden är nämligen icke isolerad: samma eller liknande bilder finnas såväl i eng. som i de romanska språken, och även här uppträder det äldsta uppvisade belägget på italiensk botten. Enligt Borchardt-Wustmann omtalas nämligen i Zimmersche Chronik från omkr. 1220 en viss Conrad de Lützelhardt, »quem Italicus Muscam-in-cerebro nominant eo quod plerumque demens videretur». Utrymmet förbjuder mig att här utförligare behandla dessa mycket spridda och säkerligen urgamla flugbilder eller rättare flygfäbilder, ty det är ingalunda blottflugorna i egentlig mening, som så användas.¹ Jag vill blott beträffande ursprunget påpeka, att man här, liksom för vurm bilderna, torde få tänka sig flera utgångspunkter, varvid speciellt är att erinra dels om näsvist surrande eller stickande flugor eller andra flygfän, som genom sin närgångenhet eller sina stygn irritera sina offer och ofta komma dem att bete sig på ett underligt sätt, t. o. m. göra dem ursinniga,² och dels om vissa sjukdomars, särskilt fyllerigalenskapens synhallucinationer, bland vilka, som bekant, just flugor intaga en framskjuten plats och som då naturligt

¹ T. ex. i it. mosca, moscherino, zanzara, vespa (Petr. Son. I, 172: »Amorose vespe mi pungon»); i ty. mücke, hummel, hornisse, wespe o. s. v. Tyskan och även andra språk (it., fra.) ha f. ö. också diverse fåglar i huvudet — liksom superlativa flugor!

² Hit hör bl. a. det klassiska oestrus t. ex. hos Juvenalis, Sat. IV, 123: »Ut fanaticus oestro percussus, Bellona, tuo divinat». Jfr också sådana uttryck som fra. »Quelle mouche te (le etc.) pique?» (t. ex. Molière, Le Dépit amoureux I, VI: »Gros-René, dis-moi donc quelle mouche le pique?»), var till sp. ¿Qué mosca te ha picado? (jfr också verben »amoscarse», »avisparse»), ty. »Welche Mücke sticht ihn?» (Wander) och t. o. m., som tillfälligt lån, i sv.: Voltaire, Skottländskan, 1785, p. 70: »Hvad är det för en mygga som sticker er?» — samt eng. »as the fly stings» = as the fancy takes us (också, och väl vanligare: »as the maggot bites»).

nog av den nyktre iakttagaren kunde tänkas befintliga i delirantens huvud.¹

Det torde nu vara högst sannolikt, att det är det ty. »Mücken im Kopf», som varit det allmänna mönster, varefter vår sv. bild »myror i huvudet» bildats, vare sig med anslutning till Grubbs form med »Muggor» eller, vilket nog är sannolikare, genom en ny försvenskning av den tyska bilden. De förut försökta sv. översättningarna av denna med »flugor» och »myggor» blevo tydligen aldrig populära,² men den nya formen med myror synes icke blott mycket snart ha slagit igenom utan lyckades även, som ovan visats, att inom kort undantränga den förut förefintliga sv. loppbilden på samma gång den dock tog ett ganska starkt intryck av denna senare. Ty, såsom förut påpekats, klädde sig denna nya myrbild icke blott i den gamla loppbildens allmänna frasformer, utan anpassade sig även från början i avseende på betydelsen fullständigt till denna.

Vad kan nu ha varit orsaken till denna onekligen påfallande lifskraft hos den nya bilden? Man får tydligen antaga, att den först kom till användning inom en krets, som var särskilt »tongivande», eller på annat sätt från början fick en god start — kanske har den studentikosa anor, kanske den först såg dagen i något populärt litteraturalster, en visa, ett »nachspiel» e. d., kanske båda delarna. Dess förekomst i Runii förut citerade och säkert mycket lästa ordspråksbrev torde i varje fall i ej ringa

¹ Man styrkes i denna senare förmodan bl. a. därav, att även ett annat vanligt delirium-djur, råttan, på sina håll förekommer i liknande användning. Så fra. rat = fantaisie, bizarrerie (t. ex. »Il lui passe à chaque instant des rats»; »Il lui trotte toujours des rats dans la tête»; ty. »Mäuse (äv. »Mäusenester»), Ratten im Kopf haben» och därtill tillfälligtvis även i sv., i en visa av Lasse Lucidor, l. c. 80: »Den som haer konst och vetskap kiär, / Hans panna altijd rynkter är. / Och fast han reenlig, utan löss, / Är hufwud likwål fult med möss».

² Helt säkert var Grubbs ordspråk »Mången kan inte lida muggor» etc. icke något gängse svenskt sådant, utan hörde till dem, han på titelbladet själv anger såsom »aff Latinen och Tyskan uthsökte och til Swenskan lämpade». — Säkerligen utan direkt sammanhang med de äldre sv.flug- och myggformerna är följande i Broder Lustig i Bäckströms Sv. Folkböcker II, 230 förekommande isolerade exemplar: »Jag ville väl veta, tänkte han, vad han har för flugor i hufvudet». Tvivelsutan har man här blott en ny översättning av den ty. bilden — motsvarande ställe i Kinder- u. Hausmärchen 1837, I, 485 lyder: »Ich möchte nur wissen, dachte er, was der für Mücken im Kopf hat». Att vi i den sv. översättningen fått »flugor» beror kanske på danskt inflytande av något slag.

mån ha befordrat dess spridning — det vore f. ö. icke alldeles omöjligt, att det just var Runius, som först lancerade den. Vad särskilt angår myrornas snabba och avgörande seger över lop-porna, torde väl härtill bl. a. ha bidragit, att en något mer polerad tid helt naturligt fann de förra mer tilltalande än de senare.

En annan fråga är, varför den tyska bildens »Mücken» på svensk botten ersattes just av »myror», om nu, såsom allt synes tyda på, dessa myror äro specifikt svenska. I allmänhet är det vid överflyttandet av djurbilder från språk till språk, liksom vid lån av ordspråk med djur, ganska vanligt, att originalens djur ersättas med andra (jfr Stud. i mod. språkv. IV, p. 231). En generell orsak härtill är väl, att den ej allt för slaviske översättaren genom ett sådant utbyte medvetet strävar att göra sin översättning något mer originell. Men speciella orsaker till valet av speciella djur böra väl också i allmänhet ha funnits, fast det naturligtvis i de flesta fall torde vara omöjligt att påvisa dem.

Ett betydelsefullt incitament till valet av myrorna i ifrågasvarande bild torde utan tvivel det förhållandet ha varit, att dessa djur, säkerligen långt innan vår myrbild kom till stånd, i svenskan liksom i andra språk använts såsom bild dels för en vimlande mängd av fysiska varelser, dels för en oroande, krypande eller stickande känsla i huden, blodet etc. (så lat. formicare o. s. v.), vilka båda grupper av bilder återigen lätt nog kunde komma att användas om ett vimmel av tankar eller oroande funderingar. Vad Holberg i Den Stundesløse (uppf. 1726) I, 9 säger om den av göromål överhopade herr Vielgeschrey, att han är »en Mand, i hvis Hoved vrimler saa mange Forretninger som Myrer i en Tue», tangerar tydligen vår myrbild mycket nära; men Holbergs bild är säkerligen blott en utvidgad användning av en äldre fysisk bild som följande i Petreii förut citerade Sciographia III, 18, där han säger, att det är så mycket »bajorer» på zarens slott vid främmande sändebuds mottagande, »at thet kräker så fult som uthi en myrestack». Och en bild som följande i Förryckta Tidningar 1782: »Jag har ingen i werlden at rådgöra med utom dig och jag är liksom jag skulle ha en hel Myrstack uti mitt hjärta» erinrar nog också rätt mycket om »myror i huvudet», men är dock sannolikt att närmast sätta i samband med äldre fysiska bilder som denna i

Rothmans *Philolalus Parrhesiastes* 1768, 25: »Under ristningar, skakningar, gäspningar, sträckningar och tusende krällande Myror i blodet» och denna i Linnés *Skånska resa* 1751, 215: »Wi fröso som om sena hösten, med et krällande [som av myror] emellan hull och skinn».

I nyare litteratur förekomma icke sällan med de nu anförda jämförliga myr- och myrstacksbilder såsom »fria» bilder, vilka på samma sätt torde vara att närmast föra samman med de, som bekant, alltjämt allmänt förekommande fysiska bilderna av nyss antydda art, och sålunda att hålla isär från den stående bildformen »myror i hufvudet», om de också måhända ibland kunna ha något influerats av denna. Så t. ex. Ossian-Nilsson, *Prästgården*, 52: »De tusentals myror [= farhågor, ängslan], hon nu kände krypa i huden, det var Guds straffdom»; Sigfr. Siwertz, *Mälarpirater*, 159: »Kväfningskänslans tusen ångest-tankar myllrade som stora svarta myror i hufvudet»; Lundegård, *Struensee* III, 253: »Tusen tankar arbeta i hans hufvud, det är ett myller som af myror i en stack»; E. Lundquist, *Talmi*, 224: »Den myrstack af tankar, som ditt bref satt i rörelse i mitt hufvud»; Ridderstad, *Far o. Son*, I, 142: »I hufvudet kröpo tankarna såsom en hel myrstack»; K. Kullberg, *Saml. smärre ber. I* (1847), 49: »Den myrstack af nycker, som rör sig i en kvinnas hufvud». Följande ställe i Ernst Ahlgrens *Folklif*,² 39: »Till sist var det som han legat i en myrstack, och han ville stöna af vånda, men han kunde inte bli kvitt sina tankar» leder tanken på uttrycket »som en orm i en myrstack», vilket måhända också något spelat in vid vår myrbilds tillkomst, då det synes vara rätt gammalt: det förekommer i P. Lindahls *Den Tanckefulla* (1743) 26: »Så wändas han likwel som en orm i en myrstack».

I nyare litteratur förekomma på samma sätt ofta fria bilder, som mer eller mindre starkt erinra om de ovan vidrörda stående flygfäbilderna, ehuru de säkerligen icke ha något direkt sammanhang med dem utan liksom de nyss anförda fria myrbilderna äro nybildningar. Så bl. a. mygg t. ex.: H. Öberg, *Gr. Hôtel Jesperson*, 194: »I fejd både med den riktiga myggen och med grubblets och bekymrens stingande och sugande myriader af tankeknott»; Lundegård, *Dr. Cilla*, 52: »Då stucko allsköns onda tankar hans själ som knott»; Id., *Struensee* II, 489: »Ett oändligt myggstim af stingande tankar hade redan hunnit

draga genom hans själ»; Fred. Bremer, Hemmet (1839) 1911, 320: »Hastigheter, dumheter — — — — och hvad de allt heta, dessa andliga mosquitos, som med sina stygn förorsaka retning, oro, ledsnad». Vidare bin t. ex.: Elisab. Kuylenstierna-Wenster, Drottningen utan rike, 7: »Tankarna surra som bin i en kupa»; H. Berger, Drömlandet, 277: »Det surrade som bin i hans hjärna»; G. Jansson, Nils Dobblare I, 53: »Tankarna surrade likt retade bin om hvarandra i hans hjärna»; Id., Abrahams offer, 120: »En hel mängd hvarandra motsatta tankar började likt en bisvärm surra om i hans hufvud»; Hallman, Casper o. Dorothea (1775) l. c., 68: »Förskräckelsens bisvärm i hjärtat sig sprider».¹

Med anslutning till dessa nyare flygfäbilder vill jag slutligen erinra om en från senaste tid välbekant stående flugbild, som säkerligen ej heller har något direkt samband med de gamla bilderna av samma art, nämligen »flugan» = vurm, mani, dels i den generella frasen »ha flugan» = vara vurmig, dels i specificerad betydelse om någon särskild vurm. Denna »fluga», som knappt torde vara äldre än de sista åren på 1800-talet, är sannolikt en i student- eller bohemkretsar gjord ombildning av det äldre »se flugor» = ha dille (kanske genom en sådan mellanform som »ha dilleflugan» och möjligen under någon påverkan av det da.no. »ha fluer»). »Ha flugan» har tydligen först blott betytt »ha dille» — ännu Ruben G:son Berg, Skolpojks- och student-slang, Sv. Lm. XVIII, 8 (1900), har blott denna betydelse. W. Uhrström åter har i Stockholmslang (1911): »ha flugan = ha dille, se flugor; vara konstig» samt »ha fluga[n] på ngt = vurma för ngt». U. citerar för den förstnämnda betydelsen A. Engström i Strix 1900, 21: »Har någon af herrarna haft den s. k. flugan?». Ett tidigare belegg från samme förf. och över huvud det älsta jag f. n. kan ge, finns i Strix 1897, 4 i ett föredrag av P. P. W. om muhammedanismen: »Stungen i mina ben af den lilla joppeflugan (på läktaren: Hörru, Janne, han har haft flugan, tjöl)». Ur boklitteraturen kan jag ej anföra några belegg förrän från 1900-talet t. ex. E. Norlander, Anderssonskans

¹ Jfr 5 Moseb. 1,44: »Amoréerna — — — — drogo ut mot eder och jagade eder såsom bin göra». — F. ö. har jag bland de stående flygfäbilderna påträffat »bin» blott i engelskan: »to have ones head full of bees», (Murray från 1513: »with heid full of beis»), »to have a bee in one's bonnet» (även »helmet»: E. W. Hornung, The Shadow of the Rope, Tauchn. 265: »They seem to have some absurd bee in their helmet».

Kalle, 1901, 114: »Då ä alla kärringar i 23-an som om de fått flugan i tungan»; H. Öberg, Makter, 1906, II, 137: »Har du fått flugan eller tror du jag är någon Oscar Wilde?»; Ludv. Nordström, De tolf söndagarna, följet. uppl. 1910, p. 11: »Nöj dig med helan, halfvan och tersen till middag, om du inte får flugan nu igen»; G. Hellström, Kuskar, 1910, 93: »Tommy har flugan. Han är galen». En för mig unik variant med »myggan» i st. f. »flugan» har H. Berger i Joh. Claudius, 1912, 396: »Nej, nu har min själ onkel fått myggan» — manne blott ett utslag av originalitet eller ha de ty. Mucken spelat in?

Allt detta var nu exempel på den generella bilden med betydelsen »ha dille, vara underlig i allmänhet». Härifrån var steget till den specificerade betydelsen lätt taget: liksom man förut sagt »ha dille på ngt», »ha det och det dillet» sade man nu också »ha flugan på ngt», »ha den och den flugan». De belägg jag f. n. har antecknat för dessa speciella flugor gå dock ej längre tillbaka än 4—5 år t. ex. Sv. D., 1909 ²⁸/₁₀ i en artikel med rubriken »Bostonflugan»: »Om nu inte både de dansande och arrangörerna snart tröttna på den f. n. i sitt flor stående bostonflugan»; ib. 1911 ²⁸/₁ i Likt och olikt: »P. fick — — — den flugan att resa till Lund och återse den gamla kupa, där han knogade för fil. kand.»; ib. 1911 ¹⁷/₈ p. 7: »Ingenjör B. — — — greps av teaterflugan» (= blev aktör); ib. 1911 ²⁹/₁₀ i Spaltparaden: »Om ej pro quarto Siam får / ett ryck af storhetsfluga»; S. Lidman, Köpmän o. krigare, 1911, 191: »Den där lille handelsrésanden, som hade fått affärsfluga, reds af affärsdjäfvulen». På sista tiden har även avledningen »flugig» = vurmig börjat uppträda, bärande vittne om huvudordets allt fastare position. T. o. m. en sammansättning med detta adjektiv förekommer i Ridå 1914, N:o 1, p. 5: »den duellflugige gamle» (i Affären Costa Negra).¹

¹ Ett kuriöst bidrag till denna flugas historia finnes i Göteborgs rådhus-rätts prot. för ²¹/₁, ¹⁹/₂, ¹²/₃ och ²/₄ 1910. Där handlades nämligen då ett »flugmål», som har så pass språkligt intresse, att det förtjänar räddas från glömska. Enligt referatet i G. H. T. hade den bekante Dr. E. Tretow till rätten instämt en fabrikör F. därför att denne vid ett nykterhetsmöte sagt, att T. »hade flugan». Enligt ett vittne skulle F. ha yttrat: »Här finns en läkare, som skrivit en bok, som heter Den stora dufvan, men den borde heta Den stora flugan — för rästen, karlen har flugan». Samma vittne, en redaktör, förklarade på domarens fråga, vad han inlade för betydelse i uttrycket »ha flugan», att det betydde dels ha delirium tremens, dels vara sinnessjuk på annat sätt. Sva-

Denna stående svenska bild »ha flugan», som sålunda förskriver sig från i går, bildar en egendomlig pangdang till den åtminstone 700-åriga stående flugbild, vars första belagda representant är det ovan anförda it. »musca-in-cerebro» och vars tyska form »Mucken im Kopf haben» jag tror ha varit det närmaste mönstret för våra »myror i huvudet» — en pangdang, som blir så mycket mer slående, om, vilket nog är ganska sannolikt, även denna urgamla flugbild utvecklats ur delirium-flugan, liksom vår splitter nya fluga otvivelaktigt har gjort.

randeombudet åter förmenade, att med uttrycket »han har flugan» behöver ingalunda åsyftas, att ifrågavarande person lider av delirium eller annars är sinnessjuk. Åt det av svar. fällda uttrycket vore blott att ge den oskyldiga mening, vari ordet ofta i dagligt tal brukas, nämligen att man finner »personens sätt att uppträda och yttra sig egendomligt eller hans åsikter stridande mot allmän opinion». Kär. medgav först, att »ha flugan» ibland kan ha en »helt oskyldig skämbetydelse, liksom förhållandet är med de grövsta okvädingsord» — men så dock ej i detta fall, då svar. framslungat uttrycket i vredesmod och såsom en direkt förolämpning. Vid ett följande tillfälle ändrade och preciserade kär. sin uppfattning av »ha flugan» på följande sätt: »Berörda uttryck kan, liksom uttrycket »hava dille», få en mer oförarglig betydelse, om det användes för att uttrycka, att en person har en viss mani, såsom t. ex. om man säger: »han har flugan på att samla knappar», »han har flugan på att åka i automobil» o. d.; men för att uttrycket skall få denna mildare betydelse erfordras ovillkorligen ett tillägg av antydd beskaffenhet. Använder man däremot »han har flugan» rätt och slätt, kan därmed ej förstås annat än att personen i fråga lider af följderna av alkoholmissbruk». Rätten tycks ha haft samma uppfattning, då den dömde svaranden att för smädligt yttrande böta 50 kr. — käranden hade yrkat lagens strängaste straff och ett skadestånd av 2,000 kr.!

UNE VERSION
ANGLO-NORMANDE INÉDITE
DU MIRACLE DE S. THÉOPHILE

PAR

HILDING KJELLMAN

AVEC UN APPENDICE :

LE MIRACLE DE LA FEMME ENCEINTE RETIRÉE
DE LA MER PAR LA SAINTE VIERGE

Théophile, vidame de l'église d'Adana en Cilicie, vivait d'après Bolland vers l'an 538. La légende de cet homme saint et pieux qui pour recouvrer sa vidamie dont on l'avait privé, renia la foi de son baptême et se donna au diable, mais qui obtint ensuite son pardon par l'intercession de la sainte Vierge est un des thèmes préférés du moyen âge. C'est ce qui ressort du grand nombre de recueils de miracles — latins, romans et germaniques — dans lesquels se retrouve cette histoire. Les versions françaises qui toutes remontent à des archétypes latins, sont les suivantes:

Rédactions françaises:

1. Le miracle de Théophile par *Gautier de Coincy*.¹
2. Le miracle de Théophile par *Rutebeuf*.²
3. La rédaction du miracle de Théophile publiée par BARTSCH-HORNING.³
4. *Coment Theophilus pour l'avoir du monde renonça son créateur . . .*, résumé en prose du miracle qui est renfermé dans

¹ Publié en 1838 par MAILLET d'après le ms. 593 de la bibliothèque de Rennes, par POQUET en 1857 d'après un ms. de Soissons et par JUBINAL (*Œuvres de Rutebeuf III* p. 246) d'après le ms. 2710 de la Bibl. Nat. Il existe de cette rédaction un très grand nombre de mss. qui n'ont pas été classés jusqu'ici.

D'après MAILLET, *Description, notices et extraits des mss. de la bihl. publique de Rennes*, NEUHAUS (*Adgar's Marienlegenden*, Altfr. Bibl. IX, p. 81) signale une rédaction de notre miracle longue de 1500 vers et contenue dans un ms. de Rennes. Cette indication dépend d'une erreur.

² Publié par JUBINAL d'après le ms. 7218 comparé au ms. 7633 de la Bibl. Nat. (*Œuvres de Rutebeuf II* p. 231), par KRESSNER (*Rustebuef's Gedichte* p. 206) et par MONMERQUÉ-MICHEL (*Théâtre français du moyen âge* p. 136). Cf. LUNDGREN, *Studier* (voir p. 186) p. 72.

³ *Langue et littérature françaises* p. 462. Cette rédaction se trouve dans le ms. Bibl. Nat. fr. 818. Cf. H. ANDERSSON, *Étude linguistique sur une version de la légende de Théophile*, Uppsala 1889.

le ms. fr. 410 de la Bibl. Nat., fol. 20 v.—21 r. Cette rédaction n'est pas imprimée. Le ms. qui date du 15e siècle, comprend un recueil de 172 miracles.

Rédactions anglo-normandes:

5. Le miracle de Théophile par *Adgar*, trouvère anglo-normand.¹

6. Le miracle de Théophile, d'après le ms. Roy. 20 B XIV du Brit. Mus.

C'est cette dernière version que nous nous proposons de publier aujourd'hui. On ne peut la considérer comme une version nouvelle, car elle n'est pas restée complètement inconnue jusqu'à ce jour. Elle a été signalée d'abord par KÖLBING dans un mémoire intitulé: *Die jüngere englische Fassung der Theophilussage*,² où l'auteur nous donne quelques extraits caractéristiques du poème. NEUHAUS³ et MUSSAFIA⁴ en parlent aussi et PAUL MEYER⁵ mentionne ce ms. dans la liste de ceux qui contiennent des recueils de miracles de la Vierge. Comme nous ne trouvons pas cette rédaction mentionnée dans d'autres travaux sur les miracles de la sainte Vierge ni dans les monographies⁶ de la légende de Théophile et qu'elle présente des traits tout particuliers, il nous a paru d'un certain intérêt de la publier intégralement. NEUHAUS⁷ dit des miracles que renferme le ms. Brit. Mus. Roy. 20 B XIV: «Sie sind nicht das Werk Adgars, sondern unabhängig von Letzterem und die Arbeit eines späteren, dem Adgar weit überlegenen Dichters». Le poème est en vers octosyllabiques. L'auteur en est probablement un

¹ Publié par NEUHAUS, *Adgar's Marienlegenden nach der Londoner Handschrift Egerton 612* (Altfr. Bibl. IX).

² Englische Studien I, p. 16.

³ Op. cit. et *Die lateinischen Vorlagen zu den Adgarschen Marienlegenden* I, Heilbronn 1886.

⁴ *Studien zu den mittelalterlichen Marienlegenden* IV, p. 15.

⁵ *Notices et extraits* T. 34: 2 p. 33.

⁶ Hj. LUNDGREN, qui a publié l'année dernière une étude sur les versions romanes de la légende de Théophile, ne dit pas un seul mot de cette rédaction. Hj. LUNDGREN, *Studier öfver Theophiluslegendens romanska varianter*. Thèse. Uppsala 1913.

⁷ Altfr. Bibl. IX, p. XLII.

Anglo-normand;¹ le ms. date sans doute de la fin du 13e siècle ou du commencement du 14^e²; qu'il ne puisse être postérieur à cette époque, c'est ce qui ressort de l'emploi de certaines graphies que nous étudierons plus loin.³ Dans une prochaine édition de toute la collection de miracles que renferme le ms. Roy. 20 B. XIV nous aurons l'occasion de revenir sur l'âge de ce ms.

Le trait le plus remarquable de cette version, c'est qu'elle est le seul représentant français de ce qu'on peut appeler «le cycle élémentaire». Nous désignons par ce terme une série de quatre miracles: *Le dit du petit juitel, le miracle de S. Théophile, le dit de la femme enceinte retirée de l'eau par la sainte Vierge et l'histoire de la mort de l'empereur Julien*; ces légendes ont cela de commun que dans chacune, le miracle en question est opéré par la sainte Vierge dans un des quatre éléments — dans le feu, dans l'air, dans l'eau ou dans la terre. Sans doute, ces légendes ont été rapprochées dans le but de montrer clairement que le pouvoir de Sainte Marie s'étendait sur les quatre éléments; c'est ce qui ressort du commencement du poème sur S. Théophile que nous allons publier plus loin:

V. 13 Desuz Deu ad quatre elemens,
Dunt ele poet fere ces comandemens.

MUSSAFIA⁴ a montré que «le cycle élémentaire» se présente d'abord dans des recueils latins; ainsi, on le retrouve dans celui que représentent les deux mss. suivants:

I. Brit. Mus., Cotton. Cleop. C. X⁵ (12e siècle)⁶
Toulouse 482 (12e siècle).

¹ Cf. ci-dessous p. 189.

² PAUL MEYER croit que le recueil a été composé vers le milieu du XIIIe siècle, cf. *Notices et extraits* T. 34: 2 p. 33. Cf. aussi *Œuvres de Simund de Freine* p. p. J. MATZKE (Soc. d. anc. textes français 1909), p. XII.

³ D'après E. WOLTER qui a publié (Bibl. Norm. 2) toutes les versions connues d'une autre légende: *Le dit du petit juitel*, dont notre ms. contient aussi une rédaction, 1307 est le *terminus a quo* à en juger par une note du copiste insérée entre les feuillets 166 et 167. (Cf. Bibl. Norm. 2 p. 17). Il nous semble pourtant très peu probable que la note soit de la même main que le texte.

⁴ Cf. MUSSAFIA, op. cit. II, p. 19 ss.

⁵ MUSSAFIA écrit par erreur: Cleop. C. 20.

⁶ NEUHAUS, qui voit dans ce ms. l'archétype des miracles d'*Adgar*, l'a publié dans: *Die lat. Vorlagen zu den Adgarschen Marienlegenden* (voir ci-dessus). Il en a pourtant exclu S. Théophile; dans le recueil latin de NEUHAUS ce miracle est publié d'après le ms. Harl. 3020.

Le miracle de Théophile y figure sous le numéro 2. MUSSAFIA fait ressortir que ce rapprochement de quatre miracles toujours les mêmes qui forment pour ainsi dire un cycle distinct et qui ont entre eux le lien déjà indiqué, est très ancien, antérieur même à la formation de tous les recueils de miracles qu'il a examinés auparavant. Celui qui a fait une fois ce rapprochement «hat das, was er in verschiedenen Quellen vorfand, einer stilistischen, hie und da auch inhaltlichen Umarbeitung unterzogen und ein sinniges Mittel gefunden, vier Erzählungen zu verknüpfen».

On retrouve ce cycle également dans:

II. Ms. Oxford, Balliol 240 (12e—13e siècle).¹

Les miracles 1—6 de ce recueil sont identiques à ceux des mss. Cleop. — Toulouse; la légende de Théophile y est donc no. 2.

L'archétype de la version de la légende de S. Théophile que nous présente le ms. Roy. 20 B. XIV doit donc se trouver dans l'un de ces deux recueils latins. KÖLBING a examiné cette question.² En comparant le contenu du ms. Roy. 20 B XIV et celui du ms. latin Cleop. C. X, il constate que celui-là est la traduction de celui-ci. En effet, on ne saurait méconnaître le rapport très intime de ces deux rédactions. Si on ne tient compte que du miracle de Théophile, il nous paraît donc incontestable que le texte du Roy. 20 B XIV remonte à celui de Cleop. C. X. Mais, il ressort d'une comparaison entre l'ensemble des collections de miracles renfermées dans ces deux mss., que l'ordre et en partie aussi le choix de légendes sont tout autres dans le ms. Roy. que dans le ms. Cleop. Si, au contraire, on compare le ms. Roy. au ms. Oxford, Balliol 240, on trouve une identité presque complète entre eux. La seule différence que présentent ces deux mss. est que le premier livre du ms. Roy. contient un miracle que le ms. Oxford ne donne pas, no. 8 (*La confession du chevalier vicieux*), et que le no. I 13 du ms. Oxford (*l'histoire des deux moines*) est remplacé par une autre histoire (*la portière*) que MUSSAFIA trouve beaucoup plus intéressante que l'autre. Le ms. Oxford se trouve donc dans un rapport plus intime avec le ms. Roy. que le ms. Cleop.³ Comme cependant «Cleop., Toul. et Oxf. I, 1—6 lediglich

¹ MUSSAFIA II, 31 ss.

² Englische Studien I, p. 16 ss.

³ Cf. MUSSAFIA IV, p. 17, 18.

dreier Exemplare eines und desselben Textes sind»,¹ peu importe celui des trois mss. qu'on regarde comme l'archétype du Théophile du ms. Roy. 20 B. XIV.

En publiant le ms. Cleop.², NEUHAUS nous a donc fait connaître l'archétype de trois des quatre miracles qui forment le cycle élémentaire. L'archétype de Théophile est le seul qui ne soit pas encore publié en entier. Aussi MUSSAFIA dit-il en parlant de ce qui reste à faire pour connaître complètement les archétypes du ms. Roy. 20 B. XIV³: «Die specielle Aufgabe betreffs dieser Sammlung würde sich dann auf ein Minimum reduciren; die Quelle von Roy. I, 1—3, 5, 6 ist durch NEUHAUS bekannt; *es müsste nur noch 4 'Theophilus' nach Cl.—Oxf. edirt werden*». C'est ce qui nous a engagé à joindre à notre poème le texte latin du ms. Oxford comparé à celui du ms. Cleop. C. X, bien que KÖLBING en ait publié des extraits déjà en 1877.

* *

Le premier des miracles qui forment le cycle élémentaire est l'histoire du petit juif que son père jeta dans un four allumé et que la Vierge protégea contre les atteintes du feu.⁴ Le jour de Pâques tout le monde, hommes, femmes et enfants, se rassemblait dans l'église «pur oïr le seint servise». Un petit «Gyutel» qui jouait avec d'autres enfants, les accompagna à l'église et sans comprendre qu'il commettait un crime contre les lois de ses ancêtres, il communia avec les autres:

V. 73 Une costume vei en cele terre
 Ke n'est pas en Engleterre

dit l'auteur, ce qui fait voir qu'il est anglais.⁵ Après sa visite à l'église, l'enfant rencontre ses parents et leur racont ce qu'il a fait. Une scène violente s'ensuit; les juifs se rassemblent en grand nombre; par hasard, «un furn ardent od mult grand fu» se trouve sur la place; le père saisit l'enfant et, en punition de son crime affreux, il le jette dans le feu; par surcroît de prudence il fait boucher le four de dehors «ke en poudre fust ars le cors».

¹ MUSSAFIA II, p. 33.

² *Die lateinischen Vorlagen zu den Adgarschen Marienlegenden.*

³ Op. cit. IV, p. 85.

⁴ Publié par E. WOLTER, Bibl. Norm. 2, p. 115—122.

⁵ C'est aussi l'avis de PAUL MEYER, *Notices et extraits* T. 34: 2 p. 33.

La sainte Vierge, voyant la situation horrible du pauvre enfant prend pitié de lui; grâce à elle, les flammes ne lui font pas de mal et quand on rouvre le four pour rassembler ses cendres, on l'aperçoit qui joue tranquillement dans les flammes. On le fait sortir et il raconte ce qui est arrivé; il avait vu «une bele dame»

V. 216 Od sa manche me defendi
De la flambe enmi le fu,
Ke unke ne senti mal n'ennu.
Od moi i jout ens el braser,
Cum nus fussum en un herber

Puis il finit:

V. 221 E sachez, si cum jeo espeir,
C'est une bone femme, pur veir
E debonere sur tut ren.

En fin de compte, le père dénaturé est jeté dans le feu et naturellement il y périt tout de suite. Le conte finit par ces mots qui ont pour but de mettre en relief le pouvoir souverain qu'exerce la sainte Vierge sur cet élément:

V. 254 Requerum ore tut peccheur
La gloriuse par sa grant duçur,
Si cum ele est mere Jhesu,
E ke par sa seinte vertu
Garist de mort sun bon enfant
En le furn ke fust ardant,
Nus defende de dampnement
Al jur del greignur jugement,
Ke en la bleue flambe de enfern
Venir ne face ne arester,
Mes nus defende ensement
Cum l'enfant fit en le turment.

La légende suivante est celle de S. Théophile; comme nous allons le voir, elle commence par rappeler le miracle que Sainte Marie a opéré dans le feu:

V. 17 Ceo mustre la dame al cunte avant
Ke el fu nus mustre sa duçur grant.

La légende de Théophile raconte un miracle opéré dans l'air. Théophile avait fait un pacte avec le diable et il lui avait donné acte de sa renonciation au Christ et à sa mère. Cependant il reconnut son erreur; Marie prit pitié de lui et pendant son sommeil elle descendit du ciel et déposa l'écrit sur sa poitrine. De même que la précédente, cette légende finit par une prière à la sainte Vierge où il est question de la grande puissance des diables dont il faut se garder:

V. 537 Kar trop sumus enservagé,
Ke par le deble ke par peché,
E trop en unt de nus poeir
Li deble ke volent en icest eir.

La troisième des légendes qui forment notre cycle, concerne la femme enceinte qui était sur le point d'être engloutie par les eaux de la mer près du Mont Saint-Michel. Elle fut surprise par la mer qui envahissait les terres voisines de la montagne et, à cause de son état, elle ne put se sauver. Par l'intercession de la Vierge qui la préservait sous son pan, elle échappa à la mort et elle fut en effet retirée vivante de l'eau après avoir accouché d'un enfant.

Ce récit se rattache au précédent; en voici le commencement:

V. 1 *Ore avez, seignurs, oï del eir,*
Cum la dame fet sun poeir . . .
*Ore en orrez de la mer*¹

Ici encore, la fin est une prière à la sainte Vierge; on la supplie que de même qu'elle a sauvé la pauvre femme, elle veuille préserver aussi chaque homme «*del flot d'enfern hydus e neir*».

Ce miracle ne se trouve dans aucun des recueils dont nous venons de parler; comme il se rattache intimement à celui qui forme l'objet principal de cette étude, nous croyons qu'il serait d'un certain intérêt de le publier d'après le ms. Roy. 20 B. XIV. On en trouvera le texte dans l'Appendice.

¹ Ms. Cleop. fol. 108 r. (= Oxford) Piissimo sanctæ dei genitricis miraculo in ipsis aereis spiritibus patrato, nostro proposse iam prælibato quid in aquoso etiam elemento ipsius misericordia exercuerit, paucis aperiendum videtur.

Enfin la dernière légende du cycle commence par nous dire que:

V. 1 *Del fu, del eir et de la mer*
Assez avez oï parler,
Cum la duce mere Jhesu
Nus ad mustré sa grant vertu.
Ore a la terre repeirerum,
Si vus plect, si en parlerum.
Homme est de terre estret,
De terre vent et a terre vet.¹

A Rome vivait un empereur nommé Julien. Il était baptisé, mais «ne valeit sa creance une maille, kar reneé aveit sa lei». Voilà pourquoi on l'appelait l'Apostat. Il avait entrepris une expédition guerrière contre «la grant host de Perse» et il était arrivé à Césarée; devant la ville, l'évêque Athanasius² vient à sa rencontre. Pour témoigner à l'empereur sa vénération, il lui présente quelques pains d'orge; l'empereur refuse le cadeau et commande qu'en retour on donne du foin à l'évêque; celui-ci faisant de timides objections contre ce présent singulier qui signifie nécessairement que l'empereur regarde les habitants comme des animaux, l'empereur se fâche contre le peuple et promet qu'en revenant de son expédition contre les Perses

V. 84 . . . de Cesaire tut le païs
 Destruereit e mettreit si a hunte
 Ke tuz en parlereint rei e cunte.

L'évêque engage les habitants à rassembler leurs objets précieux «enz el tresor del eglise» pour qu'on puisse attendrir «le reneé» s'il revient mettre à exécution ses menaces; dans le temple on se livre pendant trois jours à des

¹ Ms. Cleop. fol. 109 v. (= Oxford) Expeditis tribus miraculis, dulcissimam sanctæ dei genitricis pietatem in igneo, aereo et aquoso elemento mirifice demonstrantibus, iam cetera quæ restant in terreo elemento multipliciter eius magnificentiam prædicant.

² Dans toutes les autres rédactions de cette légende que nous connaissons, — même dans celle que nous regardons comme l'archétype de celle-ci —, l'évêque s'appelle Basile. Aussi le nom traditionnel de cette légende est-il: *L'empereur Julien et S. Basile*.

jeûnes et à des prières à la sainte Vierge. Pendant la nuit l'évêque a une vision: il voit la sainte assise sur un trône et entourée des armées du ciel; elle lui commande: «Mercurie me amenez, mon chevalier»; c'est qu'elle veut l'envoyer tuer l'empereur Julien. Dans le songe, l'évêque voit celui-ci marchant par le grand pays des Perses. Soudain, un chevalier s'élance vers lui «armé de tutes armes sus un blanc chival»

V. 182 Si fert l'emperur en mi le pis
E del chival l'enporte a terre.

L'empereur meurt et

V. 209 Debles en chagnes ardent de fer
Enmeinent l'alme en pus d'enfer.

Après tout cela, l'évêque s'éveille. Pour avoir l'explication de son songe, il se rend à la tombe de S. Mercure. Les armes ont disparu et personne ne les a vu emporter. Athanasius éveille le peuple et lui raconte sa vision ainsi que la disparition des armes de Mercure, circonstance qui s'accorde si merveilleusement avec elle. Tout le monde en conclut que la sainte Vierge a opéré un miracle, celui de ressusciter son chevalier de sa tombe — donc un miracle opéré dans la terre —; elle a ensuite envoyé celui-ci contre Julien pour défendre sa ville de Césarée. En chantant des louanges en l'honneur de la sainte, ils se rendent tous à la tombe qui a été le théâtre d'un miracle nouveau:

V. 277 Les armes i refurent mişes,
Cum si nul home les ust prises.

S. Mercure doit donc être rentré dans sa demeure.
Peu après, la nouvelle leur arrive que l'empereur a été tué.

Deu gouverne trestute ren,
 Kar ceo est reisun, dreit e ben
 Ke a lui abeise kanke apent,
 E a sa mere tut ensement.
 5 Kant il le voit, issi seit,
 Kar fere l'estoet et a bon dreit.
 Dunke di jeo ke sa duce mere
 Partut mustre sa banere
 De pité e de misericorde,
 10 Kar ele tute ren acorde
 Sis assemble joint tresben,
 Cum vus orrez ci mult ben.
 Desuz Deu ad quatre elemens,
 Dunt ele poet fere ces comandemens,
 15 Kar dreit est, kant il le volt,
 Ke par nature ben fere solt.
 Ceo mustre la dame al cunte avant,
 Ke el fu nus mustre sa duzur grant.
 Ore covent parler del eir,
 20 U ele n'ad pas meindre poeir;

Ms. Oxford, Balliol 240.¹

De Theophilo qui Christum negavit et recuperavit.²

Igitur descripto miraculo quod beatissima Dei genitrix et perpetua virgo Maria dignata est in igneo elemento misericorditer ostendere, iam nunc stilus vertatur ad aerium³ elementum, in quo non

5 voit = voet. — 14 ces = ses.

¹ Dans le ms. London, Cotton. Cleop. C. X, dont les variantes seront indiquées dans les notes, le texte de ce miracle commence fol. 103 v. Nous ne signalerons pas les doublets purement orthographiques tels que: *Marie* — *Mariæ*, *hec* — *hæc*, *que* — *quæ*, *letemur* — *lætetur*, *sentencia* — *sententia*, *percuciens* — *percutiens*, *eciam* — *etiam*, *unquam* — *umquam*, *quandiu* — *quandiu*.

² Ms. Cleop. Incipit miraculũ de theophilo. ³ Ms. Cleop. aereũ.

- Kar entre nus sunt li malfé
 En icest eir, si unt esté,
 Les uns en terre, les uns en enfer.
 Puis ke chaï Lucifer,
 25 Cum plus mals firent, plus i suffrunt,
 Les uns plus halt, les autres parfund.
 Ore orrum de la mere Jhesu,
 Cum ele mustre sa grant vertu
 En icest cunte ke jo ai enpris;
 30 E de li ne me seit anuis
 A mustrer a checun pecheur
 Sa grant pité e sa duzur.
 Ceo est de Theophele le dolerus,
 Le perdu, le maleurus
 35 Pur le peché de la neire mort,
 E coment il en avait confort.
 Ore entendez le cunte avant;
 Ke ben m'escute n'ert perdant!

fol. 105 r. 2

Un esveke esteit pussant

minori gratia ipsa beata Dei genitrix preclivis¹ insignissime demonstratur. Satis enim ut metonomice inferam in aerio gestum constat elemento, quod in ipsis principibus et potestatibus aeris huius divina pietas optentu misericordissimæ virginis et matris Mariæ violenter, ut ita dixerim, gerere visa est. Sola namque divina clemencia hanc violenciam forti armato principi videlicet mortis inferre potest, ut ab ipsis inferni faucibus peccatores merito dampnandos gratuita gracia per penitenciam liberare dignetur. De quorum collegio extitit Theophilus, omni sanctæ ecclesiæ a Christo in exemplum datus, quod nullus peccator licet enormi peccatorum pondere pressus, licet omnibus criminibus et flagiciis irretitus, eciam si Deum negaverit, de venia desperare non debet. Tantummodo opus est veram penitenciam agere, id est a peccatis cessare, penitendo deflere, et non amplius eadem comittere. Talia agere, Dei est misericordiam optinere. Nam quamdiu peccator in criminalibus peccatis, quæ portæ sunt mortis voluntarie jacuerit, frustra in misericordia Dei sperabit. Dimittat confitendo peccatum, et statim habebit Deum.

Testatur hoc Theophilus, cuius actus quamvis dulcissimus enucleaverit stilus, tamen quia perlongus brevitati studentes, summaque rerum fastigia solummodo exequentes, eosdem impolite replicamus.

30 *ms.* E de eli me seit anus.

¹ *Ms. Cleop.* p̄clivus (*corr.* proclivis).

- 40 En Zecile, ke est mult grant,
 Ke est del realme de Perse,
 Ben pres de la gent perverse.
 L'esveske out un official,
 Ke tut fu mestre e seneschal:
 45 Theophele fu cil apelé,
 Mult fust sages e sené,
 Mult honura seint eglise
 De bones murs, de beau servise.
 A pores veudves et orphanins
 50 Fu cum pere et amis fins;
 Larges esteit e despendant,
 E de la gent out grace grant;
 E si crut de jur en jur
 Sa bunté e sa valur;
 55 Vers Deu e vers la gent
 Mult se conteneit sagement.
 En tele manere fu conversant,
 Tant ke l'esveske morust atant.
 Apres sa mort le pople vint,
 60 Cum a tele chose fere covint
 De ben treter de esveske aver.
 Mes a trestuz fu le voler
 De mestre Theophele a cel onur,
 Ke il en fust esveske le jur,
 65 Si il memes le consentist;
 Mes il tuz les contredist.
 La clergie se peine e brace,
 Ke lur arceveske le face.

Erat isdem¹ Theophilus cuiusdam episcopi civitatis Ciliciorum secundæ regionis Persarum vicedominus: vir in ecclesie necessitatibus studiosus, probis actibus et sancta conversatione redimitus, pauperibus, viduis, et orphanis largus, amabilis omnibus. Sic itaque diatim excrescebat eius sanctitatis probitas, probitatis valitas, valitatis favor, donec suus pontifex viam universe carnis ingrederetur. Quo defuncto, commune tocus populi extitit votum ad pontificatus honorem quamvis invitum promovere vicedominum. Fit relatio ad metropolitanum episcopum, consensus populi et voluntas

^a

42 *ms.* puerse. — 43 *ms.* Lesues.

¹ *Ms. Cleop.* eisdē.

- Le arseveske mult l'aresune,
 70 Mes il consence pas n'i doune,
 Ke il receive la prelacie
 Pur homme ke seit ore en vie.
 Tuz le requerunt, mes ne vaut,
 Kar lur preiere tut i faut.
 75 Il prie et il a terre s'estent
 E dit ke ne fra pur nule gent.
 L'esveske treis jurs i mist,
 Ke entretant se purvist.
 Le respit aveit il ben,
 80 Mes ne le freit pur nule ren.
 Kant cil le veit ke mels ne poit,
 Autre eslit, kar fere l'estoit,
 Kar ceo est dreit e grant honor,
 Ke seint eglise eit governur.
 85 De tuz est la priere en vein
 Pur auer lui a souverain.
 L'arceveske prent un tel sire,
 Ke nel voit pas escundire.
 Kant icil sacré esteit,
 90 En sa manere se meinteneit:
 Tuz remuout kanke il trova,
 Ke l'ancestur einz i lessa:
 Sergans e clers e seneschals,
 Bodels, denes et officials.
 95 C'est la custume de checun prelat,
 Ke l'un enhauce, l'autre abat.

fol. 105 v. 1

metropolitani in ipsum dirigunt ordinationis studium. Trahitur licet nolens et invitus vicedominus, ac post susceptas metropolitani litteras brachiis etiam sullatus presencie illius sistitur. Rogatur ab omnibus, cogitur a cunctis, sed tanta fuit indiscretæ obstinationis protervitas, ut nec precibus cederet, nec coactus pareret. Videres illum pedibus metropolitani episcopi prosterni, circumquaque rogitare, reniti, reclamare, votum cunctorum nichil pensi habere. Tandem trium dierum secum tractandi accipit spacium, sed induciis transactis nichil apud ipsum proficit hoc ingenium. Quod cernens metropolitanus, illo omisso, alterum domui Dei dignum constituit pastorem. Quo ordinato, uti plerumque accidere solet, ut capite mutato etiam menbra

69 *ms.* sa resune. — 88 voit = voet.

Entre les altres ke il ad enpris,
 Theophele s'en fu demis
 De mestrie e de tut sa baillie,
 100 Dunt einz aveit seignurie.
 Ore poet estre sanz ennu,
 Kar ne covent penser de altru.
 Ha, alas! Dolur e cheitifté!
 Le mal ke n'estanche del malfé,
 105 Ceo est la guere ke ne fine,
 Deske Deus memes la termine.
 Cum ke est de mal part
 Sa entente met e sa mal art
 De mettre les bons al mal,
 110 Ke ore est la lei cuminal.
 Oum de Theophele le cheitivel,
 Cum tost fut changé sun ten bel,
 Cum plus poeit aver sa pes,
 El curage li curt un fes,
 115 Grant e pesant par deverie,
 De coveitise de sa baillie.

 Entre itant ke ceo esteit,
 Un giu en la cité maneit,
 Sorcere fort et enchantour
 120 De Nigromancie e de altre dolur.
 Theophele pensa ke il irra la,
 E a cel malveis parlera;
 Saver volt si par mestrie
 Poet recoverir sa baillie.
 125 Theophele vers la mesun se mut

transponantur, instigatione quorundam predictus vicedominus, a suo officio remotus, rei familiaris curam agebat. O nichil umquam tutum ab insidiis inimici! Cum enim a cura rerum publicarum separatus libere Deo servire posset, ab antiquo hoste ita spiritu vanæ gloriæ pulsatus est, ut tocius rationis experts auxilia eciam maleficorum zelo vicedominatus postularet.

Ea tempestate quidam nefandissimus hebreus in prelibata civitate erat, omni genere maleficiorum imbutus, qui iam multos infidelitatis viros in baratrum perdicionis immerserat. Ad cuius ostium¹

103 *ms.* Ha: alas dolur. — 111 *ms.* theophe.

¹ *Ms. Cleop.* hostiū.

- Endreit oscure mie nut;
 Al hus si hurte e pus si entre,
 Cum cil ki out queor del ventre.
 Trestut turne a mal fere;
 130 Maintenant se lance a terre
 Devant les pes al reneé;
 Cest travail ad il mal enplé;
 Od lermes li ad crié merci
 Ke il en ust pité de li:
 135 Sun esveske li fist tand led,
 Ke sa baille li out toled,
 E fist e fait tel desonur;
 Unke hom n'en out greinur.
 Ore le tenent tut en despit
 140 Veil e ioefne, grant e petit.
 Ore est en lui et en sa grace
 Ke en cest ennui sun ben li face.
 Cil attendi ben sun reisun.
 «Va», fet il, «tost a ta mesun,
 145 «Si reven demain ici
 «Entur mie nut tut altreci,
 «Cum vus ore avez fet,
 «E dunke vus dirrai jeo bon plet.»
 Cil fu paé, si s'en part;
 150 Ke il revenge mult li est tart
 La nut apres tut el liu,
 Cum i out mis terme le giu.
 Le giu li dist: «Quel ke voies,
 En quel liu que tengum nos voies,
 155 Gardez ke n'i eit mot ne vois,

fol. 106 r. 1

vicedominus ambitionis igne succensus, media¹ noctis pulsans, ante pedes execrandos in domum ab ipso vocatur, prosternitur, pervidicium se a suo episcopo pati, cum opprobrio² inhoneste deduci susurrans. Precipitur ut sequenti nocte eadem hora veniens, postulati auxilii suffragia perciperet. Quod vicedominus gratanter peregit, ductusque a nefandissimo hebreo ad circum civitatis, huiusmodi dogmata obaudit. «Vide ne aliquo visu aut auditu terrearis, nec

151 *ms.* n'it. — 152 *ms.* il out (Faut-il corriger: *li out*?) — *ms.* En q'l liu tengũ. — 155 *ms.* Gardoz.

¹ *Ms. Cleop.* medio. ² *Ms. Cleop.* obpbrio.

Ne ne facez signe ne croiz».

«E joe l'otrei», fet il, «beau mestre,

«Ore m'enseignez le vostre estre».

«Jeo volunters», fet il sanz gile,

160 «Ore alum entur la vile.»

Kant tut out environé,

Le giu l'ad en un liu mené;

Si vist un estre le plus bel de mund,

De totes choses ke i sunt.

165 La furent gens trop ben vestuz,

Les uns ieofnes, altre chanuz,

E tuz aveint les dras si blanz,

Cum en geleie neif gist en champs.

Entre trestuz si sist en haut

170 Li mestre diable, ke mult fu balt.

Le giu li dist, kant fere l'esteot:

«Veez celui ke fere le poet,

«Tut vostre assez e tun voleir,

«Kar en lui est tut nostre poeir.

175 «Ore i augez; tun voler fra,

«E si creez kanke il dirra.»

Cil vet avant cum malerus,

E si fet mult ke dolerus;

Devant le deble a terre s'estent,

180 Cum ceo fust Deu omnipotent.

Cil sist enturné de grant luur

Pur deceivere le cheitif pecheur.

«Theophele», fet il, «ke dute vus?»

«Sire», fet, «trop angussus

185 «Sui e dolent; le dehet

«Trop ben savez e tut mun plet.

«Poez trop ben, si vus volez,

«Allegger, si vus tresben cullez,

fol. 106 r. 2

signum crucis Christi tibi feceris.» Post hec ostendit sibi albos clamatatos cum multitudine candelabrorum, in quorum medio erat videre ipsum Sathanan¹ sedentem, simili veste fulgentem. Ducitur itaque vicedominus vere tunc miserabilis ad flagitiosissimum diaboli concilium, humique prostratus ante pedes Sathane auxilium postulare,

181 *ms.* en grant. — 185 *ms.* Sui & dolent & ledeth.

¹ *Ms. Cleop.* satanan.

- «Mun queor de sa grant trublance,
 190 «Ke en vus est tute ma fiance;
 «Jeo vus serverai e nuit e jur,
 «Cum a lige et a seignur.»
 Le deble dunke se returna
 Vers le giu ke mené l'a,
 195 E si li dist tut en riant:
 «Si cest cristiens volt fere tant
 «Ke il reneie Deu e sa mere,
 «En tuz bosoinz li serra sauvere;
 E jeo serrai sun bon ami,
 200 S'il voet fere ke jeo le di.
 Reneer li covent Marie
 Od tut sun fiz, ke jeo ai envie
 De kanke a lur poer apent;
 E jeo li frai a sun talent
 205 Aver sa baillie e tut sun estre,
 E plus ens fu tut estre mestre.
 Quant Theofele out ceo ke il dit,
 Unke mes tant ne s'en joïst,
 Si se bessas, tant fut lez
 210 Ke il beisa al deble les pez.
 E dit: «Sire, jeo renei Jhesu,
 «Sa duce mere e sa vertu,
 «E kanke a lur creance apent,
 «Par si que faces mun talent.»
 215 A cest mot fet sa seisine
 De queor, de cors e de peitrine
 E del alme communement;

fol. 106 v. 1

cuncta imperata se impleturum spondere, amissi officii vanitatem adipisci rogabat. Intuens ergo diabolus hebreum iam olim a lege et iudice condempnatum, ait: »Si iste, quem ad me adduxisti, meus famulus esse cupit, volo eum abnegare Christum eiusque genitricem Mariam, quia odio sunt mihi, et ita sibi subveniam, ut ampliori quam prius gradu sullimatus, omnibus et etiam¹ episcopo imperare possit.» Hoc audiens vicedominus valde letus efficitur, pedesque diaboli deosculans, et spiritum malignum in se suscipiens, dixit: »Abnego Christum, et eius genitricem Mariam». Faciensque tam

189 *ms.* trublace. — 192 *ms.* allige. — 196 *ms.* cristient. — 200 *ms.* uoth. — 205 *ms.* tat.

¹ *Ms. Cleop.* omibz etiã.

E jeo vus dirrai trop ben coment.
 Kar sa chartre fist demeintenant
 220 De cel malleit covenant.
 Ore sunt ambedeus en un acord;
 De joie heite e de confort
 Theophele se met tost al rethur
 Od la grace de sun novel seignur.
 225 Ke valt le charger del escrit?
 Kar l'endemain sanz nul respit
 L'aveske fist somundre sa curt,
 E clerk e lai, tut i acurt.
 Od grant noblei, od grant honor
 230 Theofele i fu mandé le jur;
 L'esveske le saisi de sa baillie,
 Ke ke en pest e ke ke l'em die,
 Icil ke i ot avant esté
 Fu trop vilement déposé.
 235 Ha! Avarice, maleite ren,
 Mult fetes mal a cristien,
 Ke pur une poine de baillie
 Reneie Deu, le fiz Marie,
 E pur un petit passant honor
 240 Reneie Deu, sun creatur;
 Vos mals sunt granz, ceo ore apert.
 Mult mals en siuvent, kar ceo afert.

 Mes Theofele fu dunke mestre
 De duble itant cum il soleit estre,

nefariæ abnegationis cyrographum, ut fuerat ab antiquo serpente
 expetitur, proprio anulo cum cera sigillatum diabolo tradidit, sicque
 utrique perditus scilicet hebreus ac vicedominus cum infelicissimo
 tantæ perversitatis gaudio discesserunt. O quam dira pestis avaricia,
 que ad omnia flagitia cogis christianorum pectora! Quis in tam
 gravi lapsu tanti facinoris Dei misericordiam non miretur? Quis
 eius clementissimam longanimitatem non obstupescens predicet?
 Denique in crastinum divina permissione motus episcopus, convocans
 clerum ac populum cum omni honore revocavit prefatum vicedo-
 minum in suum officium, illo quem ipse promoverat turpiter eiecto.

Ordinatus itaque vicedominus, duplo¹ quam ante fuerat honore
 sullimatus, cepit cum omni auctoritate ecclesiam dispensare, populum

230 *ms.* lo (?).

¹ *Ms. Cleop.* dupplo.

- 245 Si governa dunke ben sa baillie,
 Melz ke unke ne fist en sa vie,
 E tuz li portent mult grant honor,
 E le tenent plus ke seignur.
 L'esveske memes ke le fist venir,
 250 Ne se poeit de tant tenir
 Ke il ne deïst: «Par grant folie
 Fu remué de sa baillie,
 E li altre ke il avait fet,
 Par musardie fu tut atret.»
 255 Theophele fu prodome e sage,
 N'i out sun per en le baronage
 For que out perdu la memoire;
 Molt s'en joïst de veine glorie,
 E mult honoure sun avowé,
 260 Ke out sun queor si adué;
 Ore poet ver ke fud depres,
 Cum se conteit le malveis.
 Li gyu, li traître, li besturné,
 Ke cest plet avait turné,
 265 Cum il veneit chescun jur
 Veer Teofele, sun seignur,
 Pur maintenir par losengerie
 Ke il ne ubliast sa renerie,
 Sun nouveau deu e sa verité,
 270 Ke lui fist aver sa poesté,
 Mes se tenist cum fere dust.
 Par bel parler mult le desçut;
 Theofele mult grant joie en out.
 E de bon queor l'en merciout.
 275 Ben parust ke sa peine mist
 Ke sa promesse si tost li fist.

fol. 106 v. 2

ac possessiones eius regere, tueri, omnibus cum metu et tremore ei obedientibus ac ministrantibus. Ipse etiam episcopus sibi acclinis¹ in omnibus confitetur se peccasse, quod tam idoneam personam deposuisset, et pene mutilem promovisset. Cerneret execrabilem hebreum frequenter ad vicedominum clam venire, adulari, nefande ambitionis simulachra² in memoriam reducere. Ille e contra gratias agere, tam efficacem potenciam sui patroni se mirari dicere.

253 *ms.* li aueit. — 273 *ms.* en nout.

¹ *Ms. Cleop.* acclinis sibi. ² *Ms. Cleop.* simulacra.

fol. 107 r. 1

- Mes Deu, le tres duz creatur,
 Ne volt perdre le pecheur;
 Sa misericorde mustre depres,
 280 Si cum vus ben orrez apres;
 Theophele se purpense et aparceit
 Ke a tuz dis dampné serreit,
 E li remord sa conscience
 Ke a si grant mal avait consence.
 285 Ore vudreit il melz mort ke vif
 Ke il unke fust un tel cheitif;
 Ore plure trop et ore crie,
 Mes n'ose requere le fiz Marie,
 Ke il out reneé tant avant;
 290 Ore cresseit sa dolur trop grant;
 Il veit del alme la grant damage
 E del deble le mal hommage,
 Le fu de enfern e le grant peine,
 Ke ja ne fine ne n'ad aleine.
 295 La hydur e les draguns grans,
 Ke vunt les almes devoranz,
 Le boillun chaud e le grant freit,
 E tut iceo trop l'angusseit.
 Ore ne set del tut ke fere
 300 Ne ke il pusse mels requere
 Ke Deu e la duce Marie.
 Ne veit reisun que il se afie,
 Kar l'un e l'autre refusé out.
 Si se prist al deble ke melz li plot;
 305 La conscience li est covarde,
 Esgarde ben le hurre, kant mal fu le arde,
 U fuildre del cel le desrute,

Aliquanto igitur tempore tali iactancia pessumdatus, tandem Dei
 miseratione, qui non vult mortem peccatorum sed conversionem eorum,
 ut vivant, compunctus in se rediens, ieiuniis, vigiliis,¹ et orationibus
 vacare cepit. Fraudatum se vera salute omnino subditum demoni,
 iacturam animæ et corporis cogitabat. Eterna incendia vermem
 non morientem, fletum non deficientem, dencium stridorem in me-
 moriam habebat. Talia meditans multis modis suam miseram ani-

284 *ms.* Ke si gñt.

¹ *manque dans le ms. Cleop.*

U terre vif le transglute;
 Esgarde le oure e dute la fin,
 310 Ke il quide aler un mal chemin.
 Ceo est enfern le trespulent;
 Ore est Teofele en grant turment
 E pense de sa mesaventure.
 E Deu ke ne voit perdre sa feiture,
 315 Le mist en tel talent
 Ke angussousement se repent,
 Dunt li avint trop bon curage,
 Ke par l'entente de sun damage
 Ne volt desesperer de ren,
 320 En Deu se fie e ceo fu ben.
 Ore li doint Deu sa grant aïe,
 Ke en la chapele seinte Marie
 Ala gisir tut eralment.
 Od grant lermes mult humblement
 325 Devant l'autel suspire e gent,
 Sun piz bate, ces chevols tent,
 Teort ces mains pur sa dolur;
 En ureisun jut e nuit e jur.
 Quarante jurs ceo fu sa vie
 330 Crier merci a seinte Marie,
 Si cum Jhesu nasqui de li,
 Ke ele en eit merci de li.
 A chef de tur entur mie nut
 La benuré li apparut,

fol. 107 r. 2

mam increpare, ad nichilum se ipsum reducere, humiliare, quid
 ageret interrogare, in profundo iniquitatis et perditionis se positum
 esse dicebat. Tandem aptum consilium reperiens, licet se celesti
 igne non consumi, sive in inferno terra dehiscente¹ non demergi
 miraretur, tamen ipsum metum spe fortiter animatus devincens, in
 templo immaculatæ et gloriosæ virginis Mariæ humillime ingressus,
 coram ipsius altari humi prostratus iacere, fletus et singultus effun-
 dere, pectus tundere, orationes atque postulationes die noctuque
 incessanter offerre cepit. Hoc quadraginta diebus ac noctibus in-
 deficienter agere, ieiuniis et vigiliis vacare, misericordiam piissimi
 domini nostri Jhesu Christi et ipsius genitricis Marie deprecari stu-
 debat. Igitur post eplecionem² dierum, medio noctis apparuit ei

331 *ms.* ihc.¹ *Ms. Cleop.* deiscente. ² *Ms. Cleop.* expletionẽ.

- 335 La pituse plein de duzur,
 Solaz a chescun pecheur;
 E dit: «Teofele, ke me demandez,
 «Ke vus issi me travaillez?
 «N'est dreit ke eie merci de tei,
 340 «Ke avez refusé mun fiz e mei;
 «Coment de vus avereit merci,
 «Ke de tut en tut l'avez guerpi;
 «Mes ke jeo eime cristiene gent
 «E tuz iceuz nomeement,
 345 «Ke mei requerunt de verai queor,
 «Ne pus pas suffrir a nul feor
 «De mun duz fiz la deshonor
 «Ne veer ne oïr de lui folur.
 «Ki'l fet a lui, a mei mesfet,
 350 «Ke me deshonore, ceo est sun led.»
 Theofele cria dunke merci:
 «Trespituse mere, en vus me fi,
 «Kar en tuz mals estes sūcur
 «E solaz a chescun pecheur.
 355 «Ben reconois ma malveisté,
 «Ma duce dame, u ai esté!
 «Mes ta duzur e ta fiance
 «M'ad mis en icest esperance,

manifeste universale auxilium, parata protectio ad eam vigilancium christianorum refugium et lumen eorum, errancium via ac redemptio captivorum, afflictorum et miserorum solamen verissimum, domina nostra et vera mater Christi Maria, talia illi inferens. «Quid me sic inquietas, homo, qui abnegasti filium meum salvatorem mundi et me? Quali fiducia potero eum postulare pro te, cum tu apostata-veris ab eo? Licet enim genus Christianorum ita diligam, et eos maxime, qui recta fide et pura consciencia currunt ad templum meum,¹ ut ulnis meis illos foverim, et visceribus circumplecter,² tamen filii mei exacerbationem nec audire pacior nec videre.» Cui ille: «Scio, domina mi³ semper benedicta, protectio humani generis, suavissimus ac tutissimus portus ad te confugiencium, scio quia valde peccavi in te et in eum, qui ex te natus est,⁴ dominum Deum nostrum,⁵ et non sum dignus misericordiam impetrare; sed habens

¹ *Ms. Cleop.* ad meū tēplū.

² *Ms. Cleop.* circūplecterer.

³ *Ms. Cleop.* mi dña.

⁴ *Ms. Cleop.* q nat⁹ ē ex te. ⁵ *Ms. Cleop.* dñm nñm ihm xpm.

- «Cum fu jadis la Magdeleine,
 360 «Ke n'out pas esperance veine,
 «E de seint Pol meffesant,
 «E de seint Pere, ke pur pour grant
 «Treis fez nia tut de randun
 «Tun duz fiz en la passiun,
 365 «De Davit le prophete e de Longis,
 «Ke de la lance persa le queor tun duz fis;
 «Cil repentirent e par sun nun
 «Jhesu lur fist vrai pardun.
 «Pur ceo, dame, en vus me afi,
 370 «Ke vus eez de mei merci.
 «Tut sui jeo dolent e pecheur,
 «Jeo me met tut en ta duzur.»
 La gloriuse atant respunt
 K'a sa misericorde le sumunt:
 375 «Theofele, dites ta creance,
 Si ke n'eez al queor dotance.»
 E cil tute sa credo dist,

fol. 107 v. 1

exemplum Ninivitarum et Raab meretricis, David eciam prophete et beati Petri apostolorum principis, desperare de venia non possum. Considerans beatum Paulum vas electionis, beatissimam Mariam Magdalenam, Zacheum etiam, Chorinthium fornicatorem, Cyprianum quoque, qui in utero habentes incidebat, misericordiam Jhesu Christi et tuam deprecari compellor.» Adhec¹ domina nostra Dei genitrix Maria, sola casta, sola sancta, nudorum vestimentum, senectutis baculus, huiusmodi refert libamina: »Confitere o homo, quia quem ego peperī filium et tu abnegasti, est Christus filius Dei, qui venturus est terribili examine iudicare vivos ac mortuos, et ego rogabo eum² pro te provoluta pedibus eius,³ et suscipiet te.» Tunc vicedominus cum reverencia et competenti humilitate, summisso vultu confessus est et ait: »Quamvis os meum sordidum sit ac pollutum, tamen in vestra misericordia confisus, confiteor, adoro et glorifico unum de sancta trinitate dominum nostrum Jhesum Christum filium Dei vivi, ante secula a patre ineffabiliter natum, et in novissimis diebus Deum verum incarnatum, de spiritu sancto, ex te sancta et immaculata virgine, passum, cruxifixum, mortuum, sepultum, die tertia resurrexisse, quadragesima post resurrectionem die in celum

371 *ms.* sei. — 374 *ms.* la sumūt. — 375 *ms.* creāte. — 377 *ms.* crede.

¹ *Ms. Cleop.* Ad hæc. ² *manque dans le ms. Cleop.* ³ *Ms. Cleop.* ei⁹ pedibz.

- «Ke ne failli, ne ne mesprist».
 E dist: «Dame, cum ceo est veir,
 380 «Vus requer jeo merci avoir.
 «Ceo ke jeo ai dist, cum le otrei
 «E vus eez merci de moy,
 «Jeo tendrai tut jur de ma vie,
 «Ke n'en averai en moy voidie.
 385 «Od cete creance, od ceste entente
 «A vus me reng, tresfranche e gente;
 «Ne despises mes pore diz,
 «Mes me acordez a tun cher fiz.
 «Duce dame tresbenûré
 390 «A tut dis serrez plus honoré.
 La duce mere, kant ceo entent,
 Adunke mult grant pité en prent;
 Sun queor atent e sa semblance,
 Cum il ut fet une grant penance.
- 395 • Atant s'en part, e cil remeint
 De angusse e de dolur atteint
 En oreisun et en lermes ades.
 Al ters iur lui apparut apres
 La duce, la pleine de pité,
 400 La funtaine de charité,

fol. 107 v. 2

cum carne, quam ex te casta¹ suscepit, ascendisse, quinquagesima spiritum sanctum super discipulos misisse, venturum cum gloria iudicare vivos ac mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua. Hec corde credo, ore confiteor, toto corpore colo, adoro et complector. Et cum hac precatoria cautione toto mentis annisu habita, offer me, sancta et immaculata virgo Dei genitrix, filio tuo, domino nostro, et ne abhomineris neque despicias deprecationem miserrimi peccatoris.»

Inter hec verba beatissima Dei genitrix prima spes Christianorum post Deum, redemptio errantium, vera via ad eam confugiendum, fons fluctuantium, quasi aliquam ab eo satisfactionem suscipiens abscessit. At quoniam scriptum est, non qui ceperit, sed qui perseveraverit, hic salvus erit, sepe memoratus vicedominus amplius se affligere cepit faciem in terra percuciens, et sine cibo triduo permanens, donec iterum vera protectio et consolatio ad se

383 *ms.* tēdrai iur de ma uie. — 386 *ms.* trofāche.

¹ *Ms. Cleop.* immaculata.

- Tuz les solas de ceste vie,
 La duce e bele mere Marie.
 E dist: «Theofele», tut en riant
 Od les oilz clers, od bel semblant,
 405 «Assez de penance avez vus fet;
 «Ore amende», fet ele, «tun plet
 «Vers Deu, ke est tun creatur,
 «Ke il ad pur la moye amur
 «Tut pardoné vostre peché;
 410 «Ke mes ne seez talamasché,
 «Mes tuz jurs seez a sun acord
 «A ben fere deske a la mort.»
 Theofele dist: «A vus me rent,
 «Tut dis frai vostre commandement
 415 «Par l'aide de Deu e de vus;
 «Mes jeo en sui trop angussus,
 «Ke ma chartre de reneerie
 «Ad le deble en sa baillie.
 «Ceo me remort e ceo me greve,
 420 «E ma dolor ja ne cheve.
 «Dame, ke tant benz me avez fet,
 «Comandez ke de la chartre n'aie plet;
 «Dunke vus serverai surement
 «De bon corage et od fin talent.
 425 «Si jeo n'eie la vostre grace,
 «Jeo n'en sai altre ke ceo me face.
 «Vus seez beneite dunt mun ben ist,
 «Treshonorable mere Jhesu Crist!»

confugiencium, sancta Maria apparuit, hilari vultu et lacteis oculis
 ac mansueta voce dicens ei: »Homo Dei, sufficiens est penitencia
 tua, quam ostendisti salvatori omnium et creatori Deo. Suscepit
 enim Deus lacrimas et petitiones tuas propter me, siquidem rectam
 fidem ac bona opera observaveris usque ad diem obitus tui». Ille
 vero cum se a modo servaturum pro Dei adiutorium spopondisset,
 «iube», inquit, «o dulcissima domina, ut recipiam illam execrabilem
 nefande abnegationis cartulam, a me infelicissimo signatam. Iube,
 o fons pietatis, quatinus tollatur ab illo, qui me decepit diabolo.
 quia hoc est quod oppido titillat miseram animam meam. Scio
 namque scio, o patrocinium nostrum, quia alia protectio hominibus
 non est, nisi tu semper benedicta. O veridica salvatoris sententia

Cele s'en parte, e cil atent
 430 Sa grant grace mult humblement;
 En oreisun just et en plur,
 Deske atant ke vent le ters jur.
 Est vus la treshonuré!
 Sa grant duçur li ad mustré,
 fol. 108 r. 1 435 La chartre en sa main li porte,
 Dunt Theofele mult se conforte.
 Le scel de scire altel i pend,
 Cum cil l'enprint de fol talent,
 Cum il al deble enz le bailla.
 440 Veit ke la gloriuse aporte la,
 Si l'ad mussé desur sun piz;
 Beneite seit ele e sun cher fiz.
 Cil se esveille, si ad trové
 La fole chartre, la maluré;
 445 Il se leve tut en estant,
 N'est merveille s'il ad joie grant.
 Beneite seit la grant pité,
 Ke de cest mal l'ad en getté.
 A l'endemain, kant il fut jur,
 450 Theofele n'ad hunte ne pour;
 Devant le pople, cum al demaine,
 Tute recunte sun mal demeine;
 Devant l'esveske tut estendu
 Recunte tut coment ceo fu,
 455 Ke ren ne cele ne ren ne lesse.
 Li esveske atant se besse,

que dicit: 'Petite et accipietis, querite et invenietis, pulsate et aperietur vobis'».

E vigilans nempe predictus vir post soporem, cum iterum per tres dies totis nisibus in orationibus ac lacrimis persisteret, ecce post triduum itidem piissima compassio afflictorum, domina nostra misericordissima Maria in visione exhibuit ei cartulam cautionis, habens sigillum de cera, haut aliter quam diabolo tradiderat. Qui de sompno¹ consurgens, invenit cartulam supra pectus suum, et letus effectus totus contremuit, ita ut etiam omnes iuncture renum eius resolverentur. In crastinum vero cum esset dominicus dies, pergens in sanctam catholicam ecclesiam, post lectionem sancti

441 *ms.* Sil lad.

¹ *Ms. Cleop.* somno.

- Si l'ad levé tut en estant;
 E cil tret hors demeintenant
 La chartre pleine de dolur,
 460 Ke il out reneé sun creatur;
 E coment li fu reporté
 Par la duce tresbenuré,
 Tut recunta tut sun mesfet
 De chief en chief, kanke il out fet.
 465 Tuz i current e clerc e lai
 Puz oïr icest merveillus plai.
 Theofele prie tut en estant
 Ke l'en lise la chartre demeintenant.
 Kant fu lite de chief en chief,
 470 E tuz oïrent sun meschef,
 En plorant lount la Marie,
 Ke tant fet ben en cete vie.
 L'esveske tut en estant
 Les prodons apele avant,
 475 E dist: «Seignurs, sa entendez,
 «E desoremes vus amendez;
 «Ore avez eu sample de duzur
 «De salver chescun pecheur.
 «Venez ki avez folie fet,
 480 «Criez merci de tut mesfet
 «A la duce mere Marie,

fol. 108 r. 2

evvangeli¹ iactavit se ante pedes sanctissimi episcopi, subtiliter enarrans per ordinem omnia quæ gesta sunt, ut superius pretaxatum est. Et porrigens nefandæ abnegationis cyrographum sanctissimo episcopo, signatum tradidit in manus eius. Accurrunt clerici et laici, mulieres et infantes, postulant ut coram omnibus legeretur. Quod cum lectum fuisset, omnes in commune manus extendentes in celum, cum lacrimis gaudio plen^{is} Dei misericordiam et eius dulcissimæ genitricis Mariæ collaudant. Unde et ipse episcopus, clamabat² voce magna dicens: »Venite omnes fideles, glorificemus verum dominum nostrum et eius genitricem Mariam, quæ tam nimiam compassionem erga omnes Christianos propter baptismum, quod acceperunt, per filium suum habere dignata est. Venite omnes Christiani, videte stupenda miracula Dei, qui non vult mortem peccatoris, sed conversionem ad vitam eternam. Venite, venite, lacrimis abluentes peccata. Venite, conspice, quantum valet gemitus animæ

457 ms. Sil lad. — 480 ms. tũ m.

¹ Ms. Cleop. euanglij. ² Ms. Cleop. clamauit.

- «Ke mult tost vus fra aïe,
 «Cum fist a Teofele le dolerus,
 «Ke par sa pité fu rescus.
 485 «Ore est deliveré le mesfesant,
 «Cum le vehez ci en estant,
 «Ke la chartre vus ad porté
 «De la covenance trop forsené,
 «Quant il aveit peché assez.»
 490 E Teofele fu en estant a ces peiz.
 E prie l'esveske de bon voleir
 Ke la chartre feïst ardeir
 En fu ardant sanz nul targer;
 E cil le funt sans demorer.
 495 Quant aveit fet trestut sun bon,
 En haut chanterunt kyrieïeison,
 Ke il virent la male destinée
 Enz al fu estre abrasée.
 L'esveske commanda tost la pes,
 500 Ke eus ne parlassent desoremes;
 La messe comensa mult hautement,
 Cum en itel miracle apent;
 E homme e femme e jeofne enfant
 Vunt trestuz joie demenant.
 505 Kant la messe fu celebrée
 E od devociun haut chanté,
 Theofele accuminé estoit
 E mult reconcilié adreit;
 Cum cil ke volt de pelrimage

fol. 108 v. 1

et cordis contricio. Certe congruum est huic evvangelii¹ dictum, afferte stolam primam et induite illum, et date anulum in manu eius et calciamenta in pedibus, et afferte vitulum saginatum et occidite, et edentes letemur, quia hic frater noster mortuus fuerat et revixit, perierat et inventus est». Tandem vix laude finita, surrexit felicissimus vicedominus de terra, rogans episcopum, quatinus iuberet illam nefandissimam cartulam comburere, quod et factum est. Videntes autem populi execrabile cyrographum et negatoriam cautionem combustam igni, cum multitudine lacrimarum ceperunt diutissime clamare kyrieïevson.² Episcopus vero annuens manu ut tacerent, ait: «Pax vobis». Et cepit ingressa missarum agere. Itaque post expletionem divinorum misteriorum precepto sacramento do-

¹ Ms. Cleop. euanglij. ² Ms. Cleop. kyrieïeison.

- 510 Beise amis e sun lignage;
 Enz sa face vent tel leur,
 Cum lust sollail el mi jur.
 Le poeple a la merveille entent,
 Si se esbaissent estrangement,
 515 E loent Deu le creatur,
 Ke tant fet merveilles par sa duzur.
 Theofele, si cum Deu le guie,
 Ala ver le chapele seint Marie,
 U la gloriuse li apparust,
 520 E la urra tant jur e nuit.
 Sanz plus targer en le ters di
 Manda trestuz, estrange et ami,
 E si beisa tuz de randun.
 E si parti tut a bandun
 525 Tut sun aver e tut sun or;
 De pore gent fist sun tresor.
 Enz el liu si est devié
 U avant fu reconcilié,
 E la Marie e sun cher fiz
 530 Enportent l'alme en paraïs,
 E ensevili i est od grant onur .
 Theofele, le beneit pecheur.

Requerum tuz communement

minici corporis, statim effulsit facies venerabilis vicedomini sicut sol. Cernentes autem omnes subitanam viri transfigurationem, amplius glorificaverunt¹ Deum, qui facit mirabilia magna solus. At ille ingressus in venerabile templum Dei genitricis, que eum liberavit ab illo execrabili errore, que est mediatrix inter Deum et homines, maledictionem humanæ naturæ compescens, humilis ianua ad quam omnes peccatores pulsant, et aperit, modicum gustans, dissoluto corpore infirmatus est, ac post triduum osculans fratres, et omnia sua egenis distribuens, in eodem loco in quo beatam illam visionem vidit inclinans se, tradidit sanctissimam animam in manus filii Dei et immaculatæ semper virginis Mariæ tali confessione et optima dispositione migrans ad dominum, ibidemque cum maximo honore sepultus est, ad laudem et gloriam omnipotentis Dei.

Recordare ergo et nostri, sancta Dei genitrix piïssima, quam in te post Deum sperant omnes Christiani, ad te confuginus, ad te ocu-

521 *ms.* en lo. — 533 *ms.* gmuneneñt.

¹ *Ms. Cleop.* gñificabant.

La mere Deu si veraiment,
 535 Cum ele Theofele garist de mort,
 Ke nus seit par tut confort;
 Kar trop sumus enservagé,
 Ke par le deble, ke par peché.
 E trop en unt de nus poeir
 540 Li deble ke volent en ices eir.
 Ore nus seit par tut aïe
 La mere e le fiz seinte Marie,
 E nus e chescun cristien!
 E nus dium trestuz: Amen!

los nostros die noctuque pandimus, non derelinquas¹ pauperrimum
 ovile, sed deprecare pro eo apud clementissimum dominum, et
 eandem misericordiam nobis exhibe² quam felicissimo Theophilo
 exhibuisti,³ eripiens nos ab aeriis potestatibus et earum accusationibus
 hic et in futuro per eum qui vivit et regnat per omnia secula se-
 culorum. Amen.

¹ *Ms. Cleop.* delinqs.^a

² *Ms. Cleop.* exhibe.

³ *Ms. Cleop.* exhibuisti.

Appendice.

Le miracle de la femme enceinte retirée de la mer par la sainte Vierge.

Ce miracle est mis en rapport non seulement avec sainte Marie mais aussi avec l'archange saint Michel et saint Clément, témoin les vers suivants du poème que nous allons publier :

V. 125 E de un tel miracle oï avez
De seint Michel, ben le savez,
E de seint Clement tut altresi
Mult beau miracle avez oï;
Mes la mere Deu passe trestuz
En iceo fet ke fu si duz

Évidemment ces vers ont rapport à la «*Legenda aurea*» de Jacques de Varazze, où des miracles sont souvent ajoutés à la suite des vies des différents saints. Ainsi, dans le chapitre consacré à la vie de l'archange saint Michel (Chap. CXLII: *De S. Michael*) ce même miracle est attribué à saint Michel.

Le chap. CLXVII qui traite de saint Clément contient le récit suivant :

Tous les ans à l'anniversaire du martyre de saint Clément, la mer se retirait pendant une semaine, permettant aux fidèles d'atteindre, à pieds secs, le tombeau du saint. A l'une de ces fêtes, une femme vint là avec son petit garçon. Or voici qu'après les cérémonies de la fête, et comme l'enfant s'était endormi, on entendit un bruit soudain de flots qui approchaient; et la femme épouvantée s'enfuit en oubliant son enfant. Elle le crut mort, s'en retourna dans une maison et y passa une année dans les larmes. Mais l'année suivante, étant revenue au tombeau de saint Clément, elle aperçut son fils couché à l'endroit où elle l'avait laissé.

Un miracle semblable est raconté aussi de Marie-Madeleine. Dans un légendier¹ contenu dans plusieurs mss. dont le ms. fr. 988 de la Bibl. Nat., on trouve, après la légende de sainte Marie-Madeleine, trois miracles qui ont rapport à la vie de la sainte. Le dernier de ces miracles concerne une femme enceinte qui étant sur le point d'être engloutie par les eaux de la Loire, promet à la Madeleine de lui consacrer l'enfant qu'elle portait dans son sein, si elle échappait à la mort, et fut en effet retirée vivante du fleuve par la sainte.²

Le miracle de la femme enceinte ne se retrouve pas dans les recueils qui ont pour auteurs *Gautier de Coincy* *Rutebeuf* ou *Adgar*, ni dans celui contenu dans le ms. fr. 818.³ Les seules rédactions françaises que nous en connaissions sont en effet celle du ms. Roy. 20 B XIV que nous allons publier plus loin, ainsi que le résumé très court du miracle que renferme le ms. fr. 410 de la Bibl. Nat., fol. 40 v.⁴, rédaction également inédite.

L'archétype latin de la rédaction du ms. Roy. 20 B XIV est publié par NEUHAUS⁵ d'après le ms. Cleop. C. X.⁶

* * *

D'après MUSSAFIA,⁷ nous voulons signaler ici les recueils de miracles et les mss. latins dans lesquels se retrouve le récit de la femme enceinte retirée de l'eau par la sainte Vierge:

¹ PAUL MEYER, *Un légendier français du XIIIe siècle, Notices et extraits* T. 36 p. 1 ss. L'archétype de ce légendier est une compilation latine: *Summa de vitis sanctorum* qu'on trouve dans le ms. Arsenal 937.

² Dans la «*Legenda aurea*», ce miracle se lit à la suite de la vie de Marie-Madeleine (Chap. XCV).

Nous n'avons pu vérifier si ces trois récits font partie aussi des rédactions françaises de la Légende Dorée. Ils ne se retrouvent pas dans la traduction faite par *Jean Bélet*; cf. PAUL MEYER, *Notices et extraits* T. 36 p. 400 ss. Se trouvent-ils dans celle de *Jean de Vignay*, contenue dans le ms. 6845 de la Bibl. Nat.? C'est ce qui ne ressort pas de l'analyse trop sommaire qu'en a faite P. PARIS dans *Man. franç. de la bibl. du roi* T. II p. 88.

³ Cf. ci-dessus p. 185.

⁴ D'une femme et son enfant que N. D. garda de mort en mer.

⁵ *Die lateinischen Vorlagen zu den Adgar'schen Marien-legenden* I, p. 22—23.

⁶ Fol. 108 r. — Le titre porte: *De muliercula in periculo maris liberata*. — Le ms. Oxford, Balliol 240: *De quadam muliere*.

⁷ *Studien zu den mittelalterlichen Marienlegenden*, I—V. Wien 1886—1898.

Le recueil de miracles que MUSSAFIA désigne par Pez et qui se trouve dans un grand nombre de mss.¹ Ce miracle y figure sous le numéro 22.

Milan, Ambrosiana C. 150 (n:o 22).²

Paris, Bibl. Nat., lat. 14463 (n:o 46).³

Paris, Bibl. Nat., lat. 16056 (n:o 49).⁴

Paris, Bibl. Nat., lat. 12593 (n:o 65).⁵

Paris, Bibl. Nat., lat. 17491, 2333^A (n:o 27).⁶

Paris, Bibl. Nat., lat. 5267 (n:o 31).⁷

Paris, Bibl. Nat., lat. 5268 (n:o 48).⁸

Charleville 79 (n:o 21).⁹

Berne 137 (n:o 19).¹⁰

Copenhague, Thott 128 (n:o 20).¹¹

Toulouse 482, *Londres*, Mus. Brit. Cleop. C. X, *Oxford*, Balliol 240 (n:o 3).¹²

Cambridge, Mm. 6. 15 (n:o 12).¹³

Speculum historiale de Vincent de Beauvais Chap. 85.¹⁴

Florence, Laurentiana, Conventi soppressi 747 D. 3. (miracles en vers) (n:o 31).¹⁵

Erfurt, Amplon. 44, *Münich* 4350, 4146 (miracles en vers par un certain Vulpertus) (n:o 20).¹⁶

Gil de Zamora: *Liber Mariæ*, ms. *Madrid* Bb 150, Chap. II 1.¹⁷

De septem donis d'Étienne de Bourbon, Pars II *De B. Maria* (n:o 111).¹⁸

¹ Op. cit. I, p. 940.

² Op. cit. I, p. 951.

³ Op. cit. I, p. 956.

⁴ Op. cit. I, p. 960.

⁵ Op. cit. I, p. 966.

⁶ Op. cit. I, p. 977, 981.

⁷ Op. cit. I, p. 990.

⁸ Op. cit. II, p. 8.

⁹ Op. cit. II, p. 14.

¹⁰ Op. cit. II, p. 16.

¹¹ Op. cit. II, p. 17.

¹² Op. cit. II, p. 19, 31.

¹³ Op. cit. II, p. 37.

¹⁴ Op. cit. II, p. 52.

¹⁵ Op. cit. II, p. 84.

¹⁶ Op. cit. III, p. 16.

¹⁷ Op. cit. III, p. 27.

¹⁸ Op. cit. III, p. 37.

Scala coeli de Johannes Gobii (n:o 9).¹

Promptuarium exemplorum de Johannes Herolt (n:o 2).²

Buxelles 7797—7806, Phillips 336 (n:o 46).³

Salisbury 97 (n:o 21).⁴

fol. 108 v. 2

Ore avez, seignurs, oï del eir,
 Cum la dame fet sun poeir,
 La gloriuse mere Jhesu,
 Cum mustre sa grant vertu.
 5 Ore en orrez de la mer
 Apres le fu e le eir parler;
 Cum ele mustre sa grant dusur,
 La mere al beneit creatur.
 Ore entendez cest cunte avant,
 10 Clerk e lai, veil et enfant.
 Del munt Seint-Michel pres de la mer
 Avez oï sovent parler.
 Li liu est tel, e ben est veir,
 Ceo poez ben par pelerins saveir:
 15 Quant la mer retret, e gent i vunt
 Ceus ke aler i vodrunt;
 Quant flot s'en vent, passer estoet;
 Par vat chescun, kant mels le poet.
 Ore est autrement, ceo quid,
 20 Si cum le poeple chante e dit.
 La mer, si cum Deus le voleit,
 Deus fez le jur munter soleit;
 Cum altres mers ne munteit mie,
 Mes enz une urette replenie
 25 Esteit la baie tut erraument,
 Si ke sovent neunt la gent,
 Tant veneit hastivement le flot;
 Tut suspreneit e tust enclost;
 Si esteit par icel encumbrer
 30 Apelé de la gent peril de mer.

¹ Op. cit. III, p. 40.

² Op. cit. III, p. 46.

³ Op. cit. IV, p. 2.

⁴ Op. cit. IV, p. 20.

6 *ms.* Apres fu. — 18 *ms.* ne poet.

De tutes terres veneint la gent
 A cele pelrimage sovent,
 Veneint par grant devociun
 — — — — —

- 35 Pur honurer le rei de cel
 E sun archangele seint Michel.
 A une fez tant avent,
 Cum a cele chose cuvint:
 Mult durement i assemblerent gent,
 40 Cum fere soleint avant sovent;
 Veneint par grant devociun
 De lur mesfet quere pardun;
 Le poeple se hasta par la gravele
 Vers cel duce seinte chapele.

fol. 109 r. 1

- 45 Une pore femme les vint siwant,
 Ke gros esteit enseinte d'enfant.
 Kant la meité furent passez
 Del sablun e plus de assez,
 Este vus ke la mer se destent,
 50 Cum fuidre, kant il descent,
 Brait e tresturne cum tempeste;
 N'i out homme ne altre beste
 Ke n'en out hydur mult grant
 Pur la mort ke vent aprochant.
 55 Ke einz en fute se vunt
 Vers la salvere del munt
 Gari se sunt; mes la plainte
 De la pore femme enseinte,
 Ke nes poit siwere pur ren,
 60 Enfunt grant deol, ceo sachez ben.
 N'esteit pas de cure legere,
 Ore esteit al quor amere,
 Kar socurs ne veit ne entend
 Fors de Deu omnipotent.
 65 Les peiz li failent de grant pour,
 Le quoor envanist de la dolur;
 A haute voiz e grant escrie

35 ce vers est ajouté dans la marge. — 36 *ms.* archangl'e. — 38 cū a cele cuunt. — 47 *ms.* passz.

fol. 109 r. 2

- Ke la gent li feisent aïe.
 N'ateint a ren e n'out confort,
 70 Kar chescun se peine garir de mort;
 Sule esgarre remeint atant
 Pur les angusses del enfant.
 Issi l'out Dampnedeu purveu,
 Ke a nus mustrat sa grant vertu;
 75 A tere chet e ces meins entent
 Vers Deu, sa mere et ensement
 Vers le archangele seint Michel.
 Tute s'entente est devers cel,
 Plurant e criant a Deu merci
 80 Ke Deus en eit merci de li,
 E la duce mere Marie
 Ke sa alme prenge en baillie,
 Kar ele ne veit altre sort
 Fors serteinement aver la mort.
 85 A itant la mer l'enclost
 Del enpeinte del grant flot.
 La gent ke furent en salveté,
 En aveint d'olur e grant pité,
 E prient la duce mere Marie
 90 Ke al morant li seit aïe.
 Si esgardent dedens la mer,
 S'il pussent ver le cors floter;
 Pur veir i musent; nel virrunt mie,
 Kar la gloriuse mere Marie
 95 En prist pité, oiez coment,
 Kar ele memes tantost descent;
 De sun pan covre la cheitive,
 Si la garde trestute vive,
 Ke neis une gute de la mer
 100 Ne poit ces dras adesser.
 Mal ne turment, ren ne senteit,
 Kar la mere Deu sa chambre esteit,
 Ens al parfund de cel mer
 Enfaunta issi sanz encumbrer;

69 *ms.* kar nout. — 70 Dans ce vers, entre les mots *chescun* et *se* il y a un trou dans le *ms.* — 74 *ms.* Vers deu & sa mere ensement. — 81 *ms.* me marie. — 83 *ms.* la len clost. — 93 *ms.* Pur ueit.

- 105 Mal n'en senti, ne nul dolur
Par là mere al creatur.
La mer gettout entur ces undes,
Ke furent horribles e parfundes,
E les wages cresseint entur.
110 E la cheitive fu en sa tur
Desuz le pan a la benuré,
Dunt ele esteit joius e lé.
Mult ad trové tresbon hostel
De la gloriuse mere dul cel,
115 Tant cum dura icest afere.
Si covint la mer retrere,
S'en parti tost, cum nature fu;
E Deu mostra sa grant vertu,
Cum il fist Jonan de grant peine,
120 La prophete dedenz la baleine,
E sun poeple, kant le fist passer
Trestut a pe la ruge mer.
La mer lur fu sicum mur
De part a autre tut aseur.
125 E de un tel miracle oï avez
De saint Michel, ben le savez,
E de saint Clement tut altresi
Mult beau miracle avez oï.
Mes la mere Deu passe trestuz
130 En iceo fet ke fu si duz,
Kant pur une pore doleruse
La mere Deu, sa fille e sa espuse
Se volt atant humilier
Pur la cheitive en mi la mer.
135 Ore est joie, kant la reïne
Du cel al pecheurs est encline.
Seignurs, i mettez vostre queor,
Ke ele ne vus faudra a nul feor,
S'en vus ne remeint, sachez le ben,
140 Tant ele est franche sur tute ren.
Ceo pert ben en iceste aventure,
Ke sa vertue passe nature.

fol. 109 v. 1

119 *ms.* gñc. — 124 *ms.* Tûc part. — 140 *ms.* Tant ele frâche.

fol. 109 v. 2

- Iceste femme, dunt vus ai dit,
 Sanz compaignun en mer remist.
 145 Kant preome faut, Deus socurt,
 Issi a Deus franchi sa curt;
 D'un enfant ad ore compaignun,
 Ke solacer la poet a resun.
 Cele ke homme mortel n'ad en despit,
 150 Ore li ad trové delit.
 A terre vint od sun enfant,
 Dunt le poeple out merveile grant,
 De la misericorde e la duzur
 La beneite mere nostre seignur.
 155 La femme vet, le pople apele
 Deske la bone duce chapele.
 A freres comence tut a conter
 De cele merveile de la mer,
 Ke mult en funt loange grant,
 160 E Tedeum en vunt chantant.
 Le luminarie funt alumer,
 E les seins par tut suner.
 N'i out nul ke ben ne die:
 «Beneit seit Deu, le fiz Marie.»
 165 Voler devum ke anuré seit,
 Deservi l'ad et a bon dreit.
 Ore vus prium, dame, merci,
 Sicum vus aviez pité de lui
 Ke en la mer fu si enclos.
 170 Pur eshaucer vostre los
 La garistes mult ducement.
 Eez pité de vostre gent,
 Ke pur chose ke il eit mespris,
 Ne seient a la fin suspris
 175 Del flot d'enfern hydus e neir;
 Mes lur mustrez vostre poeir,
 E facez tant par ta pité,
 Ke il vengent par tei en salveté.
 Amen.

 149 *ms.* mortel ad en despit. — 171 *ms.* garisistes.

Observations sur la langue des deux poèmes.

La langue du ms. Brit. Mus. Roy. 20 B XIV présente des traits anglo-normands très distincts. Notons :

Phonétique.

Confusion de *ai* et *ei* (> *oi*):¹ Th. 19, 539, F. E. 1 *poeir*: *cir*.
Ce son était prononcé *e*:² Th. 261 *pres*: *malveis*, Th. 135
led: *toled*, orthographe Th. 363 *fez*.

Confusion de *ai* et *ei* devant une nasale:³ Th. 359 *Magdeleine*: *veine*, F. E. 57 *plainte*: *enseinte*.

Au au lieu de *a* devant une nasale appuyée:⁴ F. E. 104 *enfaunta*.

Ie > *e*: Th. 209 *les* (< *lætus*): *pez*, 242 *afert*: *apert*, 419
greve: *cheve*, 333 *chef*, 490 *pez*: *assez*, F. E. 113 *cel* (*cælum*):
hostel, Th. 159 *volunters*.

Iẽ > *ẽ*:⁵ Th. 1 (etc.) *ren*, 2 (etc.) *ben*, 19 *covent*.

Un *e* protonique ou posttonique est supprimé ou ajouté, surtout devant *r*:⁶ Th. 76, 175 *fra*, 80 *freit*, 204 *frai*.

Th. 67 *cleregie*, 124 *recoverir*, 182 *deceivere*, 341 *averait*,
485 *deliveré*, F. E. 59 *siwere*.

A la protonique, *e* est remplacé par *a* dans Th. 410 *talamasché*, 227 *l'aveske*.

Dans d'autres cas, on trouve *i*: Th. 110 *cuminal*, 531 *ensevili*, F. E. 38 *cuvint*,⁷ dans Th. 353 *sucur u* s'est conservé.⁸

Par l'influence de la labiale, un *o* protonique se trouve Th. 94 *bodels*.⁹

¹ VISING, *La plainte d'amour*, II, p. 24.

² STIMMING, *Boeve de Haumtone*, p. 193.

³ VISING, p. 24.

⁴ STIMMING, p. 173.

⁵ STIMMING, p. 203.

⁶ VISING, p. 25; STIMMING, p. 178, 179.

⁷ STIMMING, p. 203; cf. VISING, p. 13.

⁸ STIMMING, p. 176, 177.

⁹ STIMMING, p. 172.

Dans quelques mots, on trouve *oi*, *oy* pour *ei*:¹ Th. 382 *moy*: *otrei*, 237 *poine*, 384 *moy*, 408 *moye*, 507 *cstoit*: *adreit*. Dans d'autres cas, on écrit: *ai*: Th. 512 *sollail*.

$e + l^h > eu$:² Th. 269 *noveu*.

$e + l > ol$:³ Th. 326 *chevols*.

Chute de *i* en hiatus: Th. 149 *paé*, 201 *reneer*, 383 *ees*, 411 *seex*.⁴

$\varrho > oe$, *eo*, *o*, *oo*: Th. 6 *estoet*, 171 *esteot*: *poet*, 327 *teort*. F. E. 60 *deol*, Th. 200 *voth*, F. E. 62 *quor*, 66 *quoor*.

Probablement, ce son avait la valeur de *e*; c'est ce qui explique la graphie inverse *oi*: Th. 81 *poit* (< *potet*): *estoit* (= *estuet*), F. E. 59 *poit*, 88 *voit* (< *volet*).⁵

A partir du 13e siècle, la graphie *-oun* s'introduit à côté de *-un*, *-on*:⁶ Th. 70 *doune*.

Réduction de *-ui* en *u*:⁷ Th. 125 *mut*: *nut* (< *noctem*). 333 *nut*: *apparut*, 519 *apparust*: *nuit*, 101 *ennu*: *altru*, 39 *pussant*, 300 *pusse*, F. E. 92 *pussent*, 55 *fute*.

Th. 298 *angusseit*, 396 *angusse*, 416 *angussus*.

Graphies inverses:⁸ Th. 307 *fuildre*, F. E. 50 *fuidre*.

D'autre part: Th. 29 *enpris*: *anuis* (?) F. E. 167 *merci*: *lui*.

Contraction de deux voyelles en hiatus:⁹ Th. 261 *ver*, 134 *ust* (> *habuisset*).

Th. 258 *glorie* (: *memoire*), F. E. 161 *luminarie*.

La graphie *ki*, *ke*, pour *qui*, *que* date du milieu du 12e siècle mais disparaît de nouveau vers la fin du siècle suivant.

¹ STIMMING, p. 197 ss.

² STIMMING, p. 174.

³ STIMMING, p. 175.

⁴ STIMMING, p. 195, 199; VISING, p. 25.

⁵ STIMMING, p. 206—8.

⁶ STIMMING, p. 191 ss.

⁷ STIMMING, p. 205, 209; VISING, p. 25.

⁸ STIMMING, p. 193.

⁹ STIMMING, p. 178.

L'emploi de la forme *ke* (qui s'emploie non seulement pour *que* mais aussi pour *qui*) prouverait donc que notre ms. a été écrit vers 1300 au plus tard.¹

Chute de l'*l* final dans des mots proclitiques:² Th. 163 *dc* (= *del*) *mund*.

D'autre part, on trouve souvent un *l* non organique à la fin d'un mot:³ Th. 152 (*ms.*) *il*, F. E. 114 *dul* (= *du*), 136 *al*.

Chute de *-n-*:⁴ F. E. 173 *eit* (= *cint*), Th. 19 *covent*.

Redoublement de *r*: Th. 121 *irra*, 148 *dirrai*, 176 *dirra*, 198 *serra*, 199 *serrai*, 282 *serrcit*, 306 *hurre*, 390 *serres*, 520 *urra*, F. E. 71 *esgarre*, 93 *virrunt*.

Confusion de *s*, *ss* et *c*:⁵ Th. 14 (etc.) *ces* (= *ses*), Th. 69 *arseveske*, F. E. 84 *serteinement*, Th. 441 *mussé*. 67 *brace*, 475 *sa* (< *ecce hac*), 262 *se* (< *ecce hoc*), 501 *comensa*.

Sc pour *c*:⁶ Th. 272 *descut*, 437 *scirc*.

Confusion de *s* et *ss*:⁶ Th. 3 *abeise*.

Amuïssement de l'*s* appuyé: Th. 207 *dit: joïst*, 271 *dust: descut*, 519 *apparust: nuit*, F. E. 143 *dit: remist*, 27 *flot: enclost*.

Graphies inverses Th. (passim) *csveske*, 39 *csveke*, 46 *fust*, 63 *mestre*, 206 *mestre* (: *estre*), 431 *just*, F. E. 28 *tust*, Th. 381 *ai dist*.⁷

Chute de l'*s* final:⁸ Th. 257 *For*, 518 *ver*, F. E. 157 *a* (= *as*).

Chute du *z* final:⁹ Th. 183 *dute*.

Confusion de *s* et *z*:¹⁰ Th. 155 *vois: crois*, 167 *blanz: champs*, 295 *grans: devoranz*, 529 *fiz: paraïs*, 421 *benz*.

A la fin d'un mot, on trouve parfois *-d* au lieu de *-t*:

¹ STIMMING, p. 234.

² STIMMING, p. 212.

³ STIMMING, p. 217; VISING, p. 26.

⁴ STIMMING, p. 225, 233.

⁵ STIMMING, p. 232.

⁶ STIMMING, p. 224.

⁷ STIMMING, p. 227.

⁸ STIMMING, p. 226.

⁹ STIMMING, p. 230.

¹⁰ VISING, p. 25; STIMMING, p. 225.

Studier i modern språkvetenskap.

Th. 457 *ad*, F. E. 19 *quid* (: *dit*), Th. 136 *toled*: *led*. 163 *mund* (: *sunt*), 261 *fud*, 135 *tand*.¹

D'autre part, *-t* peut tomber:² Th. 466 *plai* (< *placitum*), 331 *nasqui*, F. E. 130 *fu*.

Confusion de *-t* et *-c* à la fin d'un mot:¹ F. E. 119 *granc*, 124 (*ms.*) *tũc* (= *tut*?).

Dans la combinaison *-vr-*, *v* tombe après une voyelle vélaire:³ Th. 387, 526 *pore*.

H s'est introduit entre deux voyelles en hiatus:⁴ Th. 486 *vehes*.

Introduction d'un *u* consonnantique écrit *w* pour supprimer l'hiatus: Th. 259 *avowé* (< *advocatum*).

Morphologie.

L'ancienne flexion nominale est naturellement délabrée:

Th. 23 *les uns* (au nom.), 26 *les uns*, *les altres* (au nom.), 1 (etc.) *Deu*, 170 *li mestre diable*, 196 *cest cristians*, 432 *le ters jur* (au nom.).

Il y a des erreurs nombreuses sur le genre des substantifs: Th. 291 *la grant damage*, 293 *le grant peine*, 306 *le hure*, F. E. 56 *la salvere del munt*, 120 *la prophete*, Th. 518 *le chapele*.

L'*e* féminin, qui est muet, est souvent supprimé:⁵ Th. 107 *de mal part*, 108 *sa mal art*, 334 *la benuré*, 389 *Duce dame tresbenuré*, 444 *la maluré*, 488 *la covenance trop forsené*, 505 *celebrée: chanté*, 518 *seint Marie*, F. E. 71 *sule esgarré*, 44 *cel duce seinte chapele*, 103 *cel mer*.

D'autre part:⁶ Th. 452 *Tute recunte sun mal demeine*, F. E. 32 *cele pelrimage*; Cf. F. E. 142 *vertue*.

¹ STIMMING, p. 221.

² STIMMING, p. 222.

³ STIMMING, p. 219.

⁴ STIMMING, p. 239.

⁵ STIMMING, p. 181.

⁶ STIMMING, p. 182; VISING, p. 25.

Le pour *li* est employé au datif:¹ Th. 200 *le di*.

Assimilation des verbes en *-eir*, *-ir* avec les verbes en *-er*:
Th. 61 *aver*, 123 *saver*, 203 *poer*, 261 *ver*, 266 *veer*, F. E. 165
voler, *anuré*, Th. 191, 423 *serverai*, 326 *bate*, 429 *parte*.

Par la chute de l'*i* final, la première personne du sg. finit
en *-a*: Th. 198 *serra*.²

La terminaison *-cient* a parfois la forme *-cint*:³ Th. 167
aveint, F. E. 31, 33 *vencint*, 40 *soleint*, 109 *cresseint*.

A la troisième pers. du plur. on trouve parfois la ter-
minaison *-unt* au lieu de *-ent*:⁴ Th. 73 *requerunt*, 471 *lount*, 496
chanterunt, F. E. 26 *neunt*, 93 *virrunt*.

Sumus au lieu de *sumes*:⁵ Th. 537.

Syntaxe.

De devant l'infinitif au sens de *pour*:⁶

Th. 59 *Après sa mort le pople vint . . .*
De ben treter de esveske aver.

¹ STIMMING, p. 188.

² STIMMING, p. 196; VISING, p. 25.

³ STIMMING, p. 182.

⁴ STIMMING, p. 183.

⁵ STIMMING, p. 184.

⁶ VISING, p. 15.

Aperçu bibliographique des ouvrages de philologie romane et germanique publiés par des Suédois de 1908 à 1912.

Abréviations.

Anglia Bbl = Anglia Beiblatt: Mitteilungen über englische Sprache und Literatur und über den englischen Unterricht.

Archiv = Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen.

Arkiv = Arkiv för nordisk filologi.

Beiträge = Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, herausgegeben von E. Sievers.

Bull. de dial. rom. = Bulletin de dialectologie romane.

D. L. = Deutsche Literaturzeitung.

Engl. Stud. = Englische Studien. Organ für englische Philologie.

Från Fil. Fören. Lund = Från Filologiska Föreningen i Lund. Språkliga uppsatser.

GR Mon. = Germanisch-Romanische Monatschrift.

Indog. Forsch. Anz. = Indogermanische Forschungen, Anzeiger.

JEG Phil. = The Journal of English and Germanic Philology.

Jsb. = Jahresbericht über die Erscheinungen auf dem Gebiete der germanischen Philologie.

Korrespondenzbl. = Korrespondenzblatt des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung.

Krit. Jahresb. = Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie.

L. C. = Literarisches Centralblatt.

Literaturbl. = Literaturblatt für germanische und romanische Philologie.

Mod. Spk. = Moderna språk, Svensk Månadsrevy för undervisningen i de tre hufvudspråken.

Neuph. Mitt. = Neuphilologische Mitteilungen.

N. Spr. = Die Neueren Sprachen.

Nord. Tidskr. = Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri.

Nord. Tidsskr. f. fil. = Nordisk tidsskrift for filologi.

O. och B. = Ord och Bild.

R. crit. = Revue critique d'histoire et de littérature.

R. d. l. rom. = Revue des langues romanes.

R. de dial. rom. = Revue de dialectologie romane.

R. de phil. fr. = Revue de philologie française et de littérature.

R. hisp. = Revue hispanique.

Rom. = Romania.

Stud. Mod. Spr. = Studier i modern Språkvetenskap, utgivna av Nyfilologiska Sällskapet i Stockholm.

Z. f. fr. Spr. = Zeitschrift für französische Sprache und Litteratur.

Z. f. rom. Phil. = Zeitschrift für romanische Philologie.

Zts. f. Deutsche Phil. = Zeitschrift für deutsche Philologie.

I. Philologie romane.

1908.

I. COLLIJN (en collaboration avec E. STAAFF), *Evangelios et epistolas con sus exposiciones en romance segun la version castellana del siglo XV hecha por Gonçalo Garcia de Santa Maria del texto de Guillermus Parisiensis: Postilla super epistolas et evangelia*. Ahora por nuevo publicada conforme á la edición de Salamanca de 1493 existente en la biblioteca de la R. Universidad de Uppsala con dos introducciones. (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala XI: 3). Uppsala & Leipzig in 8:o. LXXXVIII + 510 p.

Voir: — Archiv '09 (122) p. 223—224. — Bull. de dial. rom. '09 p. 121—126 (Tomás Navarro Tomás). — D. L. '09 c. 652—3 (K. Haebler).

R. EKBLOM, *Étude sur l'extinction des verbes au prétérit en -si et en -ui en français*. Thèse, Upsal in-8. 183 p.

Voir: — Archiv '10 (124) p. 183—186 (K. Jaberg). — Literaturbl. '10 c. 19—22 (W. Meyer-Lübke). — Krit. Jahresb. XI: 1 p. 123 (E. Richter), XII: 1 p. 175 (E. Herzog). — Z. f. rom. Phil. '10 p. 379—380 (E. Richter).

A. GAUFFIN, *En svensk Petrarcabok*. Article sur Fr. Wulff. *En svensk Petrarcabok till jubelfesten 1304—1904*. Stockholm 1907 (Nord. Tidskr. p. 211—218).

A. MALMSTEDT, *Mélanges syntaxiques* (Stud. Mod. Spr. IV p. 45—93).

Voir: — Neuph. Mitt. '08 p. 138—142 (W. Söderhjelm). — Z. f. fr. Spr. XXXIV p. 129—137 (A. Schulze). — R. de phil. fr. '09 p. 75; 142—145 (H. Yvon). — Nord. Tidsskr. f. fil. XVIII p. 86—88 (Kr. Sandfeld Jensen).

- J. MORTENSEN, *J.—K. Huysmans*. (O. och B. p. 555—567, 607—620.)
 ——— *Likt och olikt*. Studier och kritiker. — Edmond och Jules de Goncourt p. 49—72. — Alphonse Daudet p. 73—92. — Tristan och Isolde p. 93—146. — L'abbé Prévost p. 317—329. Stockholm in-8.
- E. STAAFF (en collaboration avec I. COLLIJN), *Evangelios e epistolas*, etc. (Voir I. COLLIJN).
 ——— *Deux chartes léonaises* (Stud. Mod. Spr. IV p. 261—278). Voir: — Neuph. Mitt. '08 p. 146—147 (W. Söderhjelm). — Nord. Tidsskr. f. fil. XVIII p. 89 (Kr. Sandfeld Jensen).
- L. STAËL VON HOLSTEIN, *En finsk bok om italiensk renässans*. Article sur *T. & W. Söderhjelm, Italiensk renässans, litteratur- och kulturstudier*. Helsingfors 1907 (Nord. Tidskr. p. 120—126).
- Studier i modern språkvetenskap*, utg. av Nyfilologiska Sällskapet i Stockholm IV. Uppsala in-8. VIII + 291 p.
 Voir: — Neuph. Mitt. '08 p. 136—147 (W. Söderhjelm). — R. de phil. fr. '09 p. 142—145 (H. Yvon). — Nord. Tidsskr. f. fil. XVIII p. 86—89 (Kr. Sandfeld Jensen). — R. crit. '09 (LXVII) p. 300 (L. Pineau). — Moyen âge '08 p. 355 (G. Huet).
- J. VISING, *Franc. desver, resver < *dcaestuarē, rcaestuarē*. (Rom. p. 157—160).
 Voir: — Z. f. rom. Phil. '08 p. 749 (W. Meyer-Lübke).
- C. WAHLUND, *Kronologiskt ordnade geografiska schemata öfver nordfranska medeltidslitteraturen försöksvis uppställda*. Supplement. (Stud. Mod. Spr. IV p. VII).
 ——— *Hel. Peter af Luxemburg (1369—1387). Honom ägnade biografier. Honom tillskrifven uppbyggelsebok*. (Stud. Mod. Spr. IV p. 1—44).
 Voir: — Neuph. Mitt. '08 p. 137—138 (W. Söderhjelm). — Nord. Tidsskr. f. fil. XVIII p. 86 (Kr. Sandfeld Jensen).

1909.

- G. AAE, *Le trimètre de Victor Hugo*. Étude de versification française. Thèse, Lund in-8. 193 p.
 Voir: — R. crit. '10 (LXX) p. 76 (L. R.). — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 310 (E. Stengel), XII: 2 p. 195—196 (H. Chatelain). — Mod. Spk. '12 p. 119—121 (T. B. Rudmose-Brown).

- M. F. BÖÖK, *Stagnelius och Chateaubriand*. (Samlaren p. 33—68).
Voir: — Nord. Tidskr. '10 p. 229 (Sverker Ek).
- A. GABRIELSON, *Le sermon de Guischart de Beaulieu*. Édition critique de tous les manuscrits connus. Avec introduction. (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala XII: 5). Upsala & Leipzig in-8. LXVIII + 71 p.
Voir: — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 213, XII: 2 p. 138—139 (J. Vising). — The modern language review '11 p. 135 (H. O.)
- V. E. LIDFORSS, *Salvador Rueda*. En lagerkrönt skald. (O. och B. p. 277—279).
— *Gaston Boissier*. En studie. (Svenska Humanistiska Förbundets skrifter XV). Stockholm in-8. 28 p.
- A. NYMAN, *Maurice Maeterlinck*. En intellektuell omvändelse. (O. och B. p. 177—185).
- E. STAAFF, *Den fornspanska romansdiktningen* (Nord. Tidskr. p. 485—500).
— Article sur *Kr. Nyrop*, *Grammaire historique de la langue française III* (Nord. Tidsskr. f. fil. XVIII p. 106—112).
- L. STAËL VON HOLSTEIN, *Le roman d'Athis et Prophlias*. Étude littéraire sur ses deux versions. Thèse, Upsal in-8. VII + 127 p.
Voir: — Neuph. Mitt. '10 p. 89—90 (A. Långfors). — Rom. '10 p. 388—9 (G. Huet). — Literaturbl. '11 c. 97—99 (E. Staaff). — Z. f. fr. Spr. XXXVI p. 78—84 (A. Hilka). — Krit. Jahresb. XI: 1 p. 223—224 (E. Stengel). — Rev. d. l. rom. '10 p. 220—223 (L. Constans), 240—241 (F. Castets). — Z. f. rom. Phil. '11 p. 118—121 (A. Hilka).
- H. SÖDERBERGH, *Une question de transcription phonétique* (Mod. Spk. p. 4—8).
— *Zur Assimilationsfrage in phonetischen französischen Texten* (Mod. Spk. p. 39—41).
- A. CHR. THORN, *Les verbes parasynthétiques en français*. Étude. (Lunds Univ. Årsskrift N. F. Afd. 1 Bd. 6 N:r 2. 33 p.)
Voir: — Mod. Spk. '09 p. 104—106 (E. Walberg). — Z. f. fr. Spr. XXXVII p. 109—110 (E. Richter). — Krit. Jahresb. XI: 1 p. 394 (G. Thureau), XII: 1 p. 182 (E. Herzog).
- A. VINGQUIST, *Étude sur la langue du Mistère de saint Adrien*. Thèse. Lund in-8. VIII + 84 p.

- Voir: — Rom. '10 p. 420 (P. M.). — R. crit. '11 (LXXI) p. 428—9 (A. Jeanroy). — D. L. '11 c. 98 (E. Stengel). — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 161 (E. Herzog), XII: 2 p. 153 (E. Stengel).
- J. VISING, *Om stil och stilforskning* (Nord. Tidskr. p. 41—57).
Sous le titre: *Stile e indagini stilistiche* dans *Rivista d'Italia* XII, 7 p. 17—34.
Voir: — Archiv '09 (123) p. 454.
- Les articles *Anglonormannisch 1905* dans Krit. Jahresb. IX: 1 p. 181—184, IX: 2 p. 70—75.
- F. WALBERG, *Antonio de Lebrija, Gramatica castellana*. Reproduction phototypique de l'édition princeps (1492) publiée avec une préface. Halle a. S. XV s. + fols. a—i III.
Voir: — Bull. hispan. '09 (XI) p. 456.
- *Di due antichi poemi francesi inediti su San Simone di Crépy*. Lund in-8. 21 p.
- *Deux anciens poèmes inédits sur saint Simon de Crépy*, publiés avec une introduction, des notes et deux glossaires. (Lunds Univ. Årsskr. N. F. Afd. 1 Bd. 6 N:r 5. 91 p.)
Voir: — Archiv '10 (124) p. 225—226. — Z. f. fr. Spr. XXXVII p. 9—12 (J. Acher), p. 12—13 (E. Stengel). — Krit. Jahresb. XI: 1 p. 216—217 (E. Stengel), XII: 2 p. 130 (J. Bonnard). — R. crit. '10 (LXX) p. 112—113 (E. Bourciez). — Z. f. rom. Phil. '12 p. 98—102 (E. Hoepffner). — Moyen âge '10 p. 326—7 (G. Huet). — Bull. trimestriel de la Soc. des. Antiquaires de Picardie '11 p. 80—94 (Mantel).
- *Poule, terme de jeu* (Mod. Spk. p. 101—104).

1910.

- A. ERIKSSON, *Syntaxe du verbe dans la chronique normande (XIVe siècle)* Programme de lycée, Kristianstad in-4. 50 p.
- H. HAGELIN, *Fremde Sprachen im schwedischen Gymnasium* (N. Spr. p. 624—629). Avec un supplément N. Spr. XVIII p. 191.
- K. HÅRD AF SEGERSTAD, *Saint Coisne* (R. de dial. rom. p. 373—374).
- J. MORTENSEN, *Octave Feuillet*. (Nord. Tidskr. p. 233—243).
- A. MÖLLER, *Rostand*. En silhuett. (O. och B. p. 604—608).

- E. STAAFF, Article sur *Fr. Hanssen, Spanische Grammatik auf historischer Grundlage* (R. de dial. rom. p. 424—436).
- A. STENHAGEN, *Franska räkneord i sekundär betydelse*. Programme de lycée, Norrköping in-4. 11 p.
- J. VISING, *La stylistique est-elle possible?* (Mélanges de philologie romane et d'histoire littéraire offerts à M. Maurice Wilmotte à l'occasion de son vingt-cinquième anniversaire d'enseignement, p. 827—835). Bruxelles in-8.
 Voir: — Rom. '10 p. 596 (M. Roques). — Z. f. fr. Spr. XXXVI p. 152—3 (L. Jordan). — R. crit. '10 (LXX) p. 90 (E. Faral). — R. d. l. rom. '13 p. 69 (J. Anglade) — D. L. '10 c. 2541 (Ph. A. Becker).
- Les articles *Anglonormannisch 1906* dans Krit. Jahresb. X: 1 p. 153—155, X: 2 p. 108—117.
- *Lettre du comte G. Ph. Creutz à Marmontel sur l'Espagne* (1765) (R. hisp. XXIII p. 314—321).
- E. G. WAHLGREN, *Quelques remarques sur la forme «creinent» dans l'Épître de Saint-Étienne*. (R. de phil. fr. p. 205—209).
 Voir: — Rom. '12 p. 308 (H. Yvon).
- C. WAHLUND, *Bibliographie der französischen Strassburger Eide vom Jahre 842. II 17. Jahrhundert* (Mélanges de philologie romane et d'histoire littéraire offerts à M. Maurice Wilmotte à l'occasion de son vingt-cinquième anniversaire d'enseignement, p. 863—881). Bruxelles in-8.
 Voir: — Rom. '10 p. 596 (M. Roques). — Z. f. fr. Spr. XXXVI p. 153 (L. Jordan). — R. d. l. rom. '13 p. 69 (J. Anglade). — D. L. '10 c. 2541 (Ph. A. Becker).
- C. A. WESTERBLAD, *Baro et ses dérivés dans les langues romanes*. Thèse, Upsal in-8. 147 p.
 Voir: — Neuph. Mitt. '11 p. 83—86 (A. Wallensköld). — Rom. '11 p. 139—141 et p. 440—442 (A. Thomas). — Z. f. fr. Spr. XXXIX p. 86—88 (E. Richter). — R. de phil. fr. '11 p. 75. — Z. f. rom. Phil. '11 p. 749—50 (E. Mackel). — Moyen âge '10 p. 411—412 (G. Huet). — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 84—85 (E. Richter), XII: 1 p. 205 (E. Herzog). — R. d. l. rom. '11 p. 542 (J. R.).
- FR. WULFF, *Två sanndrömmar av Francesco Petrarca* (Psyke Bil. 1 p. 57—61).
- K. V. ZETTERSTÉEN, *Notice sur un rituel musulman en langue*

espagnole, en caractères arabes et latins. (Centenario della nascita di Michele Amari, I, p. 277—91). Palermo.

Voir: — Archiv '10 (125) p. 268.

1911.

FR. BÖÖK, *Studier och ströftåg i dikten och historien.* — Maurice Barrès p. 113—167. — Manon Lescaut ur kolonial-historisk synpunkt p. 168—182. — Madame de Tencin p. 183—194. — Två erotici: I Henri de Régniers romaner p. 195—201. — Charlotte Corday p. 207—256. — En posthum roman af Taine p. 274—280. Stockholm in-8.

Voir: — R. crit. '11 (LXXIII) p. 458 (V. Pinot).

H. KJELLMAN, Article sur *J. Haas, Neufranzösische Syntax.* Sammlung kurzer Lehrbücher der romanischen Sprachen und Litteraturen IV. Halle 1909 (Nord. Tidskr. f. fil. '11 p. 178—188).

J. MORTENSEN, *Benvenuto Cellinis själfbiografi.* (Nord. Tidskr. p. 415—433).

SV. SÖDERMAN, *Maurice Mæterlinck.* En litterär studie. Stockholm in-8. '95 p.

— *Maurice Mæterlinck* (O. och B. p. 653—662).

J. VISING, *Spanien och Portugal. Bilder från Iberiska halfön.* Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola. Ny följd. VIII.

Voir: — Bull. de dial. rom. '12 p. 42 (H. U.). — D. L. '12 c. 1269—71 (C. Appel). — Nord. Tidskr. '13 p. 67—69 (E. Staaft).

— *Étude étymologique sur fr. «tuer», it. «attutar» etc.* (Studi letterari e linguistici dedicati a Pio Rajna nel quarantesimo anno del suo insegnamento, p. 395—405). Milano in-8.

— *Fr. tuer* (Z. f. fr. Spr. XXXVIII p. 278).

— *La rime met:bec dans le Bestiaire de Philippe de Thaon* (Rom. p. 617—618).

Voir: — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 164 (E. Herzog).

— Les articles *Anglonormannisch 1907, 1908* dans Krit. Jahresb. XI: 1 p. 248—253; XI: 2 p. 110—114.

— *Deux étymologies françaises.* (Minnesskrift utgifven af Filologiska Samfundet i Göteborg). 6 p.

C. WAHLUND, *Bibliographie der französischen Strassburger*

- Eide vom Jahre 842. III 18. Jahrhundert* (Herrn Prof. P. A. Geijer zur Feier seines siebenzigsten Geburtstages zugeeignet). Uppsala & Paris in-8. 54 p.
- Voir: — Archiv '11 (127) p. 490. — D. L. '12 c. 2923—4 (L. Jordan). — R. crit. '11 (LXXIII) p. 253—254 (E. Bourciez). — R. d. l. rom. '12 p. 129—130 (G. Millardet).
- E. WALBERG, *Franskt riksspråk och franska dialekter, historisk skiss*. Installationsföreläsning vid Lunds Universitet den 3 september 1910. Lund in-8. 31 p.
- *Rollo och Gånge-Rolf* (Sydsv. Dagbl. Snällposten, Malmö) Tirage à part. 23 p.
- *Om Rollo-spörsålet* (Nord. Tidskr. p. 489—502).
- *Sur l'origine de Rollon* (Congrès du millénaire de la Normandie). 12 p.
- *Anc. franç. estovoir*. (Rom. p. 610—617).
- J. WICKMAN, *M:me de Staël och Sverige*. Bidrag till Madame de Staëls biografi hufvudsakligen efter hittills otryckta originalhandskrifter. Thèse. Lund in-8. 155 p.
- E. WRANGEL, *Madame de Staël i Sverige*. Ur Martina von Schwerins m. fl:s brefväxling. (Nord. Tidskr. p. 178—199).
- FR. WULFF, *Encore un chapitre de phonétique*. (Studi letterari e linguistici dedicati a Pio Rajna nel quarantesimo anno del suo insegnamento, p. 223—230). Milano in-8.

1912.

- C. A. FAHLSTEDT, *Jean-Jacques Rousseau, Emil eller om uppfostran*. Svensk översättning. Uppsala in-8. I VIII + 370 p. II 363 p.
- K. HÅRD AF SEGERSTAD, *Blaise Pascal*. Till 250-årsminnet af hans död, den 19 augusti 1662 (O. och B. p. 449—457).
- P. HÖGBERG, *Die vorvokalischen Formen mon, ton, son, beim Femininum* (Z. f. rom. Phil. p. 491—496).
- Voir: — Z. f. rom. Phil. '12 p. 600—1 (K. Voretzsch), '13 p. 382—384 (P. Högberg et K. Voretzsch).
- Article sur *Cl. S. Northup: The present bibliographical status of modern philology*. Papers of the Bibliographical Society of America. Chicago. (Z. f. fr. Spr. XXXIX p. 133—140.)
- J. LANDQUIST, *Jean-Jacques Rousseau*. Till hans tvåhundraårsdag. (O. och B. p. 351—370).

- O. LEVERTIN, *Fransk litteraturhistoria. I Renässansen*. Stockholm in-8. 360 p.
- E. SAHLIN, *Jean-Jacques Rousseau. Ett 200-årsminne. Levnadsteckning*. Uppsala in-8. 127 p.
- D. SPRENGEL, *Jean Jacques Rousseaus bekännelser I. I oförkortad översättning med upplysande och kompletterande noter samt ett antal porträtt och bilder utgivna (Mémoires och sedehistoria I)*. Stockholm in-8. 558 p.
- A. STENHAGEN, *Ein analogisches Imperfekt des Konjunktivs*. (Z. f. fr. Spr. XXXIX p. 109).
- A. CHR. THORN, *Quelques dénominations du 'cordonnier' en français. Étude de géographie linguistique* (Archiv 129 p. 81—133).
Voir: — Z. f. rom. Phil. '13 p. 498—500 (W. v. Wartburg). — Bull. de dial. rom. '13 p. 115—118 (L. Spitzer).
- J. VISING, *Die E-Laute im Reime der anglonormannischen Dichter des XII. Jahrhunderts*. (Z. f. fr. Spr. XXXIX p. 1—17).
- C. WAHLUND, *Trois siècles (1576—1875) de littérature relative au plus ancien monument de la langue française, Les serments de Strasbourg de l'an 842* (Mélanges offerts à M. Émile Picot). I, II. Paris in-8.
- E. WALBERG, *Textprof från den retoromanska dialekten i Öfre Engadin i fonetisk transkription*. Lund in-8. 13 p.
— — *Trascrizione fonetica di tre testi alto-engadini con commento*. (Lunds Universitets Årsskrift. N. F. Afd. 1 Bd 9. 31 p.)
Voir: — Bull. de dial. rom. '13 p. 49 (G. Hartmann). — Z. f. rom. Phil. '13 p. 256 (E. H.) et p. 741—3 (Th. Gartner). — GR Mon. V p. 560 (Selbstanzeige).
- FR. WULFF, *Paolo-Francescaepisoden i Dantes Inferno öfversatt*. (Hufvudstadsbladet, Helsingfors). Tirage à part.

Additions à la Bibliographie des volumes précédents.

1896.

- A. AHLSTRÖM, *Sur l'origine du «Chevalier au lion»*.
Voir: — Krit. Jahresb. VIII: 2 p. 209 (E. Freymond).

1897.

- C. SVEDELIUS, *L'analyse du langage, etc*.
Voir: — Krit. Jahresb. XI: 1 p. 355—7 (G. Thureau).

1898.

Å. W:SON MUNTIE, *Några anteckningar om användningen af prepositionen å vid det direkta objektet i spanskan.*

Voir: — Krit. Jahresb. X:4 p. 242 (J. Brauns).

J. VISING, *Rolandssången jämte en inledning om den äldsta franska litteraturen.*

Voir: — Krit. Jahresb. XI: 2 p. 14 (L. Stiefel).

1899.

ANNA AHLSTRÖM, *Étude sur la langue de Flaubert.*

Voir: — Krit. Jahresb. XI: 1 p. 383—384 (G. Thureau).

H. B. ROMBERG, *L'idée de la durée, etc.*

Voir: Krit. Jahresb. XI: 1 p. 393 (G. Thureau).

1900.

G. ERNST, *Étude sur les pronoms personnels, etc.*

Voir: — Krit. Jahresb. XI: 1 p. 391—2 (G. Thureau).

O. REINHOLDSSON, *Sur les pléonasmes syntaxiques, etc.*

Voir: — Krit. Jahresb. XI: 1 p. 406 (G. Thureau).

1901.

C. SVEDELIUS, *Was charakterisiert die Satzanalyse des Französischen am meisten?*

Voir: — Krit. Jahresb. XI: 1 p. 356—7 (G. Thureau).

1902.

HILMA BORELIUS, *Étude sur l'emploi des pronoms personnels sujets, etc.*

Voir: — Krit. Jahresb. XII: 1 177 (E. Herzog).

I. COLLIJN, *Les suffixes toponymiques, etc.*

Voir: — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 181 (E. Herzog).

E. WALBERG, *Étude sur la langue du ms. Ancien Fonds Royal 3466, etc.*

Voir: — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 158 (E. Herzog).

1903.

V. HAMMARBERG, *Des adjectifs et des participes substantivés en ancien français.*

Voir: — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 179 (E. Herzog).

- J. MORTENSEN, *Le théâtre français au moyen âge*, etc.
 Voir: — Krit. Jahresb. VIII: 2 p. 341 (E. Stengel).

1904.

- G. RYDBERG, *Zur Geschichte des franz. 2 Il: 3*.
 Voir: — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 166—7 (E. Herzog).
 — *Über die Entwicklung von illui, illei auf französischem Boden*, etc.
 Voir: — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 167 (E. Herzog).
 E. WALBERG, *Las Ordenes Militares, auto sacramental de Calderón*.
 Voir: — Krit. Jahresb. X: 2 p. 277 (A. L. Stiefel).
 — *Juan de la Cueva et son Exemplar poético*.
 Voir: — Krit. Jahresb. X: 2 p. 265—6 (A. L. Stiefel).

1905.

- J. VISING, *Studier i den franska romanen om Horn II*.
 Voir: — Krit. Jahresb. IX: 1 p. 182—183 (J. Vising). IX: 2 p. 48 (E. Stengel).
 — *La Plainte d'Amour, poème anglo-normand, I*.
 Voir: — Krit. Jahresb. IX: 2 p. 70 (J. Vising).
 E. WALBERG (en collaboration avec F. A. WULFF), *Les vers de la mort par Hélinant*, etc.
 Voir: — Krit. Jahresb. IX: 1 p. 145 (E. Stengel).

1906.

- M. BOHEMAN, *Précis de l'histoire de la littérature des félibres*.
 Voir: — Krit. Jahresb. X: 2 p. 256 (J. Anglade).
 K. HÅRD AF SEGERSTAD, *Quelques commentaires sur la plus ancienne chanson d'états française*, etc.
 Voir: — Archiv '10 (125) p. 266. — Rom. '08 p. 483—4 (P. M.). — R. d. l. rom. '11 p. 348—353 (J. Acher).
 E. L. NICOLIN, *Les expressions figurées d'origine cynégétique*, etc.
 Voir: — Krit. Jahresb. XI: 1 p. 380 (G. Thureau).
 N. R. PALMLÖF, *Labet och bet*.
 Voir: — Literaturbl. '08 c. 100. — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 196 (E. Herzog).

G. RYDBERG, *Zur Geschichte des französischen 2 II: 4.*

Voir: — Krit. Jahresb. XI: 1 p. 252 (J. Vising), XII: 1 p. 166—7 (E. Herzog).

E. WALBERG, *Classification des manuscrits de la Vengeance d'Alexandre de Jean le Nevelon.*

Voir: — Krit. Jahresb. VIII: 2 p. 304 (A. Hilka).

1907.

V. BOSSON, *Guy de Maupassant*, etc.

Voir: — Krit. Jahresb. XI: 1 p. 384—385 (G. Thureau), XI: 2 p. 237 (H. Chatelain).

D. FRYKLUND, *Les changements de signification des expressions de droite et de gauche*, etc.

Voir: — Archiv '09 (122) p. 172—174 (J. Jud), p. 174—178 (E. Richter). — Literaturbl. '09 c. 277—8 (Ad. Zauner). — R. de phil. fr. '09 p. 234—237 (P. Horluc). — R. d. l. rom. '08 p. 236 (J. R.). — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 195 (E. Herzog).

HELLEN LINDGREN, *Diktarporträtt.*

Voir: — Nord. Tidskr. '08 p. 449—54 (G. Hedén).

W. NYMAN, *Étude sur les adjectifs, les participes et les nombres ordinaux substantivés en vieux provençal.*

Voir: — Rom. '08 p. 309—10 (E. Walberg). — Krit. Jahresb. X: 1 p. 159 (J. Anglade).

E. RODHE, *Pages choisies des grands écrivains du XIXe siècle.*

Voir: — Z. f. fr. Spr. XXXIII p. 225—226 (W. Martini). — N. Spr. XIX p. 54—56 (J. Bathe).

G. RYDBERG, *Zur Geschichte des französischen 2 II: 5.*

Voir: — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 166—7 (E. Herzog).

E. STAAFF, *Étude sur l'ancien dialecte léonais*, etc.

Voir: — Archiv '08 (121) p. 239. — Literaturbl. '09 c. 375—376 (Ad. Zauner). — R. de dial. rom. '10 p. 119—130 (R. Menéndez Pidal). — R. d. l. rom. '08 p. 569—571 (H. Mérimée).

—— *Contribution à la syntaxe du pronom personnel dans le Poème du Cid.*

Voir: — Rom. '08 p. 454 (A. Thomas). — Krit. Jahresb. X: 1 p. 87 (E. Richter).

A. CHR. THORN, *Étude sur les verbes dénominatifs*, etc.

Voir: — Z. f. fr. Spr. XXXIV p. 81—83 (E. Richter). — Krit. Jahresb. XI: 1 p. 393—4 (G. Thureau). — R. crit. '08 (LXV) p. 408—9 (E. Bourciez). — Krit. Jahresb. XII: 1 p. 181 (E. Herzog). — Museum, Maandblad voor Philologie en geschiedenis '08 (J. J. Salverda de Grave). — Revue universitaire '08 p. 331 (H. Chatelain). — Archiv '08 p. 252.

J. VISING, *La Plainte d'Amour, poème anglo-normand, I, II.*

Voir: — Krit. Jahresb. IX: 1 p. 149 (E. Stengel); XI: 1 p. 250, XI: 2 p. 110—1 (J. Vising).

E. WALBERG, *Saggio sulla fonetica del parlare di Celerina-Cresta, etc.*

Voir: — Krit. Jahresb. X: 1 108—9 (G. Hartmann). — Z. f. rom. phil. '08 p. 246—249 (Th. Gartner). — R. de dial. rom. '10 p. 104—119 (J. Jud).

FR. WULFF, *En svensk Petrarcabok till jubelfästen 1304—1904, I, II.*

Voir: — Archiv '08 (121) p. 193—195 (C. Appel). — Nord. Tidskr. '08 p. 211—218 (A. Gauffin). — D. L. '08 c. 3044—45 (C. Appel).

— *Quelques ballatas de Pétrarque, etc.*

Voir: — Rom. '08 p. 448 (A. Thomas).

— *Préoccupations de Pétrarque 1359—1369.*

Voir: — R. crit. '09 (LXVII) p. 169 (H. Hauvette).

H. O. ÖSTBERG, *Bloi und poi.*

Voir: — Rom. '08 p. 452 (A. Thomas). — Krit. Jahresb. X: 1 p. 80—82 (E. Richter), XII: 1 p. 165 (E. Herzog).

Hilding Kjellman.

II. Philologie germanique.

1908.

B. J:SON BERGQVIST. *Några subjektiva tidsmått i svenskan och tyskan.* (Stud. Mod. Spr. 4, p. 241—53).

E. BJÖRKMAN. *Über den Namen der Füten.* (Engl. Stud. 39, p. 356—61).

— Article sur *W. Viëtor, Shakespeare's Pronunciation: 1. A Shakespeare Phonology with a Rime-index, etc. 2. A Shake-Studier i modern språkvetenskap.*

- speare Reader in the old Spelling, etc.* Marburg '06.
(Engl. Stud. 39, p. 421—25).
- N. E. BORGSTRÖM. *The Proverbs of Alfred*, Re-edited from the Manuscripts with an Introduction, Notes, and Glossary. Thèse. Lund in-8, LXXIX + 100 p.
Voir: — Anglia Bbl. 21, p. 76—78 (E. Ekwall). — Mod. Spk '09, p. 2 (E. Ekwall).
- E. BRATE. *Der Name Wielant*. (Zts. f. Deutsche Wortforschung 10, p. 173—81).
- E. EKWALL. *Kleinigkeiten zur englischen Wortforschung: Mc. waiten 'zufügen'*. (Archiv 120, p. 428—29.)
—— *Kleinigkeiten zur englischen Wortforschung. Engl. heather 'Heidekraut'*. (Archiv 121, p. 135—39.)
—— *Till det engelska riksspråkets historia*. (Stud. Mod. Spr. 4, p. 95—105.)
- H. HAGELIN. *British Institutions from English Sources for the Use of Schools*. Stockholm in-8, IX + 140 p.
Voir: — Neuph. Mitt. '09, p. 79—80 (A. Bohnhof). — Mod. Spk '08, p. 134 (E. Rodhe).
- G. KALLSTENIUS. *Tyskt uttal*. Regler och ordlista. Stockholm in-8, 19 p.
- C. O. KOCH. *Remarks on the Use of the Reflexive Pronouns in Modern English*. (Mod. Spk '08, p. 2—5.)
Voir: — Mod. Spk '08, p. 5—6 (C. S. Fearenside).
- E. A. KOCK. *Three Shakesperian Passages explained*. (Anglia 31, p. 132—34.)
—— *Das Recht und die Pflicht eines Textherausgebers*. (Anglia 31, p. 543—44.)
- A. C. PAUES. *An Earlier Discovery of MS. Selden supra 52*. (Anglia 31, p. 256.)
- Hj. PSILANDER. *Mittelhochdeutsche Frauengebete in Upsala*. (Zts. f. Deutsches Altertum 49, p. 363—75.)
—— *Mitteldeutsche Wechselstrophen und Scherzlieder*. (Zts. f. Deutsches Altertum 49, p. 376—80.)
- J. REINIUS. *Onomatopoetische Bezeichnungen für menschliche Wesen, besonders im Deutschen und Englischen*. (Stud. Mod. Spr. 4, p. 187—204.)
- F. SCHMIDT. *A Study in English School-life and School-boy Slang, as represented by Kipling's Stalky & Co.* (Engl. Stud. 39, p. 240—74.)

1909.

- E. BJÖRKMAN. Article sur *Ernst Burghardt, Über den Einfluss des Englischen auf das Anglonormannische*. (Archiv 122, p. 396—99). — Cf. aussi '10, Ekwall.
- *Sculf, Scolfus im Liber vitae Dunelmensis*. (Archiv 123, p. 154).
- *Mittelenglische Personennamen auf -in*. (Archiv 123, p. 23—44).
- *Ne. inglé 'a darling, paramour'*. (Archiv 122, p. 99—100).
- *Poeta Laurcatus*. Till Tennysons hundraårsminne. (Finsk Tidskrift 67, p. 84—99.)
- C. J. EFVERGREN. *Names of Places in a Transferred Sense in English*. A Sematological Study. Thèse. Lund in 8, XI + 123 p.
- Voir: — Mod. Spk '09, p. 86—87 (R. E. Zachrisson).
- E. EKWALL. *Zur Geschichte der Altenglischen Gutturalen Spirans 3 im Mittelenglischen*. (Engl. Stud. 40, p. 161—74).
- *Eng. shoal, shallow*. (Anglia Bbl. 20, p. 209—12.)
- A. L. ELMQUIST. *Zur Frage nach dem Verfasser von The first Part of Ieronimo*. (Engl. Stud. 40, p. 309—11.)
- A. GABRIELSON. *Rime as a Criterion of the Pronunciation of Spenser, Pope, Byron, and Swinburne*. A Contribution to the History of the present English stressed Vowels. Thèse. Uppsala in-8, XVI + 211 p.
- Voir: — Engl. Stud. 41, p. 397—400 (E. Ekwall). — Archiv 122, p. 214 (A. Brandl). — Mod. Lang. Review 6, p. 276. — Jsb. 31, XV, 24. — D. L. 32, 1190 (A. Schröer). Literaturbl. '10, p. 150—51 (O. Glöde). — Mod. Spk '10, p. 95—96 (D. Jones).
- C. E. GÖRANSSON. *Zur Flexion des substantivierten Adjektivs als Sprachbezeichnung* (Mod. Spk '09, p. 8—10, 38).
- Voir: — Mod. Spk '09, p. 36—37 (E. Herdin & E. A. Meyer).
- S. H. HILDEBRAND. *Die Discourse der Mahlern, Zürich 1721—23, und Der Mahler der Sitten, Zürich 1746, sprachlich verglichen*. Ein Beitrag zur Geschichte der nhd. Schriftsprache in der Schweiz. Thèse. Uppsala in-8, XIX + 129 p.
- A. KORLÉN. *Till undervisningen av tysk uttals teknik*. (Mod. Spk '09, p. 131—53).

- G. L. W. LEEB-LUNDBERG. *Word-Formation in Kipling. A Stilistic-Philological Study.* Thèse. Lund in-8, VII + 116 p.
Voir: — Mod. Spk '09, p. 2 (E. Ekwall).
- A. LINDQVIST. *Zur Etymologie des Ahd. As. Harmscara.* (Beiträge 35, p. 383—86).
- H. PETERSSON. *Etymologien.* (Indog. Forsch. Anz. 23, p. 384—404.)
—— *Einige Fälle von Nasalinfigierung.* (Indog. Forsch. 24, p. 38—52.)
—— *Die indogermanischen Wörter für Milz.* — Got. *ibuks.* (Indog. Forsch. 23, p. 158—61.)
- H. SCHÜCK. *Studier i Beowulfsagan.* 50 p. (Uppsala Univ. Årsskrift '09.)
- H. SVANBERG. *Swinburne.* Thèse. Göteborg in-8, 127 p.
Voir: — Mod. Spk '09, p. 85—86 (E. Wrangel).
- R. E. ZACHRISSON. *A Contribution to the Study of Anglo-Norman Influence on English Place-names.* Thèse. (Lunds Univ. Årsskrift '09) XV + 169 p.
Voir: — Anglia Bbl. 21, p. 41—43 (E. Einenkel). — Archiv 123, p. 175—76 (J. Köpke). — Mod. Lang. Review 5, p. 120—22 (W. W. Skeat). — D. L. 32, 1640—41 (A. Schröer). — Mod. Spk '09, p. 4 (E. Ekwall). — Krit. Jahresb. 12, I, 220—21 (J. Vising).

1910.

- E. BJÖRKMAN. *Nordische Personennamen in England in Alt- und Frühmittel-Englischer Zeit = Studien zur Engl. Philologie*, hrsg. von L. Morsbach, 37, XI + 212 p., Halle '10.
Voir: — Anglia Bbl. 23, p. 1—6 (G. Binz). — Mod. Lang. Review 5, p. 289—93 (H. C. Wyld). — D. L. 31, 2470—71 (A. Schröer). — GRMon. 2, 520—21 (Selbstanzeige). — Js. 32, XV, 15. — Nord. Tidskr. f. fil. 19, p. 125—26 (F. Jónsson). — JEGPhil. 10, p. 135—136 (L. M. Larson). — Neuph. Mitt. '11, p. 29—31 (H. Pipping). — Arkiv 27, p. 379—83 (B. Kahle). — Engl. Hist. Review '10, p. 594—95, Year Book of the Viking Club 1909—10, p. 52—53 (J. Stefánsson).
—— *Några anekdoter om konung Alfred den store i kritisk be-lysning.* (Finsk Tidskrift 69, p. 332—48).

- E. BJÖRKMAN. *Några namnstudier*. (Minnesskrift utg. af Filologiska Samfundet i Göteborg '10, p. 76—81).
- *Nordiska personnamn i England*. (Nord. Tidskr. '10, p. 559—77.)
- *Tvänne germanska etymologier*. (Festskrift tillägnad K. F. Johansson, p. 1—15.)
- *Nordische Wörter in englischen Ortsnamen*. (Archiv 125, p. 400—401.)
- *Ae. Cnytel*. (Archiv 125, p. 162—63.)
- *William Shakespeare*. Studentföreningen Verdandis småskrifter, nr. 173. 52 p.
- Article sur *The Promptorium Parvulorum, the First English Dictionary*, ed. by A. L. Mayhew, E. E. T. S. London '08. (Engl. Stud. 42, p. 103—07.)
- Article sur *M. M. Arnold Schröer, Neucnglische Elementargrammatik*. Heidelberg '09. (Archiv 125, p. 440—43.)
- Article sur *Joseph Wright and E. Mary Wright, Old English Grammar*. London, etc. '08. (Archiv 125, p. 187—91.)
- E. BRATE. *Hünen*. (Zts. f. Deutsche Wortforschung 12, p. 108—15.)
- I. COLLIJN. *Neue Bruchstücke der Nibelungen Handschrift L*. (Human. Vet.-Samf. Skrifter 13,3.) 13 p.
- E. EKWALL. *Einige skandinavische Flexionsformen im Mittelenglischen*. (Anglia Bbl. 21, p. 47—54.)
- Article sur *H. Logemann, Tenuis en Media*. Gand '08. (Engl. Stud. 42, p. 247—54.)
- Article sur *Ernst Burghardt, Über den Einfluss des Englischen auf das Anglo-Normannische*. Studien zur Engl. Philologie, hrsg. von L. Morsbach, 24, Halle '06. (Engl. Stud. 41, p. 86—89.) — Cf. aussi '09, Björkman.
- Article sur *Friedrich Eilers, Die Dehnung vor dehnenden Konsonantenverbindungen im Mittelenglischen*. Studien zur Engl. Philologie, hrsg. von L. Morsbach, 26, Halle '07. (Engl. Stud. 41, p. 83—86.)
- Article sur *Otto Jespersen, A Modern English Grammar on Historical Principles: Part I, Sounds and Spellings*. Germanist. Bibliothek, hrsg. von W. Streitberg, Heidelberg '09. (Anglia Bbl. 21, p. 321—31.)

*

- A. GABRIELSON. *On the late Old Northumbrian (w)æ for regular (w)e.* (Anglia Bbl. 21, p. 208—19.)
- F. GADDE. *On the History and Use of the Suffixes -ery(-ry), -age, and -ment in English.* Thèse. Lund in-8, VIII + 143 p.
- V. HAMMARBERG & S. ZETTERSTRÖM. *Engelsk grammatik.* 2:a uppl. Stockholm in-8, VIII + 235 p.
- N. O. HEINERTZ. *Tiodute.* (Jahrbuch des Vereins f. niederd. Sprachforschung 36, p. 123—31.)
- C. O. KOCH. *Ein altdeutsches Glossar.* (Minnesskrift utg. af Filologiska Samfundet i Göteborg '10, p. 19—27.)
- G. A. LARSSON LANNERT. *An Investigation into the Language of Robinson Crusoe as Compared with that of other 18th Century Works.* Thèse. Uppsala in-8, XXXVII + 124 p. Voir: — Anglia Bbl. 22, p. 334—37 (B. Fehr). — Mod. Spk '11, p. 77 (E. Ekwall).
- C. PALMGREN. *De NE. en-verbén i historisk belysning.* (Nord. Tidskr. f. fil. 19, p. 27—51.)
- J. M. PETERSON. *The Dorothea Legend: Its Earliest Records, Middle English Versions, and Influence on Massinger's 'Virgin Martyr'.* IV + 111 p. Heidelberg, Phil. Diss. '10. Voir: — Engl. Stud. 44, p. 257—60 (Gordon Hall Gerould).
- C. A. RINGENSON & G. GROVE. *Short chapters on English life.* Stockholm in-8, 253 p.
- M. G. SERNER. *On the Language of Swinburne's Lyrics and Epics. A Study.* Thèse. Lund in-8, VII + 138 p. Voir: — Mod. Spk '11, p. 76—77 (E. Ekwall).
- A. SMITH. *On Names of Things as Designations for Human Beings in English.* Thèse. Lund in-8, VIII + 132 p. Voir: — Mod. Spk '11, p. 78 (E. Ekwall).
- E. STRÖMBERG. *Zur Geschichte des starken Präsens im Neu-hochdeutschen.* (Minnesskrift utg. af Filologiska Samfundet i Göteborg '10, p. 53—62.) Voir: — Js. '10, VIII c, 25.
- K. F. SUNDÉN. *On the Origin of the Hypocoristic Suffix -y (-ic, -ey) in English.* (Festskrift tillegnad K. F. Johansson '10, p. 131—170.)
- T. H. SVARTENGREN. *Studies in the language of George Gissing as represented by The Crown of Life.* (Programme de lycée, Umeå.) in-4. 31 p.
- E. WADSTEIN, *Eine altheidnische Bestätigungsformel im Hilde-*

brandsliede. (Minnesskrift utg. af Filologiska Samfundet i Göteborg '10, p. 86—91.)

- R. E. ZACHRISSON. *Some Instances of Latin Influence on English Place-nomenclature*. (Lunds Univ. Årsskrift '10.)
Voir: — Jsb. '10, XV B, 106.

1911.

- E. BENDZ. *Some Stray Notes on the Personality and Writings of Oscar Wilde*. (Göteborgs Högre Samskola: 1901—1911, Göteborg '11.)
Voir: — Mod. Spk '12, p. 14.
- N. BERGSTEN. *A Study on Compound Substantives in English*. Thèse. Uppsala in-8, VIII + 166 p.
Voir: — Anglia Bbl. 23, p. 241—47 (E. Koepfel).
- G. A. BERGSTRÖM. *On the Works, Versification and Language of Thomas Watson, an Elizabethan Sonneteer*. Hernösand in-8, 76 p.
- E. BJÖRKMAN. *Engelska ortsnamn och deras betydelse som historiska minnesmärken*. (Nord. Tidskr. '11, p. 553—70.)
—— *Schott. dial. daupet (daupit, dawpit)*. (Archiv 126, p. 436—38.)
—— *Articles sur Eva Rotzoll, Die Deminutivbildungen im Neuenenglischen unter besonderer Berücksichtigung der Dialekte*. Anglist. Forsch. hrsg. von J. Hoops, Heidelberg '10. (Engl. Stud. 43, p. 442—45, Archiv 127, p. 226.)
—— *Article sur Heinrich Mutschmann, A phonology of the North-Eastern Scotch dialect on an historical basis*. Bonner Stud. zur Engl. Philologie I, Bonn '09. (Archiv 126, p. 448—52.)
- V. BLADIN. *Studies on Denominative Verbs in English*. Thèse. Uppsala in-8, VIII + 184 p.
Voir: — Archiv 127, p. 258.
- E. BORGSTRÖM. *The Complaint of God to Sinful Man and the Answer of Man*. By William Lichfield. (Anglia 34, p. 498—525.)
- O. E. BOSSON. *Slang and Cant in Jerome K. Jerome's Works*. A Study. Lund in-8, 79 p.
- E. BRATE. *Disen*. (Zts. f. Deutsche Wortforschung 13, p. 143—52.)

- B. BRILIOTH. *Intensiva och Iterativa verb, bildade genom affix i engelskan*. (Nord. Tidskr. f. fil. 20, p. 97—166.)
- E. EKWALL. *The writing Scholar's Companion (1695)*. Neu-drucke frühneuengl. Grammatiken, hrsg. von R. Brotanek, VI. Halle in-8, XXII + 134 p.
- *Die Shakespeare-Chronologie*. (GRMon. 3, p. 90—108.)
- A. ERDMANN. *Lydgate's Siege of Thebes*. Edited from all the known MSS. and the two oldest Editions, with Introduction, Notes, and a Glossary. Part I: The Text. London in-8, x + 193 p. (E. E. T. S. Extra Series CVIII.)
- N. FLENSBURG. *Fht. mahhôn, gr. ἀσκέω, en etymologisk-semasiologisk studie*. (Festskrift till K. F. Söderwall, Lund '11, p. 309—15.)
- J. L. FLENSBURG. *Die mittelniederdeutschen Predigten des Jordanes von Quedlinburg in Auswahl*. Thèse. Lund in-8, XXXVI + 92 p.
- Voir: — Zts. f. Deutsche Phil. 44, p. 377—78 (E. Colliander).
- C. E. GÖRANSSON. *Die doppelpräpositionalen Infinitive im Deutschen*. Thèse. Göteborg in-8, XVI + 159 p. (Göteborgs Högskolas Årsskrift.)
- Voir: — Js. 1911, VIII, 16.
- *Die Flexion des als Sprachbezeichnung gebrauchten Substantivierten Adjektivs*. (Die Neueren Sprachen 19, p. 295—312.)
- N. O. HEINERTZ. *Zur 'Deutschen Dialektgeographie'*. (Jahrbuch des Vereins f. niederd. Sprachforschung '11, p. 147—53.)
- E. A. KOCK. *Redentiner Osterspiel 238*. (Korrespondenzbl. '11, Heft 32, 2.)
- *Two textföklaringar: Tristan X, 6449. — Riddles of Cynewulf XXVII, 17*. (Festskrift till K. F. Söderwall, p. 305—08.)
- H. LINDKVIST. *Old West Scandinavian heim-för in Middle English*. (Engl. Stud. 43, p. 475—77.)
- T. NORDSTRÖM. *Studien über die Ausbildung der neuhochdeutschen starken Präsensflexion*. Ein Beitrag zur historischen Formenlehre. Thèse. Uppsala in-8, XVI + 125 p.
- Voir: — Jbs. '11, VIII, 19.
- B. PALM. *The Place of the Adjective Attribute in English Prose from the oldest Times up to our days*. A syntactic-historical Study. Thèse. Lund in-8, XV + 173 p.

- Voir: — Engl. Stud. 44, p. 242—46 (E. Borst). — Anglia Bbl. 23, p. 390—95 (B. Fehr).
- B. PALM. *Analogues of the Construction 'Rather a dull Fellow'.* (Mod. Spk '11, p. 108—10.)
- A. C. PAUES. *The Name of the Letter* 3. (Mod. Lang. Review 6, p. 441—54.)
- Hj. PSILANDER. *Schauer.* (Festschrift Chr. Walther ... gewidmet von dem Ver. f. niederd. Sprachforschung, p. 103—109.)
- J. PÅHLSSON. *The Recluse.* A 14th century Version of the Ancren Riwe. (Lunds Univ. Årsskrift NF '11.)
- Voir: — Archiv 127, p. 477.
- E. L. WELLANDER. *Die Bedeutungsentwicklung der Partikel ab in der mittelhochdeutschen Verbalkomposition.* Ein Beitrag zur wissenschaftlichen Bedeutungslehre. Thèse. Uppsala in-8, VIII + 116 p.
- Voir: — Js. '11, VII, 6.
- R. E. ZACHRISSON. *The French Definite Article in English Place-names.* (Anglia 34, p. 308—53.)
- A. ÅKERLUND. *On the History of the Definite Tenses in English.* Thèse. Lund in-8, X + 101 p.
- Voir: — Engl. Stud. 44, p. 384—86 (E. Borst). — Anglia Bbl. 23, p. 386—87 (J. Marik).

1912.

- E. BENDZ. *Notes on the Literary Relationship between Walter Pater and Oscar Wilde.* (Neuph. Mitt. '12, p. 91—127.)
- E. BJÖRKMAN. *Engelska ordförklaringar.* (Xenia Lideniana, Festschrift tillägnad Prof. E. Lidén ... den 3 okt. 1912, p. 180—92.)
- *Zur Englischen Namenkunde = Studien zur Engl. Philologie*, hrsg. von L. Morsbach, 47, X + 95 p.
- Article sur *H. C. Wyld and T. Oakes Hirst, The Place-names of Lancashire, their Origin and History.* London '11. (Engl. Stud. 44, p. 249—55). — Cf. aussi '12, Ekwall.
- S. COLLIANDER. *Der Parallelismus im Heliand.* Thèse. Lund in-8, IX + 565 p.
- K. A. DAHLSTEDT. *The Modern English Word-order in Clauses with demonstrative and determinative verbal modifiers.* Ystad in-4, V + 99 p.

- E. EKWALL. Article sur *H. C. Wyld and T. Oakes Hirst, The Place Names of Lancashire, their Origin and History*. London '11. (Anglia Bbl. 23, p. 177—91.) — Cf. aussi '12, Björkman.
- *Some Notes on the Text of the Alliterative Poem Patience*. (Engl. Stud. 44, p. 165—73.)
- *On the Origin and History of the unchanged Plural in English*. Lund in-8, XII + 137 p. (Lunds Univ. Årsskrift.)
- O. V. FRIESEN. *Substantiv afledta med suffixet ju i germaniska språk*. En förberedande undersökning. (Xenia Lideniana, p. 235—52.)
- A. GABRIELSON. *The Influence of w- in Old English as seen in the Middle English Dialects*. Göteborg in-8, XVIII + 255 p.
Voir: — Anglia Bbl. 23, p. 388—90 (J. Marik). — Neuph. Mitt. '12, p. 147 (U. Lindelöf).
- N. O. HEINERTZ. *Zur kleinen Reimchronik Statwechs*. (Korrespondenzbl. '11, Heft 32, p. 29—30.)
- *Friesisches*. (Indog. Forsch. 30, p. 303—38.)
- A. KOCK. *Ein Beitrag zur gotischen Lautlehre*. (Indog. Forsch. 30, p. 244—51.)
- E. A. KOCK. *Twemmen*. (Korrespondenzbl. '12, Heft 33, 1.)
- Article sur *Cynewulfs Elene* mit Einleitung, Glossar, Anmerkungen und der latein. Quelle, hrsg. von F. Holthausen. 2. Aufl. Heidelb. '10. (Engl. Stud. 44, p. 392—95.)
- H. LINDKVIST. *Middle-English Place-names of Scandinavian Origin*. Part I. Thèse. (Uppsala Univ. Årsskrift '11.) Uppsala in-8, LXIII + 227 p.
Voir: — Namn och Bygd I, 2, p. 80—95 (E. Björkman).
- A. LINDQVIST. *Über die Etymologie des nhd. schwanen*. (Beiträge 38, p. 329—33.)
- B. PALM. *A Note on 'While' = 'as long as'*. (Mod. Spk '12, p. 92—93.)
- *'A Thing' in the Sense of 'Någonting' ('något'), and Analogues*. (Mod. Spk, 12, p. 88—92.)
- J. K. H. PETERSSON. *Zur germanischen Wortforschung*. (Beiträge 38, p. 314—24.)
- Hj. PSILANDER. *No. skaa : holl. glooi*. (Xenia Lideniana p. 229—34.)

- E. SLETTENGREN. *Contributions to the Study of Aphæretic Words in English*. Thèse. Lund in-8, XI + 182 p.
- J. STÅRCK. *Studien zur Geschichte des Rückumlauts*. Ein Beitrag zur historischen Formenlehre. Akademische Abhandlung. Uppsala in-8, XV + 326 p.

Additions à la Bibliographie des volumes précédents.

1904.

- C. PALMGREN. *English Gradation-Nouns in their Relation to strong Verbs*.
Voir: — Engl. Stud. 43, p. 261—63 (B. Fehr).

1905.

- E. GRIP. *Über sonantische Nasale in der deutschen Umgangssprache*. (Stud. Mod. Spr. III.)
Voir: — Die Neueren Sprachen 14, p. 381—82 (H. Buerger Goodwin).
- N. E. HERDIN. *Studien über Bericht und indirekte Rede im modernen Deutsch*. Thèse. Uppsala in-8, XIII + 200 p.
Voir: — Js. '10, VIII C, 24. — Literaturbl. 30, 393—94 (O. Behaghel).

1906.

- A. KORLÉN. *Statwechs gereimte Weltchronik*.
Voir: — Anz. f. Deutsches Altertum 32, p. 50—71 (W. Seelmann) — ibid. p. 321—27 (A. Korlén). — Js. '07, XI, 42. — D. L. '09, 2471—73 (N. O. Heinertz).
- T. TORBIÖRNSSON. *Die vergleichende Sprachwissenschaft in ihrem Werte für die allgemeine Bildung und den Unterricht*. Leipzig in-8, 55 p.
Voir: — Die Neueren Sprachen 15, p. 242 (A. Buchenau).

1907.

- E. BJÖRKMAN. *Zum altenglischen Gedicht von der Schlacht bei Brunanburh*. (Archiv 118, p. 384—86.)
— *Nr. stot.* (Archiv 118, p. 389—90.)
- E. EKWALL. *Dr. John Jones's Practical Phonography (1701), etc.*

- Voir: — Archiv 122, p. 162—65 (W. Dibelius). — Anglia Bbl. 18, p. 365—74 (A. Eichler). — D. L. 28, 2982 (A. Schröer).
- E. EKWALL. *Weiteres zur Geschichte der stimmhaften interdentalen Spirans im Englischen*. (Engl. Stud. 38, p. 35—38.)
- E. LIDÉN. *Beiträge zur altenglischen Wortkunde*. (Engl. Stud. 38, p. 337—43.)
- *Wortgeschichtliches*. (Zts. f. vergl. Sprachforschung 41, p. 395—99.)
- A. C. PAUES. *A newly discovered Manuscript of the Poema Morale*. (Anglia 30, p. 217—37.)
- E. STRÖMBERG. *Die Ausgleichung des Ablauts im starken Präteritum*, etc. (voir Stud. Mod. Spr. IV, p. 291).
- Voir: — Js. '07, Va, 11.
- A. B. ÖBERG. *Über die hochdeutsche Passivumschreibung mit Sein und Werden*.
- Voir: — Archiv 121, p. 215 (W. Nickel). — Zts. f. Deutsche Phil. 41, p. 241—43 (K. Jost). — Anz. f. Deutsches Altertum 32, p. 102 (W. Wilmanns). — Js. '07, Va, 9.

Harald Lindkvist.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 03965 8995

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 03965 8995

